

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Irmak Baran

102427

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ GENÇLİĞİNİN İNANÇ SORUNLARI

102427

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kelam Bilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Malatya
Aralık 2000

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Sarıferiçin Gölçin

Prof. Dr. Süleyman TOPRAK
Üye

Doç. Dr. Naci Aştan
Üye

Onay

Yukarıdaki imzaların, adigeçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.././2001

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ	ix

GİRİŞ

A. Konunun Önemi.....	3
1. Gençlik ve Din.....	6
B. Konunun Amacı.....	13
C. Metodoloji.....	30
1. Neden Alan Araştırması.....	32

I. BÖLÜM

TEMEL İNANÇLAR BAĞLAMINDA BAZI KONULAR

1. İman ve Akide.....	39
2. Allah'a İman.....	46
3. Meleklerle İman	50
4. Kitaplara İman.....	52
5. Peygamberlere İman	55
6. Ahirete İman	59
7. Kaza ve Kadere İman	61
8. İman-İbadet İlişkisi	66

II. BÖLÜM

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

I. METODOLOJİ VE UYGULAMALAR	74
A. Araştırmanın Modeli.....	74
1. Evren.....	75
2. Örneklem.....	75
B. Anketin Hazırlanışı ve Uygulanması.....	76
1. İlgili Literatürün Taranması.....	76
2. Anketin Hazırlanışı	80
3. Anketin Uygulanması.....	81
C. Sınırlılıklar	82

II. VARSAYIMLAR	83
III. ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	88
IV. BULGULAR VE YORUM	97
A. İNANÇ (İMAN-AKİDE) BOYUTU	97
1. İman Esasları	97
1.1. Allah'a İman	98
a-Allah İnanımı Etkileyen Faktörler	102
b-Yüksek Öğrenim ve Allah İnanıcı	104
1.2. İlahi Kitaplara İman	107
1.2.1. Kur'an-ı Kerime İman	110
1.3. Meleklerle İman	125
1.4. Peygamberlere ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine İman	129
1.4.1. Peygamberlere İman	129
1.4.2. Hz. Muhammed'in Peygamberliğine İman	130
1.5. Ahiret Gününe İman	135
1.5.1. İkinci Hayata İnanma ve Mahiyeti	135
a-Ahirete İnanmamanın Sebepleri	139
b-Ahiretle İlgili Şüphe Duyulan İnançlar	140
1.5.2. Ölümün Anlamı	141
1.5.3. Kabir Hayatına İnanç	144
1.6. Kadere İman	146
1.6.1. Ecel ve Kader	147
1.6.2. Doğal Felaketselere Bakış	149
B. İBADET (AMEL-EYLEM) BOYUTU	149
1. Dini İnanç ve İbadetlere Yaklaşım	150
2. Genel Olarak İbadetlere Yaklaşım	152
2.1. İbadetlerin Yapılması Gerekliliğine İnanma	152
2.2. "İbadet şekilseliktir İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir" Düşüncesi	155
2.3. Kalp Temizliği İbadetlerden Önemli midir	157
2.4. İbadetler İmanı Kuvvetlendirir mi	161
3. İbadetleri Yerine Getirme Durumu	165

4. Gerekliliğine İnanılmayan İbadetler	168
C. DİNİ TECRÜBE BOYUTU	170
1. Günlük Hayatta Tanrı'nın Yeri	171
2. Dini Görevlerin Yerine getirilmemesi Durumunda Duyulan Rahatsızlık	175
3. Zor Durumda Kalındığında Yapılan Davranışlar	176
4. Din ve Özgürlük	177
5. Batıl İnançlar	180
D. BİLGİ BOYUTU (ENTELEKTÜEL BOYUT)	183
1. Dini Bilgi Kaynakları	184
a- Evlerde Bulunan Dini Eserler	185
b- Ders Dışında Okunan Eserler arasında Dini Eserlerin Yeri	186
2. Kur'an-ı Kerim Bilgisi ile ilgili Tutumlar	187
a- Kur'an-ı Kerim'in Okunup Anlaşılmasının Gerekliliğine İnanma	188
b- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Çevirisini Okuma	188
c- Kur'an-ı Kerim'in Arapça Metnini okuyabilme	191
3. Dini Bilgi Düzeyinin Yeterliliği	192
E. DİNİN ETKİLEME BOYUTU	194
1. Din-Bilim İlişkisi	195
2. Dinin Toplumsal Hayata Yansıması	203
2.1. Dini İnanç ve Kamusal-Özel Alan İlişisine Bakış	204
2.2. Din ve Toplumsal Hayat (Din-Devlet İlişkileri)	211
2.3. İslam Dini ve Toplumsal Hayata Yansıması	217
a- İslam Dini ve Sosyal Hayat	218
b- İslami Yaşayış Tarzı ve Milli Birlik Bütünlük	221
c- İslam Dini ve Ekonomik Gelişme	224
d- İslam Dini ve Tarikatlara Bakış	227
SONUÇ	232
KAYNAKÇA	
EKLER	
1. Anket Uygulama İzni	
2. Anket Formu Örneği	

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1: Sınıflara Göre Dağılım	88
TABLO 2: Öğrencilerin Yaş Dağılımı	88
TABLO 3: Cinsiyete göre dağılım	89
TABLO 4: Eğitim Alman Bilim Alanına göre dağılım	89
TABLO 5: Mezun Olunan Lise Türüne Göre Dağılım	90
TABLO 6: Ekonomik duruma Göre Dağılım	90
TABLO 7: Üniversiteye Gelmeden Önce Hayatın Geçirildiği En Uzun Çevreye Göre Dağılımı	91
TABLO 8: Din Eğitimi durumuna göre ankete katılanların dağılımı	92
TABLO 9: Dini Kimlik Tanımlamalarına Göre Dağılım	94
TABLO 10: İman Esaslarına İnanç Durumu	97
TABLO 11: Allah İnancı İlgili Tutumlar	98
TABLO 12: Allah İnancında Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı	101
TABLO 13: İnanma ve İnanmama Tutumuna Etki Eden Etmenler	104
TABLO 14: Allah'a İnanma Ve İnanmama Bakımından Üniversite Öncesi Ve Sonrası Farklılaşma	105
TABLO 15: Allah'a İnanma Konusunda Üniversite Önce Ve Sonrası Farklılaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı	106
TABLO 16: İlahi Kitaplara İman	108
TABLO 17: Kur'an-ı Kerim'e İman	110
TABLO 18: Kuran'ın Allah Tarafından Hz. Muhammed'e İndirildiğine Ve Günümüze Kadar Eksiksiz Ulaştığına İnanma Ve Değişkenlere Göre Farklılaşmanın Dağılımı	111
Tablo 19: Kur'an'ın Hükümlerinin Evrensel Olduğuna İnanç Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı.....	113
TABLO 20: Kur'an'a İnanmakla Birlikte Bazı Ayetlerin Çağımıza Uymadığına Ve Bunun İçin Reddedilmesi Veya Değiştirilmesi Gereğine İnanma Ve Değişkenler Arasında Ki Farklılaşmanın Dağılımı	115
TABLO 21: Kur'an'dan Bazı Ayetlerin Çıkarıldığına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı	117

TABLO 22:Kur'an'ı Hz Muhammed'in Yazdığı İddiasına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı	120
TABLO 23: Kur'an'ın Ayırt Edilmeksizin Her Mekanada Uygulanması Gerektiğine İnanma Ve Dini Kimlik Değişkeni Arasındaki Farklılaşma	122
TABLO 24: Kur'an'ın Her Asırda Geçerli Olduğuna İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma	124
TABLO 25: Meleklerle İman	126
TABLO 26:Meleklerle İman ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma	128
TABLO 27: Peygamberlere İman	129
TABLO 28: Peygamberlere İman Konusundaki Farklılaşmanın Dini Kimlik Değişkenine Göre Dağılımı	130
TABLO 29: Hz Muhammed'in Peygamberliğine İman	131
TABLO 30: Hz Muhammed'in Peygamberliğine İman İle Değişkenler Arası İlişki Ve Farklılaşmanın Dağılımı	132
TABLO 31:Hz Muhammed'in Bütün İnsanlığa Gönderilmiş Bir Peygamber Olduğuna İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma	134
TABLO 32: Ölümünden Sonra İkinci Bir Hayatın Varlığına İnanma	136
TABLO 33: İkinci Hayat İnancının Mahiyeti	136
TABLO 34:İkinci Hayatın Varlığına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı	138
TABLO 35: Ahirete İnanmama Sebepleri	139
TABLO 36: Ahirete İnan İle İlgili Şüphe Duyulan Konuların Dağılımı	140
TABLO 37:Ölümün Anlamı	142
TABLO 38: Ölümün Anlamı ve Değişkenler Arasındaki İlişkinin Dağılımı	144
TABLO 39: Kabir Hayatına İnanç	145
TABLO 40:Kadere İnan	146
TABLO 41: Ecel Konusunda Örneklemin Dağılımı	148
TABLO 42:Doğal Felaketleri Algılama	149
TABLO 43:Dini İnanç,İbadet Ve Değerlere Yaklaşım	151
TABLO 44:Genel Olarak İbadetler Mutlaka yapılmalıdır	152
TABLO 45: Genel Olarak İbadetlerin Mutlaka Yapılması Gerektiğine İnanma Ve Değişkenler Arası Farklılaşma	153

TABLO 46: “İbadet Şekilciliktir. İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir.” Düşüncesi Ve Örneklemnin Dağılımı	156
TABLO 47:İbadet Şekilciliktir. İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir. Düşüncesinin Değişkenlere Göre Farklaşmanın Dağılımı	157
TABLO 48:“Önemli Olan Kalp Temizliğidir, İbadetler Çok Önemli Değildir” Düşüncesi Ve Örneklemnin Dağılımı	158
TABLO 49: “Önemli Olan Kalp Temizliğidir, İbadetler Önemli Değildir” Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki Farklaşmanın Dağılımı	159
TABLO 50: İbadet Yapmak İmanı Kuvvetlendirir, Yapmamak Zayıflatır	162
TABLO 51:İbadetler Kişinin İmanını Kuvvetlendirir, Yapmamak Zayıflatır Düşüncesi Ve Değişkenler Arası Farklaşmanın Dağılımı	163
TABLO 52:İbadetleri Yerine Getirme Tutumunun Dağılımı	166
TABLO 53: Gerekliliğine İnanılmadığı İçin Yapılmayan İbadetler	169
TABLO 54:Günlük Hayatta Tanrı'nın Yeri	171
TABLO 55:Günlük Yaşayış Dahilinde Kendini Allah'a Yakın Hissetme Bir Heyecan Ve Ürperti Duyma	173
TABLO 56: Günlük Yaşayış Dahilinde Kendini Allah'a Yakın Hissetme Ve Değişkenler Arasındaki İlişki Ve Farklaşmanın Dağılımı	174
TABLO 57: İbadetlerin Yerine Getirilmediğinde Duyulan Rahatsızlık	176
TABLO 58:Zor Durumda Kalındığında Yapılan Davranışlar	177
TABLO 59: “Din İnsan Özgürlüğünü Ortadan Kaldırır” Düşüncesi Ve Örneklemnin Dağılımı	178
TABLO 60:Din İnsan Özgürlüğünü Ortadan Kaldırır Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki Farklaşmanın Dağılımı	179
TABLO 61:Batıl İnançların Varlığı	181
TABLO 62: Batıl İnançlar Ve Değişkenler Arasındaki İlişkinin Dağılımı	182
TABLO 63:Dini Bilgilerin Elde Edildiği Kaynaklar	184
TABLO 64:Evlere Bulunan Dini Eserler	185
TABLO 65: Ders Kitapları Dışında En Çok Tercih Edilen Eserler.....	187
TABLO 66:Kur'an'ın Okunup Anlaşılmasının Gerekliliği Konusunda Örneklemnin Dağılımı	188
TABLO 67: Kur'an-ı Kerimin Mealini Okuma Ve Örneklemnin Dağılımı.....	189

TABLO 68: Kur'an Mealini Okuma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı.....	190
TABLO 69: Kur'an'ın Arapça Metninden Okumayı Bilme Tutumu Ve Örneklemin Dağılımı	192
TABLO 70: Şimdiye Kadar Öğrenilen Dini Bilgilerin Yetip Yetmediği Konusunda Örneklemin Dağılımı	193
TABLO 71: Dini Bilgi Düzeyinin Yeterliliği İle Eğitim Görülen Alan Ve Dini Kimlik Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Dağılımı	193
TABLO 72: Din-Bilim İlişkisi İle İlgili Tutumlar Ve Farklılaşmanın Dağılımı ..	196
TABLO 73: Bilimin İlerlemesi İle Kur'an'ın Doğruluğunun Zayıflayacağına İnanma İle Değişkenler Arasındaki İlişki	197
TABLO 74: Bilimsel Keşiflerin Çoğalması Allah'ın Yüceliğini Ve İslam'ın Üstünlüğünü Daha Çok Ortaya Koyar Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki İlişki	199
TABLO 75: Bütün İnsani Sorunlar Dinin Yardımı Olmaksızın Bilim Tarafından Çözülebilir Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki İlişki	201
TABLO 76: Dini İnanç-Kamusal Alan İlişkisini Bakış	205
TABLO 77: "Din İnsanların Vicdanlarına Ait Bir Olgudur İş Hayatına Yansıtılmamalıdır" Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişki	206
TABLO 78: "Dini İnanç Ve İbadetler Özel Alana Aittir Kamusal Alana Yansıtılmamalıdır" Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişki	208
TABLO 79: Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesini Zararlı Bulma Konusunda Örneklemin Dağılımı	211
TABLO 80: Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesini Zararlı Bulma İle Değişkenler Arasındaki İlişki	212
TABLO 81: Toplumumuzun Daha İyi Bir Düzeye Ulaşması İçin Eskiden Olduğu Gibi Dinin Devlet Yönetiminde Etkinlik Kazanmasını İsteme Konusunda Farklılaşmanın Dağılımı	215
TABLO 82: Toplumun Daha İyi Düzene Ulaşması İçin Eskiden Olduğu Gibi Dinin Devlet Ve Siyaset Yönetiminde Etkinlik Kazanmasını İsteme Ve Değişkenlerle İlişkisinin Dağılımı	216

Tablo 83: İslam Dinini İlkelerinin Toplumsal Hayata Müdahalesini Normal Karşılama Ve Örneklemnin Dağılımı	219
TABLO 84: İslam Dininin İlkelerinin Toplumsal Hayata Müdahalesini Normal Karşılama Ve Değişkenlerle İlişkisi	220
TABLO 85: İslami Yaşayış Tarzını Millî Birlik Ve Bütünlüğü Sağlayıcı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Ve Örneklemnin Dağılımı	221
TABLO 86: İslami Yaşayış Tarzını Toplumumuzu Yüceltecek Ve Bütünleştirecek Bir Çözüm Yolu Olarak Görme İle Değişkenler Arasındaki İlişki ..	223
TABLO 87: İslam Dininin Toplumumuzun Gelişme Ve Kalkınmasına Engel Olduğu Düşüncesi Hakkında Örneklemnin Dağılımı	225
TABLO 88: İslam Dininin Toplumumuzun Gelişme Ve Kalkınmasına Engel Olduğu Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişkinin Dağılımı	226
TABLO 89: Tam Bir Dini Hayat İçin Dini Gurup Veya Tarikatlara Girmenin Gerekliliği Konusunda Örneklemnin Dağılımı	229
TABLO 90: Dini Gurup Ve Tarikatlara Girmenin Gerekliliği İle Değişkenler Arasındaki İlişki	230

ÖNSÖZ

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda, geleneksel yaşam tarzı ile birlikte değer yargıları da değişmiştir. Tarihin hiçbir döneminde bu dönemde olduğu kadar milletler kültür emperyalizmiyle karşı karşıya kalmamıştır.

Yoğun kültür transferlerinin yaşandığı günümüzde toplumları ayakta tutan manevi değerlerin önemi daha da artmıştır. Şüphesiz toplumların birlik ve beraberliğini sağlayan bağların en önemlilerinden birisi dindir. Toplumun en dinamik kesimini oluşturan gençlerin bu manevi bağlara, özellikle dine yaklaşımları çok önemlidir. Gençlerin din konusundaki tutum ve davranışları topluma direk olarak yansır ve etkilerini gösterir.

Sorunlu ve sağlıklı bir başka deyişle bilgisizlik, çelişkiler ve şüpheler barındıran dini anlayışlar toplumlarda derin yaralar açılmasına sebep olur. Yoğun ve karmaşık gençlik çağı sorunlarının bir kısmını dini konular oluşturur. Toplumumuzun geleceği olan gençlerimizin dini düşünce, tutum ve davranışlarını tanımak, çok hızlı bir şekilde değişen toplumumuzun gelecekteki dini hayatını tanımamızda yarar sağlayacaktır.

Gençlerin inanç alanında ki yaşadıkları şüphe ve tereddütlerin giderilmesi, sağlıklı dini yaklaşımların tespit edilmesi toplum geleceği için gereklidir. Tarih içinde batıl fikir ve akımların ortaya atıkları iddialara karşı İslam esaslarını savunan, insanların İslam dini hakkındaki şüphe ve tereddütlerini ortadan

kaldırmayı gaye edinen kelim ilmine günümüzde de büyük görevler düşmektedir. Bu açıdan gençlerin zihinlerinde oluşan dini sorunların gidermek, din dışı akımların tahripkar görüşlerine ve yanlış dini anlayışlarla mücadele etmek kelam ilminin başlıca görevlerinden biridir. Bu görevin yerine getirilmesi için dini durum tespitinin yapılması ilk adım olarak gereklidir. Bu araştırma bu gaye ile hazırlanmış İnönü Üniversitesi öğrencilerinden alınan bir örneklem üzerinde, üniversite öğrencilerinin Temel İslam esaslarına karşı tutum ve davranışlarını tespit etmeye yöneliktir.

Araştırma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu amacı ve metodoloji üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde temel İslam inanç esasları kısaca işlenmiştir. Üçüncü bölüm araştırmanın bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Son olarak araştırmadan elde edilen veriler genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmanın çeşitli safhalarında yardımlarını esirgemeyen kişi ve kuruluşlara teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle anketin yapılabilmesi için gerekli izni ve yardımı esirgemeyen İnönü üniversitesi rektörlük makamına fakülte dekanlarına ve bölüm başkanlarına teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmayı kontrol ederek yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen, Yrd Doç. Dr Hüseyin Aydın'a, anketin hazırlanması esnasında fikir ve tavsiyeleriyle katkıda bulunan Doç Dr. Mehmet Bayyığıt'e, Doç Dr İlhami Güler'e, titizlikle anket formunu kontrol

ederek katkılarda bulunan Dr Gülay Cezayirli'ye ve araştırma görevlisi Mustafa Arslan'a minnet duygularımı ifade etmek isterim.

Ayrıca çalışmam boyunca her zaman yanımda bulunduğum engin hoşgörü ve sabrı ile hiçbir yardımı esirgemeyen tez danışmanım Prof Dr. Süleyman Toprak'a teşekkürlerimi sunarım.

IRMAK BARAN

ARALIK 2000

GİRİŞ

Sosyoloji eserleri genelde “insan sosyal bir varlıktır” cümlesi ile başlar. Gerçekten de yalnız yaşayan insana, İbn-i Tufeyl’in “Hay bin Yekzan” ve Daniel Defo’nun “Robinson Crusoe” su gibi felsefi romanlarda rastlarız. Sosyal olmayan, bir başka deyişle toplumsal hayatın dışında bir insan düşünmek mümkün değildir. İctimai hayat insanın gerçeğidir. Dolayısıyla fert ve toplum olmak üzere iki tarafın varlığından söz edebiliriz. Toplum insanlardan meydana geldiği için fertlerin yaşayışı, inancı, fikirleri, topluma doğrudan etki eder.

Topluma etki eden en önemli insani faaliyet dini tutum ve davranışlardır. Gerçekten “din ve toplum; bu iki fenomenin birbirine karşı tamamen ilgisiz olmadıkları ve aralarında bir ilişkinin mevcut olduğu” (Wach 1987: 3) bilinen bir gerçektir. Çünkü insanlık tarihinde dinsiz hiçbir topluluğa rastlanmadığı gibi, tarih ve sosyoloji insanlığın manevi hayatında din kadar önemli mevki işgal eden bir unsur da kaydetmemiştir. (Turan 1993: 37)

İman ya da inanma insanın topyekun varlığını ilgilendiren, onun bizzat varlığına ait olan bir akttir. En genel anlamıyla inanmayan bir insan ne vardır, ne de tasavvur edilebilir. (Özcan 1992: 10) Dolayısıyla dinsiz bir toplum olmadığı gibi oluşturulması da mümkün değildir. Geçtiğimiz yüzyılda bazı toplumların yaşadığı sosyalizm tecrübesi bunu ortaya koymaktadır.

Din ve toplum ilişkisi genellikle karşılıklı olmakla beraber; teoride toplum hayatını düzenleyici normlar koyan din, uygulamada ise öteden beri var olan toplumun içine nüfuz etmek suretiyle onu bir dereceye kadar yeniden düzenler. Şartlara göre son derece kapsamlı bir şekilde sistemleştirilecek ahlaki değerleri de birlikte getirir. (Wach 1987: 7)

İnsanların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen kuralların birçoğu genelde ya dini ya da dini kaynaklıdır. Yalan söylememek, başkalarının haklarına riayet etmek, atalara saygı gibi ahlaki davranışlar bütün dinlerin ortak ilkeleri iken; zina, hırsızlık, başkalarının haklarını gasp bütün dinlerce yasaklanan veya hoş görülmeven davranışlardır. Evlenme, boşanma, eğitim bir çok ülkede dini kurallara göre yapılmaktadır. Din ve toplum arasındaki etkileşim "sistematik olarak ve yakından incelendiğinde dinin toplum üzerine etkisinin daha öncelikli" (Wach 1987: 17) ve ağırlıklı olduğu görülür.

Toplumun dine etkisi dini kurallar koymaktan ziyade dini yaşayışın şekillenmesinde ve dini anlayışta ortaya çıkar. Özellikle sosyal baskı guruplarının fertler üzerindeki etkisi, dini anlayış ve inançlarına olumlu ve olumsuz şekil verir.

Mülkiyet ilişkilerindeki farkların akidenin biçimlenişi üzerindeki etkisi (Wach 1987: 35) kültürel seviye farklarının inancın içselleştirilmesinde ve hayata yansıtılmasındaki etkileri inkar edilmez gerçeklerdendir. Çünkü "kültür

seviyesinin yükselmesiyle doğru orantılı olarak akide de sosyolojik olarak karmaşıklık ve farklılık arz eden bir şekilde bürünür.” (Wach 1987: 34)

Toplumda dini inançın şekillenmesi çevre, bilgi ve yaşam seviyesi ile de ilgilidir. İnsanlar dinde ifrat ve tefrite yönelerek, maddi ve siyasi çıkarlarını gözeterek dini kaynağından (ilk ve asli hüviyetinden) uzaklaştırarak şekillendirebilirler. Hatta bazıları kendi çıkarlarına uygun yeni dinler icad edebilir. Özellikle İslam öncesi Mekke Site Devleti'nin dini inançlarının şekillenmesinde putperestliğin sağladığı ekonomik getirilerin etkisi buna örnektir. Yine Hristiyan rahiplerin günah affetmek gibi kendilerine manevi, ekonomik ve siyasi katkı sağlayan bir uygulamaya dini kimlik kazandırmaları da toplumun dine etkisini gösterir.

Sonuç olarak toplumun şekillenmesinde din, inkar edilmez bir gerçektir. Sağlam toplum yapısı insanların sağlıklı ilişkileriyle kurulabilir. Kişilerin olumlu ve olumsuz inançları toplumu etkiler. Bundan dolayı din toplum ilişkileri üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir alandır.

A-Konunun Önemi

Toplum kuru insan kalabalıklarından müteşekkil değildir. Bilakis o, “insanların sıkı bir sosyal ilişki ve karşılıklı etki içinde oluşturdukları organik bir bütündür.” (Öztürk 1990: 87) Toplum içindeki insanların birbirleriyle ilişkileri, birbirlerine etkileri onu dinamik ve canlı kılar. İnsan topluluklarını diğer

topluluklardan ayıran, onların akıllı varlıklardan oluşmasıdır. Toplum her yaşta insanların oluşturduğu bir organizmadır. Toplumu oluşturan her fert ona bir şekilde katkıda bulunur. Toplum ile fert ilişkisi karmaşık ve giriftir. İnsanlar toplumu oluştururken toplum da insanları şekillendirir. Çünkü “insanoğlu, içinde doğup büyüdüğü, üyesi olduğu toplumun özelliklerini ve niteliklerini kazanır.” (Öztürk 1990: 9)

Toplumu meydana getiren önemli yaş guruplarından birisi genç olarak nitelenen guruptur. “Gençlik çocuklukla erişkinlik arasında yer alan gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemi” (Yörükoğlu 1998: 13) insanın toplumdaki yerini belirleyen, yaşam tarzını düzenleyen ve beşeri ilişkilerine yön verecek şahsiyet özelliklerinin kazanıldığı (Yıldırım 1997: 119) dönemdir. Gençlik çağı çoğunlukla okul ve ailenin yanında geçirilir.

Gençlik dönemi 12-25 yaş arası dönemi kapsar. 12-15 yaş arası, ilk gençlik, 15-21 yaş arası asıl gençlik, 21-25 yaş arası uzamış gençlik dönemi olarak adlandırılır. (Yörükoğlu 1998: 13) Ancak yukarıdaki yaş guruplandırması görecelidir. Çünkü kişiden kişiye gelişim özellikleri çeşitli etmenlere bağlı olarak değişmektedir. Gelişim bir önceki çağın etkisi altında gelişir, bir sonraki çağı etkiler. Diğer taraftan yaşanan fizik çevre sosyo-ekonomik, kültürel şartlar, kalıtım, beslenme, sağlık gibi durumların, insan gelişimi üzerinde son derece etkili rollerinin varlığı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. (Bayyigit 1989: 34)

Gençlik toplumun geleceğidir. Toplumlar gençlere verdikleri önem ve onları sağlam yetiştirmeye yönelik yaptıkları yatırımlarla geleceklerini güvence altına alır. Bayyigit'in belirttiği gibi;

“Gençlik içinde yaşadığı toplumun sosyo-ekonomik, kültürel yapısı ile şekillenir ve onun izlerini taşır. Bu haliyle gençlik, toplumun, şimdiki anının ve geleceğinin önemli bir göstergesi, dengeli ve sağlıklı yetiştirilmesiyle de teminatıdır.” (Bayyigit 1989: 30)

Gençlik çağı yoğun kimlik bunalımlarının yaşandığı dönemdir. Ergenliğe atılan ilk adımla başlayıp uzamış gençlik çağına kadar süren çeşitli davranışlarla geçer. Olumsuz davranış ve tepkilerin yoğun olduğu ilk gençlik, çekingen ve kendine güvensizlikle başlayıp; kendine güven, caka ve gösterişin ağır basması ile biten asıl gençlik ve şahsiyetin oluşması ile biten uzamış gençlik dönemleri (Yörükoğlu 1998: 20) kendine has sorunları da beraberinde getirir.

Çocukluk çağından gençlik çağına geçerken yaşanan zorluklar, kimlik arayışları, arkadaş kümeleri kişileri olumlu etkilediği gibi olumsuz da etkileyebilir. Girilen kimlik bunalımları sonucunda ana babaya asi olmak, uyuşturucu kullanmak, alkol almak, çete kurmak, hatta din değiştirmeye varan boyutlarda bazı sorunlar ortaya çıkabilir. (Yörükoğlu 1998: 101-108) Gençlik çağı problemlerini sağlıklı bir şekilde atlatamamak, şahsiyet bozukluklarını beraberinde getirir. Kimliğini geliştirememiş ve bulamamış her fert toplum için sorun doğurabilir.

Gençliğin önemini ve bu dönemin özelliklerini ortaya koyduktan sonra gençlik ve dinin önemine geçebiliriz.

1-Gençlik ve Din

Her toplumda olduğu gibi din, Türk Toplumunun da bir gerçeği olup “önemli bir unsur olarak” (Mardin 1997: 38) öne çıkar. İslam Dini XI. yüzyıldan başlayarak Türk toplumunun biçimlenmesinde etkin bir rol oynamış ve devlet yapısından günlük hayatın en ince ayrıntılarına kadar sosyal yapının oluşumuna katkıda bulunmuştur. (Sencer 1974: 9) Türk halkının % 99’u Müslüman olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla din özellikle İslam Dini Türk gençliğinin hayatında önemli bir mevki işgal etmektedir.

Gençlik, insan hayatını içine alan çağlar içinde en fırtınalı çağ olarak, psikolojik ve sosyal değişme ve gelişmelerin çağıdır. Aynı zamanda dini inanç ve tutumlar yönünden de çok önemli bir gelişme ve olgunlaşma çağıdır. Gençlerin ferdi ve sosyal hayatlarında görülen farklılaşma hadisesi, onların dini inanç, düşünce ve davranışlarında da görülür. (Bayyığıt 1989: 38) Gençlik çağının dini gelişimini daha iyi ifadeleyebilmek için çocukluk çağından itibaren geçirdiği gelişim sürecine ve sosyal etmenlere bakmak gerekir.

İnsanoğlu dünyaya çeşitli yetenek ve temayüllerle gelir. İnsanın dünyaya gelmesi ile başlayan fizyolojik gelişim sürecinin yanı sıra zihni ve duygusal gelişim süreci de devam eder. Çocuk dünyaya gelirken ruhen dine (Allah

inancına) yabancı olmadığı, aksine dine karşı hazır ve kabiliyetli olduğu, hatta çocuğun ruhuna dini inancın yerleştirildiği, Tanrı'ya inanmak için dini ilgisini, eğilimini, arayışını ve özlemini küçük yaşlarda dışarıya yansıttıkları araştırmacılarca kabul edilen bir gerçektir. (Yavuz 1987: 43, Bayyigit 1989: 39, Hökelekli 1996: 124, 252) Bu kabiliyet sünnette fitrat olarak ifade edilmiştir. Hz. Muhammed "Her doğan fitrat üzere doğar. Sonradan anne ve babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir." (Buhari Cenaiz: 89, Kader: 20; Müslim Kader: 22) buyurarak yaratılış istidadına işaret ederken, bu yaratılış motive eden dış etmenlerin varlığına da dikkat çeker. Fitrat "hakkı kabul ve idrak kabiliyeti, bir başka deyişle Allah'a yönelme güç ve istidadı ilahi bir lütul" dur. (Altıntaş 1995: 39) Çocuktaki din duygusu basit, anlamsız, değersiz ve önemsiz değildir. Bilakis dini duygu, "Belli bir anlamı, değeri, önemi, gayesi olan kendine özgü spesifik bir duygudur. (Yavuz 1987: 36)

Dini duygu ve davranışın teşekkülünde ilk modelin ve en etkili faktörün aile olduğu araştırmacılar tarafından da tespit edilen bir gerçektir. (Yavuz 1987: 47, Bayyigit 1989: 39, Hökelekli 1996: 257-258) Ailenin yapısı çocuğun hangi dine mensup olacağını büyük oranda belirler. Çocuğun dine karşı sevgi, korku, nefret yada ilgisizliğinin temelinde ailenin çocuğa yaşattığı dini motifler vardır. (Yıldırım 1997: 131-132) Toplum fertleri aileden aldığı terbiye, bilgi, kazandığı kültürel ve dini değerlerle şahsiyetlerini geliştirir, toplum içindeki yerlerini

alirlar. Kısaca ailenin dine karşı duruşu, çocuğun dine karşı duruşuna temel teşkil eder.

Bu, aile dindar ise çocukta dindar veya aile dine karşı ilgisiz ise çocuk da dine karşı ilgisiz olacak demek değildir. Nitekim Türkiye'mizin önde gelen mizah yazarlarından Aziz Nesin, ateist olmakla beraber çocukluğunda Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Yine bazı ateistler anne ve babalarının dindar olduklarını açıkça söylemektedirler. (Çetinkaya 1993: 13-15) Bizim söylemek istediğimiz; eğer çocuk ailede metodik ve bilinçli doğru dini bilgilerle eğitilir, sorularına zihni anlayış kabiliyetine uygun cevaplar verilerek, dini duyguları tatmin edilirse aile ile beraber bir şahsiyet geliştirirken, doğru dini bilgiler yerine bilinçsizce ve hurafelerle dolu bir anlayışın ürünü dini eğitim ve bilgiler verilirse, zat istikamette gelişim gösterebilir. Sayın Hökekleli (1996: 261)'nin belirttiği gibi

“Başlangıçta dini görevlerini iyice anlamadan yerine getiren bir çocuğa verilen güven duygusu, onun için huzur kaynağı olur ve ona çok cazip görünür. Fakat yaşı ilerledikçe, tatsız bir lapaya benzeyen dinden bıkkınlık duyabilir ve bir gün böyle yüzeyde kalan, kendisini tatmin etmeyen anlamsız bir dine karşı isyan edebilir.”

Sonuç olarak çocukta dini inanç ve tutumların oluşmasında aile fertleri en önde gelen unsurdur. Ailenin sahip olduğu dini inanç ve tutumlar, sosyal ilişkiler ve yasaklar çocuğun dini yaşayışında ve diğer insanların inanç ve düşüncelerine karşı tutumunda temel teşkil etmektedir. (Yavuz 1987: 248, Hökekleli 1996: 257, Bayyigit 1989: 40, Yıldırım 1997: 120)

Çocuklukta 12-13 yaşları, “soyut düşünme kabiliyeti”nin başladığı yaşlardır. Bu yaşlarda çocuk duygusal bir düşünce özelliği içerisinde olan inancı düşünmeye ve irdelemeye başlar. Çocuklukta idrak edilen fakat ifade edilmeyen, alemin rahatlığı tecrübesi içerisinde yaşanan dini iman, ergenlikte şuurlu bir gelişime yönelir. Bu bakımdan asıl anlaşılın ve kavranılan bir dini hayat 12-13 yaşlarında görülmeye başlar. Bu yaşlardan sonra yetişkinler seviyesinde bir dini inanç ve anlayış gelişmektedir. Onun için bu yaşlara “dini uyanış ve gelişim yaşı” denmektedir. (Hökekleli 1996: 267-268; Bayyigit 1989: 41-42)

Asıl gençlik dönemi her yönden bir bunalım dönemidir. Ergenin dini sorunları en yüksek düzeye bu dönemde ulaşır. “İnsan, hayatının hiçbir döneminde güzelliğe, iyiliğe, doğruluğa ve yüceliğe, şahsiyetin ve karakterin oluştuğu gençlik döneminden daha düşkün olmamaktadır.” (Bilgin 1987: 25) Gençlik sorunları, çoğunlukla geçici ve çocukluğun önemsenmeyen uyumsuzluklarının bu çağda birden ortaya çıkması sonucudur. Bazen bu problemler ağır bunalımlara dönüşebilir. (Yörükoğlu 1998: 8) Bugün dünyada 16-24 yaşları, en elverişli terör yaşı (Gani 1989: 18) olarak görülmektedir. Teröre bulaşan insanların, gençlik sorunlarının seçtikleri hayat tarzında etkili olduğu muhakkaktır. İmanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar bu dönemde kendini gösterir. Ergen tarafından geleneksel öğretiler tenkide tabi tutulur ve sıkı bir şekilde gözden geçirilir, dini şüphe belirgin olarak ortaya çıkar. (Hökekleli 1996: 270-271) onyedinci yaşlarında

zirveye çıkan şüphe daha sonraki yıllarda durulur ve olgunlaşır. Böylece imandaki şüphe fideizm'den (taklidi iman), gönüllü olarak iman dönemine geçişe zemin hazırlar. (Bayyigit 1989: 43)

Gençlik döneminde öne çıkan gençlik sorunlarından birisi de kimlik bunalımlarıdır. Genç aile ve çevresinden edindiği bilgi ve tecrübelerle zihni kabiliyeti ve gelişimi nispetinde dini kişiliğini oluşturur, (Bayyigit 1989: 74) toplumla bütünleşmek ister. Toplumla bütünleşme ve içinde bağımsız fert olarak yer alma arzusu onu kimliğini bulmaya iter.

Eğer genç, gençlik döneminde kişisel çabaları neticesinde dini alandaki sorularının çözümünde ulaştığı sonuçlarla, şimdiye kadar yetişkinler tarafından öğretilenler örtüşüyorsa kendini rahatlamış hissederek bir daha bunlardan şüphe duymayabilir. Ancak aksi olursa, ruhi bunalımlardan kaynaklanan ve dış etkilerle büyüyen belirsizlik içinde kalırsa yine çocukluğunda olduğu gibi hiç itirazsız başka kişilerin hükümlerine bağlanacak (Bilgin 1987: 28) ve dini kimliğini başkalarına bağımlı olarak sürdürecek, bağımsız bir fert olamayacaktır.

Kimlik bunalımını çözemeyenler ya kurtuluşu İslamiyet'in kendisine sağladığı alternatif imkanlarda yani dini guruplarda, tarikatlarda veya onlara benzer dini topluluklarda arayacak (Mardin 1994: 88) ya da tamamiyle din dışı topluluklarda arayacaktır. Şayet birinci yolu takip eden sağlıklı bir dini eğitim ve doyurucu bilgi sahibi değilse bozuk dini inanışların esiri olabilecektir. İkinci yolu

tercih eden ise dine karşı ilgisiz hatta tamamen reddetmeye kadar vararak inkar bataklığına düşebilecektir.

Ergenliğin son döneminde genel olarak dini şüpheler, bocalama ve bunalımlar bir sonuca ulaşır. Din ile ilgili varılan kararlar ve tercihler açıkça ortaya çıkar. Gençlerin bir kısmı çocukluk inançlarını geleneksel kalıpları içerisinde kabul ederek devam ettirirler. Bir kısmı dini değerler dünyasını yeniden kurarken, bir kısmı da dini bütünü ile reddederek, dinsiz, dine ilgisiz veya agnostik olurlar. (Hökelekli 1996: 280-281)

Gençlerin dini tutum ve şahsiyetlerinin gelişiminde aile, eğitim, sosyo kültürel çevre ortaklaşa rol oynarlar. Bunların her biri diğerini tamamlayıcıdır. Çünkü gençlerin sorunları bir bütündür ve dini sorunlar da bu bütünün bir parçasıdır.

Avrupa ve Amerika'da yapılan çeşitli araştırmalar, (Argyle 1992: 325-327) gençlerin dine ilgilerini ortaya koyarken, bu ilgede yaştan ziyade gencin yaşadığı tarihi ve sosyal şartların etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gencin yaşadığı zaman dilimi ve bu zaman diliminin dini anlayışı onu doğrudan etkilemektedir.

Din sosyal hayatın vazgeçilmez gerçeklerinden biridir. İnanç ise dinin asli unsurudur. Sağlıklı bir dini hayat neye, nasıl, niçin inandığını bilmekle başlar. Bu

sorulara verilen cevaplarla inanç içselleşir, İbadet dediğimiz davranış boyutu ile sosyal hayatta tezahür eder.

Sosyal hayatın unsurları dini inancın kişide şekillenmesine etki ettiği gibi, dini inancın gerekleri de sosyal hayatı etkiler. Sorunlu (çelişkili, tutarsız, şüpheli ve bilgisiz) bir inancın fertte doğurduğu patolojik durumlar, yaşadıkları çevreye de doğal olarak yansır. Binaenaleyh problemli inanca sahip, kafaları karışık, zihni bütünlüğü sağlayamamış kişilerin oluşturduğu toplumun sağlıklı olduğunu söylemek sosyolojik açıdan mümkün görünmemektedir.

Günümüz Türkiye'sinde, küçük bir topluluk olmalarına rağmen, yaptıkları dehşet verici ayinler, cinayete kadar varan sapıklıkları ile Satanistlerin toplumumuzda uyandırdığı nefret ve dehşet bilinmektedir. Hemen her gün gazetelerin üçüncü sayfalarında okuduğumuz eroinman, alkolik insanların hüsrancıları, anne-baba katilleri, onları sokaklara atan evlatlar sağlıklı dini kimlik geliştiremeyen insanlarımızdır.

Toplumun insanlar tarafından oluşturulduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, her yaştaki insanın topluma bir şeyler verdiğini ve aldığını söyleyebiliriz. Bu çift yönlü etkileşim bazı yaş guruplarında çok daha yoğun ve önemlidir. Gençlik dediğimiz 17-25 yaş gurubu bunlardan bir tanesi ve en önemlilerindendir. Bütün milletler gençlere ayrı bir önem vermiş ve çeşitli gençlik politikaları geliştirerek bu gerçeğin altını çizmişlerdir.

Üniversite gençliği, gençlik kesimleri içinde toplumların geleceğine en fazla katkıyı yapan gençlik gurubudur. Çünkü onlar eğitimleri sonucunda toplumu yönlendiren aydın kesimi oluştururlar. Öğretmen, hukukçu, bürokrat, siyasetçi vb. olarak toplumlarının geleceğine önemli katkılarda bulunurlar. Üniversite gençliğinin dini alanda yaşadığı problemler topluma doğrudan yansırken, toplumun diğer kesimlerinden daha etkili ve yıkıcı olurlar.

Dolayısıyla gençlik üzerine yapılacak çalışmalar toplumları daha aydınlık geleceklere taşımaya yardımcı olacaktır. Gençlik dönemi sorunlarının sağlıklı bir şekilde çözülmesi, toplumun geleceğinin de sağlıklı olması demektir. Daha önce belirttiğimiz gibi gençlik sorunları bir bütündür, diğer sorunlarla ilintilidir. Dini sorunlar, cinsel sorunlar, kimlik bunalımları, bütün olarak ele alındığında sağlıklı çözümler üretilebilir. Sonuç olarak “gençlik-din ilişkileri” üzerinde titizlikle durulması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

B-Konunun Amacı

Bu tez çalışması kelim bilim dalında yapılmaktadır. İslam alimleri Allah'ın zat ve sıfatlarından bahsettiği için kelim ilmini ilimlerin en üstünü ve en şerefli kabul etmişlerdir. (Atay 1993: Giriş, 5) İslami İlimler arasında müstesna bir yere sahip olan kelim ilminin gayesi, inananları taklidden kurtararak, bilinçli (tahkiki) bir imana kavuşturmak, doğru yolu arayanlara yol göstermek, samimi müslümanları şüphe ve sapık fikirlerden korumak, İslam'a yapılan saldırılara

cevap vermek ve dini ilimlere mesnet teşkil etmektir. (Bilmen 1972: 10-11; Gölcük, Toprak 1988: 7-8) Dolayısıyla insanları dinden uzaklaştıran, İslam Dinine zarar veren her türlü fikir ile kelam ilmi mücadele eder. İslam Dini'ne sokulmaya çalışılan her türlü din dışı fikir ve davranışlara da karşı koyar. Dolayısıyla günümüz insanının inanç alanında yaşadığı problemler kelam ilmini de ilgilendirmektedir. Bunların ortadan kaldırılması onun gayelerindedir. İnanç problemi ile kastettiğimiz, İslam Dini'nin temel inanç esaslarından sapmalar ve şüphelerdir. Ayrıca inançsızlık ve ilgisizliği bir inanç problemi olarak değerlendirmekteyiz. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, genel anlamda inançsız insan mümkün değildir. Eliade (1990: 9)'nin belirttiği gibi;

“Kültürlerin en arkaik seviyelerinde bile, insan olarak yaşamak bizatihi dini bir faaliyettir. Orada, beslenmenin, seks hayatının ve çalışmanın kutsal bir değeri vardır. Başka ifade ile insan olmak, dini bir varlık olmak demektir.”

Günümüz dünyası manevi buhranlarla çalkalanmaktadır. İnsanoğlu kendi elleriyle dünyayı maddi ve manevi alanda kirletmekte, her gün daha yaşanamaz hale getirmektedir. Toplumumuz da bundan nasibini almaktadır. Toplumumuzun her kademesinde rahatça görebileceğimiz bu kirlenmeden en çok etkilenenler gençlerdir. Eğer ciddi tedbirler alınıp, tutarlı gençlik politikaları üretilmez ise toplumumuzu büyük sosyal felaketlere sürüklenebilir. Unutulmamalıdır ki “toplumlar kendi elleriyle kaderlerini meydana getirirler.” (Gölcük 1996: 166)

İslam Dini'nin doğru anlaşılıp, yaşanması sağlıklı bir toplum yapısının kurulmasını ve devam etmesini sağlar. Zamanımızda sosyal bilimlerdeki ilerlemeler, dinin, endişe azaltıcı ve kişiliği billurlaştırıcı bir etken olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Mardin 1995: 37) İslam Dini'nin toplumumuza en büyük katkılarından birisi “ferdi ve sosyal hayatta birleştirici ve bütünleştirici” (Uysal 1996: 123) rolüdür. Kur'an ve sünnet anlayışında yaşanan her türlü sapmalar, sağlıklı bir şekilde giderilemeyen, şüphe ve sorular, dini hayatta lakaytlık ve İslam'ı tamamen red gibi davranışlar bu birlik ve beraberliğe zarar verir.

Dini red, şüphe ve dinin yanlış anlaşılması olarak ortaya çıkan inanç sorunlarının başlıca sebepleri eğitimsizlik (cehalet) veya yanlış ve pozitivist anlayışın ürünü bir eğitim ve taassuptur.

Günümüz dünyasında inançsızlık bir inanç problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilimizde “Allah'ın varlığını inkar etme, tanımama, tanrı tanımamazlık” (Doğan1996: 123 ateizm mad.) anlamına gelen ateizm; “modern dönemde, teorik anlamda bütün dinleri ve her türlü Tanrı kavramını reddederken, bir dünya görüşü bir yaşam tarzı olarak takdim edilmeye başlanmıştır.” (Taylan 1998: 127)

Ateist geniş anlamda Tanrı'ya hayata sokma gereğini duymayan kişi şeklinde tanımlanırken; dar anlamda ise ateist, düşünerek ve tartışarak, Tanrı'nın var olmadığını öne süren kişi olarak tarif edilmektedir. Birincisi “negatif ateist”

ikincisi “pozitif ateist” kavramları ile ifadelendirilmektedir. (Aydın 1997: 203)

Negatif ateizm fikri bir derinliğe sahip değildir. Din ve dinden kaynaklanan dini inanç ve pratiklere aldırılmaz bir tavırla kişinin hayatında yer vermemesi biçiminde ortaya çıkar. (Taylan 1998: 113)

Türkiye’imizdeki ateistler genellikle negatif ateist gurubuna dahil edilebilir. Başgil’in (1962: 20) “Bizdeki inkarcılar belli başlı bir araştırma ve düşünce mahsulü olmaktan çok şüursuzca bir batı taklitçiliğinden ibarettir.” cümlesi ile ifade ettiği görüşü, kendinden yıllar sonra ulusal bir dergiye yaptığı açıklamada, aynı zamanda bir ateist olan Oruç Aruba (1993: 6) “Türkiye’de hiçbir şeyin felsefi temeli olmadığı gibi, ateizmin de felsefi temeli yoktur.” cümlesi ile ifade etmiştir. Yine aynı dergide çeşitli ateistlerle yapılan söyleşilerde, onların İslam Dini hakkında görüşlerinin sıg ve bir ilkokul öğrencisi seviyesinde bile olmadığı kendi ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Adeta bayram günlerinde mezarlıkta üç İhlas bir Fatiha okumayı, bayram namazlarını kılmayı dindarlık için yeterli görmektedirler.

İslam kültür tarihinde felsefi anlamda ateizmi karşılayan bir kavram olmamakla birlikte mühlid ve ilhad, dehri, zındık, kalir kelimeleri kullanılmıştır. (Aydın 1997: 202; Taylan 1998: 109-110) Bu kavramlar felsefi anlamda ateizmi karşılamamakla beraber daha çok Allah’ın birliğini, nübüvveti ve ahireti inkar edenler için kullanılmıştır.

Din felsefecilerine göre Tanrının varlığı felsefi bir sorun olarak günümüze kadar intikal etmiştir. Bugünkü ateizm teist sistemlere bağlı olarak ortaya çıkan bir harekettir. Bir başka deyişle ateizm, teizmin ve monoteizmin Tanrı tasavvurlarına karşı tepkisel bir düşünce sistemidir. Dolayısıyla teizmin iddialarına karşı bir eleştiriyi içinde barındıran ateizm, çeşitli çağların entelektüel seviyesine göre çeşitlilik arz etmektedir. (Aydın 1997: 207; Taylan 1998: 114)

Hökelekli'nin (1996: 206) Jung'tan naklederek belirttiğine göre günümüz insanı beşer fitratının derinliklerinde, şuur dışında bulunup, (bizce şuurun derinliklerindedir) keşfedilmeyi ve tercih edilmeyi bekleyen Tanrı fikri yerine kendi benliğini ve bütünlüğünü geçirerek "benliğini" ilahlaştırmıştır. Günümüzdeki inkarcılık insanın kendi varlığını, ilahlaştırması ve kendi için yeterli görmesi tarzında şekillenmiştir. Yani çağdaş insan inançsızlığının temel karakteri "hümanist ateizm"dir.

Modern çağda önemli ve günümüz dünyasını etkileyen ateist kaynaklardan Fransız sosyolog Emille Durkheim, tarafından geliştirilen sosyal teoriye göre Tanrı, toplumun, fertlerin, düşünce ve davranışlarını kontrol altında tutmak için farkına varmadan uydurduğu hayal ürünü bir kavramdır. Bu teori, felsefi tartışmalardan daha kolay anlaşılır olduğu için çok etkili olmuştur. (Aydın 1997: 213)

Dönemimizi derinden ve büyük oranda etkileyen psikanalizci yaklaşımlarıyla tanınan Freud ve Freud'a'ın yazılarında ifadesini bulan "Yansıtma Din Teorisi"dir. Bu teoriye göre Tanrı fikri çocuktaki baba imajının bir yansıması, baba oğul ilişkisinden kaynaklanan bir öğreti ve iddiadır. Babaya duyulan özlem ve yüceltilmiş, saygı duyulan bir baba imajı dini ihtiyacın kaynağıdır. Din aynı zamanda insan soyunun çocukluk döneminde karşı karşıya kaldığı zorluk ve felaketler karşısında geliştirdiği zihinsel bir savunma mekanizmasıdır. (Aydın 1997: 214-215; Taylan 1998: 128-129)

Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından sonra değer hükümleri yıkılmış sosyal ve manevi sarsıntılar içinde bocalayan batılı toplumlarda gelişip şekillenen varoluşçuluk (egzistensializm), diğer bir ateizm çeşididir. Tanrı'ya inanan ve inanmayan şeklinde iki kategoride değerlendirilmekte olup, henüz klasik felsefi sistemler gibi kesin hatlarıyla belirlenmemiştir. Ateist egzistansialistler hayatın anlamsız olduğunu dolayısıyla Tanrı'nın olmadığını iddia ederler. Tanrı olsaydı, hayatın bir anlamı olurdu. Oysa ki (onlara göre) hayatın bir anlamı yoktur. Bu görüşlerinden dolayı onlar Tanrı'yı inkar etmekle kalmayıp, önceden belirlenmiş bütün mutlak değerleri de inkar etmekte, insana ne yapacağını bildiren hiçbir genel ahlak ve davranış ilkesi benimsememektedir. (Taylan 1998: 131,136)

Modern dünyada var olan ateist görüşlerin büyük çoğunluğu batı Hristiyan teizm geleneği içinde doğmuş, teorik anlamda bütün dinleri, özellikle

Hristiyanlığı eleştirip reddeden, (Aydın 1997: 134; Taylan 1998: 127) tepkisel akımlardır. (Aydın, H. 1995: 236)

Günümüz Türk toplumunda ateizm geniş bir etki alanına sahip bir akım olarak varlığını hissettirirken, açık ve organize bir propaganda görünmemektedir. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarını kullanarak toplumun inançlarına, bu inançları ayakta tutup, devamını sağlayan terimlere ve değer yargılarına saldırarak, kitleleri duyarsız hale getirmek önde gelen faaliyetlerindedir. Çağımızda açıkça İslam inancına karşı çıkmazken, çağdaşlık adına İslam'ın temel yargılarına, ilkelerine karşı çıkmaktadır. (Aydın, H. 1995: 121) Özellikle İslam karşıtı düşünce sahipleri gazete ve televizyonlarda sıkça boy göstererek manevi değerlere karşı, görüşlerinin propagandasını yapmaktadırlar. Bu eylemler açıkça ateizm adına değil çağdaşlık adına, bilimsellik adına yapılmaktadır. İslam'ı bilmeyen, cahil insanların din ve dindarlık adına yaptıkları faaliyetler İslam Dini'ne ve inançlarına mal edilerek, samimi ve İslam'ı bilmeyen, öğrenmek ve yaşamak isteyen kitleleri şüpheye düşürmek isteyenlere malzeme sağlamaktadır.

Sayın Hüseyin Aydın (1995: 122)'ın da belirttiği gibi bizdeki inkarcılık;

“bir düşünce ve salt bilgilenme olayı değil, uzun vadeli hedefler gözetilerek, özellikle geleneksel kültür ve düşünce hayatının çözülmesi, çökertilmesi insanların inançlarından şüpheye düşürülerek, derin bir boşluğa sürüklenip özgün kimliklerinin erozyona uğratılması yolunda bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu itibarla ateizm, kendi istek ve akıl güçlerini gerektiği

biçimde ve doğrultuda kullanmayan kitleleri yönlendirici dünya görüşü olarak etkinliğini sürdürmektedir.”

İman ve inkar aynı psikolojik güçten kaynaklanan ve insan tabiatında var olan iki olgudur. İnançsızlık ta dini inançlar kadar çeşitlidir. Psikolojik açıdan yaklaşıldığında, din psikologları güdülerini göz önüne alarak üç inançsız gurup tipolojisi çizmektedirler. Bunlar; engellenme, çatışma ve motivasyon psikolojisinden kaynaklanan inançsızlıklardır. İnsani istek ve arzularında hayal kırıklığına uğrayıp, başına gelen musibetler karşısında, Allah'a boyun eğme gücünü gösteremeyen kimseler, bundan dolayı Allah'ı suçlayarak, madem ki "Allah yeryüzünde iyilik ve adaleti sağlayamıyor, bu durumda O'nun yerine geçmek insana düşer", düşüncesi ile hareket ederler. Görüldüğü gibi bu gurup hayatın akışı içinde Allah ile herhangi bir ilişkisi olmayan kendi gücünün kendine yeterli olduğu düşüncesi ile kendini beğenmişlik içerisinde yaşayan bazı insanlar engellenmeye maruz kaldıklarında, ya tamamen karamsarlık içine düşerek, ümitsiz hale gelmekte ya da yalnız bu sınırlı durumda Allah'ı hatırlamaktadırlar.

İkinci gurup ise dini, insan özgürlüğünü kısıtlayan, bağımsızlık eğilimine ters düşen, insanı köleleştiren bir ağırlık olarak gören, bazı insanların içine düştükleri psikolojik durumdur. Bu tür insanlar kendini kendine yeterli görür ve bağımsızlık duygusu ile hareket eder. Allah kavramı kendini üstün gören, gurur

ve kibir içindeki insanın eğilimlerine ters düşer. Çoğu kez bağımsızlık dürtüsünün etkisiyle kendini Tanrı yerine koyar.

Üçüncü gurup ise ciddi bir entellektüel faaliyet içinde bulunmadan, istek ve arzularının tabii eğilimleri içerisinde yaşayan kimselerin, dinin hayatın zevklerine sınır getirmesi ve kişiye ahlaki bir sorumluluk yüklemesinden dolayı; dini, arzu edilmeyen ve reddedilmesi gereken bir davranış olarak gören kimselerden oluşur. (Hökekleli 1996: 207-209)

Diğer bir inançsızlık şekli agnostizm, herhangi bir dine inanmamakla birlikte dinler karşısında tarafsız bir tavır takınan ve ilgilenmeyen bir görüştür. Agnostik, Tanrının varlığı ve yokluğu hakkında bir şey söyleyemeyeceğini iddia eder. Teistler ve ateistlerden çoğu bu düşünceyi tutarlı ve geçerli bulmayarak tenkid etmişlerdir. (Aydın 1997: 204)

İnançsız gurup olarak değerlendirilmekten ziyade, İslam literatüründe şirk kavramı ile ifadelendirebileceğimiz pozitivizm, panteizm, natüralizm ve düalizm gibi felsefi görüşler İslam'ın temel inanç esası tevhid ilkesine muhaliftir.

Aleme müdahale etmeyen bir uluhiyet anlayışı ile akla ve bilime büyük güven duyarak yola çıkan deizm (Bolay 1989: 61 deizm maddesi) on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa'da kilisenin bilim adamlarına yönelik baskıları ve din adamlarının Tanrı adına müdahalelerine tepki olarak doğan bir görüştür. Bugün felsefi bir akım olarak deizmi savunan düşünür yok gibidir. Fakat

dünyanın ve bilimin otonomluğunda ısrar eden, dinin akli yönüne ağırlık veren, dini sadece ahlakattan ibaretmiş gibi görmek isteyen bazı insanların dünya görüşlerinde deizmin çeşitli veçhelerine rastlamak mümkündür. (Aydın 1997: 173-178)

Deizmin İslam'ın Tanrı anlayışına muhalif, adeta emekliye ayrılmış bir Tanrı anlayışı ile yola çıkması, bir başka deyişle Tanrı'yı aleme müdahale ettirmeyen ve ahiret hayatına yer vermeyen bir din anlayışı ateizme zemin hazırlanması ve yolun yarısının katedilmesi demektir. Türkiye'de yapılan bir araştırma da (Köktaş 1993: 80 tab: 5) küçük oranda da olsa özellikle üniversite mezunları arasında deist anlayışa sahip kimselere rastlanmıştır.

Fransız filozof Auguste Comte tarafından kurulan teolojik ve metafizik felsefeyi kabul etmeyen pozitivism, ülkemizde çok etkili olan felsefi akımlardandır. Açıkça şirk olarak nitelendirebileceğimiz pozitivism, deneyle ispatlanamayan her bilgiyi hayal mahsulü kabul ederek, (Bolay 1989: 214) deneysel (tecrübî) bilgiyi Tanrı'nın yerine koymuştur. Pozitivistler her şeyin yerini pozitif ilimlerin alacağını iddia ederken, sistemlerinin temelini Allah'ı inkar davasına dayandırmışlardır. (Bolay 1989: 214; Macid 1992: 59)

Onlar insanların manevi dünyalarından Allah ve dini kaldırıp, yerine "İnsanlık Dini" adını verdikleri uydurma dinlerini ve bu dinin Tanrı'sı pozitif bilimi koymaya çalışmışlardır. Bu batıl dinin kurucusu Comte, tenkid ettiği

Hristiyanlık ve İslamiyet'ten yararlandığını söyleyerek, çelişki ve tutarsızlığını kendi lisanından ikrar etmiştir.

Ülkemizde, Beşir Fuat'tan Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp'a kadar pek çok kimse, pozitivistten etkilenmiş ve Türkiye'de bu fikrin temsilciliğini yapmışlardır. "Pozitivizmin İlmihali" adlı eser, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılmış, okullarımızda sosyolojik pozitivism okutulmuştur. Cumhuriyet devrinde pozitivist anlayış, katı şekliyle, beyinlere ve müesseselere yerleşme imkanı bulmuş, sayın Bolay (1989: 216-217)'a göre; adeta bir inanç sistemi haline gelmiştir. Geleneğine, tarihine, İslam Dini'ne, hakaret edenler bu düşünceye yaslanarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Tabiatı Tanrı edinen Natüralizm ve hiçbir gerçek olamayacağını iddia eden ve hiçbir ahlaki değer, sosyal baskı, kontrol kabul etmeyen Nihilizm, ülkemizde manevi değerleri yıkmak için, din ve maneviyat düşmanları tarafından kullanılan akımlardandır. Özellikle buhranlı kimsenin ruh halini ifade eden, gayesizlik, kötümserlik ve egoizmin ifadesi olan nihilizm, memleketimizde "nemelazımcılık" şeklini alarak imansız nesiller yetiştirme gayretinde olmuştur. (Bolay 1989: 189 Nihilizm mad.)

İşte bu çalışmamızın öncelikli amaçlarından bir tanesi anket metodunu kullanarak, inançsızlık ve şirk kavramlarıyla ifade etmeye çalıştığımız görüşlere katılan gençlerimiz var mı? Bu görüş sahipleri felsefi bir altyapıya sahipler mi?

Yoksa tutumları tepkisel ve popülarist tutumlar mıdır? Onları inançsızlık ve şirk boyutuna iten sebepler nelerdir? Gayemiz bu soruların cevaplarını bulmak, elde edilen sonuçları kelam disiplini açısından değerlendirmektir.

Yehova Şahitleri ve misyonerlerin faaliyetleri, sonucunda din değiştiren insanlarımız zaman zaman basına yansımaktadır. Bunlar genellikle gençlerimizdir. Satanizm gibi sapık inançların tuzağına yine gençler düşmektedir. Müslüman ailelerin çocuklarının bu tür akımlara kapılması düşündürücüdür. Bu olaylar bu gençlerimizin dini bilgilerinin yetersizliğini gösterdiği gibi, tatmin etmeyen, şüpheli ve çelişkili bir inanca da işaret eder. Toplumumuzdaki manevi unsurların tatmin edilmemesi veya modern hayatın hızlı ve yoğun trafiği içerisinde ihmal edilmesi sebebiyle insanlarımız özellikle gençlerimiz manevi bulranlar yaşamaktadır.

Bugün dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan inanç sorunları yoğun olarak ortaya çıkmaktadır. Dini metinlerin chil olmayan kimseler tarafından yorumlanması, ifrat ve tefrite varan uygulamaların din gibi algılanması, taassubla dindarlığın karıştırılması, farklı fikir ve düşüncelere tahammül edilmemesi, inanç problemlerini beraberinde getirmektedir. Ayrıca dönemin zaman ve şartlarına göre alimler tarafından verilen fetvaların, evrensel ve değişmez ilkeler olarak kabul edilmesi inanç sorunlarının doğmasının diğer bir sebebidir.

Dini ilimlerde yeterli eğitim ve birikim sahibi olmayan, dini metinleri aslından okumayı bilmeyen insanların dini yorumlamaları İslam inancından sapmalara sebep olmaktadır. Kanaatimizce bunun önemli sebeplerinden bir tanesi Mısır, İran, Suriye gibi İslam ülkelerinde yayınlanan hemen her türlü eserin hiçbir tenkide tabi tutulmaksızın Türkçe'ye tercüme edilmesidir. Yazıldığı ülkelerin yaşamış olduğu siyasi, sosyal ve kültürel değişimin izlerini taşıyan bu eserlerdeki İslam anlayışı aynen memleketimizde de revaç bulmuştur. Özellikle reaksiyoner İslam anlayışı içeren bu fikirlere kapılanlar, kendileri gibi düşünenler dışındaki müminleri tekfirle suçlayabilmişlerdir. Bir uzmanlık isteyen dini metinleri yorumlamayı, ehil olmamasının yanında asli metinlerden değil, tercüme eserlerden yorumlayan kimseler yeni anlayışlar çıkarmışlardır. Bilgisiz ve samimi müslümanlardan bazı kimseler bu anlayışlara kapılmışlar, hatta İslam adına vahşice cinayetler işlemişlerdir.

İnanç alanında yaşanan önemli problemlerden bir tanesi de hurafe ve bidatlara karşı takınılan tutumlardır. "Telli Baba Kültürü" olarak ifadelendirebileceğimiz, İnanç turizmi adı ile gündem oluşturan, türbe ve mezarlık ziyaretleri ve buralarda yaşanan havuzlara para atma, ağaçları kutsal sayarak çaput bağlama, mum yakma, para ile Kur'an okutma, türbelerin etrafını tavafl etme gibi davranışlar bunlardan bazılarıdır. Bu kültürden büyük rant elde eden dini veya dini kimlik taşımayan çevrelerin gayretleri ve müslümanların

cahillikleri sağlıksız ve sorunlu inanca sahip müslümanları çoğaltmaktadır. Özellikle türbelerde yaşanan bazı olaylar açıkça İslam Dini'nin şirk, putperestlik sayıp reddettiği davranışlardır.¹ İslam Dini bidat, hurafe ve efsanelerden uzak, beşeri fikir ve inançlardan aşkındır. İslam'ın iddiası dünya ve ahirette insanlara huzur ve mutluluğu getirmektir. Bu iddianın gerçekleşmesi insan bilincinin ve davranışlarının her türlü bidat, hurafe ve batıl inançlardan temizlenerek saf imanın yerleşmesine bağlıdır.

İnsanlığın sanayi ve teknoloji devrimlerinin baş döndürücü cazibesine kapılarak, bilim sarhoşu olması ciddi iman sorunlarını da beraberinde getirmiştir. (Aydın 1995: 73) Birkaç yüzyıl hatta birkaç yıl öncesinde imkansız olarak görülen gelişmeler kaydedilmiştir. Bilim her gün yeni gelişmelerle karşımıza çıkmaktadır. Bilgisayar teknolojisi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması insanoğlunun dünyaya bakış açısını değiştirmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi, bazıları bilimin insanoğlunun her türlü problemini çözeceğini ve dinin yerini alacağını iddia ettiler. Genelde tahrif edilen bir dinin baskılarına karşı doğan bu düşünce hareketleri, siyasiler ve aydınlar tarafından müslüman ülkelere de ithal edilmiştir. Doğal olarak müslüman halk üzerinde bu akımlar etkili olmuştur.

¹Tokat ilinin Turhal ilçesine bağlı köye ismini veren "Keçeçi Baba" türbesine giren bazı insanlar, türbenin girişinden itibaren secdeye kapanarak yeri öpüyorlar ve secde halinde sürünerek yataırın etrafını tavaf ediyorlar. Bu olay bizzat şahit olduğumuz bu tür olaylardan sadece biridir.

İslam ülkelerinde geri kalmışlığın sebebi olarak İslam Dini gösterilerek, adeta İslam günah keçisi ilan edilmiştir. İslam aleyhtarı görüş sahipleri, kitle iletişim araçlarını da kullanarak, kitleleri etkilemişlerdir. Kanaatimizce bilimsel gelişmelere karşı olan, varlıklar üzerinde düşünmeyi, ibret almayı emreden İslam dini değil; din adamlarının ve siyasilere önyargıları, ileri görüşten uzak taassubi tutum ve tembellikleridir. Sayın Başgil (1962: 164-167) ilerlemeye engel olan iki temel sebep görmektedir. Birincisi din fikrine ve Allah duygusuna eklenen bidat ve hurafeler (esatir), ikincisi ise, din adamlarının silahlanarak, taassubkar davranmaları, diğer dinlere serbest fikir ve kanaatlere izin vermemeleridir. İmanı ilmi gelişmenin önünde engel görmek cehalet, körlük ve hayalperestliktir. İlim ile desteklenmeyen, kesin bilimsel bilgiye aykırı iman dogmatik iman olup çelişki ve tutarsızlıklar içerir. Dolayısıyla kişi dogmatik imanı yüzünden cehaletin esiri olacak, son derece dar ve sığ bilgisi yüzünden imanını temelsiz kalacaktır.

İman problemlerine yol açan önemli faktörlerden bir tanesi de yetersiz ve yanlış din eğitimidir. Özellikle çocukluk döneminde, aile ve çevre tarafından gökten taş yağdıran, insanları taş yapan, ateşe atan despot Tanrı tasavvuru, gençlik döneminin asi ve sorgulayıcı yapısı içinde, inkara kadar götüren davranışlara sebep olmaktadır. Din eğitimi kullanılan ve çoğunlukla büyüklerin kendi şahsi otoritelerini sağlamlaştırmayı hedef alan yanlış metotların,

gençlerin dine karşı reaksiyoner hale gelmesinde oynadığı büyük rol (Hökelekli 1988: 78) gözardı edilemez.

Gençlik döneminde meydana gelen çelişkiler, endişeler, gençlik bunalımları sonucunda eğer şimdiye kadar verilen din eğitimi başarılı olmuşsa, büyük ihtimalle ilk inancına bağlanır, Tanrı'ya yönelir. Eğer başarısız olmuş veya hiç verilmemiş ise genç yaşadığı zamanın rüzgarları önünde bir yaprak gibi olacaktır. (Bilgin 1987: 27) Dolayısıyla her halükarda din eğitiminin çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Sağlıksız, çelişkilerle dolu bir din eğitimi de, hiç verilmemesi kadar zararlıdır.

İnsanların gayb olarak nitelenen vahiy, melek, ahiret gibi konulara bakış açısı da iman problemlerine sebep olmaktadır. Dinin alanının genişliği ve gayesinin büyüklüğünü kaldırmakta zorlanan insan aklı, ya ilahi mesajı kabul eder ya da kısmen veya tamamen reddeder. İnsanların inanç alanındaki, özellikle gaybi konulardaki sorunlarının buradan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

İnsanoğlu gaybın anahtarlarını kurcalamadan aklen ve ruhen rahata kavuşmamaktadır. Dine başvurmadan bu aleme uzananlar bir takım hurafe, hayal ve efsanelerin peşinde gülünç vehimlerle oylanmaktadırlar. (Aydın, H. 1995: 72) Dine başvuranlara gelince sağlıklı bir dini terbiye ve eğitim sonucu huzura kavuşurlar. Olumsuz ve başarısız bir din eğitimi sonucunda genellikle, cehaletin esiri olarak, hurafe ve bidatlarla dolu dini hayat geçirilir. Hurafe ve

bidatlar tevhid ilkesinden sapmaları kolaylaştırır ve sağlıklı olmayan iman anlayışları ve dini alana ait sorunları beraberinde getirir. “Kazanılması, korunmasından daha zor olan imanı bugün ortadan kaldıracak, onun saflığını bozacak sebepler çok ve popülerdir. Hökelekli (1996: 204)’nin belirttiği gibi;

“Her türlü dini endişenin ortadan kalktığı ve insan davranışlarının büyük ölçüde din dışı güdülerce yönlendirildiği günümüzde, insanların çoğu artık Tanrı’da gerçek varoluşla ilgisi olmayan, sadece basit bir metafizik şifreden başka bir şey görmemektedir.”

Kanaatimizce, kişinin toplumla olan ilişkilerinin düzenli olması ilahi olanla yani Allah ile olan ilişkilerinin düzenli olmasına bağlıdır. Çünkü din Allah ile insan arasındaki ilişkinin kural ve kaidelerini içeren, bu kural ve kaidelerin bir parçası olan çevresine yönelik davranışların sınırlarını çizen bir müessesedir. İnsan sınırsız ihtiraslarını, isteklerini din sayesinde dizginleyerek başkalarının haklarını ve onlara uymayı kabul eder. Dünya hayatında sahip olduğu her şeyin bir emanet olduğunun ve hesabının verileceğinin bilincinde olmayan insanlardan yaşadıkları dünyayı korumalarını, toplumlarına hizmet etmelerini beklemek hayalcilik olacaktır.

Dolayısıyla Allah tasavvuru başta olmak üzere Kur’an ve sünnet anlayışından sapmalar, gençlerimizin hurafe ve bidatler konusundaki tutumları, bilim-din ilişkisine bakış açıları, din eğitimi durumlarını tespit ve bunları kelam disiplini açısından değerlendirmek çalışmamızın amaçlarını oluşturmaktadır.

Gençlerin dini algılayışlarının sosyal hayata yansımaları ve bunun sebebi olarak gösterdikleri tutumların tespiti diğer bir amacımızdır. Yaptığımız tespitler ışığında İslam dininin reddettiği davranışların sebeplerini araştırmak ve gençlik-din ilişkisi bağlamında çalışmalar yapan araştırmacılara materyal sağlamak diğer bir gayemizdir.

C-Metodoloji

Bir dinin savunmasını amaç edinen diğer ilimler gibi kelam ilmi de normatiftir. Kelam İlmi İslam'ın inanç ve ilkelerini nakle dayalı olarak ortaya koyar ve savunur. Dolayısıyla objektif değil sübjektiftir. Kişileri ve bunların taşıdıkları fikirleri İslam dinine göre değerlendirir.

Kelam ilmi tarihinde nakle dayalı dini metot ve akla dayalı felsefi metot olmak üzere iki ana metot geliştirilerek kullanılmıştır. Dini metot içerisinde gelişen ve ilk defa Mutezile mensupları tarafından kullanılan, kelam metodu asıl metot olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelam metodunda esas nakil olmakla beraber akla da yer verir ve güvenir. Bu metot da duyular (his ve tecrübe), akıl ve mantık (istidlal), haber ve vahiy bilgi vasıtalarıdır. Dini akideleri, müspet ilmin ve felsefenin tecrübe ve istidlal yollarından yararlanarak ispat eder. Ancak akıl, dinin temel kaidelerini, inançlarını ve mesail denen dinin ana prensiplerini yaz edemez. Farz, helal, haram gibi vucubiyet ifade eden hükümler koymaya yetkisi

yoktur. Akıl nakli teyit eden ve onun getirdiği esas ve hükümleri anlayan bir vasıtaadır. (Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 80-82)

Kur'an düşüncesi esas olarak insanın kurtuluşu meselesi (Izutsu,1963: 69) ile ilgilenir. Kur'an insanları kurtuluşa çağırırken, insana, insanı örnek verir. İnsanlara iç dünyalarından haber verirken iç gözleme davet eden Allah; diğer yarattığı varlıklardan örnekler vererek onları gözlemlemeye ve tefekküre davet eder. (Bakara 2/164; Yunus 10/67,101; Sebe 34/9) Kalam ilmi savunduğu ve ispat etmeye çalıştığı ilkeleri aldığı Kur'an-ı Kerim'i göz ardı etmez. Bizatihi Kur'an kalam ilmine kaynaklık eder. Dolayısıyla kalam ilmi insanın kurtuluşu ile ilgilenmektedir diyebiliriz.

İnsanların kurtuluşu ile ilgilenen bir ilmin yukarıda saydığımız bilgi vasıtalarının yanı sıra, modern din bilimleri dediğimiz din sosyolojisi, din psikolojisi gibi bilim dallarının metotlarını kullanması doğaldır. Doğru inancı anlatmak ve savunmak, karşımızdaki batıl ve yanlış inançları tanımak, doğru olanı bilmek ve ilk önce kendimiz inanmakla mümkün olur. İşte bu çalışmamızda din bilimlerinin metodu olan anket metodu kullanılarak üniversite gençlerinin inançları tespit edilmeye ve tanınmaya çalışılmış, elde edilen veriler kalam disiplini açısından değerlendirilmiştir.

Dini psikolojik bakış açısı ile inceleyen din psikolojisi "dini yalnızca insan hayatındaki etki boyutlarını" (Hökelekli 1996: 8) okumaya ve tarif etmeye

çalışır. Dini psişik bir olay olarak ele alır. Din psikolojisinin gayesi, dini yaşayışı derinliği ve genişliği içinde kavramak ve psikolojik değerlendirmeye tabi tutmaktır. Daha sonra diğer ruh fonksiyonları ve yaşanışları ile ilişkiler kurmaktır. (Egemen 1952: 14) Dolayısıyla, dini inanç ve davranışlar, dua ibadet, tevbe, mistik yaşayışlar, dini reddetme gibi her türlü dinden kaynaklanan davranışlar din psikolojisinin konusunu teşkil eder.

Din sosyolojisi ise, din-toplum ilişkilerini incelerken dinin mahiyeti ile ilgilenmez. (Köktaş 1993:16) Din ile toplum arasındaki etkileşim öncelikli konusudur. Descriptif olup gayesi yalnızca her dinin tabiatını anlamaya çalışmaktır. (Wach 1995: 23) Görüldüğü gibi kelam ilmi normatif bir ilim iken, din sosyolojisi ve din psikolojisi descriptif ilim dallarıdır. Din sosyolojisi ve din psikolojisi dinlere karşı objektif iken, Kelam sübjektif bir yaklaşım sergiler. Bu husus göz önünde bulundurularak; din bilimlerinin metotlarıyla toplanan bilgilerden, objektif olarak elde edilen veriler, sübjektif bir yaklaşımla değerlendirilecektir. Buradaki sübjektiflik İşlam alimlerinin ittifak ettikleri inanç esasları çerçevesinin dışına çıkmayacaktır.

1-Neden Alan Araştırması

Tarama yöntemi, saha araştırması veya survey isimleriyle adlandırılan alan araştırma yöntemi, genelde kamu kuruluşlarının ve benzerlerinin belli bir zamanda olay ve olguların tabii şartları içerisinde gerçek durumunu tespit etmek

üzere toplum evreninden seçilen, bir örneklemden elde edilen verilere dayalı yapılan araştırma biçimidir. Alan araştırması dayandığı kriterlere göre isim alır. Araştırmada veri toplama tekniği esas alınırsa anket, mülakat, gözlem tekniği gibi isimler alır. Konu alanı kriter alınırsa saha araştırması, toplum araştırması isimlerini alır. Alan araştırması tekniği ile incelenmek istenen konu alanı ile ilgili değişkenler dağıtılmaya, açıklanmaya, değişkenler arası ilişki derecesi saptanmaya, değişkenlerin dağılımı ve bu dağılımı belirleyici istatistikler ortaya konmaya çalışılır. Alan araştırmasının bilimselliği toplumu ve fertleri ilgilendiren medeni durum, cinsiyet, kişinin dini durumu, sosyo ekonomik statü, eğitim düzeyi gibi değişkenleri içermesinden kaynaklanmaktadır. (Arseven 1993: 13-14) İnançlar, düşünceler, duygular ölçülmesi mümkün olmayan eğilimlerdir. Onlar kişinin dış dünyasına yani davranışlarına yansımaları ile bilinebilir. Bu itibarla anket metodu ve mülakat metodu bu eğilimleri tespit etmede en uygun yollar arasında yer alır.

Dindarlık konusunda uluslararası düzeyde ve ülkemiz sosyoloji literatüründe dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir. (Kayhan 1989: 194) Dindarlık ölçekleri yanı sıra anket metodunu kullanarak yapılan, dini temayülleri ölçen bir çok araştırma mevcuttur. Anket metodu din sosyolojisi ve psikolojisi alanında yoğun olarak kullanılmaktadır.

Anket belli bir araştırmanın amacına uygun soru listesinden oluşur.

Araştırmacı ile denek arasındaki iletişim yalnızca yazı ile yapılır. Anket diğer veri toplama tekniklerine göre daha ucuz olduğu için alan araştırmacıları tarafından sık kullanılan bir tekniktir. Ucuzluğunun yanı sıra anket kendisinden bilgi alınacak kişi tarafından hiçbir kimsenin etkisi olmaksızın doldurulduğu için, verilerin objektifliği ve denek ankete verdiği cevapları tekrar tekrar kontrol edebildiğinden, güvenilirliğinin artması gibi avantajlarını sayabiliriz. (Arseven 1993: 109-111) Kısaca bu metotla araştırma yapılan konu hakkında, planlı bir şekilde hazırlanmış sorularla eğilimleri öğrenmek mümkündür. (Uysal 1996: 45)

Temel İslam inançları alanında yapılan bu anket çalışması sosyolojinin kendine özgü metodolojisi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gençlik araştırmalarında konuya toplumsal gelişimin bir evresi olarak öncesi, sonrası ve çevresini kapsayan bütünsel bir yaklaşım tercih edilmesi (Açıkalın 1985: 128) gereği, göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Çünkü Wach (1995: 33)'in belirttiği gibi bir anketin başarıya ulaşması için, olayların normal akışını belirleyen coğrafi, etnolojik, politik ve kültürel şartları ihmal etmemek ve olayların tam manasıyla anlaşılması ve takdir edilmesi zorunlu iki şarttır. Yine Kisler'den Kayhan Mutlu (1989: 194)'nın naklettiği gibi bir insan davranışının arkasında tek bir neden değil, davranışın insandan insana değişen nedenleri, motivasyonları ve inançları vardır. Biz de ülkemizde, araştırmanın evreni İnönü

Üniversitesinde ve Malatya ilinde son bir yıl içinde yaşanan dini alanla ilgili tartışmaları göz önünde bulundurduk. Soruların hazırlık ve değerlendirme safhalarında bu tartışmalar dikkate alınmış, değişkenler yukarıda sayılan şartlara göre tespit edilmiştir.

Sosyologlar tarafından bir çok dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de insanları inançlarına göre mümin, münafık ve kafir (müşrik) olmak üzere üç ana tipe ayırır. (Bakara 2/1-9) Biz araştırmamızda bu tip bir ayırma gitmeyeceğiz. Ancak araştırmamızın böyle bir değerlendirme yapabilmek için yeterli olmadığını düşündüğümüzden, açıkça inançlı (mümin) ve inançsız (Kafir) olduğunu beyan edenler hariç diğer deneklerimiz Kur'ânî bir kavramla değerlendirilmemiştir. Deneklerimizin inanç ile eylemleri arasındaki bağlantının olumlu ve olumsuz yönleri incelenmeye çalışılmıştır. Ankete katılanların verdikleri bilgiler dahilinde inançlı, inançsız olmak üzere iki ana tipte ele alınarak, temel İslam inançlarına inananlar, inançlı, inanmayanlar inançsız olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca soruların konularına göre herhangi bir düşüncesi olmadığını ifade edenler, irdelenen konu hakkında kararsız tutum geliştirmiş olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Dindarlık tipolojileri yanısıra özellikle empirik araştırmalar çerçevesinde, dindarlığın araştırılmasında hangi göstergelerin kullanılacağı tartışılmış ve çok boyutlu göstergeler meydana getirilmiştir. (Köktaş 1993: 49) Biz sayın Köktaş

(1993)'in da benimsediği dini inanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etkileme boyutlarında incelemeye çalıştık.

İnanç boyutunda, iman esaslarına iman ve inançsızlık incelenmiştir. Ayrıca bu boyutta ölümün anlamı, Hz Muhammed'in peygamberliğine iman, cece, kabir azabına iman konularıyla birlikte güncel bir tartışma olan doğal felakete bakış açısı konusunda örneklemin yaklaşımı incelenmeye çalışılmıştır.

İbadet boyutunda genel olarak ibadetleri yerine getirme, getirememe ve ibadetin gerekliliği konusu irdelenmiştir.

Dini tecrübe boyutunda, Allah'a yakınlık hissetme, günlük hayatta Tanrı'nın yeri, zor durumda kalındığında yapılan davranışlar, batıl inanç ve hurafeler, ibadetlerin yerine getirilmediğinde duyulan rahatsızlık ve din-özgürlük ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Dini bilgi boyutunda Kur'an-ı Kerim'i asli metninden okuyabilme, Türkçe mealini okuma ve anlaşılmasının gerekliliği hususu tartışılmıştır. Ayrıca

kamusal alana yansıtılması, tartışmaları hakkında öğrencilerin düşüncelerine başvurulmuştur.

“Sosyolojik olayların rakamlara dönüştürülmesinin ve sayı cinsinden ifade edilmesinin kendine özgü kuralları olduğu” (Kayhan 1989: 198) daima göz önünde bulundurulmuştur. Konunun uzmanlarından yardımlar alınarak, veri toplama ve değerlendirme yoluna gidilmiş, bu alanda yapılan diğer araştırmaların verileri ile karşılaştırılmıştır.

Çeşitli bağımsız değişkenlere göre istatistiki bilgi haline getirilen veriler kelam ilmi açısından değerlendirilmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Yorumlama Kur’an-ı Kerim ve Sünnet esas alınarak yapılmıştır.

Metodoloji bölümünü burada bitirerek inanç bağlamında temel esaslar hakkında kısaca bilgi vermeye geçebiliriz.

I.BÖLÜM**İNANÇ BAĞLAMINDA TEMEL KONULAR**

İNANÇ BAĞLAMINDA TEMEL KONULAR

Bu bölümde temel İslam esaslarını genel hatları ile ortaya koymaya çalışacağız.

1. İman Ve Akide

İman kelimesi sözlükte kişinin huzur içinde olması, güven içinde olmak. manasında "emn" mastarından türetilmiştir. "emn" korkunun zıddıdır. Geçişli fiil yapıldığında eman veren, güven içinde kılan, anlamını taşıdığı gibi çeşitli cer harfleri ile kullanıldığında ikrar, itiraf, izan, kabul ve bağlanmak anlamlarını içerir. "İman" kelimesi ise mutlak tasdik anlamında olup yalanlamanın zıddıdır. Dilciler ve diğer alimler imanın manasının tasdik olduğu konusunda ittifak halindedirler. (İsfehani: 30; İbni Manzur 1994: 13/21-23; İbrahim Mustafa vd. 1986: 28; Neseî 1993: 38; Maturidi 1979: 375; Sabuni 1982: 179; Pezdevi 1988: 209; Bilmen 1972: 97; Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 87-88) Ancak tasdik kavramı, iman kavramının her bakımdan anlamdaşı değildir. Tasdik kavramı her türlü haber için kullanılırken iman terimi gayb ile ilgili haberler ve şüphelerin egemen olduğu meselelerden bahsedilirken kullanılır. (İbni Temiye 1994: 111-112)

İstilahî anlamda iman; dil ile ikrar ve kalp ile tasdiktir. Peygamberlerin, özelde Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği kesin olarak bilinen her hususu tereddütsüz kalben kabul etmek (tasdik) ve dil ile söylemektir. (Ebu Hanife (el-Vasiyye) 1981: 72; Neseî 1993: 37; 1327: 3; Pezdevi 1988: 209; Bilmen 1972:

97; Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 88) Dolayısıyla imanın mahiyeti kalbin tasdikinden ibarettir. (Sabuni 1982: 168) İkrar imanın asli bir unsuru değil, onun alameti olmaktadır. “İmandaki tasdik inanç ve bilme anlamlarına dayanan fakat onlara ilaveten güven, teslimiyet, sevgi, samimiyet, kesinlik vb. anlamları taşıyan bir tasdiktir.” (Özcan 1992: 71) İman kalbe dönük bir sıfat olduğundan (Mücadele 58/22; Nahl 16/106; Bilmen1972: 99) onun mekanı kalptir. (Ebu Hanife (el-Fıkhu'l-Ebsat) 1981: 53; Maturidi 1979: 375) Tasdik ruhi bir davranıştır. Üzerinde hüküm vermek mümkün olmadığından, İslam dininde dil ile ikrar tasdik bir belirtisi, dünyaya ait hükümlerin yürütülmesi (Sabuni 1982: 180; Bilmen 1972: 98) ve insanlar tarafından tanınmaya yönelik bir şarttır.

İman kelimesi kök ve çeşitli formları ile Kur'an-ı Kerim'de, inanmak (Bakara 2/3; Al-i İmran 3/100; Kehf 18/88), kalben inanmak (Maide 5/41; Hucurat 49/14), güven içinde, emniyet içinde olmak (Ankebut 29/68; Kasas 28/57; İbrahim 14/35; Nahl 16/32), tasdik etmek ve doğrulamak (Yusuf 12/17; Mü'minin 23/24) anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca iman teriminin İslam terimi ile aynı anlamda kullanıldığını (Yunus 10/84; Zariyat 51/35-36) gördüğümüz gibi farklı anlamlarda da kullanıldığını da (Hucurat 49/4) görmekteyiz.

“Silm” ve “Selam” mastarlarından türeyen İslam kavramı, sözlükte boyun eğmek, esenlik, emniyet, güvende olmak, barış, huzur, teslim olmak anlamlarına gelir. (İbn-i Manzur 1994: 12/289-291; Firuzabadi 1991: 446) Özelde Allah

tarafından Hz Muhammed'e vahyedilen ve O'nun ümmeti için seçilerek (Al-i İmran 3/19; Maide 5/3) tamamlanan dinin adıdır.

İslam kavramının bir dinin adı olması haricinde, anlamı üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Ehli sünnet alimleri iman ve İslam kavramları üzerinde yapılan tartışmalardan uzak durmamışlardır. Ehl-i sünnete göre iman ve İslam kavramları farklı manalara gelseler de taşıdıkları "hüküm bakımından" (Sabuni 1982: 184) aynı anlamdadırlar ve aralarında farklılık yoktur. İman Allah'ın peygamberlere bildirdiği her şeyi tasdik etmekten ibarettir. İslam ise Allah'ın uluhiyetine boyun eğerek, teslim olmak ve ona itaat etmektir. (Ebu Hanife (el-Fıkhu'l-Ekber) 1981: 73; Sabuni 1982: 184; Pezdevi 1988: 220) Dolayısıyla iman ve İslam aynı madalyonun iki yüzü gibi olup, hüküm bakımından birbirlerinden ayrılmaları söz konusu değildir. Ancak iman yalnızca tasdik olması bakımından İslam'dan daha özel, İslam ise tasdik, şartlar ve hükümler üzerine gerçekleştiği, kalbi, lisanı ve duyuları kapsadığı için daha geneldir. Binaenaleyh her İslam imandır ama her iman İslam değildir. (Pezdevi 1988: 320; Aydın 1995: 22)

İman güven kavramından türemesi itibariyle, isteği benimsemeyi ifade eder. İstek, irade, tercih etme ve bağlanma ile birlikte bulunur. (İbni Temiye 1994: 112) İçerisinde duygu, bilinç, irade ve potansiyel olarak fiil barındıran iman; kişinin samimi isteği ve arzusu ile, herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan, bilinçli olarak Allah ile ilişki kurma ve bunu uygulamaya koyma

temayülüdür. (Özcan 1992: 19) İslam da kişinin içtenlik ve bütün hulusiyle Allah'a dayanması ve onun iradesine kendisini teslim edip, (Izutsu trhsz:188) boyun eğmesidir. İşte iman bilinçli bir faaliyet olduğundan dolayı, zorlama kabul etmez ve "zorlama ve cebir taşımaz" (Yunus 10/108; Kehf 18/29; Maturidi 1979: 377) Kişi tamamen kendi özgür iradesi ile imanı ve küfrü tercih eder. Çünkü "iman, inananın bütün varlığına nüfuz eden ve hayatının her alanında onun düşünce ve fiiline şekil veren bir güç" (Özcan 1992: 19) olarak mevcuttur.

İman-bilgi ilişkisi, üzerinde yoğun tartışmalar yaşanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İman bilinçli bir faaliyet olduğu için bilgiye ihtiyaç duyar. Bilgi olmadan tasdik gerçekleşmez. Yani iman hareket noktası bilgidir. Ancak gerçeği bilmek ve bu bilgiyi ifade etmek, iman için yeterli değildir. İman etmiş olmak için bu bilgiyi dile getirmesi gerektiği gibi, bu dile getirişi bağlılık ve boyun eğmişlikle bir araya getirmesi gerekir." (İbni Temiye 1994: 155)

Dolayısıyla iman, tecrübe gözlem ve ilmin alanını aşan kalbi bir bağlantıdır. Çünkü bilgide kalbi bir bağlantı şart değil iken imanda bu gereklidir.

İman ve bilgi arasında nedensel bir ilişki söz konusudur. Maturidi'ye (1979: 380) göre bilgi tasdike, cehalet de tekzibe götüren bir sebeptir. Bu durumda bilgisizlik yani cehalet tekzib ile vasıflanamazsa, her türlü bilgi sahibi olanda iman ile vasıflanamaz. Kur'an'da (Bakara 2/146: En'am 6/20) ehl-i kitabın Hz. Peygamberi kendi oğulları gibi tanıyıp bilmeleri, iman için yeterli

görülmemiştir. Çünkü “sadece bilmek, sırf kalbi olan ilim ve marifet iman için yeterli değildir.” (Yazır 1970: 1/532) İman ve inkar bilgiden sonra gelir. Hanifî Özcan (1992: 27)’ın belirttiği gibi inanılan şeylerle ilgili bilgi ve yorumlar değiştikçe, kişinin ilgisi ve inancı da değişmektedir. Netice olarak imanın gerçekleşmesi açısından yeterli olmamakla birlikte, kalpte tasdik bulunabilmesi için bilgiye ihtiyaç duyulur.

İmanda esas olan peygamberlerin verdikleri haberlere, gerek geçmişe, gerekse geleceğe yönelik olsun kalbi bir bağlanış ve kabuldür. Allah, ahiret, cennet, cehennem gibi insan idrakinin üstünde olan konulara inanmak şarttır. Kur’an-ı Kerim’de Allah’ı görmeden inananlar övülürken, (Bakara 2/3; Fatır 35/37; Yasin 36/11; Mülk 67/12) peygamberlerin verdikleri haberleri ahiret gününde doğrulayıp kabul edenler yerilmiştir. (En’am 6/27-28; Araf 7/53; Mülk 67/7-11) Dünya hayatının bir imtihan olduğu göz önüne alınırsa, iman edilen hususların somut olarak görülüp, ispatlanan bilgi olmaması, imanın, bu imtihanın en önemli şartı olduğunu ortaya koymaktadır.

İslam alimleri imanın sıhhat ve kabulü için mantıksal çıkarımlar, akıl yürütmeler, yani nazar ve istidlali şart koşmamışlardır. Ancak herkesin gücü yettiği kadar imanını bilgi ve mantığa dayandırmasını gerekli görmüşlerdir. (Bilmen 1972: 109; Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 89) Kendisinde tasdik ve ikrar bulunan kimse mümin olarak kabul edilmiştir. İslam’ın bütün rükünlerine inanan

ve bunları delilsiz kabul eden kimse gerçek mümin olarak nitelenirken, aslolanın müminin imanını tahkike dayandırması olduğu kabul edilmiştir. (Pezdevi 1988: 217; Nesefi 1993: 39; Bilmen 1972: 126)

İman, İcmali ve tafsili olmak üzere iki kısma ayrılır. İcmali iman; inanılacak şeylere toptan ve kısaca iman etmektir. İcmali iman için kişinin Kelime-i Tevhid'i veya Kelime-i Şhadet'i dil ile söylemesi ve kalben tasdik etmesi yeterli görülmüştür. Tafsili iman ise peygamber tarafından tebliğ edilen bütün hususlara tek tek ve bilerek, ayrıntılı olarak inanmaktır. Tafsili iman şart değildir. Ancak kişi iman ettiği şeylerin herhangi bir hususunda şüpheye düşerse, öğrenip, düşünmesi tavsiye edilmiştir. (Pezdevi 1988: 217; Bilmen 1972: 101; Gölcük, Ş. Toprak, S, 1988: 93-94)

İman edilmesi gerekli olan şeylerde yani imanın özünde artma ve eksilme olmaz. Bütün müminler iman ve tevhid yönünden birbirlerine eşittirler. Ancak imanın sıfatlarında ve tasdik derecelerinde farklılık arz ederler. (Ebu Hanife (el-Fıkhu'l-Ekber) 1981: 62; Pezdevi 1988: 119) İnanç, irade ve duygusal ahlaki değerlilik yaşantularından oluşan iman özellikle son unsurundan dolayı kalpte artar ve eksilir. Dolayısıyla bu eksilme ve artma kalp fiillerinden kaynaklanmaktadır. (Güler 1988: 13)

İman, iman edilmesi gerekli olan şeylerin bütünüdür. İman esaslarından herhangi birini istisna etmek veya "İnşallah Allah'tan başka ilah yoktur." gibi

şüphe belirten ifadelerle iman gerçekleşmez. (Maturidi 1979: 388) İman esasları Kuran-ı Kerim’de (Bakara 2/1-5) ve Hz. Muhammed’in sünnetinde (Buhari İman 50; Müslim İman 11) detaylı olarak anlatılmıştır. Bunlar; Allah’a meleklerle, Kitaplara, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye, kadere, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine iman etmektir. Bu hususlar amentü olarak bilinir ve İslam’ın temelini teşkil eder. Bunlardan birini veya bir kaçını istisna etmek dinden çıkmaya sebep olur. (Nisa 4/136; Araf 7/147; İsra 17/9-10)

Her toplumun dini yaşayışı, sosyal şartlar, gelişmeler ve değişimlere bağlı olarak farklılıklar arz etmektedir. (Kostaş 1995: 109) Dolayısıyla kişilerin dini yaşayışlarındaki farklılıklar, yukarıdaki faktörlerin etkisi altındaki inancın hayata yansımalarıdır. Ancak aynı inanca mensup kişilerin iman edilen temel konularda birleşmeleri de ahlaki bir gerçekliktir. İslam’ın herhangi bir ilkesine iman, diğer ilkelerine iman ile anlam kazanabilir. Dinin bir kısım kurallarına inanıp bir kısım kurallarına inanmamak, maslahatlar dediğimiz dinin genel gayelerinin gerçekleşmesine engel teşkil eder. Kısaca İslam bir bütün olarak inanılması ve hayata aksettirilmesiyle, hayatı anlamlı kılar.

Temel İslam İnançlarına geçmeden önce, iman kavramı ile yakından ilgili olan akide ve akaid kavramları hakkında kısaca bilgi vermekte yarar görmekteyiz. Akaid, akide kelimesinin çoğuludur. Akide, gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına bağlanılan şey, düğüm, anlaşma (Isfehani 1979: 510; İbni

manzur 1994: 3/296-298) demektir. Bu kelime Kuran-ı Kerim’de bağ, düğüm, (Nisa 4/33; Taha 20/27) nikah bağı, nikah akdi (Bakara 2/235,237) ve sorumluluk bağı (Maide 5/89) anlamlarında kullanılmıştır. İstilahta, “inanılması zaruri olan şey, iman esası” (Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 11) olarak tarif edilen akaid, İslami bir ilme de bu anlamıyla ad olmuştur. Dolayısıyla akaid iman edilmesi gerekli olan esasları ortaya koyar. Ameli hususlarla ilgilenmez. İmanın şartları olarak nitelenen temel inanç esasları akaid ilminin konusunu teşkil eder.

Şimdide İslam dininin temeli olan bu inanç esaslarını kısaca ele almaya çalışacağız.

2-Allah’a İman

En iptidai toplumlardan en modern toplumlara kadar, her milletin inancında Tanrı inancı mevcuttur. Bu inanç kimi toplumlarda politeist bir kimlik kazanırken, kimi toplumlarda da monoteist bir hüviyet arz eder. Ancak dinler tarihi alanında yapılan çalışmaların gösterdiği gibi, “hemen hemen her dinde ayrıntular farklı da olsa özde bir “tek Tanrı” inancı mevcuttur.” (Tümer, G. Küçük, A. 1997: 43) Hemen her milletin dilinde Tanrı mefhumuna tekabül eden bir kelime bulunur. (Bolay 1989: 9)

Allah inancı bütün ilahi dinlerin ortak noktasıdır. Her ne kadar tahrif edilmiş olsa da Musevilik ve Hıristiyanlığın tanrı telakkilerinin özünde tevhid esası yatmaktadır. Tevhid yani Allah’ın varlığı ve tekliği inanılması gereken ilk

esastır. Çünkü Allah'ın varlığı ve birliği kabul edilmeden diğer iman esaslarını kabul etmek mümkün değildir.

Allah'ı insanlara kendi kelamı tanıtır. Kur'an-ı Kerim Allah'ı en güzel isimlerle tanıttığını beyan eder. (Araf 7/180; İsrâ 17/110; Taha 20/8; Haşr 59/24) İşte bu en güzel isimlerin birincisi Allah lafzıdır. İsmi Azam olma ihtimalinin yanısıra O, ulûhiyete mahsus sıfatları içinde barındırır. Diğer isim ve sıfatların anlamlarını bünyesinde toplar ve vacibü'l-vucud (Zorunlu varlık, var olmaması düşünülemeyen) melhumunu ifade eder. (Tatlısı 1967: 15) Kur'an'a ait bir terkip olan "el-Esmaü'l-İfüsna" terkihi "yetkinliğe, kusursuzluğa dair sıfatlar" olarak tercüme edilmektedir. (Esed 1999: 1/317) Dolayısıyla Allah Teala kemal ifade eden sıfatlarla vasıflanmıştır. Acziyet, noksanlık ve devamlılık ifade etmeyen sıfatlardan münezzehtir. O'nun sıfatları ezeli ve ebedidir, kadimdir. Zatı ile mevcuttur. Hiçbir şekilde yaratıkların sıfatlarına benzemez. (Sabuni 1982: 73; Pezdevi 1988: 27-33) Allah için herhangi bir konak, mevki söz konusu olamaz. O "mekandan münezzehtir." (Pezdevi 1988: 42; Nesefî 1327: 15)

O tekdir. Hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şey ona ihtiyaç duyar. Doğmamış ve doğurmamıştır. Hiçbir şey ona denk değildir. Rahman ve Rahim olup alemlerin Rabbi, terbiye ve idare edenidir. Mülkün tek ve gerçek sahibidir. İnsan idrakini aşan görünmeyen alemlerin ve insanın gözlemleye bildiği şahadet aleminin en ince ayrıntılarına kadar bilenidir. Her şeyin kendisine yöneldiği

sonsuz rahmet sahibi, ortağı, dengi olmayan yegane ilahtır. Alemdeki her şey ona işaret eden bir delildir. İnsan kendini müşahede ettiğinde O'nun kudret ve ihtişamını fark eder. O ölümü ve hayatı yaratarak insanları imtihan eden, onlara şah damarlarından daha yakın, her şeyin mebde (başlangıç) ve meadı (son)'dır. İnsanlara kendilerinden eşler yaratan ve faydalanmaları için nimetler bahşeden Rezzak'tır. (İhlas 112/1-4; Fatiha 1/2-3; Bakara 2/77; En'am 6/73; Tevbe 9/105; Taha 20/6,7,8; Fussilet 41/37; Râd 13/26; İsrâ 17/ 30)

Allah inancını reddetmek bütün maneviyatı, aşkınlığı, insanın özünü ve metafizik alemini reddetmek demektir. Kendilerine peygamberi bir mesaj ulaşmayan insanların bile akılları ve fitratları O'nun farkına varmaya müsaittir. (Bilmen 1972: 109) Çünkü her hakikat tek gerçek olan Allah'a dayanır ve işaret eder. Allah inancı gizli bir şifre gibi ruhun derinliklerinde keşfedilmeyi ve çözülmeyi bekleyen ve yaratılıştan itibaren var olan bir duygudur. "Allah inancı, zihni zorlamalara ve derin tefekküre ihtiyaç duymadan kendiliğinden doğar ve

Izutsu (1963: 70-71)'ya göre Allah ile insan arasında ontolojik (Yaratan-yaratılan), haberleşme (vahy-dua-ibadet), Rab- kul ve ahlaki münasebet olmak üzere dört çeşit ilişki vardır. Allah ile insan arasında kurulan bu münasebetler; insanlar arasında bu ilişkileri tanıyıp bunların olumlu taraflarını, yaşama ve varlık prensibi olarak seçen bir toplum doğurur. Bunların olumlu yönleri şu hususları içerir. Önce ontolojik münasebet, insanların Allah'ı kendilerinin yaratıcısı olarak tanımalarını gerektirir. O, insana en büyük nimet olan varlığını, hayatını ihsan ederek kaderini tayin etmiştir. Konuşma münasebeti, insanın bütün samimiyeti ile Allah'ın emirlerine itaat etmesini ve kurtuluşa ermek için O'nun gösterdiği yolda gitmesini gerektirir. Rab-kul ilişkisi insanın, cahiliye devri inançlarından ve geleneklerinden tamamiyle sıyrılıp Rabbine karşı kulluğa yaraşır biçimde hareket etmesini gerekli kılar. Ahlaki münasebet ise insanın Rabbi'nin nimetlerine karşı şükretmesini ve Allah'ın azabından gerektiği gibi korkmasını gerektirir.

İnsanın ruhen yükselmesi ve kemale ermesi yaratılışının gereğidir. Bu ise onun ahlak ve fazilet sahibi olmasına bağlıdır. (Bahçeci 1987: 203) Ahlak ve faziletin kaynağı da Allah'tır. Allah inancı insanları Allah'a ve insanlara karşı sorumlu hale getirmektedir. Bu sorumluluk hissini yerine getirmesi, bizzat Allah korkusundan onun müminler üzerindeki otoritesinden beslenmektedir. (Aydın 1995: 130) Çünkü Fazlurrahman'ın da dediği gibi, "Bütün düşünce ve

amellere önem kazandıran ve onları anlamlı yapan, hayata bütünlük, birlik ve değer veren sadece Allah'tır." (Fazlurrahman 1999: 43)

Sonuç olarak, Allah'ın tekliği ve birliği esasına dayanan tevhid, İslam'ın temelidir. Allah'a iman farzdır. Kur'an-ı Kerim'de ve peygamberin sünnetinde beyan edilen bütün sıfatlarını tasdik etmek ve bunu dil ile söylemekle Allah'a iman gerçekleşir. O'nun yaratıcı olduğunu kabul edip yarattığı varlıklara hiçbir şekilde müdahale etmediğine, rızıkları tahsis etmediğine inanmak sağlıklı bir inanç değildir. Tevhid bir düşünce biçimi ahlaki ve felsefi tavır alıştır. Onda ikiliğe ve ikiciliğe yer yoktur. Tevhidi bilinç Tek ve bir olan Allah'ın, irade, güç ve hakimiyetinin tam ve kamil manada sağlandığı akidedir. (Gölcük 1995: 133) Tevhid benliğimizin her şeyden vazgeçerek yöneleceği tek merci olan (Bakara 2/112; Rum 30/30-31) Allah'a boyun eğmesidir.

3-Meleklere İman

Kur'an-ı Kerimde gayb olarak nitelenen esaslardan bir tanesi de meleklerle imandır. Meleklerin varlığına iman farzdır. Melekler Allah'ın varlığı yaratması ve kainattaki düzeni sürdürmesinde görevli varlıklardır. Mahiyetleri hakkında detaylı bilgiyi sünnetten almaktayız. Kur'an-ı Kerim'de bazı meleklerin isimleri ve görevleri geçmektedir. (Zümer 39/75; Mümin 40/7; Necm 53/26; Hakka 69/17; Mearic 70/4; Kadr 97/3) İnsanoğlundan farklı yapıda olan melekler, nurdan yaratılmış varlıklardır. Cinsiyetleri olmadığı gibi yemek içmek gibi insani

özellikleri de yoktur. Nurdan yaratıldıkları için çok süratlidirler. Teklife muhatab olmadıkları için mümin ve günahsızdırlar.

Melekler çeşitli görevleri itirazsız yerine getiren varlıklardır. Kainattaki düzenin sağlanması, tabii olayların meydana getirilmesi, peygamberlere vahiy getirmek, insanların sevap ve günahlarını kaydetmek ve Allah'a devamlı ibadet etmek başlıca görevleridir. (Al-i İmran 3/123-126; Araf 7/206; Nahl 16/49-50; Mümin 40/7; Fussilet 41/38; Zuhruf 43/80; İnfitar 82/10-12)

Sayıları bizce bilinmeyen meleklerin; insanların ahlaki muhtevalı bütün amellerini yazarak, şeytanın aksine insanı korumaya çalıştıkları iman edilmesi gereken bir husustur. (Zuhruf 43/80; İnfitar 2/10-12; Özsoy, Ö. Güler, İ. 1998: 49) Meleklerin insanların günahlarını kaydetmeleri hesap gününde insanların dünya hayatında yaptıklarına itiraz etmemeleri içindir. (Nesefî 1327: 37) Kur'an-ı Kerim'de arşı taşıyan, Allah'ı teshih eden meleklerden bahsedildiği (Mümin 40/7; Hakka 69/17) gibi başka meleklerden de bahsedilir. Bunlar büyük melekler olup belli görevleri vardır.

Büyük melekler Cebrail, Azrail, Mikail ve İsrail isimleri ile bilinir. Cebrail Kur'an-ı Kerim'de Müstesna bir yere sahiptir. Görevi peygamberlere vahiy getirmektir. Ruh'ul-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Cibril, Ruh ve Resul isimleriyle Kur'an-ı Kerim'de anılır. (Bakara 2/97,98,203; Maide 5/110; Nahl 16/102, Şuara 26/193) Kur'an'da Cebrail'in yanısıra, görevi tabiat kuvvetlerini idare etmek olan

Mikail adlı büyük melekten de haber verilir. (Bakara 2/98) Diğer iki melekten Azrail insanların canını almakla, İsrail kıyameti başlatacak sur denen alete üflemele görevlidir. (Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 353)

Bütün meleklerle Allah'ın yarattığı varlıklar olarak ayırt edilmeksizin iman edilmesi gerekir. Bir kısmına iman edip bir kısmına inanmama söz konusu olamaz. Onların hepsi Allah'ın verdiği görevleri eksiksiz yerine getiren Allah'ın muti kullarıdır. Meleklerle iman etmek Cebrail tarafından peygamberlere getirilen ilahi kitaplara iman etmeyi gerekli kılar.

4-İlahi Kitaplara İman

İman esaslarının üçüncüsünü ilahi kitaplara iman oluşturur. Kitaplara iman vahiy ve nübüvvet konuları ile yakından alakalıdır. Bunlardan biri olmadan diğerini düşünmek ve izah etmek mümkün değildir. Bu sebeple vahiy kavramını kısaca izah ettikten sonra kitaplara iman konusuna geçebiliriz.

Vahiy; kavramı “v-h-y” fiilinin mastarıdır. Sözlükte, gizli konuşmak, ilham etmek, ima ve işaret etmek, yazmak, acele davranmak, fısıldamak gibi anlamlara gelir. (İbn-i Manzur 1994: 15/379-382) Kur'an-ı Kerim'de işaret ve ima (Meryem 19/11), içgüdü(Nahl 16/68), telkin teşvik fısıldamak (En'am 112-121), insanlara ve diğer varlıklara bildirmek (Maide 5/111; Kasas 28/7; Fussilet 41/12), anlamlarında kullanılmıştır. İstilahi anlamda ise “Allah'ın nebi ve resullerine irade ettiği bilgileri kelam söz ve mana olarak bildirmesidir.” (Gölcük,

Ş. Toprak, S. 1988: 288) Tefsirciler vahyi ilahi ve ilahi olmayan vahiy olarak ikiye ayırmışlardır. (Cerrahoğlu 1985: 39-40) Kısaca vahiy peygamberlerle Allah arasındaki iletişimi adır. Vahiy, sadık rüyalar, meleğin bizzat getirmesi ve çingirak sesine benzer bir sesle olmak üzere belli başlı üç şekilde peygamber efendimize gelmiştir. (Suphi trhsz: 25) Bununla birlikte Şura Suresi 51. ayette Allah vahyin üç şekilde olduğunu belirtir. Bu ayete göre Allah, doğrudan doğruya, perde arkasından veya bir melek aracılığı ile vahyetmektedir.

Kalbe doğan şey anlamına gelen ilham ile vahyin karıştırılmaması gerekir. Vahiy peygamberlere aittir. Nereden geldiği belli ve açıktır. İlhamın ise nereden geldiği belli değildir. Kaynağı her zaman ilahi olmayabilir. Ayrıca her insan ilham alabilir. (Gölcük, Ş. Toprak. S. 1988: 291)

Vahiy Allah'ın kelamı olması hasebiyle "esrarengiz bir şeydir. Tahlil edilemez. yalnız inanılır." (Izutsu1963: 146) Allah bütün peygamberlere vahyetmiştir. Hepsine iman etmek farzdır. İlahi kitaplar peygamberlere bildirilen vahiydir.

Semavi kitaplar insan oğlunun ferdi ve sosyal hayatını düzenlemesinde yardımcı olacak ve imtihan mekanı olarak nitelenen dünyada onu başarılı kılacak ilahi ilkeleri içerir. Allah'ın insanlar içinden seçtiği peygamberlere belli dönemlerde indirilmiştir. Allah peygamberlerin bazısına ilahi vahyi kitap şeklinde bildirirken, bazı peygamberlere de suhuf denen sayfalar şeklinde tenzil

etmiştir. Bize Kur'an ve sünnet tarafından bildirilen ilahi kitaplar dört tanedir. Tevrat hz. Musa'ya, Zebur hz. Davud'a, İncil hz. İsa'ya ve Kur'an-ı Kerim hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Hz. Adem ve İbrahim'e on, hz. Şit'e elli ve hz. İdris'e otuz adet suhul verilmiştir. (Nesefî 1327: 52)

İlahi kitapların Kur'an haricinde hepsi ya kaybolmuş yada tahriş edilerek aslından uzaklaştırılmıştır. Kur'an-ı Kerim Allah'ın koruması altında kıyamete kadar vahyedildiği şekilde kalacaktır. Müslümanların, bütün ilahi kitaplara vahyedildikleri ilk şekli ile inanıp, tasdik etmeleri iman esaslarındandır.

Kur'an son ilahi kitaptır. O doğruluğunda şüphe olmayan, dengeli ve ölçülü şekilde yaşayan insanlara (müslümanlara) yol gösteren rehber bir kitaptır. (Bakara 2/2) O nazmı ve manası ile mucizedir. Kıyamete kadar insanlara yol göstermeye devam edecektir. Kur'an-ı Kerim kendine muhalefet edenlere meydan okuyarak, onları aciz bırakmıştır. Bu güne kadar Onun bu meydan okuyuşuna cevap verebilen çıkmamıştır. Onun ayetlerinden biri diğerinden ayrılamaz, fazilet yönünden hepsi aynıdır.

Kur'an-ı Kerim Arapça olarak vahyedilmiş, peygamberin gözetiminde yazıya geçirilerek, binlerce müslüman tarafından ezberlenmiştir. Peygamberin vefatından sonra çeşitli malzeme üzerinde bulunan Kur'an-ı Kerim, halife hz Ebu Bekir zamanında vahyin inişine şahid olan ve vahiy katiplerinden oluşturulan bir komisyonca toplanmıştır. Günümüze kadar tahrifattan beri olarak gelen Kur'an,

kıyamete kadar her türlü tahriften uzak kalacaktır. Çünkü onun korunmasını

Allah Teala üzerine almıştır. (Hier 15:9; Kehf 18/87)

Kültürel ve entelektüel tarafgirliğin kalıplarına sığmayı şiddetle reddeden (Fazlurrahman 1998: 47) Kur'an- Kerim, evrensel olup fikirler ve görüşler üstüdür. O, hiçbir milletin, kültürün, mezhep ve meşrebin değil bütün müslümanların kitabıdır. Kur'an-ı Kerim insan hayatının özünü ve esasını anlatır ve düzenler. O, belli bir zaman dilimine ve bu zaman diliminin anlayışına hasredilemez. Her zaman diliminde ve zamanlarla birlikte yaşanan değişimde rehberdir. Kur'an-ı Kerim insanın sosyal hayatını tanır ve sosyal değişimlere kaynaklık eder.

Allah Kur'an'da ayet kelimesini iki anlamda kullanmıştır. Şuhudi ayetler denen, insanın yaşadığı kainatın içinde bulunan her şey Allah'ı hatırlatan bir delildir. Bu ayetler tabiata aittir. Bundan dolayı sağ duyuya sahip her insan kavrayabilir. (Izutsu1963: 142) Diğerisi ise Kur'an'da ki vahiy cümleleri veya cümlecikleridir. İşte ikinci anlamdaki ayetlerin tümüne iman farzdır. Hiçbir ayet hiçbir gerekçe ile reddedilemez, değiştirilemez.

Kitaplara iman esası, peygamberlere iman esası olmadan düşünülemez. Allah'ın gönderdiği ilahi emir ve tavsiyeleri insanlara açıklayacak ve öğretecek elçiler gereklidir ki bunlar peygamberlerdir.

5-Peygamberlere İman

Peygamberlere iman ilahi dinlerin temel taşlarındandır. Tevhidi mesajın insanlara ulaştırılması nabi ve resuller vasıtası ile olmuştur. Onlar, aynı zamanda ilahi mesajı insanlara ulaştırmakla kalmayıp, açıklamış ve öğretmişlerdir. İnsanı eşsiz mükemmellikte yaratan Allah ona peygamber göndermekle lütuf ve ihsanda bulunmuştur. Peygamberler, insanlar içinden seçilmiş kutlu elçilerdir. İlk insan Hz. Adem ile başlayan nübüvvet müessesesi Hz. Muhammed ile son bulur. İki isim arasında Allah tarafından gönderilen peygamberlere nabi ve resul adı verilir.

Kur'an-ı Kerim peygamberlerden nabi, resul, uyarıcı, müjdeleyici, nur kaynağı, hidayet davetçisi isim ve sıfatları ile bahseder. (Bakara 2/151,213; Araf 7/188; Rad 13/7; Meryem 17/49; Ahzab 33/40,46; Saffat 37/72; Zuhuruf 43/6,23, 45) Sözlükte önemli haber veren ve yükselmek anlamına gelen (İbn-i Manzur 1994: 1/62,302-303; Firuzabadi 1991: 67) nabi; Allah'ın ilahi emirlerini insanlara duyuran, kendinden önce gelen bir peygamberin şeriatine uyan ve insanlara izah eden peygamberdir. (Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 274)

Sözlükte elçi haberci anlamına gelen (İbn-i Manzur 1994: 1/285; Firuzabadi 1991: 67) Resul; ilahi emirleri insanlara bildirmekle görevlendirilen yeni bir şeriat veya unutulmuş bir şeriatı getiren veyahut insanların unuttukları kısımlarını ihya eden peygamberlerdir. (Gölcük Ş. Toprak, S. 1988: 274; Yavuz trhsz : 14)

Peygamberler arasında nübüvvet ve risalet yönünden hiçbir fark yoktur. Ancak onların bazıları müstakil bir şeriatle görevlendirilmiş olmaları bakımından farklıdırlar. (Bilmen 1972: 237-238) “Gerçekten biz peygamberlerin bazısını bazısından üstün kıldık” (İsra 17/55) ayeti müfessirlerce bazı peygamberlere ilim, hikmet gibi özel meziyetler verilmesi şeklinde açıklanmıştır. (Sabuni 1981: 2/164) Dolayısıyla peygamberler arasındaki üstünlük fazilet noktasında değil, özel meziyetler noktasındadır. Peygamberlerin bütününe iman şarttır. Onların bazısına iman edip bazısına iman etmemek, İslam ilkelerine göre yanlış bir inançtır.

Peygamberlerin kendilerine özel bazı sıfatları bulunur. Her peygamberde bu sıfatlar bulunmak zorundadır. Bu sıfatlar ismet, emanet, sıdk, fetanet, tebliğdir. (Sabuni 1982: 121) Peygamberler kendilerine has mucizelerle nübüvvetlerini ispat etmişler ve insanları ilahi dine çağırmışlardır. (Pezdevi 1988: 138; Nesefî 1327: 33)

Peygamberler büyük ve küçük günahlardan korunmuşlardır. Onlar tebliğlerinde ve peygamberliklerinden önce de küfür nevinden bir günah işlemedikleri noktasında bütün İslam alimleri ittifak halindedir. (İbu Hanife (el-Fıkhü'l-ekber) 1981: 60; Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 281) Pezdevi (1988: 240) peygamberlerin çok küçük günahlardan beri olmadığını zikrederken onların bilerek, hataen ve unutma biçiminde günah işlemeyeceklerini belirtmiştir.

Peygamberler ilahi mesajı insanlara olduğu gibi bildirmişler, kendilerine tevdi edilen emanetlere asla hıyanet etmemişlerdir. Onlar yaşadıkları toplumun en güvenilir insanlarıdır. Asla yalan söylememişler, getirdikleri mesaja kendilerinden bir şey katmamışlardır. Aynı zamanda zeka, hikmet ve ferasette zirve şahsiyetlerdir.

Kur'an-ı Kerim, insanlar arasından seçilen peygamberlerin insani özelliklerini eşsiz belagatı ile ifadelendirir. Hz Muhammed'in insan olduğuna sık sık vurgu yaparken (İsra 17/93; Kehf 18/110; Fussilet 41/6) peygamberlerin insanlar arasından seçilmesinin nedenini şöyle belirtir.

“Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara göklerden peygamber olarak bir melek gönderirdik.” (İsra 17/95)

İlk insan Hz. Adem ile başlayan peygamberlik, Hz Muhammed ile son bulmuştur. (Ahzab 33/40) Peygamberlerin sayıları kesin olarak belli olmamakla birlikte (Bilmen 1972: 187) her kavme peygamber gönderilmiştir. (İsra 17/55)

Bütün peygamberlerin başlıca görevi aldıkları mesajı insanlara tebliğ etmek, duyurmaktır. Ayrıca onların salt duyurmaktan öte, ilahi mesajı açıklamak, liderlik, öğretmenlik gibi görevleri vardır. İnsanların Allah ile yaptıkları misak, imanı fitri kılar. Allah fikri fitrata işlenmiş bir şifredir. İnsanlar Allah'tan uzaklaştıkça, Allah onlara, “görevleri kalpleri üzerindeki fitri şifreli yazıyı daha

açık ve tatminkar bir şekilde çözebilmeleri için, vicdanlarını uyandıran peygamberler” (Fazlurrahman 1998: 60) gönderir.

Peygamberlik müessesesinin Hz. Muhammed ile son bulunduğunu belirtmiştik. Bu durum onun risaletini diğer peygamberlerden farklı bir konumda incelememizi ve algılamamızı gerektirir.

Hz. Muhammed’in risaletini diğer peygamberlerin risaletinden ayıran özellikler şunlardır. O cihan şümül evrensel bir peygamberdir. Peygamberliği hem zaman, hem mekan itibari ile kıyamete kadar sürecektir. O hem insanlara hem de cinlere gönderilmiş bir peygamberdir. (Ahkaf 46/29-32; C’in 72/1-15; Gölcük 1997: 170) İlk insan Hz Adem ile başlayan tevhid dini onun risaleti ile tamamlanmıştır.

Ayrıca kendisinden sonra nebi ve resul gelmeyecek olmasının onu takip edenlere yüklediği görevle de diğer ümmetlerden farklılık arz eder. İlahi mesajın insanlara açıklanması ve öğretilmesi İslam ümmetinin her ferdinin asli vazifesidir.

Sonuç olarak Allah, insanları doğru yola çağırır ve bu yolda rehberlik eden peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberler insanlar arasından seçilmiş başlıca görevleri tebliğ ve tebyin olan kutlu önderlerdir. Onlar insanları yalnızca Allah’ı ilah edinmeye, ona itaat ve ibadet etmeye çağırılmışlardır.

6-Ahiret Gününe İman

Temel İslam inançlarından ahirete iman gayb inancının en önemli hususlarından biridir. Kur'an-ı Kerimde sık sık Allah'a iman ile birlikte anılan bu esas ölümden sonraki hayatı içerir. İslam insan hayatının iki safhası olduğunu vurgular. Dünya denen mekanda gerçekleşen yaşam birinci safhadır. Bu hayat imtihan hayatıdır. İnsanlar dünyada imtihan olunmaktadırlar. Bu imtihanın sonuçlarının alınacağı ve sonsuz bir yaşamın olduğu ahiret hayatı ikinci ve asıl safhadır.

Ahiret Kur'an-ı Kerim'de "ahiret günü", "ahiret yurdu" gibi isimlerle anılan ve kıyametle birlikte başlayıp, (Soysaldı 1996: 44) yeniden diriliş, hesap, ceza ve mükafatla devam eden ebedi hayatın genel adıdır. Ahirete iman farzdır. Onu inkar edenler din dışına çıkarlar.(Bakara 2/4,62,126,177; Ali imran 3/114; Nisa 4/136) Allah her şeyin mutlak sahibi ve hakimi olduğu gibi ahiretinde sahibidir. (Fatıha 1/4; Nccm 53/25)

İnsan hayatı bütündür. Kur'an'da sözü edilen ahiret insan hayatı için dönüm noktasıdır. Bir insanın malı ve serveti varislerine kaldığı halde, yaptıkları ve söyledikleri, ahlaki yönleri ile Allah'a kalır. Allah katında kişiye tekrar gösterilmek üzere muhafaza edilir. (Fazlurrahman 1998: 169) O günün tek söz sahibi varlığı Allah'tır. Öyle ise insan bu vaktin önemini çok iyi kavrayarak dünyada hazırlık yapmalıdır.

Bütün ehl-i kible ve kitap ehli ahiret inancını kabul etmiştir. Kıyametin kopması, yeniden diriliş, mahşer, mizan, hesap ve ceza, sırat, cennet ve cehennem ahiret inancı içerisinde inanılması gereken hususlardır. (Pezdevi 1988: 225-232; Sabuni 1982: 185-186; Nescî 1327: 38,42; Ebu Hanîfe (el-Fıkhu'l-Ekber) 1981: 32)

İnsanı kendisine hayatı yaşanmaz hale getiren ölüm korkusundan kurtaran, semavi dinlerdeki “ahiret inancı” olmuştur. (Toprak 1997: 20) Mümin ahiret inancı sayesinde iradesi dışında gelişen olaylara karşı kişisel savunma mekanizması oluşturur. (Mardin 1994: 117) Dünya hayatını gerçek yönleri ile tasavvur etmek, insan hayatına varlığına yakışır bir yön vermek, tembellik ve ataletten uzaklaştırmak, toplumsal düzen ve hukukun korunmasına yardımcı olmak (Toprak 1997: 24-34) gibi ahiret inancının faydalarını sayabiliriz.

7-Kaza ve Kadere İman

İslam inançları içinde kader ve kazaya iman en çok tartışılan ve müslümanların zihinlerini meşgul eden inanç olmuştur. İnsanın fiillerindeki sorumluluğu ile başlayan tartışmalar, insan hürriyeti etrafında gelişerek şekillenmiş ve çok çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Günümüz ilim camiasında da bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Günümüz insanının zihninde şekillenen kader inancı “alın yazısı” tabiri ile ifadelendirilmektedir. İnsanın doğması, hastalanması, evlenmesi, başarılı veya

başarısız olması hep alın yazısı ile açıklanır. Şüphesiz bu, doğrularla birlikte bir çok yanlış da barındırmaktan hali olmayan bir kader inancıdır. Biz kelami tartışmalara girmeden, belli başlı görüşleri belirterek, ehli sünnet alimlerinin görüşlerinin kısaca vereceğiz. Kur'an-ı Kerim'de kader kelimesinin kullanılmasını vererek, Kader inancını ortaya koymaya çalışacağız.

Çağdaş kelamcılarımızın da belirttiği gibi (Gölcük 1997: 219) kaza ve kader kelimelerinin anlamları üzerinde tam bir anlaşma sağlanamamıştır. Kader sözlükte ölçme, tahmin, ölçerek takdir ederek tayin etmek, anlamlarına gelir. Kaza ise bir işi sağlam ve mahirane bir şekilde yapmak, işlemek, hüküm ve karar vermek, bir vecibeyi ifa etmek, anlamlarına gelir. (İbn-i Manzur 1994: 5/74,75,79; Sabuni 1982: 161; Tunç 1987: 1-2) Kelam ilminde kader; Allah'ın ezelden ebede kadar meydana gelecek, olup giden bütün olaylarda ve durumlarda, yaratıkların iyi ve güzel, zararlı ve çirkin niteliklerini bilip tespit ettiği ezeli takdir, hüküm ve tahdiddir. Kaza ise Allah'ın ezelde takdir ve tayin ettiği şeyleri zamanı geldiğinde bir hikmete binaen dengeli bir şekilde yaratmasıdır. (Sabuni 1982: 161-162; Gölcük 1997: 221; Tunç 1987: 1-2)

Kader kelimesi Kur'an-ı Kerimde çeşitli formlarda hükmetmek (En'am 6/91), ölçü (Rad 13/26; Kamer 54/12), bir ölçü halinde tayin ve hareket etmek, ölçülü ve dengeli yaratmak (Müminun 23/18; Kamer 54/12), belli bir süre tayin etmek (Mürselat 77/22) anlamlarında kullanılmıştır. Kader kavramının,

Kur'an'da kullanılışlarına baktığımızda, Allah'ın dengeli ve ölçülü bir şekilde varlık sahasına çıkan şeyleri yaratması ve tayin etmesi anlamına gelmektedir.

Yaratıkların fiilleri, halleri ve sözlerinin hepsi yüce Allah'ın kaza ve kaderi ile meydana gelir. (İbu Hanife (el-Fıkhu'l-Ekber) 1981: 59; Neseîî 1327: 31; Sabuni 1982: 161; Bilmen 1972: 295) Allah ezeli ilmi ile yarattığı varlıkların nasıl davranacaklarını bilir ve onları takdir eder. Bu, cebriyenin iddia ettiği gibi (Topaloğlu 1988: 286) insanın hiçbir hürriyeti yoktur, Allah neyi irade etti ise kul onu yapmaya mecburdur, demek değildir. Allah insana bir irade bahsetmiştir. Bu cüz'i iradedir. Cüz'i irade ile insan serbest bırakılmış, istediğini yapmaya, güzeli ve -Allah razı olmadığı halde- çirkini tercih etmeye ve yapmaya muktedir kılınmıştır. (Neseîî 1327: 5; Bilmen 1972: 295; Topaloğlu 1982: 287)

Kainattaki düzen ve ahenk insanı, Allah'a iman etmeye çağırır. Bu ahenk ve düzenin şaşmaz ölçülerde günümüze intikal etmesi onun bir ölçüde ve dengede yaratıldığını gösterir. İşte bu Allah'ın kaderidir ve buna iman gereklidir.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda Cihat Tunç (1987: 4)'un da belirttiği gibi;

“İnsanın yaratılmasından önce onun nasıl hareket edeceği, ne yapacağı tarzında değişmez bir şekilde önceden yazılmış, çizilmiş ve hatta halk arasında alın yazısı diye isimlendirilen, şarkılarımıza, türkülerimize silinmez bir alın yazısı olarak girmiş bir kader anlayışı, bahis konusu edilmemektedir. Cenab-ı Hak'ın kainat içinde yer alan her şey hakkında ezeli ilmi ile ilgili bir ölçü, bir nispet, bir nizam elbette bahis konusudur. Buna bağlı olarak Yüce Allah'ın tahdid ve takdirinden söz etmek yerinde olur.”

Allah zamanın bütün evrelerini farksız ve mutlak olarak bilir. Dolayısı ile Kaza ve kader meselesinde ve buna bağılı insanın fiillerini ilgilendiren diğere problemlerde Allah'ın mutlak ilminin insanı ve ona verilmiş hür iradeyi kuşatması normaldir. (Gölcük 1997: 230) Ne insanlar ne de başka varlıklar Allah'ın ilmi dışında bir şey yapmaya muktedir değillerdir.

Şayet "alın yazısı" deyimi ile söz konusu olan, insanın hiçbir payı olmadan yazılmış ve değişmez bir kader inancı olmuş olsaydı, Allah'ın bir lütfu olan peygamberler göndermesi, iyiliğı emredip kötülükten nehyetmesi, cennet, cehennem, hesap, mizan gibi konular abes olurdu. Allah ise abesle iştiğal etmez.

Sonuç olarak kaza ve kader insanların kendi cüz'i iradeleri ile yaptıkları, işledikleri ve kendilerine mal ettikleri davranış ve buna bağılı gelişen olayları, Allah'ın önceden bilmesi ve bilgisine bağılı olarak takdir ve tayin etmesi, zamanı gelince de kulun cüz'i iradesi doğrultusunda yaratmasıdır. (Tunç 1987: 7)

Dolayısıyla doğum, ölüm, hangi anne ve babadan doğacağı gibi kendi elinde olmayan hususlar dışında, insan kaderini kendisi çizer.

Kader konusunu bitirmeden önce konu ile yakından alakalı olan, ecel konusuna kısaca temas etmekte yarar vardır. Kısaca insan hayatının sona ermesi demek olan ecel; "Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti anlamında" (Tunç 1994: 10/380) bir kelimedir.

İslam alimlerini kaza ve kader konularına bağı olarak meşgul eden ecel, Kur'an'da gökyüzü cisimlerinin düzenli hareketlerinin son bulması (Rad 13/2; Rum 30/8; Lokman 31/29), toplumların yaşama sürelerinin son bulması (Araf 7/34; Yunus 10/49; Hicr 15/5), kozmik düzenin son bulması (En'am 6/2,128; İbrahim 14/10; Ankebut 29/53) anlamlarında kullanıldığı gibi, insan ömrünün son bulması anlamında da kullanılmıştır. (En'am 6/2,60; Hud11/3; Nahl 16/61; Fâtır 35/11)

Kelam literatüründe ecel konusunda iki temel görüş vardır. Birincisi Mutezile mezhebi mensuplarının iddia ettiği görüştür. İnsanın iki eceli vardır. Allah tarafından tayin edilen eceli birincisi cinayet, kaza gibi bir unsurun kestiği ikinci ecelidir. (Gölcük, Ş. Toprak, S. 1988: 248; Güler 1996: 117) Allah'ın insan için takdir ettiği süreden başka ecel olmadığını savunan ehli sünnet görüşü, ikinci temel görüştür. Allah ezeli ilmi ile insanın nasıl ve nerde öleceğini bildiği için öldürülen kimsenin ecelini ona göre tayin etmiştir. (Sabuni 1982: 159; Pezdevi 1988: 240; Bilmen 1972: 315; Gölcük Ş. Toprak, S. 1988: 249)

Dolayısıyla ehli sünnete göre insanın tek eceli vardır. Vakti gelince ne ileri alınabilir, ne de geri alınabilir. Ömür uzamaz ve kısalmaz. Ecel değişmemekle birlikte sebepler değişebilir. Kimi depremde, kimi hastalıkla, kimi trafik kazasında hayatını kaybeder ama herkes eceli ile ölür.

Temel İslam inançlarını burada bitiriyoruz. Bu bölümde kelami tartışmalara girmeden her müslümanın bilmesi gereken konulara kısaca temas etmeye çalıştık. Kelami tartışmalar bu çalışmanın hem boyutunu hem de amacını aşar. İnanç konularının eyleme yansımaları olan ibadet konusunu inanç esaslarından sonra incelemeyi uygun bulduk. Her fikir ve düşünce eylem sahasına çıkmak ister. Zihinlerde kalıp nesnel aleme intikal etmeyen düşünceler zihni bir faaliyet olmaktan öteye gidemezler. İslam inanç ve ilkeleri hayata yansımaları gerekir. İbadet bu yansımaların en somut örneğidir.

8-İman-İbadet İlişkisi

İslam alimleri, her şeye gücü yeten, her şeyin mutlak hakimi ve idare edeni Yüce Allah karşısında insanın konumunu tartışmışlardır. “İnsan eylemlerinde hür müdür. Fiillerini kendisi mi yaratır.” Soruları etrafında şekillenen tartışmalar, günümüze kadar güncelliğini koruyarak gelmiştir. İnsanın teklife muhatap olması ve gücü konusu bir problem olarak mezheplerce ele alınmış ve çetin tartışmalara sebep olmuştur. Biz burada bu tartışmalara girmeyeceğiz. Ancak İslam alimlerinin görüşlerini kısaca ibadet konusu içinde yeri geldikçe vermeye çalışacağız.

Daha önce belirtildiği gibi amel imanın zorunlu bir şartı değildir. Ancak amel, iman içinde barındırdığı itaat, korku, ümit gibi formların gereğidir. Kâmil bir iman ferdi davranışlarına yön veren ve onları şekillendiren imandır. Kur'an'a

göre iman aynı zamanda “Allah’a karşı duygusal bir yaşantı halidir.” (Güler 1991: 196)

İnsan tabiatın bir parçası olan çamurdan yaratıldığı (Hicr 15/26; Secde 32/7) için tabii bir varlıktır. (Fazlurrahman 1998: 17) Tabiatın uluhiyete uzaklığının kesinliği gibi, insan da uluhiyete uzaktır. Ancak insan, Allah’ın ona kendi ruhundan üflemesi (Hicr 15/29; Secde 32/9), en güzel şekilde yaratması (Tin 95/5) ve kutsal emaneti omuzlarına yüklemesi (Ahzab 33/72) ile diğer varlıklardan ayrılır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli faktör emanet faktörü olmuştur. Muhammed İscid (1999: 2/868) emaneti insana iyi ve kötü arasında seçim yapma bilme gücü olarak açıklar. Allah insanları yaratırken onlara güzel ve çirkini ayırt edebilecek yeteneği (temyiz gücü) vererek, onları iyi olan şeyleri tercih etmeye kötü şeylerden kaçınmaya davet etmiştir. (Maturidi 1979: 221) Yani Allah insanları iman ve küfürden hali yaratarak, yaptıkları davranışlardan sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla insanın sorumluluğu, seçme yeteneğinin kendine verilmiş olmasından kaynaklanmakta ve diğer varlıklardan ayrılmaktadır. İnsan kendi isteği ile iyi davranışlar gerçekleştirebildiği gibi, olumsuz davranışlar da gerçekleştirebilir. Gerçekleştirilen olumlu eylemler, ahlaki değer taşıması ve kendi iradesi ile yaptığı için, onu diğer varlıklardan üstün kılar. Olumsuz eylemler ise yine kendi iradesi ile yaptığından dolayı onu, dalalet içinde bırakarak aşağı varlıklardan daha aşağı bir seviyeye düşürür. Burada olumsuz

davranışla Allah'ın beğenmediği ve karşılığında ceza olan davranışlar; olumlu davranışlar ile de Allah'ın beğendiği, ahlaki bir nitelik taşıyan ve sonucunda mükafat vadecilen davranışlar kastedilmektedir.

Din, insanın iç dünyasında yaşanan sübjektif duygular olarak kalmaz (Bayyigit 1989: 17) ve ferdin sosyal hayatına çeşitli cylemler olarak yansır. Bu cylemler dini kimlik taşımaları itibariyle ibadet, sevap, günah, dini merasim ve benzeri isimlerle adlandırılır. Wach (1987: 12)'ın belirttiği gibi, iptidaisinden modernine kadar dinlerin birleştirici unsuru dinden dine değişen dini merasim usul ve kaideleridir. İslam Dini de diğer dinler gibi müntesiplerinden belli usul ve kaidelere uymalarını ister. Bu kaidelere uymak inanca bağlılığı simgeler. İşte İslam dininde geniş anlamda "Allah'a inancı ve bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar ibadet olarak isimlendirilir." (Hökelekli 1996: 233)

İbadetler ferdin, iman ettiği inançların eylem halinde ifadesidir. Her dinde olduğu gibi, İslam da çeşitli kural ve kaideler içinde Allah'a ibadet edilmesini istemiştir. Beden, mal ve hem beden hem mal ile yapılan temel ibadetler dışında, insanın gerçekleştirdiği her iyi davranış, Allah'ın rızasını gözetmek kaydı ile, ibadet olarak değerlendirilmiştir.

Namaz, oruç, zekat ve hac temel ibadetler olarak kabul edilmiş, belli kaideler çerçevesinde bunları yapmaları müminlere şart koşulmuştur. Bunları yapmayanlar günahkar olarak kabul edilmiş ancak din dairesinin dışına

çıkarılmamıştır. Temel ibadetler dışında, inananlara kişinin kendi istek ve iradesi ile bu ibadetlerin istenenden fazlasını yapmaları tavsiye edilerek büyük mükafatlar vadedilmiştir.

İslam literatüründe ibadet genel adı ile belirttiğimiz Allah'ın rızasını gözeten davranışlar "salih amel" olarak nitelendirilir. Amellere nitelik katan Allah'a imandır. Kişi ne kadar iyi davranışlar sergilese de Allah'a iman etmedikten sonra Allah katında bir değer ifade etmez. (Kehf 18/105; Muhammed 47/1,7) Çünkü dünya bir imtihan mekanıdır. Hayat ve ölüm insanların hangilerinin iyi davranışlar yapacağını test edilmesi için yaratılmıştır. (Mülk 67/2) Yapılan iyi davranış imanla süslenmedikçe iyi davranış değildir. (Nisa 4/123; Tâha 20/112; Nahl 16/97)

İman ve amel noktasında kişinin duruşu ahiretteki durumunu tayin edecektir. Bundan dolayı iman-amel birlikteliğini sağlamak gereklidir. Kişi ibadetleri yerine getirirse bile bu ibadetlere bütün benliği ve duyguları ile katılıp, kendini Allah'a teslim etmediği (Bakara 2/112) sürece amel iman birlikteliğini sağlayamaz. Şahıslarını dini bir kimlikle tanımlayan fertlerin, bu kimliğin niteliğine uygun dini tutum ve davranışlar geliştirmeleri, dengeli ve sağlıklı bir hayat için gereklidir. Amel kişilik ve karakteri düzenleyip dengeli kimlikler edinmeyi sağlar. Kul ibadetlerle imanını kuvvetlendirerek, Allah'ın istediği insan olur. Bu ise amel-iman dengesini sağlamakla gerçekleşir.

Kur'an-ı Kerim'e göre namaz kılan kimse günah işleyemez. Çünkü "Namaz (insanı) çirkin fiillerden ve akla ve sağduyuya aykırı olan her şeyden alıkor..." (Ankebut 29/45) ayetinde açıkça belirtilmektedir. İman öz olarak kalpte gerçekleşen bir duygu olduğu için "İmanın gerçek kontrolünü kişi kendi vicdanı ile baş başa kalmak suretiyle ancak kendisi" (Özcan 1992: 23) yapabilir. Namaz gibi ibadetler kişinin vicdan muhasebesi yapmasına vesile olur. Eğer kişi namaz kıldığı halde çirkin işler yapar veya yapmaya devam ederse bu iman-amel birlikteliğini sağlayamadığındandır.

"Kur'an'da, Allah'ın insandan istediği en temel ahlaki tavır ona inanması" (Güler 1991:195) ve teslim olmasıdır. İslam tasdik, ikrar ve amel etmeyi kapsamaktadır. Çünkü teslimiyet kalpte, dilde ve yaşamda ortaya çıkar. Dolayısıyla amel, inancın pratik hayata aktarılmasıdır. İbadetler, Izutsu (1963:139-140)'nun belirttiği gibi bütün olarak insandan Allah'a yönelik sözsüz bir iletisimdir.

Amel özgür bir irade ile yerine getirilmelidir. Kur'an-ı Kerim'de genel anlamda ibadet kelimesinin kökü "abede" fiilinin geçmiş ve geniş zaman kullanımları, özgür bir irade ile yerine getirmeyi kasteden "gönüllü boyun eğme ve itaat etme anlamında" (Güler 1991: 197) kullanılmıştır.

Dini hayat, dinin inanç esaslarını ve yerine getirilmesi istenen dini davranışları içselleştirmekle başlar. İçselleşen bir olgunun davranışlara yansımaları

bu sürecin doğal sonucudur. Tersine bir durum, şahsiyet bütünlüğü ve benlik tasarımı uyumsuzluğa yol açarak, inanan kişinin duygusal ve bilişsel süreçlerinde patolojik anormalliklere neden olur. (Karaçoşkun 1998: III)

İnsanın ibadet etme ihtiyacı “bağımlılık Şuuru”ndan kaynaklanmaktadır. (Hökekleli 1996: 235) Kendi ontolojik imkanları ile tam ve mükemmel olmayan insan, her şeyini borçlu olduğu Allah’a karşı itaat ve yakınlaşma isteğini ibadetlerle anlamlandırabilir. İnsanın tapınma ihtiyacından kendini müstağni görmesi varoluşsal özelliklerine aykırıdır. Bu insanın kendi varlığına karşı takındığı ahlaki olmayan bir tavidir. Bu tavır içinde barındırdığı çeşitli olumsuzluklarla beraber sosyal hayata da yansır. Kur’an’a göre Allah ile ibadet ilişkisine girmemenin temeli, insanın kendini yeterli görerek büyülenmesidir. Bu Kur’an’da bir ahlaksızlık tavrı olarak ele alınır. (Kasas 28/96; Mü’min 23/46; Alak 96/6,7) Bu tavır insanın kendi cinsine karşı işlediği haksızlıklarında temeli olarak görülebilir. (Güler 1991: 200)

Bu tavır alış insanın kendini müstağni görmesi sonucunda kibirlenerek Allah’a karşı azgınlık etmesi şeklinde ortaya çıkar. Kendi ontolojik acziyetini unutarak elindeki her şeyi kendi gücü ile kazandığı vehmine kapılan insanoğlu adeta Allah’a meydan okur. İşte insanın Allah’a karşı gösterdiği bu ahlakilikten uzak tavır alış, kendi cinsine karşı işlediği haksızlıkların ve ahlaksızlıkların kaynağı olarak karşımıza çıkar.

Günümüz müslümanlarının ibadetleri yerine getirme noktasında zaafı olduğu çeşitli araştırmalarca tespit edilmiştir. (Köktaş 1993: 107; Karaçoşkun 1998: 94) ancak ibadetleri yerine getirmeme sebepleri olarak yukarıda belirttiğimiz Allah'a karşı büyüklenmek ve azgınlık gibi sebeplerden ziyade, tembellik ve ihmalkarlık gibi sebepler karşımıza çıkmaktadır. (Bayyigit 1988: 94) Ancak, ibadetleri yerine getirmeme sebebi olarak yalnızca bunlar görülemez.

Temel İslam esaslarını ve iman-ibadet ilişkisini ortaya koyduktan sonra araştırmanın bulgu ve yorumlarına geçebiliriz.

II.BÖLÜM

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ GENÇLİĞİNİN İNANÇ SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

I.METODOLOJİ VE UYGULAMALAR

Bu bölümde girişte anlatılan amaçlara ulaşmak için İnönü Üniversitesi gençliği üzerinde yapılan araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, bilgi toplama aracı, uygulanması, ana ve alt problemler, varsayımlar ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir.

A-Araştırmanın Modeli

Araştırma, Üniversite gençliğinin Temel İslam İnançları karşısında inanç, tutum, davranışları ve bunlara kendilerini tanımladıkları dini kimlik, mezun oldukları lise, eğitim gördükleri bilim alanları, cinsiyet, sosyal çevre, ekonomik durum ve din eğitimi gibi değişkenlerin etkilerinin olup olmadığına yöneliktir.

Amaç kısmında belirttiğimiz sorunların ortaya çıkarılması, varolan durumun olduğu gibi tespit edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Bundan dolayı “alan araştırma” yöntemi, araştırmada model olarak seçilmiştir. Çünkü bu yöntem belirli bir zaman kesiti içinde çok sayıda denek veya objeden elde edilen verilerin analizi ile araştırma problemlerine çözüm arar. (Arseven 1993:92)

Veri toplama aracı olarak, metodoloji bölümünde belirtilen avantajları göz önüne alarak anket tekniğinin araştırmamız için en uygun ve kullanışlı araç olarak seçtik. Örneklemin temsil niteliğini artırmak için gözlem tekniğinin önemini göz önünde bulundurarak, anket tekniğinin yanısıra gözlem tekniğinden de

araştırmanın varsayım ve problemlerinin tespit edilmesinde, verilerin analiz ve yorumlanmasında yararlanma yoluna gidilmiştir.

1-Evren

Evren bir araştırma ve gözlemin alanına giren obje, olay ve fertlerin tümüne denir. (Arseven 1993:92; Bayyigit 1989) Araştırmanın genel evreni yapılan araştırma sonunda ulaşılan neticelerin genellenmek istendiği obje, olay ve fertleri kapsar. Genel evrenin yanı sıra birde araştırmacının ulaşabileceği “çalışma evreni” vardır. Çalışma evreni genel evrenin bir modeli olup, araştırmacının çalıştığı evrendir.

İnönü Üniversitesi gençliğinin inanç sorunları üzerine yapılan bu çalışmanın genel evreni İnönü Üniversitesi öğrencilerinin tamamıdır. Fakültelerin 3,4 ve son sınıf öğrencileri çalışma evrenini oluşturmaktadır.

2-Örneklem

Örneklem, “bir evrenin özelliklerine ilişkin bilgileri, hesaplanabilir, güvenilirlik sınırları içinde verebilen bir bütünün parçasıdır.” (Arseven 1993:94) Örneklem evreni hem kemiyet hem keyfiyet yönünden temsil etme gücüne sahip bir numunesidir.

Araştırmanın örneklemini İnönü Üniversitesinin bütün fakültelerinin üç, dört

tutulmuştur. Örnekleme son iki senelerini okuyan öğrencilerin seçilmesi, üzerlerinde üniversite eğitimin belirginlik kazanması, kalıcı ve olgunlaşmış davranışlar göstermelerindedir.

Fakültelerde okuyan öğrenciler İlahiyat, Sosyal Bilimler, Fen ve Sağlık Bilimleri, Güzel Sanatlar olarak, dört ana kategoride toplanmıştır. İlahiyat fakültesi sosyal bilimler arasında değerlendirilebilirse de konumuz gereği ayrı değerlendirmeyi uygun bulduk. Fen ve sağlık bilimleri aynı kategoride değerlendirilirken, eğitim fakültelerinin bünyesinde yer alan resim ve müzik öğretmenlikleri bölümleri güzel sanatlar eğitimi adı altında sosyal bilimlerden ayırdık. Bu sınıflandırmalar yapılırken fakülte isimlerinde ziyade verilen eğitim dikkate alınmıştır.

Araştırmaya belirtilen örneklem alanı içerisinde araştırma yapabilmek için üniversite yönetiminden gerekli izin alındıktan sonra örneklem işlemine başvurulmuştur.

B-Anketin Hazırlanışı Ve Uygulanışı

1-İlgili Literatürün Taranması

Milletlerin geleceği yine kendi elleriyle yetiştirdikleri gençlere bağlıdır. Globalleşen modern dünyada milletler varlıklarını, gelecek nesillere aktardıkları, milli kimlikleri ile koruyabileceklerdir. Sınırsız bilgi ve kültür akışının yaşandığı dünyamızda kültür emperyalizmi, tarihin hiçbir döneminde günümüzdeki kadar

aleni ve şiddetli olmamıştır. Hiçbir dönemde karşı konulması bu dönemdeki kadar zor olmamıştır. Günümüzün getirdiği bu zorluklara karşı gelecek nesillere yani insana yatırım yapanlar kazanacaktır. Bu durum genç nesillerin yetiştirilmesi ve onların sorunlarına çözümler üretilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde gençlik üzerine yapılan çeşitli araştırmalar mevcuttur. Gençlerin psikolojik gelişimlerini inceleyen Atalay Yörükoğlu'nun, "Gençlik Çağı", Remzi kitabevi tarafından yayınlanan, Haluk Yavuzer'in "Çocuk ve Suç" adlı eseri Bu alanda yayınlanan önemli iki eserdir. Gençlik sorunları bir bütün arz etmesine rağmen bu eserlerde maalesef gençlerin dini tutum ve davranışlarına olumlu veya olumsuz hiç değinilmemiştir. Ülkemizde yapılan gençlik araştırmalarının en önde gelen zaatlarından birisi dini tutum ve davranışların yok sayılması ve ya görmemezlikten gelinmesidir. Onlarca baskı yapan ve gençlerin psikolojik gelişimlerini en iyi anlatan eserlerden biri olan "Gençlik Çağı"nda dine olumlu veya olumsuz hiç yer verilmemesi esef verici ve düşündürücüdür. Bu araştırmayı yapmamızın sebeplerinden birisi de bu anlayıştır.

Ülkemizde gençlik ve din üzerine yapılan sosyolojik araştırmalar, sınırlı sayıdadır. Araştırma bulgularımızla karşılaştıracığımız için bu eserlerin bazıları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Türkiye'mizde gençlik ve din konusu üzerinde yapılan ilk çalışma "Islam et jeunesse En Turquie d'Aujoud'hui" adı ile , Sabine Dirks tarafından 1977'de

yapılmıştır. Anket, üniversite öğrencileri ve birkaç matbaa işçisinin yer aldığı 250 kişiye uygulanmış, on iki açık uçlu soru sorulmuştur.(Dirks 1977) Araştırmanın teorik kısmında Osmanlı'dan günümüze dini eğitim müesseselerinin, din politikalarının, gençler ile yaşlılar arasındaki temel farklar ve gençlerin beklentileri üzerinde durulmuştur. Bayyigit'in belirttiği (Bayyigit, 1989:5) gibi araştırma yazarın kendi ifadeleri ile ortaya koyduğu şekilde bir kısım gençlerin görüşlerini elde etmeye çalıştığı sondaj çalışma olup Türk gençliğini temsil etme gücünden yoksundur.

Erdoğan Fırat'ın 1977 yılında Ankara'da bulunan çeşitli fakültelerde öğrenim gören 312 öğrenci üzerinde yaptığı "Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu" isimli çalışma alanında ilk dir. Din psikolojisi alanında yapılan bu çalışma, kendinden sonraki çalışmalara zemin hazırlamış ve araştırmacıların karşılaştırmalar yapmasına olanak sağlamıştır.

Gençlik üzerinde Din sosyolojisi alanında ilk hacimli çalışma olarak niteleyebileceğimiz Mehmet Bayyigit'in, Selçuk Üniversitesi'nde eğitim gören, fakülte ve yüksek okulların son sınıflarında okuyan 1566 öğrenciye uyguladığı ankete dayalı doktora çalışmasıdır. "Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma" ismini taşıyan bu çalışmada betimsel bir yaklaşımla gençlerin, dini inanç, tutum ve davranışlarını tespit etmek ve dini

tutumla, cinsiyet, bilim alanları, sosyal çevre, din eğitimi gibi sosyal değişkenler arasındaki ilişkileri açıklamak amaç edinilmiştir.

Yine din psikolojisi alanında yapılan Mustafa Karaçoşkun'un "Psiko-Sosyal açıdan İman (Dini İnanç)-Amel (Dini Davranış) İlişkisi" isimli doktora çalışması, araştırmamızla ilgili olması bakımından önemlidir. Çeşitli yaşlarda ve öğrenim düzeyinde bulunan 489 kişi üzerinde yapılan anket çalışmasının önemli bir kısmını (% 35, 175 kişi) üniversite gençliği oluşturmaktadır.

Ayrıca Hayati Hökelekli'nin 1980 yılında orta öğretim öğrencileri üzerinde yaptığı "Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi" isimli doktora tezini, Belma Özbaydar'ın "Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma" (1970) adlı eserini, Kerim Yavuz'un "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi" (1983), Veysel Uysal'ın "Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri" adlı çalışmasını zikredebiliriz.

Bunların dışında çeşitli makale ve sempozyum bildirileri, müstakil olarak yapılan bazı araştırmalarda gençlerin dini inanç ve davranışlarına yönelik sorular içeren çalışmalar mevcuttur. Nermin Abadan'ın "Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri" isimli çalışma bu türdendir.

Bu çalışma gençlik ve din konusunda yapılan çalışmalar içerisinde inanç, davranış ve ideolojik yansımalarını ele alan tek araştırma olup kelim bilim alanında yapılması hasbeyle metodolojik bir orijinallige sahiptir.

2-Anketin Hazırlanışı

Daha önce belirttiğimiz gibi anket metodu geniş bir kümeden çok miktarda cevabı kısa sürede ve kolayca alabilme imkanını sağlaması avantajlı yönlerindedir. Zamanımızın böylesine kapsamlı bir çalışma için dar olduğunu göz önünde bulundurarak metod olarak anket metodu seçilmiştir.

Anketin hazırlık safhasında konu ile ilgili literatür taranmış çeşitli alan araştırmaları incelenmiş, ankette uygulanacak yöntem tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalardan direk konumuzu ilgilendiren bazı sorular olduğu gibi bazıları üzerinde değişiklik yapılarak anketimize dahil edilmiştir. Sorular hazırlık safhasında konunun uzmanları ile görüşülmüş, zaman zaman öğrencilerle sorular üzerinde tartışılmıştır. Ortaya çıkan ilk anket taslağı Çeşitli fakültelerde okuyan otuz kadar öğrenciye uygulanmış, uygulama esnasında anlamadıkları, hatalı gördükleri tenkit ettikleri sorular ve maddi hataları anket formunun etrafına kaydetmeleri istenmiştir. Yapılan bu ön çalışmadan tekrar düzeltmeler yapılmıştır.

Düzeltilmeler sonucunda meydana getirilen anket formu Darınde İlahiyat Fakültesi Öğretim üyesi Faruk Bartan, Araştırma görevlisi Mustafa Arslan'a, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim üyesi Mehmet Bayyigit ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma görevlisi Gülay Cezayirli'ye incelettirilmiş ve katkıları sağlanmıştır.

Ayrıca anket sorularının hazırlanmasında Kelam Bilim uzmanları ile görüşülmüş, özellikle danışman hocam Süleyman Toprak ve Ankara Üniversitesi Öğretim üyesi İlhami Güler'in yardım ve yönlendirmeleri etkili olmuştur. Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonrasında son şeklini alan taslak son bir kez daha Süleyman Toprak ve Mehmet Bayyığıt'e incelettirilerek onayları alınmış ve baskıya verilmiştir.

3-Anketin Uygulanması

Evrenin yapısı gereği araştırmamızda grup tipi anket uygulaması yapılmıştır. Uygulama için gerekli rektörlük izni alınmış Fakülte ve dekanlıkları bölüm başkanlıkları aracılığı ile öğretim üyelerinin uygun gördüğü saatlerde matbu anket formu sınıflarda hazır bulunan öğrencilere dağıtılmıştır. Anket formunun girişinde çalışmamızın amacını ve doldurulmasını izah eden bir açıklama konmuştur. Bunun yanısıra bizzat araştırmacı tarafından anketin anonim karakterli olduğu hatırlatılarak, katılma konusunda mecburiyetin olmadığı belirtilmiştir. Ankete katılmayı reddeden öğrenci sayısı on bir kişidir. Anketin başarıya ulaşması için gerekli bütün tedbirler alınmış, anketin yapıldığı süre içerisinde başlarında beklemek ve toplamak suretiyle yapılmıştır.

Ankete çeşitli sebeplerle o gün derse girmeyen öğrenciler katılamamışlardır. Anket yapılan sınıflarda öğrenciler anketimize yoğun ilgi göstermişler, bazı sınıflarda sınıf mevcudunun tamamına yakını ankete iştirak

etmişlerdir. Anket formu 750 adet bastırılmış, 729 öğrenciye ulaşılmış maalesef otuz dokuz anket formu büyük çoğunluğu (25 adet) kişisel bilgi envanterini doldurmadan vermiş, diğer formlar ise çift cevaplı ve boş olarak teslim edilmiştir.

C- Sınırlılıklar

1-Bu araştırma 1999-2000 öğretim yılında İnönü Üniversitesi'ne bağlı fakültelerin üçüncü ve dördüncü sınıfları ile sınırlıdır.

2-Araştırma ankete katılanların verdikleri cevaplarda ulaşılan veri ve analizlerle sınırlıdır.

II.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Ana Problem

İslam'ı şartları olarak dini literatürde yer alan, müslüman alimlerin ittifak ettiği, temel inanç esaslarının, kabul ve red düzleminde üniversite öğrencilerinde hangi oranda bulunduğu, mahiyeti ve sosyal hayata yansımaları nedir.

Genel Varsayım

Üniversite gençliğinin, kendilerini tanımladıkları dini kimlik, cinsiyetleri, mezun oldukları lise, yüksek öğrenime başlamadan önce yaşadıkları en uzun sosyal çevre, öğrenim gördükleri bilim alanları, ve ekonomik durum gibi sosyal değişkenlere göre dini inanç, tutum ve davranışlarında farklılaşmalar meydana gelmektedir.

Yan varsayımlar

A-Temel İslam inançlarının bütününe kabulde deneklerin olumlu yaklaşım içinde oldukları, kalıcılık kazanmış kesin bir karar vardıkları tahmin edilmektedir.

1a-Deneklerin Allah'a inanma oranlarının yüksek olacağı tahmin edilmektedir.

1b-Tevhid inancında deneklerde küçük oranda sapmalar olacağı tahmin edilmektedir.

1c-Allah'a inanmayan deneklerin büyük oranda düşünceleri, çeşitli değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan tepkisel davranışlar olup, felsefi temellerinin olmadığı tahmin edilmektedir.

1d-Bir kısım deneklerin Allah inancı konusunda çözemediği problemlerinin olduğu tahmin edilmektedir.

3-Deneklerin dini düşünce ve tutumlarının oluşmasında kendi zihinsel gelişimleri ve ailelerinin etkili olduğu tahmin edilmektedir.

4a- Üniversiter çevre ve öğrenim, Allah inancı konusunda akılcı ve şüpheli tutuma sahip olmaktadır. Bu durum inanan öğrenciler de sağlam bağlanma, şüpheli ve ilgisiz tutuma sahip olanlarda inançsızlık şeklinde sonuçlandığı tahmin edilmektedir.

4b-Üniversiter eğitimin deneklerin üniversiteye gelmeden önceki inançlarında önemli oranda değişikliğe sebep olmadığı tahmin edilmektedir.

4c-Kendini inançsız olarak tanımlayan öğrencilerin önemli bir kısmının üniversiter hayata başladıktan sonra bu tutumlarını kazandıkları tahmin edilmektedir..

5-Deneklerin temel İslam inançlarını kabul etmekle birlikte gayb olarak nitelenen cennet, cehennem, hesaba çekilme gibi konularda çeşitli değişkenlere göre şüpheli tutumlar taşıdıkları tahmin edilmektedir.

6-Deneklerin kadere iman etme oranlarının yüksek olması ile birlikte cebriyeci anlayışa yakın bir tutum içinde oldukları tahmin edilmektedir.

7-Kendilerini alevi ve sünni olarak tanımlayanların temel İslam inançlarını kabul konusunda önemli farklılıklara sahip olmadıkları tahmin edilmektedir.

B-Üniversite gençliğinin genel olarak ibadetlerle ilgili tutumlarının olumlu olduğu varsayılmıştır. Ancak ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda genel bir ilgisizlik içinde olduğu tahmin edilmektedir.

1-Üniversite gençliği genellikle ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiğine inanma yönünde bir tutum içinde oldukları tahmin edilmektedir.

2-Üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ibadetleri yerine getirmediği tahmin edilmektedir.

3-İbadetleri, bir kısım öğrencilerin yaşadıkları ortamın müsait olmadığından, önemli bir kısmının da tembellik ve ihmalkarlıktan dolayı yapmadıkları tahmin edilmektedir.

4-Öğrenciler genellikle ibadetleri yapmadıkları için kendilerini suçlu hissetmektedirler.

C-Üniversite öğrencileri dini duygu ve heyecanı önemli oranda yaşadıkları tahmin edilmektedir.

1a-Denklerin büyük bir kısmının hayatını Allah'ın istediği gibi düzenlemediği için suçluluk duyduğu tahmin edilmektedir.

1b- Allah'ın deneklerin önemli bir kısmının hayatına bütünüyle hükmettiği tahmin edilmektedir.

1c-İnanan fakat Tanrı'ya hayatında yer vermeyenlerin oranı çok düşük olacağı tahmin edilmektedir.

2-Denkler büyük oranda kendilerini Allah'a yakın hissetmektedirler.

3-Dinin insan özgürlüğünü kısıtlamadığı yönünde tutum geliştiren öğrencilerin yüksek oranda olacağı tahmin edilmektedir.

4-Denklerin zor durumda kaldıklarında dua ve Kur'an okumak gibi dini davranışlara yöneldikleri tahmin edilmektedir.

5-Üniversite öğrencilerinde batıl inanç ve hurafelere karşı bir tutum içinde oldukları tahmin edilmektedir.

D-Üniversite öğrencileri dinin anlaşılması gerektiğine inandıkları varsayılmıştır.

1-Kur'an'ın anlaşılması gerektiğine inananların yüksek oranda olacağı tahmin edilmektedir.

2-Kur'an-ı Kerim'in mealini deneklerin okuma oranının düşük olduğu tahmin edilmektedir.

3-Denklerin dini bilgilerini genellikle ailelerinden, Kur'an ve ilmihallerden aldıkları tahmin edilmektedir.

4-Denklerin evlerinde dini eserlerin yoğun olarak bulunduğu tahmin edilmektedir.

5-Denkler öğrendikleri dini bilgileri kendilerine yeterli olarak gördükleri tahmin edilmektedir.

E-Üniversite öğrencilerinde din-bilim çatışmasının çok düşük oranda olduğu tahmin edilmektedir

F-Üniversite öğrencilerinin dini inançları yüksek oranda ideolojik olarak anlamlandırdıkları tahmin edilmektedir.

1-Denekler dini inançların kamusal alan-özel alan ayırımına gidilmeksizin özgürece yaşanması yönünde farklı değişkenlere göre farklı tutumlar geliştirdikleri tahmin edilmektedir.

2-Deneklerin yüksek oranda dinin topluma müdahalesini normal karşıladıkları tahmin edilmektedir.

3-Deneklerin yüksek oranda İslam Dinine uygun yaşam tarzını, toplumumuzun refahına katkı sağlayacak bir çözüm yolu olarak gördükleri tahmin edilmektedir.

4-Deneklerin dini yaşayış için tarikatlara girmeyi yüksek oranda gerekli görmedikleri tahmin edilmektedir.

III.ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Bu bölümde araştırma ile ilgili bulgulara geçmeden önce, araştırmaya katılan deneklerin özellikleri hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Bu özelliklerin bazıları değişken olarak kullanılmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi örneklem İnönü Üniversitesine bağlı fakültelerin üç ve dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

TABLO 1: Sınıflara Göre Dağılım

Sınıflar	n	%
3. Sınıf	480	% 70
4. Sınıf	210	% 30

Görüldüğü gibi üçüncü sınıf öğrencileri araştırmanın % 70'ini temsil ederek, ağırlıklı kesimi oluşturmaktadırlar.(Tablo 1)

TABLO 2: Öğrencilerin Yaş Dağılımı

YAŞ	n	%
19	13	1,9
20	102	14,9
21	148	21,4
22	159	23
23	115	16,6
24	59	8,5
25	37	5,4
26 ve Yukarısı	37	5,4
BOŞ	20	2,9
TOPLAM	690	598,6

Tablo 2'de görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu (%74,9), ergenlik döneminin sorunlarının geride kaldığı ve şahsiyetin gelişip oturmaya

başladığı uzamış gençlik dönemini (Yörükoğlu 1998:8) yaşamaktadırlar. Araştırmada uzamış gençlik öncesi, asıl gençlik dönemini yaşayan denekler %16,8'ini oluştururken, 26 yaş ve üstü %5 oranında temsil edilmektedir. Deneklerin %2,9'unu oluşturan yirmi kişi yaşını belirtmekten kaçınmıştır.

TABLO 3: Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	n	%
Erkek	427	% 62
Bayan	263	% 38
TOPLAM	690	% 100

Ankete katılanların üçte ikisini erkekler oluştururken üçte birlik kısmını da bayan öğrenciler oluşturmaktadır.

TABLO 4: Eğitim Alınan Bilim Alanına göre dağılım

Eğitim Alanı	n	%
İlahiyat	42	6
Sosyal Bilimler	242	35
Fen Ve Sağlık	313	45
Güzel Sanatlar	93	14
TOPLAM	690	100

Örneklem konusunda, belirttiğimiz gibi öğrencilerin eğitim gördükleri fakülteler yerine, alınan eğitimin niteliği göz önüne alınarak sınıflamaya gidilmiştir. Tabloyu incelediğimizde, ankete katılan öğrencilerin %6'sını ilahiyat, % 35'ini sosyal bilimler, % 45'ini fen ve sağlık bilimleri, % 14'ünü güzel sanatlar eğitimi alan öğrenciler oluşturmaktadır.

Ankete katılanların belirttiği lise türleri dört ana tipte gruplandırılmıştır.

İmam hatip lisesi meslek lisesi olmasına rağmen araştırmanın önemine binaen ayrı tutulmuştur. İmam hatip lisesinde eğitim alan gençlerle diğer lise türlerinde eğitim alan gençler arasındaki farklılaşma araştırmamız için önemlidir. Kolej, Anadolu, fen ve özel liseler aynı kategoride değerlendirmeye tabi tutulmuştur. ,

Kolej, Anadolu, özel vb liselerde eğitim almış öğrenciler %5.5'lik oranla, ankete katılanlar içinde en düşük oranı oluştururken, % 69 oranıyla klasik devlet

TABLO 5: Mezun Olunan Lise Türüne Göre Dağılım

Lise Türü	Katılan denek	Yüzde
İmam Hatip Lisesi	67	9.7
Düz Lise	476	69
Meslek Lisesi	86	12.5
Kolej, Anadolu,	38	5.5
Bos	23	3.3
TOPLAM	690	100

lisesi mezunu öğrenciler en yüksek oranı oluşturmaktadırlar. Onları meslek lisesi mezunları %12,5 ve imam hatip lisesi mezunları %9,7 oranı ile takip etmektedirler. Bir kısım denekler (23 kişi %3,3) mezun oldukları okulu beyan etmemişlerdir.

TABLO 6: Ekonomik duruma Göre Dağılım

Gelir Grupları	n	Yüzde
Düşük (0-100)	122	18
Orta (101-300)	346	50
Üst (301-500)	71	10
YÜKSEK (500'den yukarı)	57	8
Bos	94	14
TOPLAM	690	100

Öğrencilerin hangi sosyo-ekonomik gruba girdiğini belirleyebilmek için anketin uygulandığı zaman dilimi içinde bazı rakamlar tespit edilmiş, ailenin geliri sorularak gruplandırmalar yapılmıştır. Böylelikle sonuçlar izafilikten kurtarılmaya çalışılmıştır. Ancak gerçek rakamların gerçekse sınıflandırmanın görecelikten kurtulduğunu söylemek mümkün değildir. Ankete katılan deneklerin önemli bir kısmı (94 kişi %14) ekonomik gelirlerinin belirtmemişlerdir. Bu durumda sosyo-ekonomik durumu tam olarak ortaya koymaya engeldir. Gelirlerini belirtenlere baktığımızda ankete katılanların yarısını orta gelir gurubuna dahil olanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın, düşük gelir gurubuna dahil olanlar %18'ini oluştururken, % 10'unu üst ve % 8'ini yüksek gelir gurubuna dahil olanlar oluşturmaktadır.

TABLO 7: Üniversiteye gelmeden önce hayatın geçirildiği en uzun çevreye göre dağılımı

Sosyal Çevre	n	%
Köyde (Nüfusu 2000'den az)	73	10
Kasaba veya küçük ilcelerde (2001-20000)	111	17
Küçük Şehirlerde (20001-200000)	175	25
Büyük Şehirlerde (200000'den fazla)	142	20.5
Ankara, İstanbul, İzmir'de	41	6
Malatya il merkezinde	148	21.5
TOPLAM	690	100

Üniversiteye gelmeden önce, yaşanan sosyal çevre, kişilerin inanç ve tutumlarının oluşmasında önemli yere sahiptir. Olgunlaşmış ve şahsiyet gelişimini tamamlayan her fertte, yaşamış olduğu sosyal çevrenin etkisini görmek

mümkündür. Tabloyu incelediğimizde deneklerin büyük çoğunluğu (% 78) hayatlarının en uzun dönemini şehirlerde (büyük-küçük şehir, metropol ve Malatya) geçirmişlerdir.

Deneklerin dini eğitim durumları, altı kapalı ve bir açık uçlu seçenek sunulmuş, birden fazla seçenek işaretlemelerine izin verilerek, tespit edilmeye çalışılmıştır. (Ek 1: A.F. kişisel bilgi envanteri 9. soru)

TABLO 8: Din Eğitimi durumuna göre ankete katılanların dağılımı

	n	%
Aileden	358	51
İlk ve orta öğrenimde	309	44
Kur'an kursundan	138	20
Cami ve yaz kurslarından	172	25
Kendini yetiştirme	258	37
Özel din eğitimi	23	03
Diğer	39	5
Boş	6	1

Deneklerin tamamına yakını 1980 sonrası ilk ve orta öğretime başlamıştır.

Bundan dolayı İlk ve Orta öğrenim süresince Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi almışlardır. Buna rağmen ankete katılanlardan 309 (% 44) kişi, ilk ve orta öğrenimde dini eğitim aldığını belirtmiştir. Ailesinden dini eğitim aldığını ifade edenler 358 (% 51), kendi kendini dini açıdan yetiştirenler 258 (% 37), cami ve yaz kurslarına katılanlar 172 (% 24), Kur'an kursuna gidenler 138 (% 2) kişidir. Özel din eğitimi alanlar ise 23 (% 0,3) kişi ile azınlığı oluşturmaktadırlar.

Açık uçlu soruya verilen cevapları ise şöyle gruplandırmamız mümkündür.

Büyük çoğunluk İHL mezunu olduğunu belirtmiştir. Bunun yanısıra "bir cemaatle

ilgiliyim, bir cemaatin yurdunda kaldım, arkadaş çevrem ve bulunduğum ortam, arkadaş toplantılarında dini eğitim alıyorum, İHL orta kısmını okudum, ilkokul öğretmenlerimin gayreti ile bir şeyler öğrendim” gibi cevaplar verilmiştir.

Görüldüğü gibi deneklerin dini eğitimlerinde ağırlıklı olarak resmi din eğitimi görülmektedir. İlerde bu konu geniş olarak işleneceğinden burada bitirmekte yarar görüyoruz.

Ülkemiz farklı dinleri ve kültürleri içinde barındırmakla beraber, büyük çoğunluk İslam dinine mensuptur. Ortak kültürümüzün oluşumunda İslam dini temel taşlardan, olmazsa olmaz şartlardan biridir. Bununla birlikte çeşitli mezhep ve meşrepteki müslümanlar Türkiye’imizde birlikte yaşamaktadırlar. Ülkemizde kendilerini sünni ve alevi olarak tanımlayan iki büyük grup vardır.

Günümüzde temelde aynı inanç ve ibadet sistemine sahip bu zümreler iki ayrı dinmiş gibi lanse edilmeye çalışılmaktadır. Kanaatimizce son derece sakıncalı olan bu ayrımcı zihniyet ve tutumun, doğru olmadığını, kendilerini sünni ve alevi olarak tanımlayanların temel İslam inançları açısından farklılık göstermedikleri varsayımımızı, doğrulamak için deneklerimize İslam sünni, İslam alevi seçeneklerinin de içinde bulunduğu beş kapalı bir açık uçlu seçenek vererek, kendilerini dini kimlik olarak nasıl tanımladıklarını sorduk. (Ek 1: anket soru 1) Şüphesiz tek bir soru ile dini kimliğin ölçülmesi mümkün değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi amacımız, dini kimliği ölçmek değil, “kendilerini sünni ve alevi

olarak tanımlayanların arasında bir farklılaşma var mıdır” sorusuna cevap bulmaya yöneliktir.

TABLO 9: Dini Kimlik Tanımlamalarına Göre Dağılım

	n	%
İslam (Sünni)	584	85
İslam (Alevi)	57	8
Ateist	21	3
Diğer	21	3
Bos	7	1
TOPLAM	690	100

Tabloya baktığımızda büyük çoğunluk (% 85) kendini sünni olarak tanımlamıştır. Kendini alevi olarak tanımlayanların oranı % 8'dir. Yahudi ve Hıristiyan kimliğine mensup kimse bulunmamıştır. %3 oranında denek ateist olduğunu belirtmiştir. Açık uçlu seçeneği işaretleyenlerin oranı, kendilerini ateist olarak tanımlayanlarla aynıdır. Yedi kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Açık uçlu seçeneği işaretleyen deneklerin önemli bir kısmı, “sünni alevi ayırımına katılmıyorum, müslüman, sadece İslam, müslümanım mezhebim yok” gibi cevaplar vererek sünni- alevi ayırımına tepkilerini dile getirmişlerdir. Yine “alevi idim, materyalist, bağımsız bir din, Arap, dinsiz” gibi cevapların yanı sıra hiçbiri yazılarak, yalnızca işaret konulup açıklama yapılmayan cevaplarda verilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz özelliklerden cinsiyet, eğitim alanı, mezun olunan lise türü, sosyo-ekonomik durum, üniversiteye gelmeden önce yaşanan en uzun çevre ve

dini kimlik bağımsız değişken olarak alınmıştır. Deneklerin özelliklerini burada belirttikten sonra araştırmanın verilerinin analiz ve yorumlamasına geçebiliriz.

IV.BULGULAR VE YORUM

DİNİ İNANÇ

TUTUM VE DAVRANIŞLAR

A-İNANÇ (İMAN- AKİDE) BOYUTU

1-İman Esasları

Her dinin olduğu gibi İslam dininde de bir insanın müslüman sayılabilmesi için, bir takım ilkeleri vardır. Amentü kelimesinde ifadesini bulan bu inanç ilkeleri dinin temelini oluşturur. Bunların tümüne veya herhangi birine iman etmeden yapılan dini ritüellerin bir anlamı yoktur.

Öğrencilerin iman esasları hakkındaki genel tutumlarını tespit etmek için, samimiyetle ve herhangi bir yoruma ihtiyaç duymadan inandıkları iman esaslarını işaretlemeleri istenmiştir. Bu sorudan elde edilen bulgular, bize iman esaslarının tek tek sorgulandığı soruların verileri ile karşılaştırma yapmamıza imkan sağlayarak imanın mahiyeti hakkında ipuçları verecektir.

TABLO 10: İman Esaslarına İnanç Durumu*

İMAN ESASLARI	İNANAN		İNANMAYAN		TOPLAM	BOŞ	TOPLAM
	n	%	n	%			
Allah'a	652	99	7	1	659	31 %4,4	690
Peygamberlere	631	95,8	28	4,2	659		
Meleklerle	618	93,7	41	6,3	659		
Kitaplara	619	94	40	6	659		
Ahiret Gününe	617	93,7	42	6,3	659		
Kadere	621	94,3	38	5,7	659		

*Soru M. Bayyigit'in araştırmasından alınmıştır. Anket formu soru 22

Tabloyu incelediğimizde 659 kişinin cevapladığını görüyoruz. İnananların işaretlemesini istediğimiz için inanmayanlar bu soruya cevap vermemiştir. Ancak işaret koymayanların tümünü inançsız değerlendirmek yanlıştır. Çünkü bir kısım denekler bazı sorulara cevap vermemeyi yeğlemişlerdir. İman esasları içinde Allah'a iman en yoğun yaşanan (% 99) iman esasıdır. Diğer iman esaslarındaki oranlar birbirine yakındır. Ahirete ve meleklerle iman en yüksek oranda (% 6,3)

inanılmayan esaslardır. Bu sonuç Bayyigit tarafından yapılan araştırmanın verileri ile de doğrulanmaktadır. (Bayyigit 1989: tab 13)

İman esaslarına karşı öğrencilerin dini tutumları ileride daha geniş inceleneceği için bu esasların ilk şartı olan Allah'a iman konusunda öğrencilerin tutumlarını incelemeye geçebiliriz.

1.1-Allah'a İman

Bütün dinlerin temelini bir Yüce Tanrı inancının oluşturduğunu daha önce belirtmiştik. İslam dininin temelinde bir ve tek olan Yüce Allah'a iman oluşturmaktadır. Allah inancı bütün dini ilkelerin temeli olduğu gibi inananların dini tutum ve davranışlarının da ana kaynağıdır.

TABLO 11: Allah İnancı İlgili Tutumlar

TUTUMLAR	n	%
Allah'a inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum	473	69
Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile gerek duymuyorum	113	16,5
Allah'ın varlığına inanıyor fakat bu konuda çözemediğim hususlar var	47	7
Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için bende inanıyorum	6	0,9
Allah inancı toplumun, fertlerin düşüncesi ve davranışlarını kontrol altında tutmak için farkına varmadan uydurduğu hayal ürünü bir kavramdır	8	1,1
Alemi yarattıktan sonra onlara hiçbir şekilde müdahalede bulunmayan, düzenlerine karışmayan bir yaratıcıya inanıyorum	14	2
Dünyadaki her şey tabiat kanunlarına göre olur. Yaratıcı bir gücün değil maddenin kanunları söz konusudur	12	1,5
Diğer	14	2
TOPLAM	687	100
BOŞ	3	

Tablo 11'de görüldüğü gibi örneklemin % 85'i Allah'a şeksiz şüphesiz inanmaktadır. Bunların %69'u rasyonel bir inanca sahip iken, % 16'sı irrasyonel bir inanca sahiptir. Allah'a inanmakla birlikte, bu konuda sorunları olduğunu beyan edenlerle (% 7) birlikte, Allah'a inananların oranı %92'ye ulaşmaktadır. Taklitçi bir yaklaşım sergileyerek, ailesi ve çevresi inandığı için inananlar çok düşük (% 0,9) orandadır.

Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkan bulunmamakla birlikte, Deist (%2), Durkheimci ateist (% 1,1), Naturalist maddeci (%1,5) inanca sahip öğrenciler bulunmaktadır. Deneklerden bir kişi, alternatif seçeneklerin sonunda açık cevap (Diğer.....) seçeneğini işaretlerken, bir kısım (% 2) denek, soruya çift cevap vermişlerdir. Çift cevap verenler özellikle Durkheimci ve maddeci inancı ifade eden seçenekleri işaretlemişlerdir. Yine deist inanca sahip olmakla birlikte rasyonel ve irrasyonel inanç seçeneklerini işaretleyenlerde mevcuttur.

Elde edilen verileri inanma ve inanmama açısından değerlendirirsek, örneklemimizin büyük çoğunluğu (% 94) Allah'a inanmaktadır. Benzer araştırmalarla karşılaştığımızda soruyu hazırlarken kısmen yararlandığımız Bayyigit (1989:65), ve Karaçoşkun (1998:23) tarafından yapılan araştırmalarda çok yakın sonuçlara ulaşılmıştır. Allah'a inananlar Bayyigit tarafından yapılan araştırmada, %95 iken, Karaçoşkun tarafından % 94,9 olarak tespit edilmiştir. Yine Emin Köktaş tarafından yapılan çeşitli yaş ve meslek gruplarını içine alan araştırmada Allah'a inananların oranı % 93,6'dır. (Köktaş 1993:78) Yukarıda adı geçen araştırmalarda bir iki puanlık farkların anketlerin kendi şartları içerisinde değerlendirildiğinde önemli olmadığı görülür.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin çoğunluğu Allah'a inanç konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemektedirler. Bir kısım öğrenciler ise deist, maddeci ve Durkheimci bir tutum içindedirler. Değişkenler açısından Allah'a inanma tutumuna bakmamız sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

Cinsiyet inanma tutumunda çok büyük farklılıklara yol açmamakla birlikte aralarındaki ilişki manidar bulunmuştur. Erkek öğrencilerin inanma açısından kız öğrencilere göre daha rasyonel inanca sahiptir. Kız öğrenciler çoğunlukla rasyonel

bir tutum geliştirirken, erkek öğrencilere göre daha irrasyonel ve Allah'a iman noktasında şüphe ve sorunları daha yoğun yaşamaktadırlar. İnançsızlık açısından yaklaştığımızda erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran, dine karşı olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Bayyigit (1989:80) ve Köktaş (1993:79)'ın araştırmalarında cinsiyet ile Allah inancı arasındaki ilişkide manidarlık bulunduğu ifade edilirken, Fırat (1977:76) ve Karaçoşkun (1988:24)'un araştırmalarında manidar bulunmamıştır.

Bütün bilim alanlarında rasyonel ve irrasyonel inanç yüksektir. İlahiyat alanında eğitim alan öğrencilerde daha çok rasyonel inanca rastlamaktayız. Fen ve sağlık bilimlerinde eğitim gören öğrencilerde inançsızlık, diğer alanlara nazaran daha yüksek bulunmuştur. Güzel sanatlar alanında öğrenim gören öğrencilerde de inançsızlık görülmekle birlikte, önemli oranda Allah'ın varlığı ile ilgili sorunları ve şüpheleri olan öğrencilere de rastlanmıştır.

Mezun olunan lise türü ile Allah inancı arasındaki ilişkiye baktığımızda imam hatip lisesi ve özel eğitim veren liselerden mezun olunan öğrencilerde inançsızlık görülmezken, klasik ve meslek lisesi mezunlarında inançsızlık yönünde tutum geliştiren öğrencilere rastlamaktayız. Bu durum imam hatip lisesi mezunlarının, normal lise müfredatının yanısıra dini eğitim vermesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. İnançsızlık tutumunun klasik lise mezunlarında yoğunlaşması, bu okullarda okutulan haftada bir saatlik din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin yetersizliğini ortaya koymasından dolayıdır. Özel eğitim veren liselerden mezun olan deneklerde, inançsızlık tutumuna rastlanmamasının, bu tür lise mezunlarının klasik lise mezunları kadar araştırmamızda temsil edilmediğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca

TABLO 12: Allah İnançında Farklaşmanın Değişkenlere Göre Dağılımı (seçenekler için tab 11'e bakınız)

Değişkenler	1		2		3		4		5		6		7		8		TOPLAM	%	Chi-square
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%			
Erkek	302	71,7	63	15	22	5,2	6	1,4	6	1,4	5	1,2	7	1,7	10	2,4	421	61,5	$X^2=15,897$ $Sd=7$ $P<0,05$
Bayan	169	64,3	49	18,6	25	9,5	0	0	2	0,8	9	3,4	5	1,9	4	1,5	263	38,5	
TOPLAM	471	68,9	112	16,4	47	6,9	6	0,9	8	1,2	14	2	12	1,8	14	2	684	100	
İlahiyat	35	83,3	2	4,8	3	7,1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4,8	42	6,1	$X^2=55,086$ $Sd=21$ $P<0,05$
Sosyal B.	175	73,8	32	13,5	17	2,5	1	0,4	0	0	4	1,7	5	2,1	3	1,3	237	34,6	
Fen ve Tip B.	220	70,3	48	15,3	15	4,8	5	1,6	6	1,9	8	2,6	6	1,9	5	1,6	313	45,7	
Güzel sanatlar	41	44,1	31	33,3	12	12,9	0	0	2	2,2	2	2,2	1	1,1	4	4,3	93	13,6	
TOPLAM	471	68,8	113	16,5	47	6,9	6	0,9	8	1,2	14	2	12	1,8	14	2	685	100	
İHL	62	92,5	2	3	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1,5	67	10,1	$X^2=44,806$ $Sd=21$ $P<0,05$
Klasik Lise	319	67,3	87	18,4	26	5,5	5	1,1	7	1,5	10	2,1	10	2,1	10	2,1	474	71,3	
Meslek Lisesi	51	59,3	15	17,4	14	16,3	0	0	1	1,2	2	2,3	1	1,2	2	2,3	86	12,9	
Özel, Kolej	33	86,8	2	5,3	1	2,6	1	2,6	0	0	0	0	0	0	1	2,6	38	5,7	
TOPLAM	465	69,9	106	15,9	43	6,5	6	0,9	8	1,2	12	1,8	11	1,7	14	2,1	665	100	
Düşük	81	66,4	22	18,0	5	4,1	3	2,5	3	2,5	1	0,8	3	2,5	4	3,3	122	20,5	$X^2=25,5$ $Sd=21$ $P>0,05$
Orta	243	70,4	58	16,8	24	7	3	0,9	2	0,6	6	1,7	5	1,4	4	1,2	345	58	
Üst	48	67,6	14	19,7	4	5,6	0	0	1	1,4	2	2,8	1	1,4	1	1,4	71	11,9	
Yüksek	37	64,9	4	7	7	12,3	0	0	2	3,5	3	5,3	2	3,5	2	3,5	57	9,6	
TOPLAM	409	68,7	98	16,5	40	6,7	6	1	8	1,3	12	2	11	1,8	11	1,8	595	100	
İslam Sünni	443	75,9	95	16,3	30	5,1	2	0,3	0	0	4	0,7	2	0,3	8	1,4	584	85,9	$X^2=39,4$ $Sd=21$ $P<0,05$
İslam Alevi	16	29,1	12	21,8	13	23,6	4	7,3	2	3,6	5	9,1	3	5,5	0	0	55	8,1	
Ateist	0	0	1	5	0	0	0	0	4	20	3	15	6	30	6	30	20	2,9	
Diğer	11	52,4	2	9,5	3	14,3	0	0	2	9,5	2	9,5	1	4,8	0	0	21	3,1	
TOPLAM	470	69,1	110	16,2	46	6,8	6	0,9	8	1,2	14	2,1	12	1,8	14	2,1	680	100	

meslek lisesi mezunu öğrencilerinin önemli bir kısmının Allah'ın varlığı konusunda çözemediği hususların bulunduğu tespit edilmiştir.

Ekonomik durum ile Allah inancı arasındaki ilişkide manidarlık tespit edilmemiştir.

Dini kimlik tanımlamaları ile Allah inancı arasındaki ilişkide farklılaşmaya baktığımızda (tab:12) kendilerini sünni ve alevi olarak tanımlayan denekler daha çok rasyonel inanca sahiptir. Bununla birlikte kendini sünni olarak tanımlayan deneklerin büyük çoğunluğu (% 75,9) rasyonel bir inanca sahip iken, alevi tanımlamasını yapan öğrencilerin % 29,1'i rasyonel, %21,8'i irrasyonel inanca sahip olduğunu belirtmiştir. Allah'ın varlığı hususunda çözemediği sorunları olanlar diğer dini kimlik gruplarına göre en yüksek alevi tanımlamasını yapanlarda (%23,6) bulunmuştur.

Bunun yanısıra sünni ve alevi olarak kendilerini dini bir kimlikle tanımlayanların Allah inancı konusunda olumsuz bir tavır takınmaları açık çelişki olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilerini ateist olarak tanımlayıp bilinçli bir tutum sergileyenler %2,8 iken, bilinçsiz bir tutum sergileyenlerin oranı % 3,5'e ulaşmaktadır. Bu durum ülkemizdeki ateist tutumların bilinçli olmayıp tepkisel olduğu varsayımımızı doğrular niteliktedir. Yine sünni ve alevi kavramlarının inançtan ziyade, ırkı bir özellik gibi algılayan kişilerin varlığına da işaret eder.

a-Allah İnancını Etkileyen Faktörler

İnsanların kararlarının oluşmasında çeşitli faktörler daima söz konusudur. Psikolojik ifade ile motiv kavramı ile isimlendirebileceğimiz bu etmenleri ikiye ayırabiliriz. Kişinin iç dünyasından kaynaklanan, heyecan, isteklere vs iç, aile, okul sosyal çevre gibi etmenlere dış motiv diyebiliriz. Allah'a inanma ve

inanmama tutumuna etki eden etmenleri tespiti yönelik yedi alternatif bir de açık uçlu seçenek sunularak, fazla, normal, az, hiç şeklinde etki derecelerini belirtmeleri istenmiştir. (tab 13)

Tablo 13'e bakıldığında derneklerin inanma tutumuna en fazla etkiyi kendi zihinsel gelişimleriyle birlikte ailenin yaptığını görülür. Kendi zihinsel gelişimim seçeneğini işaretleyenler içinde, fazla etkilendiğini belirtenler %64,6 iken, ailem seçeneğini işaretleyenler %50 nispetindedir. Bu sonuçlar değişik üniversitelerde yapılan araştırmalarla paralellik göstermektedir. (Fırat 1977:54; Bayyigit 1989:74) İnançın olumlu sonuçlanmasında kitaplar ve öğretmenlerinde etkilerinden söz etmek mümkündür. Bunun yanısıra çeşitli grupların, dini cemaat liderlerinin ve dindarların davranışlarının da çeşitli oranlarda olumlu etkisi olduğu görülmektedir

TABLO 13: İnanma ve İnanmama Tutumuna Etki Eden Etmenler*

		FAZLA		NORMAL		AZ		HİÇ		TOPLAM
		n	%	n	%	n	%	n	%	
Aile	a	299	50	237	39	49	8	10	1	595
	b	5	17	4	13,8	6	24	14	48,2	29
Öğretmenler	a	69	14	161	34,5	147	31,5	89	19	466
	b	2	8	3	12	3	12	17	68	25
Kitaplar	a	195	40	163	34	68	14	51	10	477
	b	15	44	8	23,5	1	3	10	29,5	34
Dindar gör. Kim. Tut.	a	109	27	119	29,5	81	20	95	23,5	404
	b	9	36	2	8	2	8	12	48	25
Dahil Olunan Gruplar	a	67	18,5	80	22	82	22,5	132	37	361
	b	4	15,3	4	15,3	7	27	11	42,4	26
Zihinsel Gelişim	a	323	64,6	126	25,2	26	5,2	25	5	500
	b	24	75	2	6	1	3	5	16	32
Bir Dini Liderin Görüşleri	a	53	16,5	45	14	47	14,5	177	55	322
	b	1	5	1	5	3	15	15	75	20
DİĞER		5								

* Bayyigit 1988:Anket formu soru 14,15 (a= İnanan, b=inanmayan)

İnancın olumsuz sonuçlanmasında zihinsel gelişim (% 75) ilk sıradadır. Yine kitapların etkisi (% 44) önemli bir orana ulaşmaktadır. Dahil olunan sosyal gruplar, dindar insanların tutumları inancın olumsuz sonuçlanmasında çeşitli oranlarda etkili oldukları tespit edilmiştir.

İnanan öğrencilerden açık uçlu seçeneği işaretleyenlerden büyük bir kısmı imam hatip lisesi mezunu olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim, Peygamberin hayatı, arkadaş çevresinden etkilendiğini belirtenler olmuştur. Bazı cevaplar aynen şöyledir; "Konu ile ilgili belgesel programlar", "Siyasal görüşlerim", "İsmlendiremediğim manevi açıklık", "samimiyetine güvendiğim, emin olduğum kimselerin tutumları". İnanmayan öğrenciler ise "çok büyük çelişkilerin oluşu", "kendi mantığım", "hayat tarzım" gibi cevaplar vermişlerdir.

Tablo 13'ü göz önüne alarak, inanma veya inanmama noktasında bütün verileri değerlendirdiğimizde, öğrencilerin tutumlarının oluşmasında sosyo kültürel çevrenin az veya çok etkisi olduğu görülse de, kendi zihni gelişimleri en önde gelen etmendir. Acaba zihni faaliyetin en yoğun yaşandığı çevre olan üniversiter çevre inanç ile ilgili tutumda bir farklılaşmaya yol açmakta mıdır.

b-Yüksek Öğrenim Ve Allah inancı

Üniversiter hayat yeni bir sosyal çevre ve farklı bir ortam olarak öğrencinin fikri gelişiminin şekillenip, kimliğe kalıcılık kazandıracak kararların alındığı bir dönemdir. Doğal olarak inanç konusunda kimliği etkileyecek tutumlar bu dönemde olgunlaşıp netleşmeye başlar. Üniversiter eğitim sürecinde yaşanan zihni gelişim, muhakeme yeteneğinin gelişmesi sonucunda, üniversite öncesi

tutum ve davranışların eleştirel bir yaklaşımla tekrar gözden geçirilmesine sebep olur.

TABLO 14: Allah'a İnanma Ve İnanmama Bakımından Üniversite Öncesi Ve Sonrası Farklılaşma*

TUTUMLAR	n	%
Daha önce inanmıyordum üniversitede inanmaya başladım	5	0,7
Daha önce inanıyordum üniversitede inanmamaya başladım	19	2,8
Eskiden beri inanıyorum	630	94
Eskiden beri inanmıyorum	17	2,5
TOPLAM	671	100

*Bayyigit 1988: Anket formu Soru 12,13

Tablo 14 incelendiğinde üniversite öncesi ve sonrası farklılaşmanın inançsızlık yönünde olduğu görülür. Bayyigit (1989:22)'in adı geçen araştırmasında da aynı sonuca ulaşılmaktadır. Soruya cevap verenlerin büyük çoğunluğu (% 94) eskiden beri inandığını belirtirken, eskiden beri inanmadığını ifade edenlerin oranı (%2,5)'dir. Eskiden inanmadığı halde üniversitede inanmaya başlayanlar ise çok düşük (%0,7) orandadır. Üniversitede inanmamaya başlayanlar (%2,8) düşük seviyede tespit edilmiştir.

Allah'a "inançsızlık" yönünde farklılaşmanın gerçekleşmesini, inanmama tutumuna etki eden etki eden etmenleri göz önünde bulundurarak değerlendirmemiz yararlı olacaktır. Bu etmenleri incelediğimizde (tab:13) inanmayanların ilk sırada kendi zihinsel gelişimlerini, okudukları kitapları da ikinci sırada belirtmişlerdir.

Öğrencilerin zihni gelişimine etki eden en önemli faaliyet şüphesiz eğitim ve öğretimdir. Eğitimin şekli, alanı, içeriği ve çeşitliliği öğrenciler üzerinde farklı düşünce ve davranışların gelişmesine sebep olmaktadır. Diğer yandan okunan kitapların muhtevası ve çeşitliliği, farklı düşünce şekillerinin oluşmasına, eleştirel

bakış açılarının oluşmasına yol açmaktadır. Gençlik dönemi öncesi sağlıklı bir zihni çerçeveye oturmamış, inanç ve tutumlar eleştirel yaklaşımlar sonucunda sorulan sorulara ve eleştirilere tutarlı cevaplar verilmemesi inanmama yönünde değişikliğe uğrayabilmektedir.

TABLO 15: Allah'a inanma konusunda üniversite öncesi ve sonrası farklılaşmanın değişkenlere göre dağılımı (tutumlar için tablo 14'de bakınız)

DEĞİŞKENLER		1		2		3		4		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	3	0,7	12	2,9	387	93,7	11	2,7	413	61,8	X ² =0,084 Sd=3 P>0,05
	Bayan	2	0,8	7	2,7	240	94,1	6	2,4	255	38,2	
	TOPLAM	5	0,7	19	2,8	627	93,6	17	2,5	668	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	0	0	0	0	40	100	0	0	40	6	X ² =12,13 Sd=9 P>0,05
	Sosyal B.	3	1,3	5	2,2	220	94,8	4	1,7	232	34,7	
	Fen Sağ B.	1	0,3	11	3,6	286	93,8	7	2,3	305	45,6	
	G.Sanatlar	1	1,1	3	3,3	82	89,1	6	6,5	92	13,2	
	TOPLAM	5	0,7	19	2,8	628	93,6	17	2,5	669	100	
DİNİ KİMLİK	İslam (sünni)	4	0,7	3	0,5	567	98,4	2	0,3	576	86,7	X ² =379,312 Sd=9 P<0,05
	İslam (alevi)	0	0	6	11,5	43	82,7	3	5,8	52	7,8	
	Ateist	0	0	8	44,4	0	0	10	55,6	18	2,7	
	Diğer	1	5,6	2	11,1	13	72,2	2	11,1	18	2,7	
	TOPLAM	5	0,8	19	2,9	623	93,8	17	2,6	664	100	

Allah'a inanma veya inanmama tutumlarında üniversite öğrenim süreci ile bazı değişkenler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığına bakılmış ve Tablo 15'de incelenmiştir.

Karşılaştırılan değişkenler arasında manidarlık dini kimlik değişkeni dışında bulunmamıştır. Ancak bazı değişkenler de küçük oranda da olsa ortaya çıkan farklılaşmaları belirtmekte yarar vardır.

Bilim alanları itibariyle tablo 15'e bakıldığında sosyal bilimlerdeki öğrencilerin inanma yönünde bir farklılaşma gösterirken, fen ve tıp ile güzel sanatlar alanında eğitim görenlerin inançsızlık yönünde farklılaşma gösterdikleri

anlaşılmaktadır. İlahiyat öğrencilerinde her hangi bir yönde farklılaşma gözlemlenmemiştir

Dini kimlik değişkeni açısından küçük oranda da olsa farklılaşmalara rastlanmaktadır. Kendilerini sünni ve alevi olarak tanımlayan öğrencilerin genelde eskiden beri inandıkları görülürken, ateist olarak tanımlayanların çoğunluğu eskiden beri inanmadıklarını belirtmişlerdir. Önceden inanıp da üniversitede bu tutumunu değiştiren ateistlerin oranı eskiden beri inanmayanlara yakındır.

Kendilerini sünni olarak tanımlayan öğrencilerde inanma ve inanmam yönündeki farklılaşma birbirine yakın oranlarda iken, alevi olarak tanımlayanlarda inançsızlık yönündedir. Eskiden inanmadığı halde üniversitede inandığını belirtenler (% 0,8) kendilerini sünni olarak tanımlamıştır. Alevi olarak tanımlama yapanlarda eskiden inanmadığı halde üniversitede inanmaya başlayan olmamakla birlikte, üniversitede küçük oranda da (% 11,5) olsa inanmamaya başlayan bulunmaktadır. İnançsız olduğu halde kendilerini Alevilik gibi dini kimlikle tanımlamanın çelişkisi bir tarafa, bu durum hakkında doğru değerlendirmeler yapmaya bu araştırmanın verileri yeterli değildir. Kanaatimizce bu konuda tutarlı ve doğru değerlendirmeler yapabilmek için bağımsız araştırmalara ihtiyaç vardır. Araştırmaların yanısıra ülkemizdeki aleviliğin tarihi, toplumsal ve siyasal arka planını incelemek doğru sonuçlar elde etmemize yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak üniversiter eğitim öğrencilerin üniversiteye gelmeden önceki dini tutum ve davranışlarında büyük oranda farklılaşmalara sebep olmamaktadır. Ancak meydana gelen küçük farklılaşmalar bilim alanlarıyla ilgili olup, inançsızlık yönünde gerçekleşmektedir.

1.2-İlahi Kitaplara İman

Bilindiği gibi temel İslam inançlarından biriside ilahi kitaplara imandır. Örneklemin ilahi kitaplara iman konusundaki tutumlarını ölçmek için bir açık uçlu olmak üzere altı alternatifli soru sorularak, düşüncelerine uygun olan seçeneğin işaretlenmesi istenmiştir. (Tab 16)

TABLO 16: İlahi kitaplara İman

TUTUMLAR	n	%
Allah insanları dünyada ve ahirette mutluluğa erdirtmek için peygamberlerle birlikte kitaplar gönderdiğine kesinlikle ve şüphesiz inanıyorum	589	88,5
Allah'ın kitaplar gönderdiğine inanmıyorum	9	1,4
“Vahiy” denen peygamberlerle Allah arasındaki iletişimi bilimsel bulmadığım için inanmıyorum	15	2,2
İlahi kitaplardan yalnızca Kur'an-ı kerime inanıyorum.	17	2,5
İlahi kitapların eski uygarlıkların hikayeleri (efsaneleri) olduğuna inanıyorum	9	1,4
Başka belirtiniz	26	4
TOPLAM	665	100

Tabloya bakıldığında 665 deneğin bu soruya cevap verdiği görülmektedir. Bunların % 88,5 kesinlikle ve şüphesiz Allah'ın insanlara peygamber gönderdiğine inanmaktadır. İnanmayan deneklerin oranı % 5'dir. İnanmayanların % 1,4'ü yalnızca inanmadığını belirtirken, % 2,2'si vahyi bilimsel bulmadığı, % 1,4'dü ilahi kitapları eski medeniyetlerin efsaneleri olarak düşündükleri için inanmamaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'e inanıp diğer kitaplara inanmayanlar % 2,5'dir.

Diğer seçeneğini işaretleyenler (% 4) 26 kişidir. Bunların yarısı (13 kişi) birden fazla seçenek işaretlemişlerdir. Birden fazla seçenek işaretleyenlerin çok sayıda olması ve işaretlenen seçenekleri göz önünde bulundurulduğunda bilinçli olarak işaretlendiğini göstermektedir. Bundan dolayı çift işaretlenmiş seçenekler açık cevap seçeneği içinde değerlendirilmiştir.

Açık uçlu seçeneğe verilen bazı cevaplar aynen şöyledir. “Kur'an-ı Kerim'i herkes kendine göre değerlendirdiği için böyle bir kitabın gönderildiğine

inanmıyorum.”, “Dini ilahi kitaplar belli bir toplumsal formasyonda bir değişimi veya kurulu, statükoyu ortaya koyan ideolojik/felsefi kitaplardır.”, “Sadece Kur’an-ı Kerim’e inanıyorum. Diğer kitaplar hakkında herhangi bir bilgim olmadığı için yorum yapamıyorum.”, “Kesinlikle olmasa da inanıyorum.”, “Kur’an’ın sözlü olarak gönderilmiş olduğuna inanıyorum. Fakat sonraları, insanların kendi çıkarları doğrultusunda değiştirildiğine inanıyorum”, “Peygamberler ve çevresindekilerin, o dönemde belki yenilikçi bir tutum olarak yada o zamanki topluma faydalı olacağını düşündüklerinden uydurmuş olabilirler. Bunun hala konuşuluyor, tartışılıyor olmasını bile saçma buluyorum.”.

Birden fazla seçenek işaretleyenlerin büyük bir kısmı, ilahi kitaplara inanmadıklarını belirttikten sonra vahyi bilimsel bulmadıkları yada geçmiş medeniyetlerin efsanevi hikayeleri olduğunu düşündükleri için inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir kısmı ise Allah’ın ilahi kitaplar gönderdiğine inandıklarını belirtmekle beraber yalnızca Kur’an-ı Kerime inanıyorum seçeneğini de işaretlemiştir.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu Allah’ın ilahi kitaplar gönderdiğine şeksiz şüphesiz inanmaktadırlar. İnanmayan öğrenciler içinde bilimsel bulmadığı için inanmayanlar diğer nedenlerle inanmayanlar içinde çoğunluktadır. Bu durumun üniversiter eğitimin neden olduğu akılcı tutumdan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

İlahi Kitaplara iman ilkesinin temelini Kur’an’a iman oluşturur. Kur’an son kitap olarak, insanlara kıyamete kadar rehberlik eden, evrensel bir kitaptır. Son yıllarda ülkemizde Kur’an-ı Kerim üzerinde yoğun tartışmalar yapılmıştır. Bu

tartışmalar karşısında üniversite öğrencileri hangi tutum içindedirler. İslam kültüründe şekillenen Kur'an-ı Kerim'e iman inancından sapmalar var mıdır?

1.2.1-Kur'an-ı Kerim'e İman

Kur'an-ı Kerim konusunda örneklemimizin tutumunu ölçmek, farklılık olup olmadığını öğrenmek amacıyla birbirinden bağımsız yedi cümle verilmiş ve düşüncelerini katılıyorum, katılmıyorum, bir fikrim yok şeklinde belirtmeleri istenmiştir. Alınan cevaplar tablo 17'de görülmektedir.

Tablo 17'yi incelediğimizde, cevap verenlerin % 90,5'i, Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirildiğine ve eksiksiz günümüze kadar geldiğine kesinlikle inanmaktadırlar. Kararsız olanlar % 4,8, kesinlikle inanmayanlar % 4,7'dir.

TABLO 17: Kur'an-ı Kerim'e iman

TUTUMLAR	Kesinlikle Katılıyorum		Kesinlikle katılmıyorum		Bir fikrim yok		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
K.Kerim'in Allah tarafından Hz.Muhammed'e gönderildiğine ve eksiksiz günümüze kadar ulaştığına	592	90,5	31	4,7	32	4,8	655	100
K. Kerimin hükümlerinin evrensel olduğuna	521	86	44	7,2	41	6,8	606	100
K. Kerim'e inanmakla birlikte bazı ayetlerinin çağımıza uymadığına bunun içinde bazı ayetlerin reddedilmesi veya değiştirilmesi gerektiğine	40	7,3	435	79,5	72	13,2	547	100
K. Kerim'den bazı ayetlerin çıkarıldığına	39	7,2	397	73,5	104	19,3	540	100
K.Kerim'i (Hz) Muhammed isminde birinin yazmış olduğu bir kitap iddiasına	37	6,8	473	87,5	31	5,7	541	100
K.Kerim'in ayetlerinin ayırt edilmeksizin her mekanda uygulanması gerektiğine	358	67,2	68	12,8	106	20	532	100
K.Kerimin her asırda geçerli olduğuna	508	88	38	6,6	31	5,4	577	100

Tablo 17'ye baktığımızda cevap verenlerin % 95,5'i Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirildiğine ve günümüze kadar eksiksiz geldiğine kesinlikle inanmaktadır. Şüpheli olanlar % 4,8, kesinlikle inanmayanlar % 4,7'dir.

Verileri değişkenler açısından incelediğimizde Kur'an'ın Hz Muhammed'e indirildiğine iman ile cinsiyet, eğitim görülen bilim alanları, mezun olunan lise ve

sosyal çevre açısından bir manidarlık bulunmamıştır. Ancak dini kimlik değişkeni açısından yaklaştığımızda anlamlı bir ilişki söz konusudur. (tab 18)

TABLO 18: Kuran'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirildiğine ve günümüze kadar eksiksiz ulaştığına inanma ve değişkenlere göre farklılaşma

CİNSİYET	Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir fikrim yok		TOPLAM		Chi-square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	367	90,8	20	5	17	4,2	404	62	X ² = 1.176 Sd=2 P>0,05
	Bayan	222	89,5	11	4,4	15	6	248	38	
	TOPLAM	589	90,3	31	4,8	32	4,9	652	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	41	97,6	1	2,4	0	0	42	6,4	X ² =9,429 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	209	92,5	7	3,1	10	4,4	226	34,6	
	Fen Sağ B	270	89,4	15	5	17	5,6	302	46,2	
	G.Sanatlar	70	84,3	8	9,6	5	6	83	12,7	
	TOPLAM	590	90,4	31	4,7	32	4,9	653	100	
MEZUN OLU NAN LİSE	İHL	66	100	0	0	0	0	66	10,4	X ² =11,311 Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	401	89,3	24	5,3	24	5,3	449	70,6	
	Meslek L.	73	88	6	7,2	4	4,8	83	13,1	
	Kol. Öz. F.	37	97,4	0	0	1	2,6	38	6	
	TOPLAM	577	90,7	30	4,7	29	4,6	636	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	99	87,6	38	7,1	6	5,3	113	19,9	X ² =2,089 Sd=6 P>0,05
	Orta	304	91,6	14	4,2	14	4,2	332	58,5	
	Yüksek	63	88,7	4	5,6	4	5,6	71	12,5	
	Üst	47	90,4	3	5,8	2	3,8	52	9,2	
	TOPLAM	513	90,3	29	5,1	26	4,6	568	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	63	94	1	1,5	3	4,5	67	10,2	X ² =18,071 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	97	90,7	6	5,6	4	3,7	107	16,4	
	Küçük Şehir	157	94	6	3,6	4	2,4	167	25,5	
	Büyük Şehir	119	89,5	4	3	10	7,5	133	20,3	
	Ank.İst.İzm.	31	79,5	6	15,4	2	5,1	39	6	
	Malatya	125	88,7	8	5,7	8	5,7	141	21,6	
	TOPLAM	592	90,5	31	4,7	31	4,7	654	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	552	96,5	3	0,5	15	2,6	570	87,6	X ² =384,425 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	25	52,1	9	18,8	14	29,2	48	7,4	
	Ateist	0	0	14	87,5	2	12,5	16	2,5	
	Başka	11	64,7	5	29,4	1	5,9	17	2,6	
	TOPLAM	588	90,3	31	4,8	32	4,9	651	100	

Alevi ve sünni öğrencilerde Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından Hz. Muhammed'e gönderildiğine ve günümüze kadar geldiğine inanan öğrenciler çoğunluktadır. Kendilerini sünni olarak tanımlayan denekler de %96,8 iken, alevi olarak tanımlayanlarda bu oran % 52,1'dir. Alevi olarak tanımlayanların %18,8'i

inanmamakta, % 29,2'si kararsız bir tutum göstererek sorunlu bir inanç taşımaktadırlar.

Ayrıca meslek lisesi mezunları diğer lise mezunlarına göre daha çok inanmamakta, klasik lise mezunları ise kararsızlık göstermektedir. Büyük şehirlerde yaşayan öğrenciler çoğunlukla inanmakla birlikte kararsız tutum gösterenler diğer çevrelere göre daha fazladır. Metropollerde yaşayanlarda inançsızlık daha yoğun görülmektedir. (Tablo 18)

Tablo 17'ye baktığımızda Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin evrensel olduğuna inananlar % 86 oranındadır. Cevap verenlerin % 7,2'si inanmadığını, %6,8'i de bu konuda bir fikri olmadığını beyan etmiştir.

Değişkenler açısından verilere baktığımızda cinsiyet ile Kur'an'ın hükümlerinin evrensel olduğuna inanç konusunda anlamlılık görülmemiştir. Verilere frekansları noktasından baktığımızda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha kararsız bir tutum geliştirdiklerini söylemek mümkündür.(Tab 19)

Eğitim görülen bilim alanları ile Kur'an'ın hükümlerinin evrensel olduğuna inanma arasındaki ilişki manidar bulunmuştur. İlahiyat, Sosyal Bilimler ve Fen ve Sağlık Bilimleri alanında eğitim alan denekler arasında, Kur'an'ın hükümlerinin evrensel olduğuna inananlar % 85'in üzerinde iken, Güzel Sanatlar alanında eğitim alanlarda % 73,5'e kadar düşmüştür. Bununla birlikte diğer alanlara göre daha kararsız bir tutum (% 19,1) göstermektedirler. İlahiyat öğrencilerinin önemli bir kısmı (%10,5) Kur'an'ın hükümlerinin evrensel olduğu fikrine katılmadıklarını belirtmişlerdir. (Tab 19) Bu tutum İlahiyat öğrencilerinin soruna ilmi perspektiften baktıklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'e inanmakla birlikte bazı ayetlerin çağımıza uymadığını, bunun içinde bu ayetlerin red edilmesi veya değiştirilmesi gerektiği düşüncesine katılmayanlar (%79,5) çoğunluğu oluştururken, bu konuda kararsız olup fikir beyan etmeyenler (%13,2) dikkat çekici bir yoğunluğa sahiptir. İnanmayanlar ise küçük de olsa önemli bir orana (%7,3) sahiptirler. (Tab 17)

Verilere değişkenler açısından baktığımızda, ekonomik durum ve sosyal çevre değişkeni ile Kur'an'ın bazı ayetlerinin değiştirilmesi veya reddedilmesi düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Cinsiyet, eğitim alanı, mezun olunan lise ve dini kimlik değişkenleri arasında manidarlık bulunmuştur. (tab 20)

Tablo 20'ye baktığımızda erkek ve kız öğrencilerin çoğunlukla Kur'an'ın çağımıza uymadığı ve bazı ayetlerinin değiştirilmesi veya reddedilmesi fikrine katılmakları görülmektedir. Ancak kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha çok inanmama ve kararsızlık yönünde tutum göstermektedir.

Eğitim görülen bilim alanlarındaki farklılaşmaya baktığımızda güzel sanatlar eğitimi alan denekler, bu görüşe, diğer eğitim alanlarına göre daha yoğun katılma (%12,9) ve kararsızlık (% 17) yönünde tutum geliştirmişlerdir. Bu Düşünceye ilahiyat (%89,5), sosyal bilimler (% 81,2), fen ve sağlık (% 80,7), güzel sanatlar (% 62,2) alanlarında eğitim alanların çoğunluğu katılmadıklarını beyan etmişlerdir. (tab 20)

Dini kimlik değişkeni açısından konuya yaklaştığımızda Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin değiştirilmesi veya reddedilmesi gerektiğine sünni öğrencilerin % 85,7'si, alevi öğrencilerin %29,5'i, ateistlerin %38,5'i ve farklı tanımlama yapanların %75'i katılmamaktadırlar. Kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerin %34,1'i Kur'an'da ki bazı ayetlerin reddedilmesi veya değiştirilmesi

TABLO 20:Kur'an'a inanmakla birlikte bazı ayetlerin çağımıza uymadığına ve bunun için reddedilmesi veya değiştirilmesi gereğine inanma ve değişkenler arasındaki farklılaşma

	Kanlıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim Yok		Toplam		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
CİNSİYET	Erkek	20	6,1	276	84,4	32	9,8	328	60,2	X ² =11,461 Sd=2 P<0,05
	Bayan	20	9,2	157	72,4	40	18,4	217	39,8	
	TOPLAM	40	7,3	433	79,4	72	13,2	545	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	2	5,3	34	89,5	2	5,3	38	7	X ² =13,851 sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	14	7,3	155	81,2	22	11,5	191	35	
	Fen Sağ B	16	6,3	205	80,7	33	13	254	46,6	
	G.Sanatlar	8	12,9	39	62,2	15	24,2	62	11,4	
	TOPLAM	40	7,3	433	79,4	72	13,2	545	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	1	1,6	61	98,4	0	0	62	11,7	X ² =21,564 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	26	6,3	291	78,2	55	14,8	372	70,3	
	Meslek L.	9	14,8	46	75,4	6	9,8	61	11,5	
	Kol. Öz. F.	4	11,8	24	70,6	6	17,6	34	6,4	
	TOPLAM	40	7,6	422	79,8	67	12,7	529	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	6	6,3	78	81,3	12	12,5	96	19,9	X ² =1,871 Sd=6 P>0,05
	Orta	19	6,9	223	80,5	35	12,6	277	57,3	
	Yüksek	6	9,4	48	75	10	15,6	64	13,3	
	Üst	3	6,5	35	76,1	8	17,4	46	9,5	
	TOPLAM	34	7	384	79,5	65	13,5	483	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	4	6,8	49	83,1	6	10,2	59	10,8	X ² =3,997 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	6	6,7	68	75,6	16	17,8	90	16,5	
	Küçük Şehir	11	8,5	105	80,8	14	10,8	130	23,8	
	Büyük Şehir	7	6,2	89	78,8	17	15	113	20,7	
	Ank. İst.	3	9,1	26	78,8	4	12,1	33	6	
	Malatya	9	7,4	98	81	14	11,6	121	22,2	
	TOPLAM	40	7,3	435	79,7	71	13	546	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	21	4,5	403	85,7	46	9,8	470	86,5	X ² =1 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	15	34,1	13	29,5	16	36,4	44	8,1	
	Ateist	3	23,1	5	38,5	5	38,5	13	2,4	
	Başka	1	6,3	12	75	3	18,8	16	2,9	
	TOPLAM	40	7,4	433	79,7	70	12,9	543	100	

gerektiğine inanırken, çoğunluğu (%36,4) kararsız bir tutum sergilemektedirler.

Ateist öğrencilerin (% 38,5), kararsız tutum sergilemeleri diğer inançlara karşı ilgisizliklerinin sonucu olarak yorumlayabiliriz. Alevi öğrencilerin kararsız bir tutum göstermesi, bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip olmamalarından kaynaklandığını düşünebiliriz. Çünkü inanmayan insanların bu konuda herhangi

bir fikir beyan etmemesi normal bir tutum iken, inanan insanların düşüncelerini ortaya koymamaları ilgisizlikten değil bilgi eksikliğindedir.(Tab 20)

Kur'an'dan bazı ayetlerin çeşitli gayelerle insanlar tarafından çıkarıldığı ve O'nun eksik olduğu iddiası zaman zaman gündeme taşınmaktadır. Bu iddia karşısında üniversite öğrencileri çoğunlukla (% 73,5) karşı tavır göstererek reddetmektedirler. Ancak Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığı ve onun eksik olduğunu kabul edenler % 7,2, herhangi bir fikri olmadığını beyan edenler (% 19,3) üzerinde durulması gereken yoğunluktadır. (Tab 17)

Kur'an-ı Kerim'in Hz Muhammed'e indirilip günümüze kadar değişmeden ulaştığına inanlar %90,5 iken, bazı ayetlerin çıkarıldığına inanmayanlar %73,5 oranına düşmüştür.Yine kararsız tutum sergileyenler %4,8'den % 19,3'e yükselmiştir. Burada çelişkili bir tutum görülmektedir. Bu sonuç kanaatimizce Kur'an'ın Hz Muhammed'e inmesi ile günümüze ulaşması önermelerinin birlikte sorgulanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Karaçoşkun (1998:31) araştırmasında bu iddiayı red edenler % 85, katılanlar % 5,5, kararsız veya şüpheli tutum geliştirenler %9,5'dir. Diğer bir araştırma da (Köktaş 1993:88) Kur'an'ın değişmeden günümüze geldiğine inanalar % 14,1, kararsız olanlar %14,1'dir. Tamamıyla farklı üniversite öğrencileri arasında sayın Koştaş (1995:39) tarafından yapılan araştırmada Kur'an'ın Allah kelamı olup tamamının gerçek olduğuna ve günümüze kadar ulaştığına inananlar % 62,5, inanmayanlar %13,9, şüpheli tutum gösterenler %23,9 olarak tespit edilmiştir. Araştırmamızın verileri gerek farklı kesimler üzerinde gerekse üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanç yüksek iken, O'nun değişmeden geldiğine inanç konusunda şüphe ve kararsızlık önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlerin çıkarıldığına inanma konusunda farklılaşmalar ile bazı değişkenler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit amacıyla yaptığımız chi-square testi tablo 21'de gösterilmiştir.

TABLO 21: Kur'an'dan Bazı Ayetlerin Çıkarıldığına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	24	7.4	251	77.5	49	15.1	324	60.2	$X^2=8.561$ Sd=2 P<0.05
	Bayan	15	7	145	67.8	54	25.2	214	39.8	
	TOPLAM	39	7.2	396	73.6	103	19.1	538	100	
BİLİMLERİ	İlahiyat	0	0	35	94.6	2	5.4	37	6.9	$X^2=23.577$ Sd=6 P<0.05
	Sosyal B.	17	9.3	139	76	27	14.8	183	34	
	Fen Sağ B	16	6.3	186	72.9	53	20.8	255	47.4	
	G.Sanatlar	6	9.5	35	55.6	22	34.9	63	11.7	
	TOPLAM	39	7.2	395	73.4	104	19.3	538	100	
MEZUNLUNA N LİSE	İhl	2	3.4	56	94.9	1	1.7	59	11.3	$X^2=20.421$ Sd=6 P<0.05
	Klasik Lise	32	8.7	262	71.4	73	19.9	367	70.3	
	Meslek L.	4	6.5	45	72.6	13	21	62	11.9	
	Kol. Öz. F.	0	0	24	70.6	10	29.4	34	6.5	
	TOPLAM	38	7.3	387	74.1	97	18.6	522	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	13	13.7	68	71.6	14	14.7	95	19.9	$X^2=14.761$ Sd=6 P<0.05
	Orta	17	6.2	213	77.2	46	16.7	276	57.9	
	Yüksek	2	3.2	41	66.1	19	30.6	62	13	
	Üst	3	6.8	31	70.5	10	22.7	44	9.2	
	TOPLAM	35	7.3	353	74	89	18.7	477	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	5	9.1	44	80	6	10.9	55	10.2	$X^2=10.023$ Sd=10 P<0.05
	Kas.Küçük	4	4.5	65	73.9	19	21.6	88	16.3	
	Küçük Şehir	9	7	101	78.9	18	14.1	128	23.7	
	Büyük Şehir	10	9.1	75	68.2	25	22.7	110	20.4	
	Ank. İst.	4	11.8	23	67.6	7	20.6	34	6.3	
	Malatya	7	5.6	89	71.8	28	22.6	34	6.3	
	TOPLAM	39	7.2	397	73.7	103	19.1	539	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	15	3.2	377	81.4	71	15.3	463	86.4	$X^2=146.570$ Sd=6 P<0.05
	İslam Alevi	17	39.5	6	1.4	20	46.5	43	8	
	Ateist	4	28.6	2	14.3	8	57.1	14	2.6	
	Başka	3	18.8	9	56.3	4	25	16	3	
	TOPLAM	39	7.3	394	73.5	103	19.2	536	100	

Test sonucunda Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığına inanma tutumu ile sosyal çevre değişkeni dışındaki değişkenler arasında manidarlık bulunmuştur.

Cinsiyet değişkeni açısından tablo 21'e baktığımızda erkeklerin % 7,4'ü kız öğrencilerin % 7'si Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığına inanmaktadırlar. İnanmayanlar erkeklerde %77,5 iken kız öğrencilerde % 67,6'ya düşmüştür. Bu konuda kararsızlık erkeklerde % 15, Kızlarda % 25,2 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha şüpheli ve kararsız bir tutum içindedirler. Köktaş (1993:88) ve Koştaş (1995:39)'ın araştırmalarında da bayanlar erkeklere göre daha şüpheli bir inanç geliştirirken, erkeklerin daha kararlı bir inanç geliştirdikleri tespit edilmiştir.

Bilim alanları içinde güzel sanatlar eğitimi alan deneklerin diğer bilim alanlarına göre daha kararsız bir tutum içinde buldukları görülmektedir. İmam hatip lisesi mezunları diğer lise mezunlarına göre kesinleşmiş görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığı konusunda kolej,özel,fen vs lise mezunlarında kararsızlık daha yoğun şekilde ortaya çıkarken klasik ve meslek lisesi mezunlarında önemli oranlara ulaşmaktadır.

Ekonomik durum değişkeni açısından baktığımızda, yüksek ve üst gelir gruplarında (% 53,3) yüksek oranda kararsızlık görülmektedir. Bu konuda Köktaş(1993:92)'ın araştırmasında da paralel sonuçlar elde edilmiştir.

Dini kimlik değişkeni açısından tablo 21'e baktığımızda Kur'an-Kerim'den bazı ayetlerin çıkarıldığı görüşüne katılanların %3,2'sini sünni, % 39,5'ini alevi, % 28,6'sını ateist, % 18,8'ini de kendilerini farklı tanımlayanlar oluşturmaktadır. Bu görüşe katılmayanlar en yüksek oranda (%81,4) sünni tanımlamasını yapan deneklerde görülürken, en düşük oranda (% 14) alevi ve (%

14,3) ateistlerde görülmektedir. Kendilerini farklı bir dini kimlikle tanımlayanların %54,3 bu görüşe katılmazken %25'i kararsız bir tutum içindedirler. Ateistlerin %57,1'i bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Alevi öğrencilerde kararsızlık (% 46,5), dikkat çekici bir orana ulaşırken, sünni öğrencilerde (%15,3), önemli seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Temel İslam esaslarına inanma ve kabul etmede aralarında önemli farklılaşma görülmemiş, alevi ve sünni öğrencilerin, Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığına inanma noktasında önemli oranda farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Aynı zamanda bu durum İslam'ın özüne ters sorunlu ve sağlıklı bir inanca işaret etmektedir. Bu aslında Şii bir alim olan Yakup el-Kuleyni (329-940), tarafından ortaya atılan Kur'an-ı Kerim'in eksik olarak cem edildiği ve tamamının Hz Ali evladında bulunduğu (Fıglalı 1990:158) iddiasının, günümüzde de bazı kimseler tarafından dile getirilmesi ve bunun menfi propaganda olarak geniş halk kesimlerine ulaştırılmasının etkisinde kalanların olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce kararsız tutum geliştiren deneklerin oranının yüksek oluşu bu konuda zihni bir karışıklığın varlığına ve bilgi yetersizliğini ifade etmektedir.

Kur'an- Kerim'in ilahi bir kitap olmayıp diğer kitaplar gibi O'nunda bir yazarı olduğu ve Hz Muhammed'in onu yazdığı iddiası konusunda öğrencilerin düşünceleri nasıldır?

Tablo 17'ye baktığımızda % 87,5'i bu iddiayı kesinlikle reddederken, %6,8'i katılmakta ve %5,7'si bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. İlahi kitapların özünü onların bir peygambere vahyedildiği inancı oluşturur. İlahi kitaplar lafızları ve manaları yönünden Allah'a aittir. Peygamberler ilahi kitapları yazmamışlar, kendilerine vahyedilene insanlara bildirmişlerdir. Bu inancı reddetmek veya şüphe

duymak İslam inanç ilkelerine aykırıdır. İnandığını söyleyip, şüphe duymak sağlıklı bir inançtır.

TABLO 22: Kur' An'ı Hz Muhammed'in Yazdığı İddiasına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma

		Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	20	6.2	290	89.2	15	4.6	325	60.3	X ² =2.759 Sd=2 P>0.05
	Bayan	17	7.9	181	84.6	16	7.5	214	39.7	
	TOPLAM	37	6.9	471	87.4	31	5.8	539	100	
BİLİM LANI	İlahiyat	0	0	38	100	0	0	38	7.1	X ² =21.957 Sd=6 P<0.05
	Sosyal B.	9	4.8	172	91.5	7	3.7	188	34.9	
	Fen Sağ B	17	6.8	214	85.6	19	7.6	250	46.4	
	G.Sanatlar	11	17.5	47	74.6	5	7.9	63	11.7	
	TOPLAM	37	6.9	471	87.4	31	5.8	539	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	1	1.6	61	98.4	0	0	61	11.8	X ² =12.51 Sd=6 P>0.05
	Klasik Lise	24	6.6	318	87.4	22	6	34	6.5	
	Meslek L.	8	12.5	54	84.4	2	3.1	463	88.4	
	Kol. Öz. F.	1	2.9	30	88.2	3	8.8	27	5.2	
	TOPLAM	34	6.5	463	88.4	27	5.2	524	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	7	7.2	85	87.6	5	5.2	97	20.4	X ² =1.566 Sd=6 P>0.05
	Orta	15	5.5	243	89	15	5.5	273	57.5	
	Yüksek	5	8.3	51	85	4	6.7	60	12.6	
	Üst	4	8.9	39	86.7	2	4.4	45	9.5	
	TOPLAM	31	6.5	418	88	26	5.5	475	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	3	5.6	49	90.7	2	3.7	54	10	X ² =6.492 Sd=10 P>0.05
	Kas.Küçük	7	7.9	75	84.3	7	7.9	89	16.5	
	Küçük Şehir	11	8.5	114	87.7	5	3.8	130	24.1	
	Büyük Şehir	6	5.4	99	88.4	7	6.3	112	22.6	
	Ank. İst.	4	12.1	26	78.8	3	9.1	33	6.1	
	Malatya	6	4.9	110	90.2	6	4.9	122	22.6	
	TOPLAM	37	6.9	473	87.6	30	5.6	540	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	22	4.8	424	92	15	3.3	461	85.8	X ² =109.468 Sd=6 P<0.05
	İslam Alevi	5	11.9	25	59.5	12	28.6	42	7.8	
	Ateist	8	47.1	5	29.4	4	23.5	17	3.2	
	Başka	2	11.8	15	88.2	0	0	17	3.2	
	TOPLAM	37	6.9	469	87.3	31	5.8	537	100	

Değişkenlerle Kur'an'ın Hz Muhammed tarafından yazıldığına katılma arasında farklılaşmaya baktığımızda, cinsiyet açısından bir manidarlık bulunmamıştır. (tab 22) cevaplardaki yoğunlaşmalara göre yorumlamaya çalıştığımızda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre küçük oranda da olsa

sağlıksız inanç yönünde tutum geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Mezun olunan lise, ekonomik durum ve sosyal çevre değişkenleri ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Eğitim görülen bilim alanları değişkeni ile Kur'an'ı Hz Muhammed'in yazdığı iddiası arasında manidarlık bulunmuştur. İlahiyat alanında eğitim gören deneklerin tamamı bu iddiayı kabul etmemektedir. Sosyal bilimler alanında eğitim alanların büyük çoğunluğu (%91,5) reddederken, küçük bir oranda (%4,8) kabul ettikleri görülmektedir. Bu alanda eğitim görenlerde kararsız tutum geliştirenler düşük (%3,7) oranda tespit edilmiştir. Fen ve sağlık bilimleri ile güzel sanatlar alanında eğitim alan öğrencilerde kararsızlık dikkat çekmektedir. Güzel sanatlar alanında eğitim gören deneklerin % 74,6'sı Kur'an'ın peygamber tarafından yazıldığını kabul etmezken, % 17,5'i bu iddiayı kabul ettiğini belirtmişlerdir. Fen ve tıp alanındaki deneklerin % 85,6'sı bu düşüncüyü reddederken, % 6,8'i katılmaktadır.

Dini kimlik değişkeni açısından konuya yaklaştığımızda Alevi kimlikle kendini tanımlayanlar ile sünni kimlikle kendini tanımlayanlar arasındaki fark dikkati çekmektedir. Sünnilerin % 92'si peygamberin Kur'an'ı yazdığı iddiasına katılmazken, aleviler de bu oran %59,5'e düşmektedir. Bu iddiaya katılan sünniler % 4,8, aleviler %11,9, kendilerini farklı tanımlayanlar %11,8, ateistler ise %47,1 oranındadır. Kararsız bir tutum geliştirenler sünnilerde % 3,3 iken aleviler de % 28,6, ateistlerde % 23,5'dir. (tab 22)

Kur'an- Kerim'in en önemli özelliklerinden biri rehber bir kitap olarak inanlara yol göstermesidir. (Bakara 2/2) Bu rehberlik ahlaki ve hukuki emir, nehiy ve tavsiyelerle gerçekleşir. Dolayısıyla O'nun ayetlerinin bazıları sosyal hayata

yöneliktir. Son yıllarda ülkemizde gündeme gelen Kur'an'ın sosyal hayata uygulanması bir problem olarak çeşitli platformlar da tartışılmıştır. Ahkam ayetleri ve Kur'an'ın günümüzde geçerliliği konularında odaklanan tartışmalar konusunda öğrenciler ne düşünmektedirler. Değişkenlerle Kur'an'ın sosyal hayata yönelik boyutu üzerinde farklılaşmalar meydana gelmekte midir.

Ayrıca Kur'an'ın kıyamete kadar insanlara rehberlik edeceğine inanmak, Kur'an'a imanın bir parçasıdır. Bu ilke ne derecede denekler tarafından kabul görmektedir.

Tablo 17'ye baktığımızda Kur'an'ın ayetlerinin ayırt edilmeksizin her mekanda uygulanması gerektiğine katılanlar % 67,2, katılmayanlar % 12,2, bir fikri olmadığını belirtenler % 20'dir.

Kur'an'ın her mekanda uygulanması gerektiğine inanma ile bazı değişkenler arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını tespit amacıyla yaptığımız chi-Square testi sonucunda dini kimlik değişkeni dışında bir manidarlık bulunmamıştır.

TABLO 23: Kur'an'ın Ayırt Edilmeksizin Her Mekanda Uygulanması Gerektiğine İnanma Ve Dini Kimlik Değişkeni Arasındaki Farklılaşma

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir fikrim yok		TOPLAM		Chi-Square
	n	%	n	%	n	%	q	%	
İslam Sünni	336	73,5	34	7,4	87	19	457	86,6	X ² =131,98 Sd=6 P<0,05
İslam Alevi	11	25,6	18	41,9	14	32,6	43	8,1	
Ateist	0	0	12	92,3	1	6,7	13	2,5	
Başka	9	60	4	26,7	2	13,3	15	2,8	
TOPLAM	356	67,4	68	12,9	104	19,7	528	100	

Dini kimlik değişkeni açısından baktığımızda Kur'an'ın her mekanda uygulanması gerektiğine inananlar içinde % 73,5 sünni, % 25,6 alevi ve % 60 farklı tanımlama yapan deneklerdir. Ateistlerin tamamına yakını doğal olarak bu düşüncüyü katılmamaktadırlar. Sünnilerin % 7,4'ü bu düşüncüyü katılmaz iken, %

19'u bir fikrinin olmadığını beyan etmişlerdir. Alevi tanımlamasını yapan deneklerde katılmayanlar % 41,9, kararsız tutum sergileyenler % 32,6'dır.

Kur'an'a inanma ile ilgili problemlerden bir tanesi de bu kutsal kitabın her çağda geçerli olduğunu kabul edip etmeme meselesidir. Denekler bu konuda nasıl bir tutum içinde oldukları tablo 17'de görülmektedir.

Deneklerden % 88'i Kur'an-ı Kerim'in her asırda geçerli olduğuna katılırken, %6,6'sı katılmamaktadırlar. % 5,4'ü bu konuda fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.(Tab 17) Koştaş (1995 :40)'ın araştırmasında Kur'an'ın her çağda insanların ihtiyaçlarına cevap verebileceğine inananlar (% 64) çoğunluğu teşkil etmekle birlikte , inanmayanlar (%28) yüksek bir orana sahiptir. Kararsız tutum sergileyenler (% 6), araştırmamızda tespit ettiğimiz oranla paraleldir.

Değişkenler açısından yaklaştığımızda ekonomik durum değişkeni ile Kur'an'ın her çağda geçerli olduğuna inanç arasında manidarlık bulunmuştur.

Yüksek gelir gurubundaki deneklerin Kur'an'ın her asırda geçerli olduğuna, diğer ekonomik gelir gruplarına göre daha düşük ve kararsızlık yönünde tutum sergilediği tespit edilmiştir.(tab 24)

Dini kimlik değişkeni açısından verilere baktığımızda sünni deneklerin % 94,2 oranında Kur'an'ın her asırda geçerli olduğuna inanırken, aleviler de bu oran % 47,6'dır. İnanmayanlar sünni öğrencilerde % 2,2; aleviler de %28,6 olarak tespit edilmiştir. Kendilerini alevi kimlik içinde tanımlayanlar (% 23,8), Sünni olarak tanımlayanlara (% 3,6) göre daha kararsız bir tutum göstermektedirler.

Diğer değişkenlerle Kur'an'ın her asırda geçerli olduğuna inanma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak cevapların yüzde dağılımlarına baktığımızda kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran daha kararsız ve

inanmama yönünde tutum gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Aynı durum güzel sanatlar eğitimi alan öğrenciler içinde söylenebilir.

TABLO 24:Kur'an'ın Her Asırda Geçerli Olduğuna İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Birikim Yok		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
CİNSİYET	Erkek	315	90	22	6,3	13	3,7	350	61	$X^2=5,291$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	190	84,8	16	7,1	18	8	224	39	
	TOPLAM	505	88	38	6,6	31	5,4	574	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	34	97,1	0	0	1	2,9	35	6,1	$X^2=8,308$ Sd=2 P>0,05
	Sosyal B.	189	90,4	13	6,2	7	3,3	209	36,3	
	Fen Sağ B	230	86,5	19	7,1	17	6,4	266	46,3	
	G.Sanatlar	53	81,5	6	9,2	6	9,2	65	11,3	
	TOPLAM	506	88	38	6,6	31	5,4	575	100	
MEZUN OLANAN	İHL	62	100	0	0	0	0	62	11,1	$X^2=11,301$ Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	345	86	32	8	24	6	401	71,6	
	Meslek L.	56	87,5	5	7,8	3	4,7	64	11,4	
	Kol. Öz. F.	31	93,9	1	3	1	3	33	5,9	
	TOPLAM	494	88,2	38	6,8	28	5	560	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	87	86,1	8	7,9	6	5,9	101	19,9	$X^2=13,450$ Sd=6 P<0,05
	Orta	269	90,6	17	5,7	11	3,7	297	58,6	
	Yüksük	51	77,3	6	9,1	9	13,6	66	13	
	Üst	40	93	1	2,3	2	4,7	43	8,5	
	TOPLAM	447	88,2	32	6,3	28	5,5	507	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	57	93,4	3	4,9	1	1,6	61	10,6	$X^2=17,899$ Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	83	90,2	5	5,4	4	4,3	92	16	
	Küçük	131	91,6	8	5,6	4	2,8	143	24,8	
	Büyük	102	86,4	7	5,9	9	7,6	118	20,5	
	Ank. İst.	26	74,3	7	20	2	5,7	35	6,1	
	Malatya	109	85,8	8	6,3	10	7,9	127	22	
	TOPLAM	508	88,2	38	6,6	30	5,2	576	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	473	94,2	11	2,2	18	3,6	502	87,6	$X^2=222,902$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	20	47,6	12	28,6	10	23,8	42	7,3	
	Ateist	1	7,7	11	84,6	1	7,7	13	2,3	
	Başka	12	75	3	18,8	1	6,3	16	2,8	
	TOPLAM	506	88,3	37	6,5	30	5,2	573	100	

Kitaplara ve Kur'an-ı Kerim'e iman konusunu genel olarak değerlendirdiğimizde örneklemimizin çoğunlukla İslam'ın bu temel esası hakkında olumlu tutum geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Kız öğrencilerde ve Güzel

sanatlar eğitimi alan öğrencilerde küçük oranda da olsa Kelami açıdan sorunlu inanç sahibi öğrencilere rastlanmıştır.

Kendilerini alevi ve sünni olarak tanımlayan denekler arasında Kitaplara ve Kur'an'a inanna noktasında bir fark görülmezken, bu inancın detaylarında önemli farklar ortaya çıkmıştır. Özellikle kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerin kararsız tutum geliştirmeleri, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir noktadır.

Bu durum kanaatimizce dini bilgi düzeyinin yetersizliğinden, Kur'an üzerinde yapılan menli propagandalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah'a inanmayıp, kendilerini alevi ve sünni olarak dini bir kimlikle tanımlayan deneklerin bu oranların ortaya çıkmasındaki etkileri de unutulmamalıdır. Sonuç olarak sünni öğrencilerin tahkiki bir inanca, alevi öğrencilerin ise daha çok taklidi bir inanca sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Temel İslam inançlarından bir tanesi de meleklerle imandır. Daha önce belirttiğimiz gibi kitaplara, meleklerle ve peygamberlere iman birbirinden ayrı düşünülemez. Meleklerle inanmadan, kitaplara ve peygamberlere inanmak mümkün değildir.

1.3-Meleklere İman

Örnekleminizin İslam'ın temel esaslarından biri olan meleklerle iman konusundaki tutumlarını tespit amacıyla üç hüküm cümlesi verilmiş ve kesinlikle inanıyorum, inanmıyorum, şüpheliyim seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Öğrencilerin tutumları istatistiksel veri haline getirilerek tablo 25'de gösterilmiştir.

TABLO 25: Meleklerle iman

TUTUMLAR	Kesinlikle İnanıyorum		Kesinlikle İnanmıyorum		Şüpheliyim		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Meleklerin varlığına	606	93	32	5	14	2	652	100
Meleklerin görevlerine	563	90	33	5,3	29	4,7	625	100
Meleklerin cinsiyetlerinin olmadığına	501	84,5	28	4,7	64	10,8	593	100

Tabloya 25'e bakıldığında meleklerin varlığına inananlar % 93, inanmayanlar %5, şüpheli olanlar ise % 2 olarak görülmüştür. Deneklerin büyük çoğunluğu şeksiz şüphesiz meleklerin varlığına inanmaktadır. Ankara da bulunan üniversitelerde öğretim gören öğrenciler arasında yapılan araştırmada (Koştaş 1995:45) meleklerin varlığına inananlar % 68, oranında tespit edilirken inanmayanlar (%18) ve şüpheli tutum takınanlar (% 14) araştırmamızın verilerinde tespit ettiğimiz oranlardan daha yüksek tespit edilmiştir. Değişik yaş ve meslek gruplarını içine alan, Köktaş (1993:97) tarafından İzmir ilinde gerçekleştirilen çalışmada meleklerin varlığına inananlar (% 84,5) çoğunlukta olmakla beraber kararsızlar (% 9,3) ve inanmadığını ifade edenler (% 6,2) önemli oranlara ulaşmıştır. Karaçoşkun tarafından yapılan araştırmanın verileri inanma noktasında örtüşürken şüphe duyanların oranı (% 4,3) daha yüksek tespit edilmiştir.

Meleklerin peygamberlere vahiy getirmek, alemde meydana gelen tabii olayları idare etmek, kıyametin kopması için sûra üflemek, eceli gelen insanların canlarını almak ve insanların sevap ve günahlarını kaydetmek gibi görevlerinin olduğuna inanma (% 90), meleklerin varlığına inanma gibi yüksek orandadır. İnanmama oranının da değişme % 0,3 gibi cüzi boyutta kalır iken, şüphe duyanların oranı (% 4,7) yükselmiştir.

Halk arasında sıkça kullanılan “melek gibi güzel”, “melek gibi kadın” deyimlerini göz önünde bulundurarak, meleklerin cinsiyetlerinin olmadığına inanmayı ayrıca sorgulanmıştır. Tablo 25’e baktığımızda meleklerin cinsiyetlerinin olmadığına inandığını belirtenler % 84,5’dir. İnanmadığını belirtenlerin oranında (% 4,7), meleklerin varlığına ve görevlerine inandıran denekler arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Bu konuda şüphe duyduğunu belirtenlerin oranının (% 10,8) önemli bir yoğunluğu ulaştığı tespit edilmiştir.

Ayrıca meleklerin varlığı konusunda soruya cevap vermeyip boş bırakanların oranı %5,5, iken meleklerin görevlerinde % 9,5, cinsiyetlerinin olmadığı konusunda % 14’e ulaşmaktadır. Kanaatimizce oranlardaki şüpheli ve boş bırakılarak gösterilen tutum konunun tam olarak bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Anket çalışması yaptığımız esnada ve sonrasında bazı öğrencilerin bilmedikleri için bazı soruları boş bırakmayı tercih ettikleri tarafımıza da ifade edilmiştir. Buda göstermektedir ki öğrencilerin önemli bir kısmı tahkiki noktadan çok taklidi noktada bir inanç geliştirmişlerdir.

Meleklerin varlığına inanma ile değişkenlerin arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit gayesiyle yapmış olduğumuz chi-square testinde dini kimlik değişkeni hariç anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. (Tablo 26)

Dini kimlik değişkeni bağlamında konuya yaklaştığımızda, alevi tanımlamasını yapan öğrencilerde Kur’an’a iman ile ilgili hususlarda görülen şüpheli tutum, bu konuda da göze çarpmaktadır. Alevi öğrencilerde meleklerin varlığına inananlar % 63,3, inanmadığını söyleyenler % 22,4, şüphe duyduklarını belirtenler % 14,3’dür. Kendilerini sünni kavramı ile tanımlayan öğrencilerde ise

İnananlar %98,8 inanmayanlar (%0,4) ve şüpheli duyduklarını belirtenler (%0,9) çok düşük oranlardadır. (Tablo 26)

TABLO 26:Meleklerin Varlığına İman Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma

CİNSİYET		Kesinlikle inanıyorum		Kesinlikle inanmıyorum		Şüpheliyim		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	378	93,3	22	5,4	5	1,2	405	62,4	X ² =4,821 Sd=2 P>0,05
	Bayan	225	92,2	10	4,1	9	3,7	244	37,6	
	TOPLAM	603	92,9	32	4,9	14	2,2	640	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	41	100	0	0	0	0	41	6,3	X ² =5,429 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	214	93,4	11	4,8	4	1,7	229	35,2	
	Fen Sağ B	277	92,6	15	5	7	2,3	299	46	
	G.Sanatlar	72	88,9	6	7,4	3	3,7	81	12,5	
	TOPLAM	604	92,9	32	4,9	14	2,2	650	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	66	100	0	0	0	0	66	100	X ² =10,733 Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	411	91,1	29	6,4	11	2,4	451	71,1	
	Meslek L.	77	97,5	2	2,5	0	0	79	12,5	
	Kol. Öz. F.	36	94,7	1	2,6	1	2,6	38	6	
	TOPLAM	590	93,1	32	5	12	1,9	634	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	108	89,3	10	8,3	3	2,5	121	21,3	X ² =6,460 Sd=10 P>0,05
	Orta	308	94,8	11	3,4	6	1,8	325	57,3	
	Yüksek	64	92,8	4	5,8	1	1,4	69	12,2	
	Üst	46	88,5	4	7,7	2	3,8	52	9,2	
	TOPLAM	590	93,1	32	5	12	2,1	567	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	64	94,1	4	5,9	0	0	68	10,4	X ² =15,513 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	102	95,3	2	1,9	3	2,8	107	16,4	
	Küçük Şehir	154	92,8	7	4,2	5	3	166	25,5	
	Büyük Şehir	127	94,1	5	3,7	3	2,2	135	20,7	
	Ank. İst.	29	80,6	5	13,9	2	5,6	36	5,5	
	Malatya	130	92,9	9	6,4	1	0,7	140	21,5	
	TOPLAM	606	92,9	32	4,9	14	2,1	652	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	558	98,8	2	0,4	5	0,9	565	87,3	X ² =419,907 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	31	63,3	11	22,4	7	14,3	49	7,6	
	Ateist	0	0	16	100	0	0	16	2,5	
	Başka	12	1,9	3	17,6	2	11,8	17	2,6	
	TOPLAM	601	92,9	32	4,9	14	2,2	647	100	

Ayrıca değişkenlerin frekanslara baktığımızda, bu konuda kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran daha olumsuz bir tutum geliştirdiklerini, güzel sanatlar alanında eğitim görenlerin diğer bilim alanlarına göre kelaîni açıdan problemlili bir inanç gösterdiklerini söyleyebiliriz.

Meleklerin varlıklarını insanlara haber veren peygamberlere iman temel İslam esaslarından bir tanesidir.

1.4-Peygamberlere Ve Hz Muhammed'in Peygamberliğine İman

1.4.1-Peygamberlere İman

İlahi dinlerin temel ilkelerinden biri olan peygamberlere iman esasları iki alt başlıkta incelenmiştir. İslam dininin temel inanç esaslarından peygamberlere iman ve Hz Muhammed'in peygamberliği konusunda örneklemin tutumu ayrı ayrı tespit edilmeye çalışılmıştır. Deneklerin peygamberlere iman konusundaki tutumları tablo 27'de görülmektedir.

TABLO 27: Peygamberlere İman

	Allah'ın insanlara peygamberler gönderdiğine	
	n	%
Kesinlikle inanıyorum	615	93,7
Kesinlikle inanmıyorum	28	4,3
Şüpheliyim	13	2
TOPLAM	656	100

Tablo 27'de görüldüğü gibi soruyu cevaplayanların büyük çoğunluğu (% 93,7) Allah'ın insanlara peygamber gönderdiğine kesinlikle inanmaktadır. %4,3'ü "kesinlikle inanıyorum" derken, "şüpheliyim" diyenler % 2'dir. Bayyigit (1989:70) ve Karaçoşkun (1988:25) tarafından yapılan araştırmalarda araştırmamız sonucu ile benzer sonuçlara rastlanmıştır.

Peygamberlere iman ile değişkenler arasında farklılaşmayı tespit amacıyla yaptığımız chi square testi sonucunda dini kimlik değişkeni haricinde anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Dini kimlik değişkeni bağlamında tablo 28'deki verileri incelediğimizde kendini sünni olarak tanımlayan deneklerde "kesinlikle inanıyorum" diyenler büyük çoğunlukta (% 99,5) iken, alevi olarak tanımlayan deneklerde bu oran

%68,8 seviyesindedir. Allah'ın peygamber gönderdiğine kesinlikle inanmayan denekler, ateistlerde %93,8, kendilerini farklı dini kimlikle tanımlayanlarda % 26,3'dür. Sünni ve alevi tanımlaması ile kendini tanımlayan öğrencilerde peygamberlere iman esasına inanç konusundaki fark inanmama ve şüphe duyma tutumlarında daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Kesinlikle inanmayanlar sünni öğrencilerde % 0,2 şüpheli olduğunu belirtenler % 0,4 iken, alevi öğrencilerde inanmayanlar % 14,6, Şüpheliyim diyen denekler %16,7'dir. Buna göre ilahi kitaplara iman konusunda sünni öğrenciler, alevi öğrencilere göre daha kesinleşmiş bir tutum içinde buldukları ve kelami açıdan sağlıklı bir inanca sahip oldukları söylenebilir.

TABLO 28: Peygamberlere İman Konusundaki Farklılaşmanın Dini Kimlik Değişkenine Göre Dağılımı

DİNİ KİMLİK		Kesinlikle		Kesinlikle		Şüpheliyim		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	564	99,5	1	0,2	2	0,4	567	87,2	X ² =442,495 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	33	68,8	7	14,6	8	16,7	48	7,4	
	Ateist	0	0	15	93,8	1	6,3	16	2,5	
	Başka	12	63,2	5	26,3	2	10,5	19	2,9	
	TOPLAM	609	93,7	28	4,3	13	2	650	100	

1,4,2-İzz Muhammed'in Peygamberliğine İman

İslam peygamberi İzz Muhammed'in peygamberliğine inanç konusunda öğrencilerin tutumlarını tespit etmek amacıyla dört hüküm cümlesi verilmiş, kesinlikle inanıyorum, kesinlikle inanmıyorum ve şüpheliyim seçeneklerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir. Tespit edilen veriler tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29'u incelendiğinde İzz Muhammed'in peygamberliğine "kesinlikle inanıyorum" diyenler (% 93,7) büyük çoğunluktadır. Deneklerin, % 4,3'ünü kesinlikle inanmayanlar oluştururken, şüpheli olanlar % 2'dir.

Karaçoşkun tarafından yapılan araştırmada kesinlikle inananlar % 94, kesinlikle inanmayanlar % 4 ve şüpheliler % 2 tespit edilmiştir. (Karaçoşkun 1998:27) Bu tespit araştırmanın verileri ile örtüşmektedir. Kesinlikle inananların oranı Koştaş (1995:35) tarafından % 89, Köktaş tarafından % 86,5 olarak tespit edilmiştir.

TABLO 29: Hz Muhammed'in Peygamberliğine İman

	Kesinlikle İnanıyorum		Kesinlikle inanmıyorum		Şüpheliyim		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Hz muhammed'in peygamber olduğuna	610	95	23	3,5	9	1,5	642	100
Hz Muhammed'in son peygamber olduğuna	586	95	23	3,5	18	3	627	100
Hz muhammed'in peygamber değil ama büyük bir insan olduğuna	32	6,5	437	89,5	19	4	488	100
Hz Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğuna	576	92	32	5	20	3	628	100

Değişkenler bağlamında konuya yaklaştığımızda cinsiyet, bilim alanları, mezun olunan lise, ekonomik durum değişkenleri ile Hz Muhammed'in peygamberliğine iman arasında manidarlık tespit edilmemiştir. Sosyal çevre ve dini kimlik değişkeni ile konu arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.(tab 30)

Sosyal çevre değişkeni açısından baktığımızda metropollerde hayatının en uzun dönemini geçiren deneklerde inanma oranı (%83,3), diğer sosyal çevrelerde yaşayan öğrencilere göre daha düşük bulunmuştur. Yine inanmama oranı (% 16,7) diğer sosyal çevrelerde yaşayanlara göre çok yüksek tespit edilmiştir.

Dini kimlik değişkeni bağlamında konuya yaklaştığımızda sünni kimlikle tanımlama yapanlarını çoğunluğu (% 99,8) Hz Muhammed'in peygamberliğine kesinlikle inanmaktadırlar. Alevi tanımlama yapanlara da bu oran % 76,6'dır.

Kesinlikle inanmayanlar aleviler de %10,6 iken sünni öğrencilerde inanmayan tespit edilmemiştir. Konuya şüpheli yaklaşım kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerde önemli (%12,8) seviyelere ulaşmaktadır.

TABLO 30: Hz Muhammed'in Peygamberliğine İman İle Değişkenler Arası İlişki Ve Farklılaşmanın Dağılımı

CİNSİYET		Kesinlikle inanıyorum		Kesinlikle inanmıyorum		şüpheliyim		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	375	94,2	17	4,3	6	1,5	398	62,3	X ² =1,464 Sd=2 P>0,05
	Bayan	232	96,3	6	2,5	3	1,2	241	37,7	
	TOPLAM	607	95	23	3,6	9	1,4	639	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	41	97,6	1	2,4	0	0	42	6,6	X ² =8,636 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	215	95,6	5	2,2	5	2,2	225	35,2	
	Fen Sağ B	279	94,6	14	4,7	2	0,7	295	46,1	
	G.Sanatlar	73	93,6	3	3,8	2	2,6	78	12,2	
	TOPLAM	608	95	23	3,6	9	1,4	640	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	66	100	0	0	0	0	66	10,6	X ² =8,636 Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	414	93,7	21	4,8	7	1,6	442	71,1	
	Meslek L.	75	97,4	2	2,6	0	0	37	5,9	
	Kol. Öz. F.	37	100	0	0	0	0	37	5,9	
	TOPLAM	608	95	23	3,6	9	1,4	640	100	
EKONOMİK DURUM	Dıştık	110	92,4	7	5,9	2	1,7	119	21,3	X ² =9,439 Sd=6 P>0,05
	Orta	307	96,5	6	1,9	5	1,6	318	57	
	Yüksük	65	94,2	4	5,8	0	0	69	12,4	
	Üst	48	92,3	4	7,7	0	0	52	9,3	
	TOPLAM	530	95	21	3,8	7	1,3	558	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	61	92,4	4	6,1	1	1,5	66	10,3	X ² =28,515 Sd=6 P<0,05
	Kas.Küçük	102	98,1	1	1	1	1	104	16,2	
	Küçük Şehir	155	96,3	5	3,1	1	0,6	161	25,1	
	Büyük Şehir	130	97	3	2,2	1	0,7	134	20,9	
	Ank. İst.	30	83,3	6	16,7	0	0	36	5,6	
	Malatya	131	93,6	4	2,9	5	3,6	140	21,8	
	TOPLAM	609	95	23	3,6	9	1,4	641	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	555	99,8	0	0	1	0,2	556	87,9	X ² =438,470 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	36	76,6	5	10,6	6	12,8	47	7,4	
	Ateist	1	7,1	13	92,9	0	0	14	3	
	Başka	12	63,2	5	26,3	2	10,5	19	3	
	TOPLAM	12	63,2	5	26,3	2	10,5	19	3	

Hz Muhammed'i son peygamber olarak kabul edenler % 93,5, şüpheli ve inanmayanlar % 6,5'dir. Görüldüğü gibi deneklerin büyük çoğunluğu Hz Muhammed'i son peygamber olarak kabul etmektedir.

Hız Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemekle birlikte onu büyük bir insan olarak değerlendirenler % 6,5'dir. Bu konuda şüpheli olduğunu söyleyenler % 4'dür. Kesinlikle bu düşünceye katılmayanlar (% 89,5), büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Koştaş (1995:35) tarafından yapılan araştırmada Hız Muhammed'i bir insan olarak kabul edenler % 8 olarak bulunmuşken, Köktaş (1993:83) tarafından daha yüksek (% 9,7) tespit edilmiştir.

Hız Muhammed'in nübüvvetini diğer peygamberlerden ayıran en önemli özelliklerden birisi, evrensel boyutudur. O'nun çağrısı kıyamete kadar yaşayacak, dil, ırk ve renk ayırımı gözetmeksizin bütün insanlardır. Bu konu üzerinde verdiğimiz, önermeye cevap verenlerin çoğunluğu (% 92) katılmaktadır. Kabul etmediğini belirtenler % 8, şüphe duyduğunu ifade edenler % 3'dür. (tab 29)

Değişkenler ile Hız Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş peygamber olduğuna inanma arasındaki farklılaşmayı tespit etmek amacıyla yaptığımız chi-square testi sonucunda tespit edilen veriler tablo 31'de görülmektedir.

Cinsiyet değişkeni açısından baktığımızda erkek ve kız öğrencilerin çoğunluğu (% 91,7), Hız Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Verilen cevapların yoğunlaşmalarına bakıldığında erkek öğrencilerde düşük oranda da (% 5,9) olsa, inanmayanlar kız öğrencilere (% 3,8) göre daha yoğun görülmektedir. Kız öğrencilerde şüpheli bir tutum (% 5,2) dikkat çekmektedir.

Eğitim görülen bilim alanları ile Hız Muhammed'in peygamberliği arasında anlamlı bir ilişki görülmemekle birlikte, güzel sanatlar eğitimi alan deneklerde diğer bilim alanlarına nazaran inanmama ve şüpheli tutum daha yüksek tespit edilmiştir.

TABLO 31:Hz Muhammed'in Bütün İnsanlığa Gönderilmiş Bir Peygamber Olduğuna İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşma

		Kesinlikle inanıyorum		Kesinlikle inanmıyorum		şüpheliyim		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	360	92.1	23	5.9	8	2	391	62.6	X ² =5,549 Sd=2 P>0,05
	Bayan	213	91	9	3,8	12	5,2	234	37,4	
	TOPLAM	573	91,7	32	5,1	20	3,2	625	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	40	95,2	2	4,8	0	0	42	6,7	X ² =6,640 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	210	92,9	7	3,1	9	4,0	226	36,1	
	Fen Sağ B	259	91,2	18	6,3	7	2,5	284	45,4	
	G.Sanatlar	65	87,8	5	6,8	4	5,4	74	11,8	
	TOPLAM	574	91,7	32	5,1	20	3,2	626	100	
MEZUNULU NAN LİSE	İHL	66	98,5	1	1,5	0	0	67	11	X ² =6,881 Sd=6 P>0,332
	Klasik Lisc	389	90,5	26	6	15	3,5	430	70,7	
	Meslek L.	69	92	4	5,3	2	2,7	75	12,3	
	Kol. Öz. F.	35	97,2	1	2,8	0	0	36	5,9	
	TOPLAM	559	91,9	32	5,3	17	2,8	608	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	103	88,8	10	8,6	3	2,6	116	21,4	X ² =15,047 Sd=6 P<0,05
	Orta	297	94	9	2,8	10	3,2	316	58,2	
	Yüksek	56	87,5	4	6,3	4	6,3	64	11,8	
	Üst	41	87,2	6	12,8	0	0	47	8,7	
	TOPLAM	497	91,5	29	5,3	17	3,1	543	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	59	90,8	5	7,7	1	1,5	65	10,4	X ² =23,517 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	98	95,1	2	1,9	3	2,9	103	16,4	
	Küçük Şehir	148	93,7	6	3,8	4	2,5	158	25,2	
	Büyük Şehir	120	92,3	4	3,1	6	4,6	130	20,7	
	Ank. İst. İzm.	28	80	7	20	0	0	35	5,6	
	Malatya	123	90,4	8	5,9	5	3,7	136	21,7	
	TOPLAM	576	91,9	32	5,1	19	3	627	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	530	97,4	7	1,3	7	1,3	544	87,5	X ² =362,360 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	29	63	7	15,2	10	21,7	46	7,4	
	Ateist	0	0	14	100	0	0	14	2,3	
	Başka	12	66,7	4	22,2	2	11,1	18	2,9	
	TOPLAM	571	91,8	32	5,1	19	3,1	622	100	

Ekonomik durum değişkeni açısından konuyu ele aldığımızda orta gelir grubuna dahil öğrencilerde inanma tutumu (% 94), diğer gelir gruplarındaki öğrencilere göre daha yüksek tespit edilmiştir. İnanmama tutumu düşük (% 8,6) ve üst (% 12,8) gelir gruplarında, diğer gelir gruplarına göre daha yüksek seviyelerdedir. Yüksek gelir grubuna dahil deneklerde inanmama ve şüphedüyma (% 6,3), eşit oranlarda tespit edilmiştir.

Sosyal çevre değişkeni ile Hz Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş peygamber olduğuna inanma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak metropollerde yaşayan deneklerin inanmama (% 20) tutumu çok yüksek bulunmuştur.

Dini kimlik değişkeni bağlamında konuya yaklaştığımızda Hz Muhammed'in peygamberliğine iman konusunda olduğu gibi, sünni öğrencilerin yüksek oranda (% 97,4) inanma, alevi öğrencilerin şüpheli (% 21,7) tutumları dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak peygamberlere ve Hz Muhammed'in peygamberliğine imanın örneklemimizde yüksek oranda inanma yönünde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte küçük oranda da olsa inanmama ve şüphe duyma yönünde tutum geliştirmiş öğrencilere rastlanmıştır.

1.5-Ahiret Gününe İman

Bütün insanların üzerinde anlaşıldığı tek gerçek ölümün varlığıdır. Ölüm ve sonrası insanoğlunu daima meşgul etmiştir. İlahi ve ilahi olmayan bütün dinlerde ölüm ve sonrasına ait inançlara, ritüellere ve törenlere rastlanmaktadır. Tevhidi diğer dinlerde olduğu gibi İslam dininde de ölümden sonra yaşanacak, sonsuz bir hayat inancı mevcuttur.

Bu inanç daha öncede belirttiğimiz gibi dinin temel esaslarındandır. Ahirete iman veya ahiret gününe iman şeklinde ifade edilen bu inanca inanmayan, şüphe duyan müslüman sayılmaz.

1.5.1- İkinci Hayata İnanma Ve Mahiyeti

Örnekleme, ilk olarak ikinci bir hayatın varlığına inan noktasındaki tutumları sorulmuş, daha sonra da bu inancın mahiyeti sorgulanmıştır. Soruya verilen cevapların dağılımı tablo 32'de görülmektedir.

TABLO 32: Ölümünden sonra ikinci bir hayatın varlığına inanma

TUTUMLAR	n	%
Evet	593	86,5
Hayır	38	5,5
Şüpheliyim	55	8
Toplam	686	100

Tablo 32'yi incelediğimizde cevap verenlerin % 86,5'i ikinci hayatın varlığına inandığını belirtmiştir. Bu konuda şüphe duyanlar % 8, ikinci bir hayatın varlığını red edenler %5.5'dir.

İkinci hayat inancını mahiyetini açığa çıkarmak için üç alternatifli ve biri açık uçlu dört seçenekten oluşan bir soru ile inançlarına uygun olan seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. İlk seçenekte İslam dininin ortaya koymuş olduğu ahiret inancına yer verilmiştir. İkinci seçenek ülkemizde sık sık gündeme getirilen ve "ölen kişinin ruhu gelişimini tamamlamak için yeni bir bedenle tekrar dünyaya gelmesi" (Şimşek 1997:447) şeklinde formüle edilen reenkarnasyon görüşüdür.

Üçüncü seçenek Hint inançlarında yer alan insan bedeninin dünyada yaşadığı hayata göre bitki, hayvan veya insan bedeninde dünyaya geri dönmesi olarak özetlenebilecek reenkarnasyon inancıdır. Son olarak açık bir seçeneğe farklı inançları olanların yazması istenmiştir.

TABLO 33: İkinci Hayat İnancının Mahiyeti

TUTUMLAR	n	%
Kıyametin kopması ile başlayıp, insanların Allah tarafından hesaba çekilmeleri sonucunda cennet veya cehennemde geçirecekleri ebedi hayattır.	580	95,5
Kişinin öldükten sonra başka bir bedenle ruhi gelişimini tamamlamak için dünyaya tekrar dönmesidir.	6	1
Kişinin dünyada yaşadığı hayatın iyi veya kötü olmasına bağlı olarak bir insan hayvan veya bitki bedeninde tekrar dünyaya dönmesidir.	9	1,4
Başka belirtiniz.	13	2,1
TOPLAM	608	100

Tablo 33 incelendiğinde soruya cevap verenlerin büyük bir çoğunluğu (%95,5), İslam dininin ilkelerine uygun bir inanç göstermektedir. % 2,4 'ü reenkarnasyona inanırken % 2,1'i açık uçlu seçeneği işaretlemiştir.

Koştaş (1995:41) tarafından yapılan araştırmada ahirete inanan denekler % 71, inanmayanlar % 15, kararsızlar % 11, olarak tespit edilmiştir. Ahiret gününün varlığına inananlar Bayyigit (1989:70)'in araştırmasında % 91, , Karaçoşkun (1998:39)'un araştırmasında % 89,8'dir. Çeşitli halk kesimleri arasında yapılan diğer bir araştırmada ahirete inananlar % 80,9 iken kararsızların oranı dikkat (% 12,8) çekicidir. (Köktaş 1993: 93)

Açık uçlu seçeneğe verilen cevaplar, farklı bir inanç, ve ahirete inanmakla birlikte duyulan şüphe ve soruları içine almaktadır. Verilen cevapların bir kısmı aynen şöyledir: “Birinci maddeyi benimsiyorum. Fakat benzer ikinci madde ile ilgili şüphelerim oluyor. Bazen bu tür bir kısır döngü olduğundan şüphelerim oluyor.”, “Ahiret var ama nasıl bir şekilde olduğunu bilmiyorum.”, “Kıyamet ve ahiret gününe inanıyorum. İnsanların sorgulandıktan sonra ne olacağı hakkında güvenebileceğim bir kaynak arıyorum.”, “Ahiret hayatına inanırım fakat bu hayatın ebedi oluşunda bazı şüphelerim var. Çünkü Kur'an'da ifade edildiği gibi ebedi olan tek varlık Allah'tır.”, “Bilmediğim, görmediğim ve hiç kimsenin görmediği bir şeyin bir yerin veya bir hayatın nasıl olacağını bilemem.”, “Bu evrende enerji yok olmayıp sadece form değişikliğine uğramaktadır. Bu da ölümden sonra da enerjinin yani ruhumuzun devam edeceğinin kanıtlarındandır.”, “İnsan öldükten sonra ruhunun bedeninin terkedip yaşamaya devam edeceğine inanıyorum.”.

Ölümden sonra ikinci bir hayatın varlığına inanma ile değişkenler arasındaki farklılaşmayı tespit amacıyla yaptığımız chi-square testi (tablo 34) sonucunda dini kimlik değişkeni ile ahirete inanma arasında anlamlı ilişki görülmüştür.

TABLO 34:İkinci Hayatın Varlığına İnanma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı

		evet		hayır		şüpheliyim		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	369	87.2	26	6.1	28	6.6	423	61.9	X ² =3.606 Sd=2 P>0,05
	Bayan	221	85	12	4.6	27	10.4	260	38.1	
	TOPLAM	590	86.4	38	5.6	55	8.1	683	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	40	95.2	0	0	2	4.8	42	6.1	X ² =8.725 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	206	86.6	12	5	20	8.4	238	34.6	
	Fen Sağ B	270	86.3	22	7	21	6.7	238	34.8	
	G.Sanatlar	75	82.4	4	4.4	12	13.2	91	13.3	
TOPLAM	591	86.4	38	5.6	55	8	684	100		
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	65	97	1	1.5	1	1.5	67	10.1	X ² =10.599 Sd=6 P>0,102
	Klasik Lise	404	85.1	33	6.9	38	8	475	71.3	
	Meslek L.	75	87.2	4	4.7	7	8.1	86	12.9	
	Kol. Öz. F.	34	89.5	0	0	4	10.5	38	5.7	
TOPLAM	578	86.8	38	5.7	50	7.5	666	100		
EKONOMİK DURUM	Düşük	103	84.4	7	5.7	12	9.8	122	20.6	X ² =2.671 Sd=6 P>0,05
	Orta	301	87.5	18	5.2	25	7.3	344	58	
	Yüksek	61	85.9	3	4.2	7	9.9	71	12	
	Üst	47	83.9	5	8.9	4	7.1	56	9.4	
TOPLAM	512	86.3	33	5.6	48	8.1	593	100		
SOSYAL ÇEVRE	köyde	61	85.9	7	9.9	3	4.2	71	10.4	X ² =9.445 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	100	90.1	5	4.5	6	5.4	111	16.2	
	Küçük	154	88.5	7	4	13	7.5	174	25.4	
	Büyük	118	83.1	10	7	14	9.9	142	20.7	
	Ank. İst.	32	80	3	7.5	5	12.5	40	5.8	
	Malatya	128	87.1	6	4.1	13	8.8	147	21.5	
TOPLAM	593	86.6	38	5.5	54	7.9	685	100		
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	550	94.2	9	1.5	25	4.3	584	86	X ² =428.313 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	24	43.6	9	16.4	22	40	55	8.1	
	Ateist	0	0	18	94.7	1	5.3	19	2.8	
	Başka	15	71.4	1	4.8	5	23.8	21	3.1	
TOPLAM	589	86.7	37	5.4	53	7.8	679	100		

Tablo 34’de baktığımızda kendilerini sünni olarak tanımlayan öğrencilerde ikinci hayatın varlığına inananlar % 94’dür. Burada sünni öğrencilerin Allah’a,

kitaplara, peygamberlere ve meleklere iman konularında göstermiş oldukları şeksiz şüphesiz inanma tutumunun devam ettiğini görmekteyiz. Kendilerini alevi olarak tanımlayan öğrencilerde yukarda adı geçen temel iman esaslarına karşı, şüphe duyma tutumunun daha da yükselerek bu konuda da (% 40) devam ettiğini söyleyebiliriz. Yine bu öğrencilerde ölümden sonra hayatın varlığına inananlar % 43,6'ya düşerken, inanmayanların oranı % 16,4 olarak tespit edilmiştir.

Ölümden sonra ikinci hayatın varlığına inanma ile diğer değişkenler arasında manidarlık tespit edilmemiştir. Bununla birlikte kız öğrencilerin, güzel sanatlar eğitimi alanların, ve metropollerde yaşayanların şüpheli tutumları dikkat çekici oranlardadır.

a-Ahirete İnanmama Sebepleri

Ölümden sonra ikinci bir hayatın varlığına inanmayan deneklere neden inanmadıkları sorularak biri açık beş kapalı uçlu seçenekte çeşitli görüşler verilmiş ve görüşlerine en uygun seçeneğin işaretlenmesi istenmiştir. Bu soruya elli yedi kişi cevap vermiştir.

TABLO 35: Ahirete İnanmama Sebepleri

TUTUMLAR	n	%
Ahiret inancı verimsiz, acı çeken, yaşama yorgunluğu içinde olan insanların, oluşturduğu toplumsal bilincin yaratıp inandığı dünya olduğu için kabul etmiyorum	4	7
Ölüm ötesi inançlar bu hayatta karşılaşılan sıkıntıları, acı ve ızdırapları teselli etmek için insan psikolojisinin icad ettiği hayali tatmin kaynakları olduğu için inanmıyorum	11	19,3
Ölüm ötesi inançlar hakim güçler tarafından insanları sömürmek için uydurulmuş kurallar, olduğuna inanıyorum.	14	24,5
Ahiretle ilgili inançları bilimsel bulmadığım için inanmıyorum	11	19,3
Diğer	7	12,3
Birden fazla cevap	10	17,6
TOPLAM	57	100

Tablo 35 incelendiğinde ölüm ötesi inançların hakim güçler tarafından insanları sömürmek için uydurulmuş inançlar olduğuna inanan ve bundan dolayı

ahirete inanmayı red edenler (% 24,5) çoğunluktadır. Bu maddeci felsefenin etkisini göstermesi bakımından önemli bir sonuçtur. Yine Freudcu ateist görüşü kabul edenlerle , ahiret inancını bilimsel bulmadığı için inkar edenler (%19,5) eşit orandadır. Birden fazla seçeneği işaretleyenlerin (% 17,6) cevap verenler arasında önemli bir orana ulaşması, inkarın felsefi temelden ziyade tepkisel tutumlar olduğunu ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Açık uçlu seçeneği işaretleyenlerin (% 12,3) verdikleri bazı cevaplar aynen şöyledir; “Yukarda ki seçenekler doğru tespitlerde bulunmuşlardır.”; “İlginç buluyorum.”, “Ölüm ötesi inançlar insanlarda doğal durumda ortaya çıkmış ama egemenlerce, egemenliğin bir unsuru yapılmıştır.”.

b-Ahirete İman İle İlgili Şüphe Duyulan İnançlar

İkinci hayatın varlığından şüphe duyan deneklere ahiret ile ilgili bazı hususlar verilmiş ve şüphe duydukları hususların işaretlenmesi istenmiştir. Elde edilen veriler tablo 36’da görülmektedir.

TABLO 36: Ahirete İman İle İlgili Şüphe Duyulan Konuların Dağılımı

ŞÜPHE DUYULAN HUSUSLAR	n	Boş
Cennet ve cehennem varlığı	37	625
İnsanların yaptıklarından hesaba çekilmesi	33	
İnanarak iyi işler yapanların cennete kötü iş yapanların cennete kötü işler yapanların cehenneme gideceği	32	
İnsanların tekrar dirileceğinden	40	
Sırat, Mizan gibi şeylerin varlığından	34	
Başka	8	

Tabloyu incelediğimizde en çok şüphe duyulan konunun yeniden diriliş olduğu (40 kişi) görülmektedir. Yine cennet ve cehennem varlığı hakkında şüphe (37 kişi) dikkat çekmektedir. Sırat, mizan gibi konular (34 kişi), hesap (33 kişi) ve bunun sonucunda mükafat ve ceza (32 kişi), şüphe duyulan hususlar olarak birbirine yakın derecededir.

Açık uçlu seçeneği işaretleyerek başka hususlarda şüphe duyduğunu belirten öğrencilerin (8 kişi), verdikleri cevapların bazıları aynen şöyledir; “Müslüman olmayanların cehenneme gideceklerine inanmıyorum.”, “Allah’ın kendi yarattığı kullarına cezayı neden layık gördüğü.”, “Birkaç hareket yada kelime ile, Tanrı’nın insanlara ebedi bir işkence sunmasına karşıyım.”.

Yukarda verdiğimiz şüphe duyulan hususlar gayb olarak nitelenen konulardan olduğu için insan aklının bunlardan şüphe duyması normaldir. Bu hususlar kelimeler tarafından gerek kendi aralarında gerekse İslam karşıtı, kişi ve gruplarla tartışılmıştır. Bu tartışmalara tatminkar ve akılcı cevaplar verilmiştir. Bundan dolayı yukarıdaki konularda şüphenin bilgi eksikliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Geleneksel cami ve mahalle kurslarında, orta öğretimde verilen din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde bu hususların varlığından söz edilip, bu konudaki tartışmalara girmekten kaçınılması, ezbere ve tartışmasız kabule dayanan din eğitimi, sağlıklı dini tutumların gelişmesine engel olarak şüpheli tutumların gelişmesine sebep olmaktadır.

1.5.2-Ölümün Anlamı

Daha öncede belirttiğimiz gibi insanları en fazla meşgul eden ve üzerinde anlaşma sağlanan tek gerçek ölümdür. İnsan fitratında yer alan ebedilik hissi (Araf 7/20), onu ölüm üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Ölüm sonrası ile ilgili bilgiler bilimsel olmayıp, vahye dayalı bilgilerdir. Dolayısıyla ferdin, ölüme veya ölüm sonrasına yüklediği anlam dini inancının da bir bakıma göstergesidir. Çünkü “kişilerin Allah’a inanma dereceleri ile ölüme verdikleri anlam arasında çok kuvvetli bir ilişki vardır.”(Hökelekli 1992:65)

Ahret inancının mahiyetini ortaya çıkarması ve bilinçli (tahkiki) mi , taklidi bir inanç mı, geliştiği, konusunda fikir vermesi açısından örneklemin ölümü anlamlandırmaları istenmiştir. “Ölüm hakkındaki düşüncenize uygun seçeneği işaretleyiniz” şeklinde sorduğumuz soruya verilen cevaplar tablo 37’de görülmektedir.

TABLO 37:Ölümün Anlamı

TUTUMLAR	n	%
Ölüm sonsuz bir hayatın başlangıcıdır	545	81
Sonrası olmayan bir yokluk ve hiçliktir	18	2,6
Hakkında hiç kimsenin bir şey söyleyemeyeceği bir sırdır.	77	11,5
Bir fikrim yok	14	2
Diğer	20	2,9
TOPLAM	674	100

Tablo incelendiğinde cevap verenlerin % 81’inin ölümü sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak gördüğü ve İslam inancına uygun bir tutum geliştirdikleri görülmektedir. Ölümü sonrası olmayan bir yokluk ve hiçlik görenler (%2,6), ve herhangi bir görüşleri olmadığını beyan edenler bir birine yakın oranlardadır. Ölümü bir sır gibi görüp hiç kimsenin bir şey söyleyemeyeceğini düşünenler (%11), önemli bir orandadır. Cevap verenlerin %2,9’u açık uçlu seçeneği doldürmüştür.

Açık uçlu seçeneğe verilen cevapların bazıları şöyledir; “Hayatın bitimidir.”, “Gerçekten bir kurtuluş ama sonrasını bilemem”, “Ölüm bir insan bedeninin enerjik ve knetik olarak ortadan kalkmasıdır. Sonrası yoktur.”, “Yeni bir hayatın başlangıcıdır. Fakat sonsuz olup olmayışında şüphem var.”, “Ölümden sonra bir hayata inanıyorum ama sonsuzluğun ve ebediyetin ne anlama geldiğini çözemiyorum.”, “Ölüm doğal devinimin bir sonucudur.”, “Canlı

organizmanın hayatsal faaliyetinin son bulmasıdır.”, “Şekilsel ve bilinç yapılarındaki değişiktir.”, “Bilinç yok olur, madde boyut değiştirir.”.

Değişkenler arasında farklılaşma açısından konuya yaklaştığımızda cinsiyet değişkeni ile ölümü anlamlandırma arasında manidarlık bulunmamıştır. Bununla birlikte verilerdeki yoğunlaşmalara cinsiyet açısından baktığımızda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha sağlıklı bir tutum geliştirdiklerini söylenebilir. Erkeklerde İslam dininin ölüm anlayışına ters tutum geliştirenler (% 16,6) iken kız öğrencilerde bu oran % 23,1'dir. (tab 38)

Eğitim görülen bilim alanlarına baktığımızda İlahiyat alanında eğitim görenlerde, yüksek oranda (% 92,9) gerçekleşen ölümü sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak görme, sosyal bilimler (%81,8), fen ve sağlık bilimlerinde (%82,5) eğitim görenlerde yakın oranlarda görülürken, güzel sanatlar alan deneklerde (% 66,3) düşük oranda tespit edilmiştir. Yine güzel sanatlar eğitimi alanlarda ölümü bir yokluk ve hiçlik olarak anlamlandırma diğer bilim alanlarına göre yüksek orandadır. Hiç kimsenin hakkında konuşmayacağı sır, olarak gören denekler içinde güzel sanatlar eğitimi alanların oranı yüksekliği ile dikkat çekmektedir. (tab 38)

Dini kimlik değişkeni açısından verileri incelediğimizde (tab 38) ölümü anlamlandırma ile dini kimlik arasında manidarlık söz konusudur. Ölümü sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak görme hususunda kendini sünni ve alevi olarak tanımlayan denekler arasında önemli oranda fark tespit edilmiştir. Sünni tanımlamasını yapan öğrencilerin % 89'u ölümü sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak görürken, bu tutum alevi tanımlamasını yapan öğrencilerde % 37 olarak bulunmuştur. Ölümü maddeci bir bakış açısı ile yorumlayıp , yokluk ve hiçlik

görenler, sünni deneklerde % 5, alevi deneklerde % 11,1'dir. Hiç kimsenin hakkında bir şey söyleyemeyeceği bir sır olarak görenler sünnilerde % 7,5 iken, aleviler de % 46,3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 38: Ölümün Anlamı Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı..

TUTUMLAR		1		2		3		4		5		TOPLAM		Chi-square
DEĞİŞKENLER		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	347	83,4	9	2,2	37	8,9	8	1,9	15	3,6	416	62	X ² =9,23 Sd=4 P>0,05
	Bayan	196	76,9	9	3,5	39	15,3	6	2,4	5	2	255	38	
	TOPLAM	543	80,9	18	2,7	76	11,3	14	2,1	20	3	671	100	
EĞİTİM ALANI	İlahiyat	39	92,9	0	0	1	2,4	1	2,4	1	2,4	42	6,3	X ² =23,177 sd=12 P<0,05
	Sosyal	193	81,8	8	3,4	27	11,4	4	1,7	4	1,7	236	35,1	
	Fen ve	254	82,5	5	1,6	32	10,4	5	1,6	12	3,9	308	45,8	
	Güzel	57	66,3	5	5,8	17	19,8	4	4,7	3	3,5	86	12,8	
	TOPLAM	543	80,8	18	2,7	77	11,5	14	2,1	20	3	672	100	
DİNİ KİMLİK	İslam	512	89	3	5	43	7,5	8	1,4	9	1,6	575	86,2	X ² =342,057 Sd=12 P<0,05
	İslam	20	37	6	11,1	25	46,3	1	1,9	2	3,7	54	8,1	
	Atcist	0	0	8	42,1	2	10,5	2	10,5	7	36,8	19	2,8	
	Başka	10	52,6	1	5,3	3	15,8	3	15,8	2	10,5	19	2,8	
	TOPLAM	542	81,3	18	2,7	73	10,9	14	2,1	20	3	667	100	

*seçenekler için tablo 37'ye bakınız

Çağdaş kültür ve eğitim ölümden sonra yeniden diriliş konusunda şüphe ve güvensizlik doğurmaktadır. (Hökekleli 1992:52) Örneklemin önemli bir kısmının (% 11,5), ölümü hiç kimsenin hakkında bir şey söyleyemeyeceği sır olarak görmesi, (Tablo 37) İslam kimliği altında kendini tanımlayanlarda (İslam sünni % 7,5, İslam alevi % 46,3) da yüksek oranlarda görülmesi yukarıda belirttiğimiz şüphe ve güvensizliğin yanı sıra bilgisizliğin de sonucu olduğu söylenebilir.

1.5.3- Kabir Hayatına İnanç

Ahret hayatı kıyametin kopması ile başlar. İnsan öldükten sonra kıyamete kadar geçen sürede yaşayacağı hayata berzah (Mü'minûn 23/100) hayatı denir. Bu

hayat Hz Muhammed tarafından “ Ahiret duraklarının ilki” (ibni Hanbel Müsned 1/63) olarak nitelendirilmiştir. Kabir ahvali, kabir hayatı, Berzah hayatı gibi isimlerle anılan bu sürede, insan münker-nekir melekleri tarafından sorguya çekilir. Bu sorgunun sonucuna azap veya nimet içinde kıyametin kopmasını bekler.(Toprak 1997)

Akaid risalelerinde bir inanç esası olarak yer alan bu konuyu örnekleme sorularak evet, hayır, şüpheliyim ve bir fikrim yok seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Verilen cevapların yüzdeler dağılımları tablo 39’da görülmektedir.

TABLO 39: Kabir Hayatına inanç

	n	%
Evvet	538	80,5
Hayır	43	6,4
Şüpheliyim	35	5,2
Bir Fikrim Yok	53	7,9
Toplam	669	100

Tabloyu incelediğimizde cevap verenleri % 80,5’i kabir hayatına inandığını belirtmiştir. Örneklemin % 6,4’ü inanmadığını, % 5,2’si bu konuda şüpheli olduğunu ifade etmiştir. Bir fikrim yok diyenler % 7,9 olarak tespit edilmiştir.

Kabir hayatına inanma tutumunda, temel İslam ilkelerine inanç oranlarına nazaran düşme söz konusudur. Bu durumun daha önce de belirttiğimiz gibi, örneklemin önemli bir kısmının tahkiki inanmadan ziyade taklidi bir inanç geliştirmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Şüpheli ve herhangi bir fikri olmayan öğrencilerin oranının (% 13,1) yüksekliği dini bilgi düzeyinin düşük seviyelerde olduğunun bir göstergesi olarak nitelendirilebilmesi açısından

önemlidir. Aynı durumun ilahî kitaplara ve peygamberlere iman konusunda da görülmesi bu görtüü doğrular niteliktedir.

1.6-Kadere İman

Kadere iman izah edilmesi ve anlatılmasında en çok zorlanılan temel dini esaslardan biridir. Dolayısıyla insan zihninin en çok meşgul eden dini esaslarında başında yer alır. Bu yönü göz önünde bulundurarak, birden fazla seçeneğın işaretlene bileceğı beş alternatifli bir soru ile örneklemin kader konusundaki dini tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Kader konusundaki yaklaşımlarını anlama da yardımcı olması amacıyla trafik kazası, cinayet ve doğal felaketler konusundaki dini düşüncelerini yansıtan sorular sorularak yorum yapılmaya çalışılmıştır.

Daha önce belirttiğimiz gibi (tab 10), örnekleminizin %94,3'ü kadere inanmaktadır. Tespit ettiğimiz bu oran, Bayyigit (%90), Karaçoşkun (% 90,6) ve Köktaş (% 87) tarafından yapılan araştırmaların yüksek olmakla beraber birbirlerine yakın oranlardır. (Bayyigit 1989:70; Karaçoşkun 1998:35; Köktaş 1993:95) Koştaş (1995:43) tarafından Ankara'da bulunan çeşitli üniversite öğrencileri arasında yapılan araştırmada kadere inananların oranı %66 olarak tespit edilmiştir.

TABLO 40:Kadere iman

TUTUMLAR	n	%
Dünyada başımıza gelen hayır (iyi) ve şer (kötü) her şey Allah'tandır	416	63
Kaderimizi Allah tarafından verilen bir kuvvet (cüz'i irade) ile tamamen kendimiz meydana getiririz.	280	42
Kader hangi ülkede, hangi ana babadan doğacağımızın belirlenmesidir.	45	7
Yaptığım her şeyi kendi kuvvet ve irademle yaparım. Allah'ın ya da bir yaratıcının hiçbir etkisi yoktur.	40	6
İnsanların dünya hayatı ve ahiret hayatları kaderlerinde belirlenmiştir. Dünyada nasıl yaşarlarsa yaşasınlar kaderleri ne ise o olur.	67	10

Tablo 40 incelendiğinde 656 kişi bu soruyu işaretlemiştir. Cevap verenlerin % 63'ü kader inancını dünyada başımıza gelen hayır ve şerrin

Allah'tan geldiğine inanmak olarak belirtmiştir. Önemli bir oran (% 42) kaderin Allah tarafından verilen bir kuvvetle (cüz'i irade), insanın kendisi tarafından meydana getirildiğine inanmaktadır. Cevap verenlerin % 7'si kaderi insan elinde olmayan anne babanın seçilmesi gibi konular olarak algılamaktadır. Kelami terimle cebri anlayışa sahip olanlar % 10'dur. Kaderin oluşmasında yaratıcı bir kudretin etkisini reddederek, insanın kendi kaderini kendisinin çizdiğini iddia edenler % 40'dır. Yukarıdaki verilere göre örneklemin çoğunluğunun İslam dininin kadere iman ilkesine uygun tutum geliştirdiği söylenebilir.

1.6.1-Ecel ve Kader

insan ömrünün son bulması anlamına gelen ecel, kader konusunun bir parçasıdır. İnsan ne zaman öleceğini bilmez. İnsanın yaşam süresi Allah tarafından tespit edilmiştir. Ölüm vakti geldiğinde hayat son bulur. Ölüm ertelenemez veya öne alınamaz.(En'am 6/2; Münafikûn 63/11; Nuh 71/4) daha öncede belirttiğimiz gibi ehli-sünnet alimlerine göre ecel tektir. Ölüm farklı sebeplere dayansa da eceli gelen ölür.

Örneklemin ecel konusundaki tutumunu ölçmek için "Bir depremde kurallara uygun yapılan binada bazı insanların hayatlarını kaybetmeleri sizce kaderlerimidir." ve "Trafik kazası veya cinayet sonucu hayatını kaybeden kişi sizce eceli ile mi ölmüştür." şeklinde iki soru sorulmuştur. Elde edilen verilerin dağılımı tablo 41'de verilmiştir.

Trafik kazası veya cinayet sonucu öldürülen kişinin eceli ile öldüğüne inananlar % 64,4, inanmayanlar % 20,3, şüpheli olanlar % 9,4 ve bir fikri olmadığını belirtenler % 3,1'dir.

Yukarıdaki soruya verilen cevapları karşılaştırdığımızda insan sorumluluğu daha açık olan trafik kazası veya cinayetle hayatını kaybetmenin ecel

(kader) olduğuna inananların oranı, insan faktörünün trafik kazası ve cinayet kadar açık olarak ortada görünmediği ve insan gücünü aşan boyutu ile ön plana çıkan doğal felaketlerde ölenlerin eceli (kader) ile öldüğüne inanlardan daha düşüktür. Yine her iki soruda da hayır, şüpheliyim ve bir fikrim yok seçeneklerini işaretleyenler arasındaki fark insan sorumluluğunun netliği ile ilgili ortaya çıkan bir sonuçtur.

TABLO 41: Ecel Konusunda Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	Evet		Hayır		Şüpheliyim		Bir fikrim yok		TOP LAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Bir depremde kurallara uygun yapılan bir binada bazı insanların hayatlarını kaybetmesi sizce kaderleri midir	536	78.8	73	10.8	39	5.7	32	4.7	680	100
Trafik kazası veya cinayet sonucu hayatını kaybeden kişi sizce eceli ile mi ölmüştür.	430	64.4	135	20.3	63	9.4	40	5.9	668	100

Kelami açıdan verilere yaklaştığımızda örneklemin çoğunluğu ecelin tek olduğunu kabul ederek, İslam anlayışına uygun bir tutum geliştirmişlerdir. Önemli bir kısmın ise bu konuda temel İslam inançları açısından sağlıklı bir tutum geliştirdiği söylenebilir.

1.6.2- Doğal Felaketlere Bakış (Doğal felaketler ilâhi uyarı mıdır?)

Temel İslam inançlarının ahlaki boyutu ile doğrudan ilgili olan doğal afetler karşısında insanın konumu, kader konusu ile ilgili konulardandır. Birinci bölümde belirttiğimiz gibi kader Kur'an-ı Kerim'de ölçülü ve dengeli yaratmak anlamında kullanılmıştır. Yaşadığımız kainat üzerinde her şey bir ölçü ve denge üzerinde gerçekleşmektedir. Doğal olaylar da bu dengenin gereği olarak meydana gelirler. Bazen de bu olaylar insanın doğal dengeye müdahalesi sonucunda ortaya çıkar ve çok yıkıcı felaketlere yol açar.

Özellikle insanın bu olaylar karşısında maddi ve manevi sorumluluklarını gözden geçirmesi ahlaki tavır gereğidir. Bunun yanı sıra acaba Allah dini hayatlarında ki yozlaşmalarından dolayı insanları doğal felaketlerle uyarır mı?

TABLO 42:Doğal Felaketleri Algılama

Doğal felaketler Allah'ın insanlara gönderdiği ilahi uyarıdır	n	%
Evet	423	62,5
Hayır	113	16,6
Şüpheliyim	81	12
Bir fikrim yok	60	8,9
TOPLAM	677	100

Tablo 42 yi incelediğimizde cevap verenlerin % 62,5'i doğal felaketleri Allah'ın insanlara gönderdiği bir ilahi uyarı olarak algılamaktadır. Doğal felaketleri ilahi uyarı olarak kabul etmeyenler (%16,6) önemli bir orana sahiptir. Bu konuda şüpheli (% 12) ve herhangi bir fikri olmayanlar (% 8,9)'ın oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin çoğunluğu doğal felaketleri ilahi uyarı olarak kabul etmekle beraber bu konuda küçümsenmeyecek bir oran (% 20,9) kesinleşmiş tutum geliştirememiştir.

B-İBADET (AMEL-EYLEM) BOYUTU

Dini inanç ve tecrübenin en belirgin ifade şekli ibadettir. İbadet inancın zihni alandan somut alana yansması ve eylemle dile getirilmesidir. İnanç (iman) dinin teorik yönünü oluştururken, ibadet (amel-eylem) pratik yönünü oluşturur. Bu bakımdan, geniş manada dini inanç ve tecrübeden kaynağını alan her fiil ve davranış ibadet olarak kabul edilebilir. Kısaca ibadet dindar insanın tapınma fiil ve işlemleridir. (Günay 2000:224)

İman ve ibadet dinin iki yönünü oluşturmakla beraber birbirinden ayrılmaz parçalardır. Bunlardan biri olmadan diğeri bir anlam ifade etmez. İnanç ibadetle

içselleşir ve ongunlaşır. İnanç ibadet ile değer kazanır. Buna göre “ibadet olmadan bir dinin varlığını idame ettireceğine şüphe ile bakılmaktadır.” (Koştaş 1995: 53)

Sosyolojik açıdan “kişinin dindarlığını tespitte ibadetlere katılma düzeyinin yeri önemlidir.” (Köktaş 1993: 107) Bu araştırma öğrencilerin ibadetlere katılma düzeyinden ziyade ibadet fenomenine yaklaşımları ile ilgilenmektedir. Kişi çeşitli gerekçelerle ibadetleri yerine getirmese bile, ibadetlerin yapılması gerektiğine inandığı sürece dinin dışına çıkmış sayılmaz. Bu durum imanın kişide varlığı yönünde bir sorun oluşturmaz. Ancak kişinin temel İslam inançlarına iman etmekle birlikte, dinin ibadet boyutunu reddetmesi onu dinin dışına iter. Bu bakımdan araştırmada ibadetlerin yerine getirilmesinden ziyade kabul edilme noktasından konuya yaklaşmıştır. Çünkü ibadetleri yerine getirmemek dini hayatta bir eksiklik iken, reddetmek bir inanç sorunudur.

1.Genel Olarak Dini İnanç Ve İbadetlere Yaklaşım

Konunun ayrıntılarına geçmeden önce, öğrencilerin soruna bakış açılarının daha geniş bir açıdan belirlenebilmesi ve aynı zamanda onların dini değerler ve ibadetler konusundaki tutumlarını öğrenmek konuyu daha iyi kavramamız bakımından faydalı olacaktır.

Tablo 43’e baktığımızda 678 kişi (% 98,3) soruyu cevaplamıştır. Cevap verenlerin çoğunluğu (% 59) dini inanç, ibadet ve değerleri arzu ve istekle benimsemektedir. Önemli bir oran (%24,8) genellikle benimsediğini belirtmiştir. Soruya cevap veren yaklaşık dört öğrenciden birinin dini inanç, ibadet ve değerleri genellikle benimsiyorum demesi, onların bu tutumlarında sayın Mehmet Bayyigit’in belirttiği gibi “benimsiyemedikleri veya kararsızlık içinde buldukları bazı şeylerin söz konusu olduğu” (Bayyigit 1988: 88) söylenebilir.

TABLO 43:Dini İnanç,İbadet Ve Değerlere Yaklaşım

TUTUMLAR	n	%
Arzu ve istekle benimsiyorum	400	59
Genellikle benimsiyorum	168	24,8
Şüphe ve tereddüt içindeyim	12	1,7
İlgilenmiyorum	22	3,3
İnanç ve ibadetler dahil dini bütünü ile gereksiz	10	1,5
Bütün dinlere karşı tarafsızım	27	4
Başka	39	5,7
TOPLAM	678	100

Diğer seçenekleri işaretleyenler içinde dinlere karşı tarafsız (% 4), ilgisiz (% 3,3) olanları yanısıra başka seçeneğini işaretleyenlerin (%5,7) oranı dikkat çekmektedir.

Soruda seçenekleri geniş tutmamıza rağmen alternatifler dışında başka seçeneğinde dini inanç ve ibadetlere yaklaşımını ifade edenlerin verdiği cevapları şöyle guruplandırabiliriz. Dini inanç ve ibadetleri benimsemekle beraber, yerine getirmediklerini belirtenler çoğunluğu oluşturmaktadır. İkinci grubu dini inanç ve ibadetler konusunda şüphe ve çözemedikleri problemlerini ifade edenler oluşturmaktadır. Dini inanç ve ibadetleri reddetmekle birlikte bunu birden fazla seçenekle tutumlarını ifade edenler üçüncü grubu oluşturmaktadır. Yine her üç gruba dahil etmediğimiz dini inanç ve ibadetler konusunda farklı yaklaşım sergileyenler bulunmaktadır. Başka seçeneğine verilen cevapların bazıları şöyledir.

“Benimsiyorum fakat tam yapamıyorum”, “Bazı konularda şüphelerim var. Örneğin bayanlar neden kapanyor veya neden namaz kılınıyor.”, “Allah inancı konusunda birleşmek ve ibadet şeklinin önemli olmaması ve sonuçta iyilik içinde yaşamak.”, “Allah ile kul arasına kimsenin girmemesi ne inanıyorum

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmının dini inanç, ibadet ve değerlere karşı olumlu tutum geliştirdikleri söylenebilir. Bununla birlikte dini inanç, ibadet ve değerleri benimseyenler içinde önemli bir kitlenin kararsızlık veya çeşitli nedenlerle benimseyemedikleri hususlarında varlığı dikkate alınmalıdır.

2- Genel Olarak İbadetlere Yaklaşım

Öğrencilerin dinin amel boyutu olan ibadetlere bakış açısını ortaya koymak amacıyla ibadetin gerekliliği ve anlamı sorgulanmıştır. Örnekleme dört ayrı soru sorularak geniş bir perspektiften konuya yaklaşılmaya çalışılmıştır.

2.1- İbadetlerin Yapılması Gerektiğine İnanma

Öğrenciler “genel olarak ibadetler mutlaka yapılmalı” fikrine yaklaşımlarını “tamamiyle katılıyorum”, “kısmen katılıyorum”, “tamamiyle katılmıyorum” şeklinde ifade etmişlerdir. Örneklemin % 97,4’ü soruyu cevaplamıştır. Verilen cevaplar tablo 44’de görülmektedir.

TABLO 44:Genel Olarak İbadetler Mutlaka yapılmalıdır

TUTUMLAR	n	%
Tamamiyle Katılıyorum	477	71
Kısmen Katılıyorum	143	21,3
Tamamiyle Katılmıyorum	52	7,7

Tabloyu incelediğimizde cevap verenlerin ekseriyeti (% 71) bu düşünceye tamamiyle katılmaktadır. İbadetlerin yapılması gerektiğine kısmen katıldığını belirtenler (%21,3) yüksek oranda görülmektedir. Bu fikri tamamen yanlış bularak katılmadığını belirtenler % 7,7’dir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin çoğunluğunun ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiğine inandığı görülmektedir.

İbadetlerin mutlaka yapılması gerektiği görüşü ile değişkenler arasındaki farklılaşmayı tespit amacıyla chi-Square testi yapılmıştır. Mezun olunan lise ve dini kimlik değişkenleri ile konu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

TABLO 45: Genel Olarak İbadetlerin Mutlaka Yapılması Gerektiğine İnanma Ve Değişkenler Arası Farklılaşma

		Tamamen Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Tamamen katılmıyorum		Toplam		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	304	73,2	78	18,8	33	8	415	62	X ² =3,868 Sd=2 P>0,05
	Bayan	171	67,3	64	25,2	19	7,5	254	38	
	TOPLAM	475	71	142	21,2	52	7,8	669	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	35	83,3	7	16,7	0	0	42	6,3	X ² =10,335 Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	171	73,4	42	18	20	8,6	233	34,8	
	Fen Sağ B	215	69,8	68	22,1	25	8,1	3,8	46	
	G.Sanatlar	54	62,1	26	29,9	7	8	87	13	
TOPLAM	475	70,9	143	21,3	52	7,8	670	100		
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	57	85,1	10	14,9	0	0	67	10,3	X ² =14,029 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	315	68	104	22,5	44	9,5	463	71,1	
	Meslek L.	64	77,1	16	19,3	3	3,6	83	12,7	
	Kol. Öz. F.	28	73,7	8	21,1	2	5,3	38	5,8	
TOPLAM	464	71,3	138	21,2	49	7,5	651	100		
EKONOMİK DURUM	Düşük	88	72,7	22	18,2	11	9,1	121	20,8	X ² =10,143 Sd=6 P>0,05
	Orta	251	74,3	60	17,8	27	8	338	58	
	Yüksek	45	63,4	21	29,6	5	7	71	12,2	
	Üst	33	62,3	17	32,1	3	5,7	53	9,1	
TOPLAM	417	71,5	120	20,6	46	7,9	583	100		
SOSYAL ÇEVRE	köyde	54	78,3	9	13	6	8,7	69	10,3	X ² =12,163 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	77	70,6	25	22,9	7	6,4	109	16,2	
	Küçük Şehir	123	72,4	34	20	13	7,6	170	25,3	
	Büyük Şehir	95	67,9	37	26,4	8	5,7	140	20,9	
	Ank. İst. İzm.	24	63,2	7	18,4	7	18,4	38	5,7	
	Malatya	104	71,7	30	20,7	11	7,6	145	21,6	
TOPLAM	477	71,1	142	21,2	52	7,7	671	100		
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	456	79,2	109	18,9	11	1,9	576	86,6	X ² =301,517 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	10	18,2	27	49,1	18	32,7	55	8,3	
	Ateist	1	6,7	0	0	14	93,3	15	2,3	
	Başka	9	47,4	3	15,8	7	36,8	19	2,9	
TOPLAM	476	71,6	139	20,9	50	7,5	665	100		

Mezun olunan lise türü değişkeni açısından konuya yaklaştığımızda İmam Hatip lisesi mezunlarının diğer lise mezunlarına göre yüksek oranda (% 85,1) ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiğine tamamen katıldıkları görülmektedir. Bu

görüŖe tamamen katılmayan imam hatip lisesi mezunu öğrenci bulunmazken, klasik lise mezunlarında bu oran (% 9,5), diğ er lise mezunlarına göre yüksek tespit edilmiştir. İbadetlerin mutlaka yapılması gerektiğ i fikrine kısmen katıldığını belirtenler imam hatip lisesi mezunlarında %14,9, klasik lise mezunlarında % 22,5, meslek lisesi mezunlarında % 19,3, kolej, özel lise mezunlarında % 21,1 olarak tespit edilmiştir.

İmam hatip lisesi mezunları ile diğ er lise mezunları arasındaki fark imam hatip lisesi mezunlarının dini eğitim veren bir lise türünden mezun olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Bununla birlikte diğ er lise mezunları içinde özellikle kısmen katılıyorum ve tamamen katılıyorum diyenlerin arasındaki farkın önemli oranlarda seyretmesi, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu durumun öğrencilerin lisede aldıkları dini eğitimlerinin yetersizliğine ve ibadet konusu ile ilgili çözemedikleri hususların varlığına işaret ettiğ i söylenebilir.

Dini kimlik değı Ŗkeni ile ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiğ i düşüncesindeki farklılaşmaya baktığımızda manidarlık söz konusudur. Kendini sünni olarak tanımlayanların çoğunluğu (% 79) ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiğ i düşüncesine tamamen katılmaktadır. Bu oran kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerde düşük (% 18,2) seviyede gerçekleşmiştir. Düşünceye kısmen katılanlar sünnilerde % 18,5 iken aleviler de % 49,1'e yükselmiştir. İbadetlerin mutlaka yapılması düşüncesine tamamen karşı olanlar sünni öğrencilerde % 1,9 olarak tespit edilirken alevi öğrencilerde yüksek bir oranda (% 37,2) tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi alevi öğrencilerle sünni öğrenciler arasında ibadetlerin yapılması konusuna yaklaşımda ciddi farklar görülmektedir. Veriler göz önünde

bulundurulduğunda kelami açıdan kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerin ibadetlere yaklaşımlarında problemlerin varlığından söz edilebilir

Diğer değişkenlerle, ibadetlerin mutlaka yapılmasının gerekliliğine inanma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmese de seçeneklerdeki yoğunlaşmalara bakılmasında yarar vardır. Seçeneklerdeki yoğunlaşmalara baktığımız da, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, güzel sanatlar eğitimi alanların diğer eğitim alanlarına göre, yüksek ve üst gelir gurubunda yer alanların diğer gelir guruplarına göre büyük şehir ve metropolitenlar da yaşayanların diğer sosyal çevrelere göre ibadetlerin mutlaka yapılması fikrine olumsuz yaklaştıkları söylenebilir.

2.2-“İbadet Şekilciliktir. İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir.” Düşüncesi

İbadetleri, inançtan ayıran özelliklerden bir tanesi onun şekillerle ifade edilmesi ve somut alanda yer almasıdır. Ayrıca inanmadan imanın mümkün olmaması, inanmanın ibadetsizde gerçekleşmesi, ibadete farklı bakış açıları doğurmuştur. İbadetin gerekliliğine inanç ona yaklaşım tarzı ile de alakalıdır.

Bu bakımdan örnekleme “ibadet şekilciliktir.iman etmek cennete girmek için yeterlidir.” cümlesi verilerek, düşüncelerini katılıyorum, kısmen katılıyorum, tamamen katılmıyorum, şeklinde ifade etmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler tablo 46’da gösterilmiştir.

Tablo 46 incelendiğinde ibadetleri şekilcilik olarak algılayıp, iman cennete girebilmek için yeterli görenler küçük bir oran (% 4) gözükmektedir. Bu düşünceye kısmen katılanlar (%29,4) önemli bir orana sahiptir. Tamamen bu fikre karşı olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Koştas tarafından yapılan araştırmada (1993:52) imanı amel etmeden de yeterli görenler %55 olarak tespit edilmiştir.

TABLO46:İbadet Şekilciliktir. İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir.

TUTUMLAR	n	%
Tamamen katılıyorum	26	4
Kısmen katılıyorum	192	29,4
Tamamen katılmıyorum	435	66,6
TOPLAM	653	100

İbadetleri şekilcilik olarak görüp, imanı cennete girmek için yeterli görme düşüncesine kısmen katılanların bir kısmının, inananlardan ibadet yapmayanların cezalarını çektikten sonra cennete girecekleri düşüncesi ile bu seçeneği işaretledikleri düşünülebilir. Bazı öğrencilerin anket formlarında sorunun yanına bu tür açıklamalar yazmaları bu düşüncelyi doğrulamaktadır.

Konuya değişkenler arasındaki farklılaşmalar açısından bakılması konunun daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Değişkenlerle konu arasındaki ilişkiye baktığımızda; cinsiyet, bilim alanı, mezun olunan lise, ekonomik durum ve sosyal çevre değişkenleri ile arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Dini kimlik değişkeni ile konu arasında manidarlık bulunmuştur.(tablo 47)

Dini kimlik değişkeni ile ibadeti şekilcilik olarak algılayarak, imanın cennete girmek için yeterli olduğunu savunma arasında ki ilişkiye baktığımızda, kendini sünni olarak tanımlayan öğrencilerin %2,3'ü düşünceye katılırken, kendini alevi olarak tanımlayanlarda bu oran % 18,9'a yükselmiştir. Bu düşünceye kısmen katılanlar sünni (% 29,8) ve alevi (% 32,1) öğrencilerde birbirine yakın oranlardadır. Tamamen bu fikre karşı çıkanlar alevi öğrencilerde % 49,1 sünni öğrencilerde %67,9 olarak tespit edilmiştir.

Diğer değişkenler açısından seçeneklerdeki yoğunlaşmalara bakıldığında önemli farklılaşmalar görülmemektedir.

TABLO 47: İbadet Şekilciliktir. İman Etmek Cennete Girebilmek İçin Yeterlidir. Düşüncesinin Değişkenlere Göre Farklılaşmanın Dağılımı

	tamamıyla katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Tamamıyla katılmıyorum		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
BİLİMLERİ CİNSİYET	Erkek	16	4	109	27,3	274	68,7	399	61,4	$X^2=2,157$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	10	4	82	32,7	159	63,3	251	38,6	
	TOPLAM	26	4	191	29,4	433	66,6	650	100	
	İlahiyat	1	2,4	11	26,8	29	70,7	41	6,3	$X^2=6,745$ Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	4	1,8	65	28,6	158	69,6	227	34,6	
	Fen Sağ B	17	5,7	88	29,4	194	64,9	299	45,9	
	G.Sanatlar	4	4,8	28	33,3	52	61,9	84	12,9	
	TOPLAM	26	4	192	29,5	433	66,5	651	100	
MEZUN OLUNAN	İHL.	1	1,5	18	27,3	47	71,2	66	10,4	$X^2=3,250$ Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	22	4,9	134	29,8	293	65,3	449	70,8	
	Meslek L.	2	2,4	23	28	57	69,5	82	12,9	
	Kol. Öz. F.	1	2,7	12	32,4	24	64,9	37	5,8	
	TOPLAM	26	4	192	29,5	433	66,5	651	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	4	3,4	33	27,3	47	71,2	66	10,4	$X^2=2,749$ Sd=6 P>0,05
	Orta	13	4	96	29,3	219	66,8	328	58,1	
	Yüksek	3	4,3	26	37,7	40	58	69	12,2	
	Üst	2	4,1	16	32,7	31	63,3	49	8,7	
	TOPLAM	22	3,9	171	30,3	372	65,8	565	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	1	1,4	14	20,3	54	78,3	69	10,6	$X^2=13,065$ Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	3	2,8	30	28	74	69,2	107	16,4	
	Küçük Şehir	7	4,3	53	32,3	104	63,4	164	25,2	
	Büyük Şehir	9	6,6	46	33,6	82	59,9	137	21	
	Ank. İst. İzm.	3	8,3	9	25	24	66,7	36	5,5	
	Malatya	3	2,2	40	28,8	96	69,1	139	21,3	
	TOPLAM	26	4	192	29,4	434	66,6	652	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	13	2,3	169	29,8	385	67,9	567	87,8	$X^2=40,739$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	10	18,9	17	32,1	26	49,1	53	8,2	
	Ateist	1	10	1	10	8	80	10	1,5	
	Başka	1	6,3	3	18,8	12	75	16	2,5	
	TOPLAM	25	3,9	190	29,4	431	66,7	646	100	

2.3-Kalp Temizliği İbadetlerden Önemlidir

“İbadetler önemli değildir. Önemli olan kalp temizliğidir.” düşüncesi günümüzde sıkça dile getirilen bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır.”sen insanın içine bak”, “insanın içi temiz olmalı” gibi ifadelerle dile getirilen bu düşünce, niyetlerin temizliği, riyasızlık, başkalarının hak ve hukukuna saygılı

olma art niyet taşımamayı kısmen ifade etse de kanaatimizce ibadetleri yerine getirememenin ortaya çıkardığı bir savunma mekanizmasıdır.

Üniversite öğrencilerinin bu konudaki tutumlarını tespit amacıyla verdiğimiz, “önemli olan kalp temizliğidir, ibadet çok önemli değildir” düşüncesi hakkındaki tamamıyla katılıyorum, kısmen katılıyorum, tamamıyla katılmıyorum, şeklinde ifade ettikleri tutumları tablo 48’de görülmektedir.

TABLO 48:“Önemli Olan Kalp Temizliğidir, İbadetler Çok Önemli Değildir” Düşüncesi Ve Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Tamamıyla katılıyorum	75	11,2
Kısmen katılıyorum	184	27,8
Tamamıyla katılmıyorum	402	61
TOPLAM	661	100

Verileri incelendiğinde cevap veren öğrencilerin çoğunluğunun (% 61) önemli olan kalp temizliğidir, ibadetler çok önemli değildir, düşüncesine tamamen karşı olduğu görülmektedir. Bu düşünceye kısmen katılanlar (% 27,8), önemli bir oranı teşkil ederken, tamamıyla katılanlar (% 11,2) azınlığı oluşturmaktadırlar. Kelami açıdan sağlıklı bir tutum olan bu düşünceye tamamen katılma oranının, ibadetin gerekliliğine tamamen katılma (tab 44) ve ibadetleri şekilcilik olarak gören anlayışın oranından (tab 46) yüksek gerçekleşmesi dikkat çekmektedir.

Konuya değişkenler açısından yaklaştığımızda cinsiyet, bilim alanları, mezun olunan lise türü, ekonomik durum ve dini kimlik değişkenleri ile konu arasında manidarlık tespit edilmiştir.(Tab 49)

Cinsiyet değişkeni ile konu arasındaki ilişkiye bakıldığında kalp temizliğini asıl alıp ibadeti çok önemli görmeyen anlayışa sahip kız ve erkek

öğrenciler birbirine çok yakın oranlarda iken, kısmen ve tamamen katılan öğrenciler arasında önemli farklılık görülmektedir.

TABLO 49: “Önemli Olan Kalp Temizliğidir, İbadetler Önemli Değildir” Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı

	Tamamıyla katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Tamamıyla katılmıyorum		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
CİNSİYET	Erkek	45	11,1	86	21,3	273	67,6	404	61,4	X ² =24 Sd=2 P<0,05
	Bayan	30	11,8	97	38,7	127	50	254	38,6	
	TOPLAM	75	11,4	183	27,8	400	60,8	658	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	0	0	9	22,5	31	77,5	40	6,1	X ² =35,052 Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	19	8,3	61	26,8	148	64,9	228	34,6	
	Fen Sağ B	35	11,6	79	26,1	189	62,4	303	46	
	G.Sanatlar	21	23,9	35	39,8	32	36,4	88	13,4	
	TOPLAM	75	11,4	184	27,9	400	60,7	659	100	
MEZUN OLUNANLISE	İHL	0	0	11	16,9	54	83,1	65	10,1	X ² =24,786 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	58	12,8	131	28,9	265	58,4	454	70,8	
	Meslek L.	12	14,3	21	25	51	60,7	84	13,1	
	Kol. Öz. F.	1	2,6	17	44,7	20	52,6	38	5,9	
	TOPLAM	71	11,1	180	28,1	390	60,8	641	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	9	7,7	21	17,9	87	74,4	117	20,4	X ² =26,162 Sd=6 P<0,05
	Orta	37	11,1	92	27,5	205	61,4	334	58,3	
	Yüksük	8	11,3	30	42,3	33	46,5	71	12,4	
	Üst	11	21,6	19	37,3	21	41,2	51	8,9	
	TOPLAM	65	11,3	162	28,3	346	60,4	573	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	7	10	15	21,4	48	68,6	70	10,6	X ² =6,790 Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	12	11	30	27,5	67	61,5	109	16,5	
	Küçük Şehir	13	7,9	50	30,3	102	61,8	165	25	
	Büyük Şehir	17	12,4	39	28,5	81	59,1	137	20,8	
	Ank. İst. İzm.	7	18,9	9	24,3	21	56,8	37	5,6	
	Malatya	18	12,7	41	28,9	83	58,5	142	21,5	
	TOPLAM	74	11,2	184	27,9	402	60,9	660	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	29	5,1	159	27,8	384	67,1	572	87,5	X ² =194,573 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	31	56,4	15	27,3	9	16,4	55	8,4	
	Ateist	9	75	2	16,7	1	8,3	12	1,8	
	Başka	4	26,7	4	26,7	7	46,7	15	2,3	
	TOPLAM	73	11,2	180	27,5	401	61,3	654	100	

İbadetleri önemli görmeyip, kalp temizliğini asıl alan bu düşünceye, kız öğrencilerin yarısı (%50), tamamen katılmazken, erkek öğrencilerde bu oran % 67,6'ya yükselmiştir. Bu düşünceye kısmen katılanlar erkek öğrencilerde % 21,3

olarak görülürken, kız öğrencilerde % 38,7 olarak tespit edilmiştir. Kız ve erkek öğrenciler arasındaki fark, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre konuya daha duygusal yaklaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Eğitim görülen bilim alanları itibariyle konu hakkındaki farklılaşmalara bakıldığında, güzel sanatlar eğitimi alan öğrenciler kalp temizliğinin ibadetten daha önemli olduğu düşüncesine diğer bilim alanlarına nispetle daha yüksek oranda katıldıkları görülmektedir. Düşünceye tamamiyle karşı çıkanlar ilahiyat eğitimi alan öğrencilerde (% 77,5) diğer bilim alanlarına göre daha yüksek tespit edilmiştir. Güzel sanatlar eğitimi alanlar (% 36,4) en düşük oranda karşı çıkarlarken, sosyal bilimler (% 64,9) ve fen ve sağlık bilimleri (% 62,4) alanlarında bir birlerine yakın oranlar görülmektedir. Yine bu fikre kısmen katılanlar güzel sanatlar eğitimi alanlarda (% 39,8) diğer bilim alanlarında eğitim gören deneklere göre yüksek bulunmuştur.

Mezun olunan lise değişkeni ile kalp temizliğinin ibadetten daha önemli olduğu düşüncesi arasındaki farklılaşmada imam hatip lisesi mezunlarının (% 83,1) yüksek oranda bu fikre katılmamaları ve kolej, özel okul vs. mezunu öğrencilerin yarıya yakınının (% 44,7) kısmen katılmaları dikkat çekmektedir. Mezun olunan lise türleri açısından öğrencilerin çoğunluğu bütün liselerde bu düşünceye karşı çıkmaktadır.

Ekonomik durum değişkeni bağlamında konuya yaklaşıldığında düşük ve orta gelir guruplarındaki deneklerin çoğunluğunun bu düşünceye karşı çıktıkları görülmektedir. Yüksek ve üst gelir guruplarında kalp temizliğini esas alıp ibadetleri önemsememe tutumuna tamamiyle katılmayanlar çoğunluğu oluşturmakla beraber bu düşünceye kısmen katılanlarla yakın seviyededirler. Düşünceye tamamiyle

katılma oranı alt ve orta gelir gurubunda üst ve yüksek gelir gurubuna göre daha düşük tespit edilmiştir.

Görüldüğü gibi sosyo ekonomik seviye yükseldikçe ibadeti önemseme ve ilgi azalmaktadır. Emin Köktaş (1993) tarafından yapılan araştırmada namaza karşı ilginin sosyo ekonomik seviye yükseldikçe azaldığı tespit edilmiştir. (Köktaş 1993: 111) Bu bakımdan sosyo ekonomik seviye yükseldikçe ibadetleri önemsemenin azaldığı söylenebilir.

Kalp temizliğini esas alıp ibadetleri önemsememe ile dini kimlik değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında kendini sünni ve alevi olarak tanımlayanlar arasındaki farklılaşma dikkat çekmektedir.

Kendini sünni olarak tanımlayan öğrencilerin % 5,1'i bu düşünceye tamamiyle katılırlar iken, alevi tanımlamasını yapanlarda bu oran % 56,4'e yükselmiştir. Her iki gurupta da düşünceye kısmen katılanlar bir birine yakın oranlardadır. Bu düşünceye alevi tanımlamasını yapanların % 16,4'ü karşı çıkarken sünni öğrencilerde bu oran %67,1'e yükselmiştir. Sonuç olarak elde edilen verilere göre sünni tanımlamasını yapan öğrencilerin ibadetleri, alevi tanımlamasını yapan öğrencilere göre daha çok önemsedikleri söylenebilir.

2.4-İbadetler İmanı Kuvvetlendirir mi?

İbadet ve iman iki ayrı olgu olmakla birlikte, birbirlerinden tamamen ayrılamayacaklarını belirtmiştik. İbadetler imanın koruyucu fanusu gibidir. İbadet olmadan tam ve mütakamil manada imandan söz edilemez. Bundan dolayı İslam alimlerine göre ibadetler imanı kuvvetlendirir.

Bu konuda öğrencilere “ibadet yapmak, imanı kuvvetlendirir, yapmamak zayıflatır” fikrini doğru buluyor musunuz” sorusu sorulmuştur. Ankete katılanlar

tutumlarını tamamen doğrudur, kısmen doğrudur, tamamen yanlış ve kısmen yanlış seçeneklerinde ifade etmişlerdir. Seçenekler arasında elde edilen farklılaşmaların yüzdeler dağılımları tablo 50’de görülmektedir.

TABLO 50: İbadet Yapmak İmanı Kuvvetlendirir, Yapmamak Zayıflattır

TUTUMLAR	n	%
Tamamen doğrudur	466	71
Kısmen doğrudur	125	19
Tamamen yanlıştır	46	7
Kısmen yanlıştır	23	3
TOPLAM	660	100

Tablo 50’ye bakıldığında cevap verenlerin çoğunluğu (%71), ibadetlerin imanı kuvvetlendirdiğini kabul ettiği görülmektedir. Bu düşüncüyü kısmen doğru bulanlar % 19, kısmen yanlış bulanlar % 3 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden öğrencilerin genelinin bu düşünceye olumlu yaklaştıkları söylenebilir.

İbadetlerin imanı kuvvetlendirdiği düşüncesi ile değişkenler arasındaki farklılaşmayı tespit amacıyla yapılan chi-square testi sonucunda, ekonomik durum değişkeni dışında diğer değişkenlerle konu arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.(tab 51)

Cinsiyet değişkeni itibariyle erkek öğrencilerin % 74,6’sı ibadetlerin imanı kuvvetlendirdiğini tamamen kabul etmektedir. Bayan öğrencilerde bu oran %63,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kısmen katılanlar erkeklerde % 16,7 kız öğrencilerde % 22,7 olarak tespit edilmiştir. Bu düşünceye olumsuz yaklaşp tamamen yanlış bulma tutumu erkeklerde % 6,2 iken kız öğrencilerde % 8,4 olarak görülmüştür. Kısmen olumsuz yaklaşma tutumu kız öğrencilerde (% 5,2), erkek öğrencilere (% 2,5) göre yüksek bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni açısından elde edilen veriler topluca değerlendirildiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran konuya olumsuz yaklaştıkları söylenebilir. Mezun olunan lise türü bakımından konuya

bakıldığında imam hatip lisesi öğrencilerinde olumsuz tutum görülmemektedir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 91) ibadetlerin imanı kuvvetlendiği fikrini doğru bulduklarını belirtmişlerdir. Diğer lise mezunları arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Kanaatimizce, imam hatip lisesi mezunlarının, İslam kültür tarihindeki iman-amel ilişkisi üzerine yapılan tartışmaların da müfredatlarında yer alan akaid ve kelim eğitimi almalarından kaynaklandığı düşünülebilir

TABLO 51: İbadetler Kişinin İmanını Kuvvetlendirir, Yapmamak Zayıflatır Düşüncesi Ve Değişkenler Arası Farklılaşmanın Dağılımı

	Değişkenler	Tamamen doğrudur		Kısmen doğrudur		Tamamen yanlıştır		Kısmen yanlıştır		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	303	74,6	68	16,7	25	6,2	10	2,5	406	61,8	$X^2=9,854$ Sd=3 P<0,05
	Bayan	160	63,7	57	22,7	21	8,4	13	5,2	251	38,2	
	TOPLAM	463	70,5	125	19	46	7	23	3,5	657	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	34	81	8	19	0	0	0	0	42	6,4	$X^2=23,901$ Sd=9 P<0,05
	Sosyal B.	175	77,1	33	14,5	13	5,7	6	2,6	227	34,5	
	Fen Sağ B.	211	69	57	18,6	25	8,2	13	4,2	306	46,5	
	TOPLAM	464	70,5	125	19	46	7	23	3,5	658	100	
MEZUN OLUNAN	İHL	61	91	6	9	0	0	0	0	67	10,5	$X^2=24,768$ Sd=9 P>0,05
	Klasik Lise	298	65,8	95	21	40	8,8	20	4,4	453	70,7	
	Meslek L.	64	77,1	15	18,1	3	3,6	1	2,6	83	12,9	
	Kol. Öz. F.	28	73,7	8	21,1	1	2,6	1	2,6	38	5,9	
	TOPLAM	451	70,4	124	19,3	44	6,9	22	3,4	641	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	90	76,3	18	15,3	10	8,5	0	0	118	20,6	$X^2=13,731$ Sd=9 P>0,05
	Orta	231	69,2	67	20,1	24	7,2	12	3,6	334	58,3	
	Yüksek	47	67,1	15	18,1	3	3,6	1	2,6	83	12,9	
	Üst	35	68,6	9	17,6	2	3,9	5	9,8	51	8,9	
	TOPLAM	403	70,3	109	19	40	7	21	3,7	573	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	55	77,5	9	12,7	4	5,6	3	4,2	71	10,8	$X^2=41,917$ Sd=15 P<0,05
	Kas.Küçük	82	76,6	19	17,8	5	4,7	1	0,9	107	16,2	
	Küçük Şehir	130	78,3	24	14,5	8	4,8	4	2,4	166	25,2	
	Büyük Şehir	79	57,2	39	28,3	11	8	9	6,5	138	20,9	
	Ank. İstizm.	22	57,9	7	18,4	9	23,7	0	0	38	5,8	
	Malatya	98	70	27	19,3	9	6,4	6	4,3	140	21,2	
	TOPLAM	466	70,6	125	18,9	46	7	23	3,5	660	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	444	77,1	108	18,8	10	1,7	14	2,4	576	88,1	$X^2=243,84$ Sd=9 P<0,05
	İslam Alevi	12	23,5	11	21,6	23	45,1	5	9,8	51	7,8	
	Ateist	1	9,1	1	9,1	8	72,7	1	9,1	11	1,7	
	Başka	8	50	3	18,8	4	25	1	6,3	16	2,4	
	TOPLAM	465	71,1	123	18,8	45	6,9	21	3,2	654	100	

Eğitim görülen bilim alanları itibariyle ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin imam hatip lisesi mezunu deneklerde grldği gibi düşünce hakkında olumsuz tutum geliştirmedikleri görülmektedir. Ancak ibadetlerin imanı kuvvetlendirdiği düşüncesine tamamiyle katılanlar imam hatip lisesi mezunlarında % 91 iken, ilahiyat eğitimi alan öğrencilerde % 81'e düşmüştür. Bu düşünceyi kısmen doğru bulma oranlarında da ilahiyat eğitimi alan öğrencilerde on puanlık bir artış gözlenmektedir. Bu durum ilahiyat fakültelerinde bu konunun tartışmaya açılmasından ve detaylı olarak işlenmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin diğer bilim alanlarına göre ibadetlerin imanı kuvvetlendirdiğine tamamiyle katılma oranı çok düşük olarak görülmektedir. Konuya tamamiyle katılma tutumu, fen ve sağlık bilimleri % 69 sosyal bilimler %77 güzel sanatlar eğitimi alanında %53 olarak tespit edilmiştir. Bu fikre kısmen katılma tutumu güzel sanatlar eğitimi alanlarında (% 32,5) diğer bilim alanlarına göre yüksek olarak gözlenmiştir.

Konuya ğrencilerin niversiteye gelmeden önce yaşadıkları en uzun sosyal evre itibariyle bakıldığında, metropol ve büyük şehirde yaşayanların diğer sosyal çevrelerde yaşayanlara göre olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. İbadetlerin imanı kuvvetlendirdiği düşüncesine tamamiyle katılma tutumu hayatının en uzun kısmını metropol ve büyük şehirlerde geçirdiğini belirtenlerde diğer sosyal çevrelere göre daha düşük, tamamiyle katılmama tutumu ise daha yüksek tespit edilmiştir. Dolayısıyla sosyal evre büyüdükçe kişilerin geleneksel dinin inançlarında farklılaşmaların meydana geldiği düşünülebilir.

Dini kimlik değişkeni açısından bakıldığında kendilerini snmi ve alevi tanımlamasıyla tanımlayanlar arasındaki fark dikkat çekmektedir. İbadetlerin

imanı kuvvetlendirdiği düşüncesini tamamıyla doğru bulanlar sünni tanımlamasını yapan deneklerde % 77,1 iken alevi tanımlamasını yapanlarda % 23,5, kısmen doğru bulanlar ise sünnilerde % 18,8 aleviler de % 21,6 olarak tespit edilmiştir. Düşüneyi tamamen yanlış bulanlar sünnilerde % 1,7 aleviler de % 45,1 kısmen yanlış bulma tutumu sünnilerde % 2,4 aleviler de % 9,4 olarak bulunmuştur. Bu durum ibadetlerin sünni tanımlamasını yapanlar tarafından daha çok önemsendiği şeklinde yorumlanabilir.

İbadetleri yerine getirme tutumuna geçmeden önce örneklemin ibadetlere yaklaşımı konusunda sonuç olarak şunlar söylenebilir. Öğrencilerin çoğunluğu ibadetlerin gerekliliğine ve önemine inanmaktadır. Yine amelsiz imanın yeterli olmadığı yönünde tutum geliştirenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bununla birlikte ibadetlerle ilgili şüphe ve sorunları olanlarında önemli bir kısmı oluşturduklarını ifade etmekte yarar vardır.

Değişkenler itibariyle , bayan, güzel sanatlar eğitimi, üst ve yüksek gelir gurubuna dahil öğrencilerin, düşük oranda da olsa temel İslam esaslarına iman konularında görülen olumsuz yaklaşımları, ibadet konusundaki tutumlarında da devam ettiği görülmektedir. Sünni ve alevi öğrencilerin ibadetlere yaklaşımların da önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Sünni tanımlamasını yapan öğrencilerde amel ve imanı bir birinden ayırmayan bir tutum, alevi tanımlamasını yapan deneklerde inancın ibadetten önemli olduğu yönünde bir tutum geliştiği söylenebilir.

3-İbadetleri Yerine Getirme

öğrencilerin genel olarak ibadetlere yaklaşımlarını ortaya koyduktan sonra ibadetleri yerine getirme tutumuna bakmak yararlı olacaktır. Bu amaçla

“ibadetleri yerine getirme açısından içinde bulunduğunuz durum ve tutum aşağıdakilerden hangisidir” şeklinde sorduğumuz soruya verilen cevaplar ve dağılımları tablo 52’de görülmektedir.

TABLO 52: İbadetleri Yerine Getirme Tutumunun Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Her durum ve şartta ibadetimi yaparım	176	27,2
Yaşadığım ortam müsait olmadığı için ibadetlerimi yapamıyorum	59	9,1
İbadetleri zor ve yorucu buluyorum	3	0,5
İbadetlerin nasıl yapılacağını bilmiyorum	1	0,1
Tembellik ihmalkarlık gibi sebeplerden dolayı ibadetleri yerine getiremiyorum	191	29,5
Bulduğum ortama göre tavır alıyorum	13	2
Hem günah işleyip hem ibadet etmek bana çelişki geliyor	41	6,4
Ailemde ibadetlere önem verilmediği için yapmıyorum	6	1
Çevremden ve insanların beni kınamasından çekindiğim için yapmıyorum	2	0,3
İbadetleri önemsemiyorum	33	5,1
Başka	59	9,1
Birden fazla cevap	63	9,7
TOPLAM	647	100

Tablo 52 incelendiğinde cevap verenlerin çoğunluğu (% 29,5) tembellik ve ihmalkarlık gibi sebeplerden dolayı ibadetlerini yerine getiremediklerini ifade edenlerden oluşmaktadır. Her durum ve şartta ibadetlerini yerine getirdiğini belirtenler % 27,2 olarak tespit edilmiştir. Yaşanan ortamın müsait olmadığı gerekçesi ile ibadetlerini yerine getirmeyenler (% 9,1) cevap verenler içinde önemli bir orana sahip oldukları görülmektedir. Hem günah işleyip, hem ibadet etmeyi çelişkili bir tutum olarak gördükleri için ibadet yapmadıklarını belirtenlerin oranı (% 6,4) dikkat çekmektedir. Bunun yanısıra ibadetleri önemseyenlerin oranı da (% 5,1), dikkate değer seviyelere ulaştığı görülmektedir. Diğer seçenekler de ibadetleri yerine getirme tutumlarını ifade edenler çok düşük oranlarda tespit edilmiştir.

İbadetlere yerine getirme tutumunu başka seçeneğini işaretleyerek belirtenler (% 9,1) önemli orana sahip bulunmuştur. Bu seçenekte tutumlarını ifade edenlerin çoğunluğunu “ibadetleri mi yapmaya çalışıyorum” diyenler ve ibadetlerini yerine getirmekle birlikte tembellik, ihmalkarlık ve zaman gibi gerekçelerle bazen yapamadıklarını ifade edenler oluşturmaktadır. Bazı deneklerin İbadetlerini yaptıkları halde başka seçeneğinde tutumlarını belirtmeleri “her durum ve şartta ibadetimi yaparım” cümlesinin kesinlik ifade etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bazı öğrencilerin birinci seçeneği işaretleyip yanına “çalışıyorum”, “bazen aksatıyorum” gibi ifadeler yazmaları bu kanaatimizi doğrulamaktadır.

Açık uçlu soruya verilen cevapların bazıları aynen şöyledir: “zaruri yer ve ortamlar hariç her yerde yaparım.” “İnsanların garipsemesinden bıktığım (çünkü açık bir insanım) ve daha ziyade ibadetin gizliliğine inandığım için mümkün oldukça evimde yaparım.” “İnanmıyorum inanmadığım için de gerek duymuyorum.” “Henüz kedimi buna hazır hissetmiyorum sadece orucumu tutuyorum.” “Ülkede demokrasi adına bir şey olmadığından, dini kısıtlamaya çalıştıklarından dolayı doğru dürüst yerine getiremiyorum.” “Yarım yamalak işleri sevmiyorum. Dini bilgilerim tam ve kesin değil bundan dolayı ibadetten uzağım diyebilirim.” “yapıyordum. Daha sonra ihmalimin ve çevrem etkisiyle uzaklaştım. Şimdi bir boşluktaım inançlı ama günahkar olmak acı.” “İçimden gelmediği için yapamıyorum.” “Hem günah işliyor hem ibadet yapıyorum.”

Soruda birden fazla seçenek işaretlenmemesi istendiği halde tutumlarını birden fazla seçenek işaretleyerek ifade edenler (% 9,7) yüksek seviyede tespit edilmiştir. Anket tekniği açısından değerlendirmeye alınmaması gerekse de,

yüksek oranda bulunması kanaatimizce anlamlıdır. Cevapları incelendiğinde ibadetlerini yerine getiremeyenler gerekçelerini birden fazla seçeneği işaretleyerek belirtme gereği duydukları görülmüştür. Belirtilen ifadeler içinde yaşanan ortamın uygun olmaması, tembellik ve ihmalkarlık ve hem günah işleyip hem ibadet etmenin çelişki olarak algılanması seçeneklerini birlikte işaretleyenler yoğun olarak gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra ibadete aijede önem verilmememesi, kınanma korkusu da bazı seçeneklerde birlikte işaretlenmiştir.

Şüphesiz çok geniş bir alanı içine alan ibadeti yerine getirme tutumunu bir soru ile tespit etmek mümkün değildir. İbadetlerin kendine has özellikleri örneğin namaz için abdest, kılınacak yer, örtünme gibi şartlar gerekir iken oruç için böyle şartların gerekmemesi farklı tutumların gösterilmesine sebep olmaktadır. (Bayyigit 1988:101) Ayrıca nafile adını alan ve tamamen kişinin kendi istek ve arzusuna bağlı ibadetler tek tek sorgulanarak tutumlar öğrenilebilir. Dolayısıyla elde edilen verilerin gençlerin ibadetleri yerine getirme tutumlarını kesin ve tam olarak ortaya koyduğunu düşünemeyiz. Ancak sonuçların onların ibadetleri yerine getirme tutumları hakkında genel bilgiler ve bir ön fikir verdiği düşünülebilir.

Sonuç olarak öğrencilerin önemli bir kısmı ibadetleri yerine getirirken, çoğunluk ibadetlerini yerine getirmediği ve bunun en önemli sebebi olarak ihmal ve tembelliğin karşımıza çıktığı söylenebilir.

4-Gerekliliğine İnanılmayan İbadetler

İbadeti kısaca insanın Tanrı olarak kabul ettiği varlığa tapınma eylemini ifade eden davranışları olarak tanımlayabiliriz. İslam dininde ibadeti müslüman ferdin kendisini Allah'a teslim ettiğini gösteren eylemleri olarak tarif edebiliriz. Bu eylemler Allah tarafından tespit edilmiş ve O'nun peygamberi Hz. Muhammed

tarafından uygulanarak, müslümanlara öğretilmiş ve açıklanmıştır. Dolayısıyla insana ibadetlerin gerekip gerekmediği konusunda karar verme yetkisi verilmemiştir. Müslümanlar bunları yapmakla sorumlu kılınmıştır.

Ülkemizde zaman zaman hacca gitmenin, döviz israfı, kurban kesmenin, hayvan katliamı olduğu tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmalar kitle iletişim araçlarının etkisi ile toplumun hemen her kesimine ulaşmıştır. Toplumun önemli bir kesimini oluşturan üniversite öğrencilerini bu tartışmaların dışında düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin tutumlarına bu tartışmaların nasıl yansıdığı önemlidir. Bu amaçla ankete katılan deneklere gerekliliğine inanmadıkları için yerine getirmedikleri ibadet veya ibadetlerin varlığı sorularak , bu konudaki tutumları sorgulanmıştır.

TABLO 53: Gerekliliğine İnanılmadığı İçin Yapılmayan İbadetler Ve Dağılımı

İBADETLER	n	%
Namaz	32	4,6
Oruç	20	2,8
Hac	42	6
Zekat	14	2
Kurban	22	3,1
Hepsi	25	3,6
Başka	14	2
BOŞ	590	85,5

Birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği bu soruya örneklemin çoğunluğu (% 85,5) cevap vermemiştir. Elde edilen verilere bakıldığında hac ibadetini gereksiz bulanlar çoğunluktadır. Namaz ibadeti ikinci sırada yer alırken, onu hepsini gereksiz bulanlar izlemektedir. Oruç ve kurbanı gereksiz bulanlar birbirine yakın seviyede iken zekat gerekli olmadığına en az oranda inanılan ibadet olarak görülmektedir.

Açık uçlu seçenekte tutumlarını ifade edenlerin verdikleri cevapların bazıları aynen şöyledir. “Hepsi gerekli ama en son hacca gitmek.” “kapanmak, diğerlerinin amacını da tam olarak bilmiyorum.” “Yapılmaması gerektiğine inanıyorum ama bu gerekliliği de anlamak istiyorum.” “Hepsine inanıyorum ama bazılarını da gereksiz buluyorum. Allah benim içimi bilir.” “tesbih çekmek, zikir yapmak.” “kurban kesmek yerine fakirlere dağıtmayı uygun buluyorum.” “Kurban kesiminden vicdanen rahatsız oluyorum.”

Görüldüğü gibi üniversite öğrencilerinin ibadetleri gerekliliğine inanmadıkları için yerine getirmemeleri söz konusu değildir. Çoğunluğunu inananların oluşturduğu küçük bir kesim ibadetleri gereksiz görmektedir. Açık uçlu seçeneğe bu konudaki tutumlarını yazanlar gerekliliğine inanmama değil bu gerekliliği anlamak isteği yönünde tutum belirtmişlerdir.

Sonuç olarak ibadet boyutu bağlamında elde edilen verileri topluca değerlendirdiğimizde; ibadetlerin gerekliliğine inanma itibarıyla çoğunluk kelami açıdan sağlıklı bir tutum geliştirdiği, ibadetleri yerine getirme noktasında ise çoğunluğun olumsuz bir tavır gösterdiği söylenebilir. Ayrıca ibadetler hususunda sorunlu ve şüpheli tutum geliştiren öğrencilerin varlığı da dikkat çekmektedir.

C-Dini Tecrübe Boyutu

Dini tecrübe boyutu öznel bir karakter taşıyan, dindarlığın subjektif boyutudur. Daha çok duygu ile kavranılan gerçekliğin doğrudan tecrübesini içerir. Kişisel dindarlığın bir işareti dini tecrübe, ihtiyaç, idrak, endişe, güven ve korku biçimlerinde kendini gösterebileceği gibi, inanma arzusu veya hayatın anlamını aramada ortaya çıkabilir. (Köktaş 1993:129) kısaca dini tecrübe inancın insanın iç

dünyasında içselleşmesi, sübjektiflik ve öznellik kazanarak dini duygu şeklinde dış dünyaya yansımadır.

1- Günlük Hayatta Tanrı'nın Yeri

Dini duyguya anlam kazandıran dini motiflerdir. Dini duygunun yaşanması ve heyecan uyandırması kişinin inançındaki unsurlardan kaynaklanır. Tanrı kavramı dini duygunun ve yaşantının ana dinamiğidir.

Günlük hayatta Tanrı'ya algılayış dini yaşantının varlığını belirleme açısından önemlidir. Çünkü dini tecrübenin konusu kutsal, ya da ilahi kudrettir. İnsan fitratında yer alan kudsiyet duygusu ve sezgisi dini hassasiyet olarak yer alır. Başlangıçta içeriği şekillenmemiş olan ilahi kudret sezgisi, belirli bir dinin inanç ve değerlerince kuşatılınca farklılaşarak, o dinin kimliğini taşıyan bir tecrübe haline gelir. Bir başka deyişle dini tecrübe, bir kişi tarafından bir dini gurup, ilahi kudret yani Tanrı'yla, aşkın bir otoriteyle belli bir ilişkiyi kapsayan bütün duygular, algılar ve duyuları içine alır. (Hökelekli 1996: 131-132)

Bu nedenle örneklem için Tanrı'nın günlük hayatta ifade ettiği yer ve anlam sorgulanmaya çalışılmıştır. "Günlük hayatınızda Tanrı'nın yeri nedir" şeklinde sorulmuş ve belli ifadeler verilerek birden fazla seçenekte tutumlarını yansıtmalarına imkan sağlanmıştır. Elde edilen veriler tablo 54'de gösterilmiştir.

TABLO 54:Günlük Hayatta Tanrı'nın Yeri

TUTUMLAR	n	%
Hayatıma bütünüyle hükmeder	262	39
Yalnızca güç duruma düştüğüm zaman ona ihtiyaç duyarım	27	4
Bayram ve Cuma gibi özel günlerde irtibat kurarım	21	3
Bütün hayatımı onun istediği gibi düzenlemek isterim, ancak yapamadığım için suçluluk duyarım	438	65
Yalnızca dua edip yardım, dilediğim, beni psikolojik açıdan rahatlatan bir varlıktır.	52	7
Hayatımı düzenlememde hiçbir rolü yoktur	37	5
Diğer	40	5
Boş	23	3

Tablo incelendiğinde ankete katılanların çoğunluğunun (% 65) bütün hayatlarını Allah'ın istediği gibi düzenlemek istediklerini ama bunu başaramadıkları için suçluluk duyduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Hayatının her safhasında Allah'ın söz sahibi olduğunu belirtenler (% 39) önemli bir seviyede bulunmaktadır. Birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilen soruda tabloda belirtmemekle beraber birinci ve dördüncü seçenekleri birlikte işaretleyenler (% 22) küçümsenmeyecek bir orana ulaştıkları görülmüştür. Soruya cevap verenlerin % 5'i Tanrı mefhumunun kendileri için ifade ettiği anlamı açık uçlu seçenekte belirtme ihtiyacı duymuşlardır.

Açık uçlu seçenekte görüşlerini belirtenlerin verdikleri cevapların bazıları aynen şöyledir. “Yalnızca güç duruma düştüğüm zaman ona ihtiyaç duyarım. Bazen de ondan nefret ederim. Çünkü hiçbir yararını görmedim. Belki görmüş olabilirim ama verdiklerinden daha fazlasını aldığı için pek iyi değil onunla aram.” “Allah Teâlâ'ya dua ederken O'nun benden beklediklerini veremediğim ve de çok günahkar olduğum için Ondan utanıyorum.” “Tanrı diye bir şey yoktur. Allah (c.c) vardır. O'na inanıyor, emir ve nehiyelerini yerine getirmeye çalışıyorum.” “Hayatımda yeri vardır. Fakat pek önem vermiyorum.” “Tanrı'nın yerine ahlak kurallarını ön planda tutarım.” “İletişimimi kendi dilimde ona ihtiyaç, özlem vb.. duygular hissettiğimde sağladığım manevi gücüm.”

Allah'ı yalnızca güç duruma düştüğünde hatırlayıp ihtiyaç duyanlar % 4, bayram ve Cuma gibi özel günlerde hatırlayanlar % 3, yalnızca psikolojik rahatlamayı sağlayan manevi bir güç olarak görenler % 7 ve Tanrı'ya hayatında hiç yer vermeyenler % 5 olarak bulunmuştur.

Yukarda elde edilen verilerden çoğunluğunun dini tecrübeyi yaşadıkları söylenebilir. Dini tecrübenin önemli bir boyutu, ilahi kudret ile kurulan ilişkinin doğurduğu sorumluluk duygusunun farkına vararak, gereklerini yerine getirmektir. Öğrencilerin çoğunluğunun hayatlarını Allah'ın istediği gibi düzenlemek istemeleri ve bunu yerine getiremedikleri için suçluluk duymaları, onların bu sorumluluklarının farkında olmaları şeklinde yorumlanabilir,

Dini tecrübenin varlığı ve yaşanması din duygusunun varlığına bağlıdır. Bu nedenle sorulan "Günlük yaşayışınız dahilinde kendinizi Allah'a yakın hissederek bir heyecan ve ürperti duyduğunuz anlar oluyor mu" sorusuna verilen cevaplar tablo 55'de görülmektedir.

TABLO 55:Günlük Yaşayış Dahilinde Kendini Allah'a Yakın Hissetme Bir Heyecan Ve Ürperti Duyma

TUTUMLAR	n	%
Genellikle duyarım	210	31
Ara sıra duyarım	403	60
Hiçbir zaman duymam	61	9
TOPLAM	674	100

Tablo 55'de görüldüğü gibi cevap verenlerin % 31'i genellikle böyle bir tecrübeyi yaşadığını, % 60'ı ara sıra kendini Allah'a yakın hissederek bir heyecan ve ürperti duyduğunu ifade ederken, hiç böyle bir duyguyu yaşamadığını belirtenler % 9'dur. Bu verilerin dini tecrübenin öğrencilerin çoğunluğu tarafından çok yoğun olarak yaşandığını gösterdiği söylenebilir.

Konuya değişkenler arasındaki ilişki ve farklılaşmalar açısından bakıldığında, mezun olunan lise ve dini kimlik değişkeni ile konu arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. (tab 56)

Mezun olunan lise türü itibariyle, imam hatip lisesinden mezun olan öğrencilerin diğer lise türlerinden mezun olan öğrencilere göre dini duygu ve

heyecanı daha yoğun yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte diğer lise türlerinden mezun olan öğrencilerin çoğunluğunun dini duygu ve heyecanı yaşadığı tespit edilmiştir.

TABLO 56:Günlük Yaşayış Dahilinde Kendini Allah'a Yakın Hissetme Ve Değişkenler Arasındaki İlişki Ve Farklılaşmanın Dağılımı

	Değişkenler	genellikle		Ara sıra		Hiç bir zaman		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CINSİYET	Erkek	129	31,3	239	58	44	10,7	412	61,4	$X^2=3,521$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	80	30,9	162	62,5	17	6,6	259	38,6	
	TOPLAM	209	31,1	401	59,8	61	9,1	671	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	13	32,5	27	67,5	0	0	40	6	$X^2=7,897$ Sd=6 P>0,05
	Sosyal B.	72	30,9	141	60,5	20	8,6	233	34,7	
	Fen Sağ B	89	28,9	186	60,4	33	10,7	308	45,8	
	G.Sanatlar	35	38,5	48	52,7	8	8,8	91	13,5	
	TOPLAM	209	31,1	402	59,8	61	9,1	672	100	
MEZUN OLANAN	İHL	27	41,5	38	58,5	0	0	65	10	$X^2=13,244$ Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	138	29,7	275	59,1	52	11,2	465	71,4	
	Meslek L.	25	30,1	52	62,7	6	7,2	83	12,7	
	Kol. Öz. F.	12	31,6	25	65,8	1	2,6	38	5,8	
	TOPLAM	202	31	350	59,9	59	9,1	651	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	40	34,2	65	55,6	12	10,3	117	20,1	$X^2=4,696$ Sd=6 P>0,05
	Orta	103	30,5	208	61,5	27	8	338	58,2	
	Yüksek	24	34,3	37	52,9	9	12,9	70	12	
	Üst	14	25	35	62,5	7	12,5	56	9,6	
	TOPLAM	181	31,2	345	59,4	55	9,5	581	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	20	28,6	41	58,6	9	13	70	10,4	$X^2=9,441$ Sd=10 P>0,05
	Kas.Küç İlçe.	33	30,6	66	61,1	9	8,3	108	16	
	Küçük Şehir	54	31,4	104	60,5	14	8,1	172	25,6	
	Büyük Şehir	35	25,2	92	66,2	12	8,6	139	20,7	
	Ank. İst. İzm.	13	32,5	21	52,5	6	15	40	5,9	
	Malatya	55	38,2	78	54,2	11	7,6	144	21,4	
	TOPLAM	210	31,2	402	59,7	61	9,1	673	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	194	33,9	359	62,7	20	3,5	573	85,9	$X^2=233,334$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	8	14	32	56,1	17	29,8	57	8,5	
	Ateist	0	0	1	5,5	17	94,5	18	2,7	
	Başka	8	42,1	4	21,1	7	36,8	19	2,8	
	TOPLAM	210	31,5	396	59,4	61	9,1	667	100	

Dini kimlik değişkeni ile günlük hayatta dini duygu ve heyecanı yaşama arasında ki ilişkiye bakıldığında kendini sünni ve alevi olarak tanımlayanlar arasındaki farklılaşma dikkat çekmektedir.

Kendini sünni İslam olarak tanımlayan öğrencilerin % 62,7'si, alevi İslam tanımlamasını yapanların % 56,1'i günlük yaşayışları dahilinde ara sıra kendilerini Allah'a yakın hissederek bir heyecan ve ürperti duyduklarını belirtmişlerdir. Her zaman bu duyguyu yaşayanlar sünnilerde % 33,9 aleviler de % 14 olarak tespit edilmiştir. Kendini başka bir dinî kimlikle tanımlayan öğrenciler arasında her zaman bu duygu ve heyecanı yaşayanlar % 42 olarak görülmektedir.

Hiçbir zaman bu duyguyu yaşamayanlar içinde ateist tanımlamasını yapanlar (% 94,5) ön sırada olarak görülmektedir. Alevi öğrenciler içinde bu duyguyu yaşamayanlar % 29,8 olarak tespit edilirken sünni tanımlamasını yapan öğrencilerde (% 3,5) çok düşük seviyelerde bulunmuştur. Tespit edilen verilere göre alevi öğrenciler içinde önemli bir kısmının dinî duygu ve heyecanı hiç yaşamadığı söylenebilir.

2-Dini Görevler Yerine Getirilmediğinde Duyulan Rahatsızlık

Dini suçluluk, dinî kişiye yüklediği sorumlulukları yerine getirememenin verdiği sıkıntılar sonucunda ortaya çıkan bir duygu olarak ifade edilebilir. Acaba öğrenciler Allah'a karşı görevlerini yerine getiremediklerinde suçluluk duymakta mıdır? İbadetlerini diğer dinî sorumluluklara göre belirgin ve yaygın olarak bilinmesi göz önünde bulundurularak suçluluk duygusu ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 57 incelendiğinde ibadetleri yapmadıkları için kendini her zaman suçlu hissedenler % 55, genellikle %22, ara sıra hissedenler% 13 bulunmuştur. Hiçbir zaman ibadetleri yerine getirmediği için suçluluk duymadığını ifade edenler % 10 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi öğrencilerin çoğunluğu ibadetleri yerine getiremediği için kendini suçlu hissetmektedir.

TABLO 57: İbadetlerin Yerine Getirilmediğinde Duyulan Rahatsızlık

TUTUMLAR	n	%
Her zaman hissederim	364	55
Genellikle hissederim	145	22
Ara sıra hissederim	86	13
Hiçbir zaman hissetmem	67	10
TOPLAM	662	100

Daha öncede belirttiğimiz gibi Allah ile kul arasındaki ilişki sorumluluk duygusunu da beraberinde getirir. Tablo 57’de tespit edilen verilere göre öğrencilerin dini vecibelerini yerine getiremedikleri zaman suçluluk duygusuna kapılmaları, dini sorumluluklarının farkında olmaları şeklinde yorumlanabilir.

3-Zor Durumda Kalındığında Yapılan Davranışlar

İnsan doğduğu andan itibaren hep birilerinin yardımına ihtiyaç duyar. Bebekliğinde anne ve babaya muhtaç olan insan, büyüdükçe arkadaş, öğretmen ve eş gibi başkalarına da ihtiyaç duyar. İhtiyaç duyulanların ismi değişirken, muhtaç olma ölene kadar devam eder. Bu ihtiyaç bebek iken yemek, içmek, yapılan işte yardım etmek gibi maddi olduğu gibi sevgi, himaye, güven gibi manevi unsurları da içerir. İnsanın doğumunun ilk günlerinden itibaren büyümek ve gelişmek için daha kuvvetli birilerinin sevgi ve şefkatine korunmasına duyduğu himaye edilme ve bağlanma eğilimi (Kasapoğlu 1997:28) büyüdükçe sonsuz bir kudrete bağlanma eğilimi olarak ortaya çıkar. İşte Allah’a iman insanın bu ihtiyacına karşılık verir. Zor durumda kaldığında, Allah’a sığınarak sıkıntı ve sorunlarını aşmaya çalışır.

İnönü üniversitesi öğrencileri sıkıntı ve problemlerini aşmak için dine ne derecede müracaat etmektedirler. Bu amaçla zor durumda kaldıklarında hangi davranışları gösterdikleri sorulmuştur. Öğrencilerin birden fazla seçenek işaretleyerek verdikleri cevapların dağılımı tablo 58’de görülmektedir.

TABLO 58:Zor Durumda Kalındığında Yapılan Davranışlar

TUTUMLAR	n	%
Kurşun döktürmek	9	1
Muska yazdırmak	19	2
Büyü yaptırmak	2	0,002
Yatırları ziyaret etmek	30	4
Fal baktırmak	12	1
Kur'an okumak	287	41
Bildiğim duaları okumak	512	74
Adak adamak	200	28
Başka	92	13

Tablo incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğunun zor durumlarla karşılaştıklarında bildikleri duaları okuyarak, Allah'a sığındıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca açık uçlu seçenekte tutumlarını belirten deneklerin çoğunluğu zor durumda kaldıklarında dua ettiklerini, Allah'a sığındıklarını ve Allah'tan yardım dilediklerini ifade etmişlerdir.

Zor durumda kalındığında, dua etmekten sonra, Kur'an okumak (% 41) ve adak adamak (% 28) en çok yapılan iki davranış olarak görülmektedir. Kurşun döktürmek, muska yazdırmak, büyü ve fal bakmak gibi tutumlara öğrenciler itibar etmezlerken, zor durumda kaldığında yatırları ziyaret edenler (% 4) çok küçük bir oran olarak görülmüştür.

4-Din Ve Özgürlük

Din inananlara bazı sorumluluklar yükleyerek, davranışlarına bazı sınırlamalar getirir. İnsana istediği davranışları yapabileceği hareket alanı sağlarken, bazı davranışları da yasaklar. Dolayısıyla yasaklar ve sınırlamalar insan özgürlüğüne yönelik müdahale olarak değerlendirilebilir.

Bilimsel ve akılcı düşünmeye daha elverişli olan üniversite gençliği dini insan özgürlüğü karşısında nasıl algılamaktadır. Onların özgürlük karşısında dini

algılayış şekilleri hayatlarını düzenlemelerinde önemli yer işgal edecektir. Bu nedenlerle öğrencilerin özgürlük karşısında dini algılayış şekilleri sorgulanmıştır.

Hürriyet bir yaşama hali yani onun tanınması kendi öz nitelikleriyle değil tezahürleri ile olduğu (Öner 1995:14) için dini tecrübe konusu içinde almak uygun bulunmuştur. “Din insan özgürlüğünü ortadan kaldırır.” Şeklinde verilen ifadeye katılıyorum, katılmıyorum, ve bir fikrim yok seçeneklerinden birini, işaretleyerek tutumları belirtmişlerdir. (tab 59)

TABLO 59: “Din İnsan Özgürlüğünü Ortadan Kaldırır” Düşüncesi Ve Örneklerin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Katılıyorum	75	11
Katılmıyorum	535	80
Bir fikrim yok	59	9
TOPLAM	669	100

Tablo 59 incelendiğinde dinin insan özgürlüğünü ortadan kaldırdığı düşüncesine cevap verenlerin % 11’i katıldığını, % 80’i katılmadığını ve % 9’u bir fikri olmadığını ifade etmiştir.

Konuya değişkenler arasındaki farklılaşmalar açısından bakıldığında, bilim alanı, mezun olunan lise, ekonomik durum ve dini kimlik değişkenleri ile konu arasında anlamlı ilişkiden söz edilebilir. (tab 60)

Eğitim görülen alan itibariyle dinin insan özgürlüğünü kısıtladığı düşüncesine bütün bilim alanlarında eğitim alanların çoğunluğunun karşı çıktıkları tespit edilmiştir. Bu düşünceye katılma oranı bilim alanlarında bir birine yakındır. Kararsızlık tutumu en yüksek oranda güzel sanatlar alanında (%18,4) görülürken, ilahiyat öğrencilerinde kararsız öğrenci görülmemiştir.

Mezun olunan lise türü bağlamında tabloya bakıldığında imam hatip lisesi

TABLO 60: Din İnsan Özgürlüğünü Ortadan Kaldırır Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir fikrim yok		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
CİNSİYET	Erkek	48	11,7	328	80	34	8,3	410	61,6	$X^2=0,576$ Sd=2P>0,05
	Bayan	27	10,5	204	79,7	25	9,8	256	38,4	
	TOPLAM	75	11,3	532	79,9	59	8,9	666	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	4	10	36	90	0	0	40	6	$X^2=15,080$ Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	28	11,9	187	79,2	21	8,9	236	35,4	
	Fen Sağ B	34	11,2	248	81,6	22	7,2	304	45,6	
	G.Sanatlar	8	9,2	63	72,4	16	18,4	87	13	
TOPLAM	74	11,1	534	80,1	59	8,8	667	10,2		
MEZUN OLAN LİSE	İHL.	5	7,6	61	92,4	0	0	66	10,2	$X^2=14,015$ Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	54	11,6	368	79,3	42	9,1	464	71,5	
	Meslek L.	12	14,6	58	70,7	12	14,6	82	12,6	
	Kol. Öz. F.	3	8,1	32	86,5	2	5,4	37	5,7	
TOPLAM	74	11,4	519	80	56	8,6	649	100		
EKONOMİK DURUM	Düşük	13	10,8	100	83,3	7	5,8	120	20,7	$X^2=13,578$ Sd=6 P<0,05
	Orta	44	13	271	79,9	24	7,1	339	58,4	
	Yüksek	7	10,3	53	77,9	8	11,8	68	11,7	
	Üst	6	11,3	36	67,9	11	20,8	53	9,1	
TOPLAM	70	12,1	460	79,3	50	8,6	580	100		
SOSYAL ÇEVRE	köyde	8	10,7	60	84,5	3	4,2	71	10,6	$X^2=6,267$ Sd=10 P>0,05
	Kas.Küçük	9	8,4	89	83,2	9	8,4	107	16	
	Küçük Şehir	19	11,1	140	81,9	12	7	171	25,6	
	Büyük Şehir	17	12,2	106	76,3	16	11,5	139	20,8	
	Ank. İst. İzm.	5	13,5	29	78,4	3	8,1	37	5,5	
	Malatya	17	11,8	111	77,1	16	11,1	144	21,5	
TOPLAM	75	11,2	535	80	59	8,8	669	100		
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	37	6,5	491	85,8	44	7,7	572	86,4	$X^2=166,933$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	16	29,1	28	50,9	11	20	55	8,3	
	Ateist	15	93,8	1	6,3	0	0	16	2,4	
	Başka	7	36,8	9	47,4	3	15,8	19	2,9	
	TOPLAM	75	11,3	529	79,9	58	8,8	662	100	

mezunlarının kararsızlık tutumu göstermedikleri ve yüksek oranda (% 92,4) bu düşünceye katılmadıkları görülmektedir. Klasik, kolej, özel vs. ve meslek lisesi mezunlarının çoğunluğu dinin insan özgürlüğünü ortadan kaldırmadığı yönünde tutum geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte meslek lisesi mezunu öğrencilerinin diğer lise türlerinden mezun olan öğrencilere göre daha yüksek

oranda kararsızlık (% 14,6) ve bu fikre katılma (% 14,6) tutumu gösterdikleri görülmüştür.

Ekonomik durum değişkeni açısından konuya yaklaşıldığında üst gelir grubunda yer alan denekler, diğer gelir gruplarında yer alan deneklere göre daha düşük oranda dinin insan özgürlüğünü ortadan kaldırdığı görüşüne katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu düşünceye katılmama oranı üst gelir gurubunda yüksek olmakla beraber diğer gelir grupları ile bir birine yakın seviyede gerçekleşmiştir. Kararsızlık tutumu en yüksek olarak üst (% 20,8) gelir grubunda, en düşük olarak düşük (% 5,8) gelir gurubunda bulunmuştur.

Dini kimlik değişkeni ile konu arasındaki ilişki incelendiğinde, dinin insan özgürlüğünü kaldırmadığı düşüncesi, kendini sünni olarak tanımlayan deneklerin % 85,8'i, alevi tanımlaması yapanların % 50,9'u tarafından paylaşıldığı görülmektedir. Dinin insan hürriyetini ortadan kaldırdığı düşüncesi en yüksek ateist (% 93,8), en düşük oranda sünni (% 6,5) tanımlamasını yapanlar tarafından gerçekleştirilen bir tutum olarak bulunmuştur. Konu hakkında kararsız tutum alevi tanımlamasını yapan deneklerde diğer dini kimlik guruplarına göre yüksek tespit edilmiştir.

Yukarıdaki veriler topluca değerlendirildiğinde öğrencilerin çoğunluğunun dini insan özgürlüğünü ortadan kaldıran bir etmen olarak görmedikleri sonucu çıkartılabilir.

5-Batıl İnançlar

Boş ve manasız, gerçek olmayan inanç anlamına gelen batıl inançlar, insanlar arasında yaygın olarak yaşamaktadır. İslam literatüründe akla ve gerçeğe aykırı düşünce anlamında hurafe kelimesi ile ifade edilmektedir. Hurafe mantıki

tabanı olmayan gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç ve uygulamalar, iyilik veya kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılan (Yel 1998:382) bir kelimedir.

Bilindiği gibi İslam büyü, sihir, falcılık, ölülerde çağrı medet umma, bazı hayvan ve eşyalar uğur ve uğursuzluk atfetme gibi şeyleri yasaklamıştır. Buna rağmen bu gibi olaylara inanç çeşitli faktörlerin etkisiyle müslümanlar arasında yayılma imkanı bulmuştur. Acaba üniversite öğrencilerinde halk arasında yaygın olarak gözlemlenen bu tutumlar üniversite öğrencileri arasında görülmekte midir.

Daha önce zor durumda kaldığında yapılan davranışlar incelenirken örneklemin kurşun döktürmek, fal baktırmak, büyü yaptırmak gibi batıl inançlara itibar etmediği görülmüştü. (tab 58) Bazı öğrencilerin batıl inanç tanımlamalarının içine bu davranışların girmediği düşünülerek örnekleme “batıl inançlarınız var mı” sorusu sorularak evet veya hayır şeklinde cevap vermeleri istenmiştir.

TABLO 61: Batıl inançların varlığı

Batıl inançlarınız var mı	n	%
Evet	110	17
Hayır	543	83
TOPLAM	653	100

Tablo 61 incelendiğinde cevap verenlerin % 83'ü batıl inançlarının olmadığını belirtirken, % 17'si batıl inançları olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Akılcı ve bilimsel eğitim alan örneklemin önemli bir kısmının batıl inançları olduğunu belirtmesi üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Bu nedenle konuyla değişkenler arasındaki ilişkiye ve farklılaşmanın değişkenlere göre dağılımına bakmakta yarar vardır.

Batıl inançlarla değişkenler arasındaki ilişkiyi ve farklılaşmanın değişkenlere göre dağılımını tespit amacıyla yapılan chi-şquare testi sonucunda

cinsiyet, bilim alanları, mezun olunan lise ve dini kimlik değişkeni ile konu arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

TABLO 62: Batıl İnançlar Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı

	Değişkenler	Evet		Hayır		Toplam		Chi-square
		n	%	n	%	n	%	
cinsiyet	Erkek	52	12.9	350	87.1	402	61.8	X ² =11.096 Sd=1 P<0.05
	Bayan	57	23	191	77	248	38.2	
	TOPLAM	109	16.8	541	83.2	650	100	
Bilim alanı	İlahiyat	3	7.7	36	92.3	39	6	X ² =18.938 Sd=3 P<0.05
	Sosyal Bilimler	32	14.1	195	85.9	227	34.9	
	Fen ve Sağlık Bilimleri	47	15.7	252	84.3	299	45.9	
	Güzel sanatlar Eğitimi	28	32.6	58	67.4	86	13.2	
	TOPLAM	110	16.9	541	83.1	651	100	
Mezun olunan lise	İHL	2	3.1	63	96.9	65	10.3	X ² =10.892 Sd=3 P<0.05
	Klasik Lise	78	17.3	372	82.7	450	71.2	
	Meslek Lisesi	16	20.3	63	79.7	79	12.5	
	Kolej özel okul vs	9	23.7	29	76.3	38	6	
	TOPLAM	105	16.6	527	83.4	632	100	
Dini Kimlik	İslam Sünni	85	15.2	474	84.8	559	86.4	X ² =19.959 Sd=3 P<0.05
	İslam Alevi	20	38.5	32	61.5	52	8	
	Ateist	1	5.9	16	94.1	17	2.6	
	Başka	4	21.1	15	78.9	19	2.9	
	TOPLAM	110	17	537	83	647	100	

Cinsiyet değişkeni bağlamında konuya yaklaşıldığında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre batıl inançlara daha çok itibar ettikleri söylenebilir.

Eğitim görülen bilim alanı itibariyle güzel sanatlar eğitimi alanların diğer bilim alanlarında eğitim alanlara göre daha yüksek seviyede batıl inanç taşıdıkları tespit edilmiştir.

Konuya dini kimlik değişkeni açısından yaklaşıldığında kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerin diğer dini kimlik gruplarına göre daha yüksek seviyede batıl inanca itibar ettikleri görülmüştür.

Batıl inançla ilgili tutumun seviyesi tespit edildikten sonra üniversite öğrencileri arasında hangi batıl inançların yaygın olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bazı batıl inançların sıralandığı ve bir açık uçlu seçeneğin yer aldığı tablo verilerek (Anket formu Soru 50) bu tablodan sahip oldukları batıl inançları işaretlemeleri istenmiştir. Bu sorudan elde edilen verilere göre, üniversite öğrencileri arasında bazı sayı ve eşyaları uğur, bazılarını uğursuzluk atfetme, en yaygın batıl inanç olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra ayna kırmanın yedi yıl uğursuzluk getirdiğine inanma, yatırlara mum dikme, dilek kuyularına para atma, tahtaya vurmak, gibi batıl inançlara rastlanmıştır.

D-BİLGİ BOYUTU (ENTELEKTÜEL BOYUT)

Bilgi imanın ana unsurlarından biri olmamakla birlikte, imanın gerçekleşmesi için gereklidir. Bir inancı bilmek onu kutsal olarak kabul etmek için, gerekli şart olduğu düşünülürse, bilgi ve inanç boyutları arasında sıkı bir bağlantının varlığı (Köktaş 1993:54) ortaya çıkmaktadır. Ancak iman bilginin zorunlu sonucu değildir. Her dini bilgi iman ile sonuçlanmayabilir. Bilgi, bilinçli bir imanın gerçekleşmesi için şarttır.

İşte dindar bir insanın inancının bazı temel ilkeleri hakkında bilgi sahibi olmasının beklendiği bu alana Empirik Din Sosyolojisi araştırmalarında “entelektüel Boyut” adı verilmiştir. (Köktaş 1993:54,131; Köstaç1995:71)

Bu konuda öğrencilerin ne durumda olduğu, dini bilgi kaynakları, Kur'an-ı Kerim okuma ve anlama ile ilgili tutumları ve dini bilgi düzeye açısından kendilerini gördükleri seviye bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Örneklemin din eğitimi konusundaki durumları daha önce işlenmişti. Bu bölümde, öğrencilerin dini bilgileri elde ettikleri kaynakları ve konuya daha açıklık getirmesi amacıyla evlerde bulunan dini eserler ile en çok tercih edilerek okunan eserler arasında dini eserlerin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1-Dini Bilgi Kaynakları

Öğrencilerin dini bilgileri elde ettikleri kaynakları tespit edebilmek amacıyla Tablo 63'de görülmekte olan seçenekler verilerek, genellikle dini bilgilerini aldıkları kaynakların işaretlenmesi istenmiştir. Elde edilen veriler ve dağılımları Tablo 63'de görülmektedir.

TABLO 63:Dini Bilgilerin elde edildiği kaynaklar

Bilgi kaynağı	n	%
Gazete ve dergiler	141	21,6
Takvim yaprakları	116	17,8
Küçük el kitapları	175	26,8
K. Kerim ve İlmihallerden	412	63,2
Din alimleri ve eserlerinden	302	46,3
Dini grup liderlerinden	89	13,6
Vaaz ve hutbelerden	185	28,4
Aileden	270	41,4
Dini gruplardan	114	17,5
Hepsi	20	3
Başka	47	7
Boş	39	5

Tablo 63 incelendiğinde cevap verenlerin % 63,2'si dini bilgilerini Kur'an-ı Kerim ve ilmihallerden, % 46,3'ü din alimleri ve eserlerinden, % 41,4'ü ailesinden aldığını belirtmektedir. Din eğitiminin önemli bir unsuru olan vaaz ve hutbelerden bilgi edinenler % 28,4 olarak tespit edilmiştir. Tabloda dikkat çeken önemli bir noktada takvim yapraklarından dini bilgi edinenlerin (% 17,8) oranının önemli seviyeye ulaşmasıdır. Yaklaşık olarak cevap veren her beş öğrenciden birinin takvim yapraklarından dini bilgiler edindiğini belirtmesi, takvim yapraklarının dini eğitim malzemeleri içindeki önemine dikkat çekmektedir.

Başka seçeneğini dolduranlar, genellikle kitaplar, dini eserler, tefsir, namaz hocası gibi cevaplar vermişlerdir. Yine ciddi manada dini eser okumadığını belirtenler olduğu gibi sosyalist yayınlardan da dini bilgiler edindiğini ifade edenlere rastlanmıştır.

Sonuç olarak öğrencilerin dini bilgiyi yoğun olarak Kuran-ı kerim ve ilmihaller, din alimlerinin eserleri ve aileden edindikleri söylenebilir. Bununla birlikte vaaz ve hutbelerin, küçük el kitaplarının, gazete ve dergilerin, takvim yapraklarının ve dini grupların dini bilgiler almada önemli yere sahip olduğu görülmektedir.

a-Evlerde Bulunan Dini Eserler

Örnekleme dini ilimler ile ilgili kitap listesi verilerek evlerinde bulunan dini eserleri işaretlemeleri istenmiştir. Birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilerek listede olmayıp evlerde bulunan dini eser türlerinin tespiti amacıyla açık uçlu seçenek verilen listeye eklenmiştir. Elde edilen bulgular tablo 64’de gösterilmiştir.

TABLO 64:Evlerde Bulunan Dini Eserler

Eser Türleri	n	%
Kur'an-ı Kerim	590	90
Hadis Kitapları	276	42
Akaid Kitapları	123	18
İslam Tarihi	402	61
Namaz Hocası	527	80
Kur'an Tercümesi	427	65
İslam İlmihali	411	62
İslam Düşünce Ve Fikir Eserleri	280	42
Kur'an Tefsirleri	291	44
Diğer	36	5
Boş	34	4

Tablo 64 incelendiğinde, evlerde en fazla bulunan dini eserlerin, Kur'an-ı Kerim ve namaz hocası olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümesi arapçası kadar girmemekle beraber çoğunlukla evlerde bulunduğu söylenebilir. İslam tarihi, İslam ilmihali evlerde en fazla bulunan eserler arasında görülürken, Kur'an tefsirleri, hadis kitapları ve İslam düşünce ve fikir eserleri önemli oranlarda yer almaktadır.

Evlerde en az bulunan eser türü Akaid kitapları olarak tespit edilmiştir. İslam'ın temel inanç ve ilkelerini anlatan bu kitapların evlerde az bulunması dikkat çekmektedir. Anketin uygulanması esnasında deneklerden gelen soruların başında Akaid eserlerinin ne tür eserler olduğu sorusu yer almaktadır. Bu durum Akaid eserlerinin çok önemli eserler olmasına rağmen halk arasında yaygın olmadığı ve fazla bilinmediği şeklinde düşünülebilir.

Ankete katılan öğrencilerin % 13'ü bütün eserlerin evlerinde bulunduğunu belirtmiştir. Hiçbiri, tasavvufi eserler, ansiklopediler, dergiler, dini romanlar, Yâsîn-i şerif, Hz Ali ve Alevilikle ilgili eserler, başka seçeneğinde ifade edilen eserlerdir. Bazı öğrencilerin Risale-i Nur Külliyyatı, fi-Zilâli'l-Kur'an gibi eserleri verilen seçeneklerde türlerini işaretledikten sonra ayrı bir eser türü gibi belirtmişlerdir. Bir kısmı ise yazarın ismini zikrederek "Fetullah Hocanın kitapları" vb şeklinde ifade etmişlerdir.

b-Ders Dışında Okunan Eserler Arasında Dini Eserlerin Yeri

Öğrencilerin ders dışı okuma faaliyetlerinin kimlik gelişimlerine etkisi açıktır. Kararların oluşup, olgunlaşmasında okunan eserler önemli olduğu gibi, seçilen eserlerin öğrencilerin ilgi ve ihtiyaç alanlarını ortaya çıkarması açısından önemlidir. Bu nedenle öğrencilerin ders dışında okudukları kitaplar içerisinde dini eserlerin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Birden fazla seçeneğin işaretlenmesi serbest bırakılarak yapılan tespit sonucunda elde edilen veriler tablo 65'de görülmektedir.

Tablo 65 incelendiğinde dini, edebi ve bilimsel eserlerin ilk tercihleri arasında yer aldığı görülmektedir. Siyasi ve ideolojik içerikli eserler yine önemli bir kısım tarafından ilk tercih olarak belirtilmekle beraber genellikle üçüncü tercih

olarak belirtilmiştir. Öğrenciler arasında magazin türü eserler diğer eserler kadar okunmamaktadır. En az tercih edilen eserler ise cinsel içerikli eserler olarak tespit edilmiştir.

TABLO 65: Ders Kitapları Dışında En Çok Tercih Edilen Eserler

Eserler	I.tercih		II.tercih		III.tercih	
	n	%	n	%	n	%
Dini	233	33,7	117	16,9	73	10,5
Edebi	215	31,1	147	21,3	85	12,3
Bilimsel	220	31,8	167	24,2	101	14,6
Magazin	69	10	81	11,7	106	15,3
Siyasi ve İdeolojik	102	14,7	101	14,6	102	14,7
Cinsel İçerikli	14	2	25	3,6	84	12,1
Diğer		14			2	

Listede verilen eser türleri dışında okunan eserler arasında felsefe ve klasikler, sanat, sanat eğitimi, genel kültür ağırlıklı ve psikolojik eserler yer almaktadır. Yine yakın tarih ile ilgili eserlerde öğrencilerin okuma tercihleri içerisinde yer almaktadır.

2.Kur'an-ı Kerim Bilgisi İle İlgili Tutumlar

Semavi dinlerin en önemli bilgi kaynağı şüphesiz ilahi kitaplarıdır. İlahi kitaplar içerikleri itibariyle dinin aslını ortaya koyar. Her ilahi kitap ona inananlar için bir rehberdir.

Kur'an-ı Kerim son ilahi kitap olarak, kendini rehber ve yol gösterici (Bakara 2/2) olarak tanımlamaktadır. Bu rehberliğin gerçekleşmesi, onun okunması ve anlaşılması ile mümkündür. Kur'an anlaşılması için kolaylaştırılmış bir kitap olduğunu belirtirken, insanları da kendi üzerinde düşünmeye ve anlamaya davet eder. (Bakara2/266,242; Meryem19/97; Kamer 54/17,22) dolayısıyla her mümin Kur'an'ı okumak, anlamaya çalışmak ve üzerinde düşünerek dersler çıkarmakla yükümlüdür.

Bu bağlamda dini bilgilerini en fazla Kur'an-ı Kerim ve ilmi hallerden aldıklarını belirten üniversite öğrencilerinin, Kur'an-ı Kerim'in okunması ve anlaşılmasının gerekliliğine inanma ve mealini okuma tutumları önemlidir. Aynı zamanda Kur'an'ı arapça metninden okumayı bilme tutumları Kur'an'a yaklaşım konusunda fikir vermesi açısından yararlıdır.

a-Kur'an-ı Kerim'in Okunup Anlaşılmasının Gerekliliğine İnanma

Öğrencilerin Kur'an'ın anlaşılması konusunda tutumlarını tespit etmek amacıyla "Sizce Kur'an'ın okunup anlaşılması dini bir gereklilik midir?" şeklinde formüle ettiğimiz soruya verdikleri cevapların dağılımı tablo 66'da görülmektedir.

TABLO 66: Kur'an'ın Okunup Anlaşılmasının Gerekliliği Konusunda Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evet	595	88
Hayır	39	6
Şüpheliyim	21	3
Hiçbir fikrim yok	21	3
TOPLAM	676	100

Tablo incelendiğinde Kur'an-ı Kerim'in okunup anlaşılması gerekliliğine inananların çoğunluğu (% 88) teşkil ettiği görülmektedir. Hayır (% 6), Şüpheliyim (% 3) ve hiçbir fikrim yok (% 3) seçeneklerinde tutumlarını ifade edenler çok düşük seviyede tespit edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in okunup anlaşılmasının gerekliliği konusu ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu nedenle tabloya yer verilmemiştir.

Sonuç olarak öğrencilerin Kur'an'ın okunup anlaşılması gerekliliğine inanma yönünde bir tutum geliştirdikleri söylenebilir.

b-Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Çevirisini Okuma

Büyük çoğunluğu Kur'an'ın okunup anlaşılmasının gerekliliğine inanan öğrencilerin, Kur'an'ın Türkçe çevirisini okuma tutumları önemlidir. Kur'an bilindiği gibi arapça bir kitaptır. Onun anlaşılması ya arapçayı bilerek yada Türkçe çeviri ve tefsirlerinden mümkündür. Tefsir kitapları genellikle büyük hacimli kitaplar oldukları için herkesin bu eserleri okuması beklenemez. Ancak Kur'an tercümeleeri onu anlamayı dini bir gereklilik sayanlar için rahatlıkla okunabilir.

Bundan dolayı öğrencilerin Kur'an meali okuma tutumları tespit edilerek tablo 67'de farklılaşmalar ve dağılımları gösterilmiştir.

TABLO 67:Kur'an-ı Kerimin Mealini Okuma Ve Örneklem Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Tamamını okudum	68	10
Büyük bir kısmını okudum	121	18
Az bir kısmını okudum	367	55
Hiç okumadım	118	17
TOPLAM	674	100

Tablo 67 incelendiğinde, Kur'an'ın Türkçe mealinin tamamını okuyanlar (% 10), cevap verenlerin içinde en az oranda olduğu görülmektedir. Ankete katılanların % 55'i büyük bir kısmını okuduğunu belirtirken, % 18'i az bir kısmını okuduğunu ifade etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in mealini hiç okumadığını belirtenler % 18 olarak dikkat çekici bir seviyede tespit edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in mealini okuma tutumundaki farklılaşmalar ve değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda elde edilen bulgular tablo 68'de görülmektedir. Test sonucunda eğitim görülen alan, mezun olunan lise ve dini kimlik değişkenleri ile Kur'an'ın mealini okuma arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur.

TABLO 68: Kur'an Mealini Okuma Ve Değişkenler Arasındaki Farklılaşmanın Dağılımı*

	Değişkenler	I		II		III		IV		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Cinsiyet	Erkek	50	12	78	18,8	220	52,9	68	16,3	416	62	X ² =5,357 Sd=3 P>0,05
	Bayan	18	7,1	43	16,9	145	56,9	49	19,2	255	38	
	TOPLAM	68	10,1	121	18	365	54,4	117	17,4	671	100	
Bilim Alanı	İlahiyat	17	42,5	13	32,5	9	22,5	1	2,5	40	6	X ² =74,4 Sd=9 P<0,05
	Sosyal B.	29	12,3	39	16,5	126	53,4	42	17,8	236	35,1	
	Fen Sağ.	18	5,8	53	17,2	185	60,1	52	16,9	308	45,8	
	G.Sanatlar	4	4,5	14	5,9	47	53,4	23	26,1	88	13,1	
TOPLAM	68	10,1	119	17,7	367	54,6	118	17,6	672	100		
Mezun Olunan Lise	İİİL	19	28,8	22	33,3	22	33,3	3	4,5	66	10,1	X ² =53,84 Sd=9 P<0,05
	Klasik Lis.	33	7,1	77	16,5	264	56,7	92	19,7	466	71,4	
	Meslek L.	11	13,3	13	15,7	50	60,2	9	10,8	83	12,7	
	TOPLAM	66	10,1	118	18,1	358	54,8	111	17	653	100	
Ekonomik Durum	Düşük	21	17,4	20	16,5	58	47,9	22	18,2	121	20,6	X ² =10,346 Sd=9 P>0,05
	Orta	35	10,2	62	18,1	185	54,1	60	17,5	342	58,4	
	Yüksek	5	7,2	15	21,7	38	55,1	11	15,9	69	11,8	
	TOPLAM	64	10,9	105	17,9	316	53,9	101	17,2	586	100	
Sosyal Çevre	Köyde	3	4,2	18	25	34	47,2	17	23,6	72	10,7	X ² =23,582 Sd=15 P>0,05
	Kas.Küçük İlçeler.	10	9,3	14	13	59	54,6	25	23,1	108	16	
	Küçük Şehir	27	15,8	33	19,3	87	50,9	24	14	171	25,4	
	Büyük Şehir	12	8,6	23	16,5	87	62,6	17	12,2	139	20,6	
	Ank. İst. İzm.	5	13,2	7	18,4	19	50	7	18,4	38	5,6	
	Malatya	11	7,5	26	17,8	81	55,5	28	19,2	146	21,7	
TOPLAM	68	10,1	121	18	367	54,5	118	17,5	674	100		
Dini Kimlik	İslam Sünni	56	9,7	110	19,1	326	56,5	85	14,7	577	86,4	X ² =40,265 Sd=9 P<0,05
	İslam Alevi	2	3,6	4	7,3	26	47,3	23	41,8	55	8,2	
	Ateist	5	29,4	2	11,8	6	35,3	4	23,5	17	2,5	
	Başka	4	21,1	4	21,1	7	36,8	4	21,1	19	2,8	
TOPLAM	67	10	120	18	365	54,6	116	17,4	668	100		

*tutumlar için Tablo 67'ye bakınız.

Tablo 68'e göre eğitim görülen bilim alanları itibariyle ilahiyat eğitimi alanların diğer bilim alanlarına göre daha çok Kur'an mealini okudukları anlaşılmaktadır. İlahiyat öğrencilerinin diğer bilim alanlarına göre daha çok Kur'an mealini okumaları, aldıkları eğitim gereği normaldir. Ancak ilahiyat öğrencilerinin büyük bir kısmının Kur'an mealinin tamamını okumaması düşünülmeye değer bir noktadır.

İlahiyat dışındaki bütün eğitim alanlarında Kur'an-ı Kerim'in mealinin az bir kısmını okuyanlar yoğun olarak görülmektedir. Hiç okumama tutumu güzel sanatlar alanında diğer eğitim alanlarına göre yüksek oranda tespit edilmiştir.

Mezun olunan lise türü itibariyle, imam hatip lisesi mezunu öğrenciler diğer lise türlerinden mezun olanlara göre daha çok Kur'an mealini okudukları anlaşılmaktadır. Yine bütün lise mezunlarında Kur'an'ın mealinin az bir kısmını okuyan öğrenciler çoğunluktadır.

Dini kimlik değişkeni bağlamında farklılaşmalara bakıldığında, kendini ateist olarak tanımlayanların Kur'an mealinin tamamını okuma tutumu, diğer dini kimlik tanımlamalarını yapanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bütün dini kimlik tanımlamalarında az bir kısmını okuma tutumu yüksek olarak tespit edilirken, Kur'an mealini hiç okumama tutumu alevi tanımlamasını yapanlarda diğer dini kimlik tanımlamalarına göre yüksek bulunmuştur.

c-Kur'an-ı Kerim'in Arapca Metnini Okuyabilme

Kur'an'ın arapca olması, ibadetlerde okunması ve ayrıca okunmasının ibadet olması müminleri Kur'an okunmasını öğrenmeye yöneltmiştir. Ülkemizde de Kur'an eğitimine toplumumuz ayrı bir önem vermiş, çocuklarına camilerde, Kur'an kurslarında Kur'an öğretmeye çalışmıştır.

Toplumumuz da Kur'an okumaya verilen bu önem itibariyle örneklem Kur'an-ı kerimi arapca metninden okumayı bilip bilmediği sorulmuştur. Elde edilen veriler Tablo 69'a gösterilmiştir.

Tablo 69 incelendiğinde, cevap veren öğrencilerin çoğunluğunun Kur'an-ı Kerim'i arapca metninden okumayı farklı derecelerde bildiği anlaşılmaktadır. Hiç bilmeyenler % 37 olarak tespit edilmiştir. Bu noktada Kur'an'ın arapca metnini

okuma tutumu, mealini okuma tutumuna göre daha yoğun olarak görüldüğü söylenebilir.

TABLO 69: Kur'an'ın Arapça Metninden Okumayı Bilme Tutumu Ve Örneklemnin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Çok iyi biliyorum	93	14
Orta derecede biliyorum	228	34
Az biliyorum	98	15
Hiç bilmiyorum	250	37
TOPLAM	669	100

Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim bilgisi ile elde edilen bilgileri topluca değerlendirdiğimizde, büyük çoğunluk Kur'an-ı Kerim'in okunup anlaşılmasını dini bir gereklilik olarak görmektedir. Ancak Kur'an'ın Türkçe çevirisi öğrenciler tarafından fazla okunmadığı anlaşılmıştır.

3-Dini Bilgi Düzeyinin Yeterliliği

Dini hayat inancın yanısıra yeterli derecede dini bilgiyi de bilmeyi gerekli kılar. Yeterli dini bilgiye sahip olunmadan ibadetleri yerine getirmek mümkün değildir. Sağlıklı bir dini hayat için dini bilgi düzeyinin kişiyi tatmin edici ve yeterli düzeyde olması gerekir.

Bu itibarla öğrencilerin dini bilgi seviyelerinin yeterli olması sağlıklı bir dini hayat yaşayabilmeleri için önem arz etmektedir. Bu amaçla öğrencilerin dini bilgi seviyelerinin kendilerine yetip yetmediği sorgulanmıştır. "Şimdiye kadar öğrendiğiniz dini bilgileriniz size yetiyor mu?" şeklinde sorduğumuz soruya öğrenciler tutumlarını yetiyor, kısmen yetiyor ve hiç yetmiyor seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermişlerdir. Elde edilen veriler tablo 70'de gösterilmiştir.

Tablo 70'e bakıldığında cevap verenlerin % 15'i şimdiye kadar öğrendikleri dini bilgilerin kendilerine yettiğini ifade ettikleri görülmektedir. Dini bilgilerinin

kısmen yettiğini belirtenler % 69 iken, hiç yetmediğini belirtenler % 15 olarak tespit edilmiştir. Bu durum üniversite öğrencilerinin dini bilgiye ihtiyaç duydukları şeklinde yorumlanabilir.

TABLO 70: Şimdiye Kadar Öğrenilen Dini Bilgilerin Yetip Yetmediği Konusunda Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Yetiyor	100	15
Kısmen yetiyor	454	69
Hiç yetmiyor	103	16
TOPLAM	657	100

Şimdiye kadar öğrenilen dini bilgilerin yeterliliği konusundaki farklılaşmalar ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit amacıyla chi-Square testi yapılmıştır. Test sonucunda eğitim görülen alan ve dini kimlik değişkeni ile konu arasında anlamlı ilişki görülmüştür. Elde edilen veriler tablo 71’de gösterilmiş, anlamlılık tespit edilmeyen değişkenlere tabloda yer verilmemiştir.

TABLO 71: Dini Bilgi Düzeyinin Yeterliliği İle Eğitim Görülen Alan Ve Dini Kimlik Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Dağılımı

	Tutumlar	Yetiyor		Kısmen Yetiyor		Hiç Yetmiyor		TOPLAM		Chi-Square
		N	%	N	%	N	%	N	%	
BİLİM ALANI	Değişkenler	N	%	N	%	N	%	N	%	X ² =21.579 sd=6 P>0.05
	İlahiyat	14	35	22	55	4	10	40	6.1	
	Sosyal Bil	33	14,4	163	71.2	33	14.4	229	35	
	Fen Ve S. B	42	14	215	71.7	43	14.3	300	45.8	
	G. Sanatlar	11	12,8	52	60,5	23	26,7	86	13,1	
	TOPLAM	100	15,3	452	69	103	15,7	655	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	67	11,7	408	71,5	96	16,8	571	87,8	X ² =63.619 sd=6 P>0.05
	İslam Alevi	18	35,3	30	58,8	3	5,9	51	7,8	
	Ateist	9	81,8	1	9,1	1	9,1	11	1,7	
	Başka	5	29,4	10	58,8	2	11,8	17	2,6	
	TOPLAM	99	15,2	102	15,7	102	15,7	650	100	

Eğitim görülen alan itibariyle ilahiyat eğitimi alanların çoğunluğu diğer eğitim alanlarına göre dini bilgilerinin yettiğini belirtmişlerdir. Güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerde dini bilgi düzeyini yeterli görmeyen öğrenciler diğer

eğitim alanlarına göre daha yüksek görülmektedir. Bu durumun güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin özellikle iman boyutunda ortaya çıkan Őüpheci ve kararsız tutumlarının nedenini ortaya koyması açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Dini kimlik değişkeni ile konu arasındaki farklılaşmaya baktımızda ateist tanımlamasını yapanların, tutumları dikkat çekmektedir. Ateistlerin büyük çoğunluğu (% 81,8) Şimdiye kadar öğrendikleri dini bilgilerin yeterli olduğunu belirtmişlerdir.ayrıca alevi ve sünni öğrenciler arasındaki farklılaşmada dikkat çekicidir. Alevi ve sünni öğrencilerde kısmen dini bilgilerinin yettiğini ifade edenler çoğunluktadır. Dini bilgilerinin yettiğini belirtenler alevi öğrencilerde % 35,3 iken sünni öğrencilerde % 11,7 seviyesinde bulunmuştur. Dini bilgilerin hiç yetmediğini ifade edenler ise alevi tanımlamasını yapan öğrencilerde % 5,9 seviyesinde görülürken, sünni öğrencilerde bu oran % 16,8 olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak niversite ğrencilerinin büyük bir kısmına Şimdiye kadar öğrendikleri dini bilgiler tam olarak yeterli gelmemektedir. Dolayısıyla ğrencilerin dini bilgiye ihtiyaç duydukları söylenebilir.

E-DİNİN ETKİLEME BOYUTU

Daha öncede belirtildiği gibi inanç, bilgi ve dini tecrübe boyutlarından farklı olarak ortaya çıkan dinin etkileme boyutu, dini inanç ve yaŐayşın sosyal hayata yönelik neticelerini ifade eder. İnsan-Tańrı iliŐkisinden daha çok insan-insan iliŐkisinin söz konusu olduğu bu boyutta birey olarak insanın dini inanç, pratik (amel), tecrübe ve bilgisinin bütün dünyevi (seküler) neticeleri ve etkileri özetlenmiŐtir. (KöktaŐ 1993:54)

Dinin etkileme boyutu, dini tutum ve kanaatlerin bir insanı nasıl etkileyeceğini ve inancın etkisiyle nasıl davranacağı, dinin koyduğu ve benimsettiği ahlaki davranışlarda bulunma ve dinin dünyevi etkileriyle ilgili boyutunu ifade eder. Dinin etkisiyle insanın hangi toplumsal tutumları gösterdiği başka bir deyişle eğitim, politika, ekonomi gibi alanlarda dindar insanın nasıl davrandığı, dini inançların bu davranışlarda etkin olup olmadığı bu boyut içinde değerlendirilir.

Bu açıdan seküler alanlar olarak din-bilim ilişkisi ve din-toplum ilişkileri bağlamında öğrencilerin bu alandaki tutum ve davranışları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Din-Bilim İlişkisi

Aydınlanma çağı ile birlikte, din-bilim ilişkisi sorgulanmaya başlamıştır. Aydınlanma felsefesi ve pozitivistimin etkisiyle meydana getirilen dine karşı tavrın dayandığı ilkelerden bir tanesi dinin bilim ile çatıştığı düşüncesi olmuştur. (Köktaş 1993:166; Kostaş 1995:91) Avrupa da Hristiyanlığın dine karşı tutumundan kaynaklanan bu tavır, çeşitli sıkıntılar içindeki İslam alemini ve en kuvvetli devleti durumundaki Osmanlıları da etkilemiştir.

Bu tartışmalar meşruiyetten günümüze kadar yoğun bir şekilde toplumunda yapılarak günümüze kadar gelmiştir. Daha çok batı düşüncesinin etkisi altında kalınarak İslam dinin bilim ile çatıştığını ve toplumumuzun ilerlemesinin önünde engel olduğu düşüncesi öne sürülmüştür. Genelde dinin bilimsel verilere ters düştüğü anlayışının hakim olduğu tartışmalara karşı müslüman ilim adamları, İslam'ın bilime verdiği önemi ve olumlu tavrı açıklamaya çalışmışlardır.

Seküler bir eğitim yapısı içinde bulunan üniversite öğrencilerine bu tartışmalar nasıl yansımıştır. Öğrenciler bu konuda neler düşünmektedir. Onların bu konudaki tutumlarını tespit etmek amacıyla bazı ifadeler verilmiş ve din-bilim ilişkisi konusundaki tutumlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Din-bilim ilişkisi konusunda birer tutum ifade eden cümleler ve bunlara verilen cevaplar tablo 72'de gösterilmiştir.

TABLO 72: Din-Bilim İlişkisi İle İlgili Tutumlar Ve Farklılaşmanın Dağılımı*

TUTUMLAR	Kesinlikle katılıyor		Kesinlikle katılmıyor		Bir fikrim yok		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Bilimin ilerlemesi ile Kur'an'ın doğruluğu zayıflar	50	9	472	83,5	43	7,5	565	100
Bilimsel keşifler çoğaldıkça Allah'ın yüceliği ve İslam'ın üstünlüğü daha fazla ortaya çıkar	532	81	56	8	72	11	660	100
Bütün insani sorunlar dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözülebilir	62	9,5	519	79	75	11,5	656	100

*Tablodaki ifadeler sayın Emin Köktaş'ın araştırmasından alınmıştır

Tablo 72'de ki veriler toplu olarak değerlendirildiğinde tutumlarını ifade edenlerin yaklaşık dörtte üçünün İslam dininin bilimle çatışmadığı, aksine bilimsel gelişmelerin İslam dininin mükemmelliğini ortaya koyduğuna inanma yönünde tutum geliştirdikleri söylenebilir. Bununla birlikte azda olsa İslam ile bilimin çatıştığını savunanlar ve bu konuda herhangi bir tutum ifade etmeyerek kararsız tavır sergileyenler bulunmaktadır.

Tespit edilen bu veriler köktaş tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. (Köktaş 1993:167) Ankara'da bulunan çeşitli üniversitelerde eğitim gören bir grup öğrenci arasında, Münir Kostaş (1995:92) tarafından yapılan araştırmada da bilimin ilerlemesi ile İslam dininin gerçekliğinin daha fazla ortaya çıkacağına inanma tutumu diğer tutumlara göre yüksek bulunmuştur.

Din-bilim çatışması konusunda yukarıda belirtilen her tutum (tab 72) değişkenlerle ilişkisi açısından incelenmiştir. Her bir tutum ile değişkenler arası farklılaşma ve konu ile aralarındaki ilişkinin manidarlığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

TABLO 73: Bilimin İlerlemesi ile Kur'an'ın Doğruluğunun Zayıflayacağına İnanma ile Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim Yok		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
CİNSİYET	Erkek	33	9,7	284	83,5	23	6,8	340	60,4	$X^2=1,514$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	17	7,6	186	83,4	20	9	223	39,6	
	TOPLAM	50	8,9	470	83,5	43	7,6	563	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	0	0	37	100	0	0	37	6,6	$X^2=20,713$ Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	21	10,4	171	85,1	9	4,5	201	35,7	
	Fen Sağ	21	8,1	216	83,1	23	8,8	260	46,2	
	G.Sanatlar	8	12,3	46	70,6	11	16,9	65	11,5	
	TOPLAM	50	8,9	470	83,5	43	7,6	563	100	
MEZUNOLU YAN LİSE	İHL	0	0	63	100	0	0	63	11,5	$X^2=17,148$ Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	42	10,9	311	81	31	8,1	384	70,2	
	Meslek L.	6	9,1	56	84,8	4	6,1	66	12,1	
	Kol. Öz. F.	1	2,9	29	85,3	4	11,8	34	6,2	
	TOPLAM	49	9	459	83,9	39	7,1	547	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	10	9,7	86	83,5	7	6,8	103	20,8	$X^2=7,057$ Sd=6 P>0,05
	Orta	21	7,4	245	86,3	18	6,3	284	57,3	
	Yüksük	5	7,9	50	79,4	8	12,7	63	12,7	
	Üst	6	13	34	73,9	6	13	46	9,3	
	TOPLAM	42	8,5	415	83,7	39	7,9	496	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	10	16,4	50	82	1	1,6	61	10,8	$X^2=18,304$ Sd=10 P>0,05
	Kas.K. İlçe	4	4,3	83	88,3	7	7,4	94	16,7	
	K. Şehir	8	6	115	86,5	10	7,5	133	23,6	
	B. Şehir	11	9,4	98	83,8	8	6,8	117	20,7	
	Ank.İst.İzm	7	20,6	24	70,6	3	8,8	34	6	
	Malatya	10	8	102	81,6	13	2,3	125	22,2	
	TOPLAM	50	8,9	472	83,7	42	7,4	564	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	18	3,7	438	91,1	25	5,2	481	85,7	$X^2=199$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	14	29,8	19	40,4	14	29,8	47	8,4	
	Ateist	13	81,3	2	12,5	1	6,3	16	2,9	
	Başka	5	29,4	10	58,8	2	11,8	17	3	
	TOPLAM	50	8,9	469	83,6	42	7,5	561	100	

bakıldığında, ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin bu düşünceye kesinlikle karşı çıktıkları tespit edilmiştir. Diğer bilim alanlarında da bu düşünceye katılmama tutumu yüksek olmakla beraber, güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerde katılmama oranı diğer eğitim alanlarına göre daha az seviyededir. Yine konu hakkında kararsızlık tutumu bilim alanları içinde en yüksek güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerde görülmektedir. (tab 73)

Mezun olunan lise itibariyle bilimin ilerlemesi ile Kur'an'ın doğruluğunun zayıflayacağı düşüncesi arasındaki ilişkiye bakıldığında imam hatip lisesi mezunu öğrencilerin kesinlikle bu düşünceye katılmama yönünde tutum geliştirdikleri görülmektedir. Bu konuda kolej, özel, Anadolu vb lise türlerinden mezun olan öğrencilerin diğer lise türlerine göre daha çok kararsızlık yönünde tutum geliştirdikleri söylenebilir.

Dini kimlik değişkeni bağlamında konu hakkındaki farklılaşmalar değerlendirildiğinde ateist öğrencilerin yüksek oranda (%81,3) bilimin ilerlemesi ile Kur'an'ın doğruluğunun zayıflayacağı düşüncesine katıldıkları görülmektedir. Kur'an'a iman konusunda görülen kendini sünni ve alevi olarak tanımlayan öğrenciler arasındaki farklılaşma bu konuda da görüldüğünü ifade edebiliriz. Alevi öğrencilerde bu düşüncenin doğruluğuna karşı çıkanlar % 40,4 iken, düşünceye katılanlar ve herhangi bir fikri olmadığını ifade edenler aynı oranda (% 29,8) tespit edilmiştir. Sünni öğrencilerin %91,1'i bu fikrin doğruluğuna katılmazken, katılma yönünde tutum geliştirenler (% 3,7) ve kararsız tutum gösterenler (%5,2) düşük seviyelerde bulunmuştur.

Dini kimlik değişkeni ile bilimin ilerlemesiyle Kur'an'ın doğruluğunun zayıflayacağı düşüncesi arasındaki ilişkiden elde edilen veriler toplu olarak

değerlendirildiğinde sünni tanımlamasını yapan öğrencilerin, alevi tanımlamasını yapan öğrencilere göre İslam dini açısından daha sağlıklı bir tutum içinde oldukları söylenebilir.

TABLO 74: Bilimsel Keşiflerin Çoğalması Allah'ın Yüceliğini Ve İslam'ın Üstünlüğünü Daha Çok Ortaya Koyar Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim Yok		TOPLAM		Chi-Square	
	n	%	n	%	n	%	n	%		
BİLİM ALANI CİNSİYET	Erkek	336	81,4	36	8,7	41	9,9	413	62,9	$X^2=1,303$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	194	79,5	19	7,8	31	12,7	244	37,1	
	TOPLAM	530	80,7	55	8,4	72	11	657	100	
	İlahiyat	40	97,6	1	2,4	0	0	41	6,2	
Sosyal B.	190	81,5	20	8,6	23	9,9	233	35,4		
Fen Sağ	244	80,3	25	8,2	35	11,5	304	46,2		
G.Sanatlar	56	70	10	12,5	14	17,5	80	12,2		
TOPLAM	530	80,5	56	8,5	72	10,9	658	100		
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	60	90,9	2	3	4	6,1	66	10,3	$X^2=8,091$ Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	364	79,6	43	9,4	50	10,9	457	71,3	
	Meslek L.	64	79	10	12,3	7	8,6	81	12,6	
	Kol. Öz. F.	32	86,5	1	2,7	4	10,8	37	5,8	
	TOPLAM	520	81,1	56	8,7	65	10,1	641	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	95	79,8	12	10,1	12	10,1	119	20,6	$X^2=1,393$ Sd=6 P>0,05
	Orta	270	80,1	26	7,7	41	12,2	337	58,3	
	Yüksek	57	81,4	6	8,6	7	10	70	12,1	
	Üst	40	76,9	5	9,6	7	13,5	52	9	
	TOPLAM	462	79,9	49	8,5	67	11,6	578	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	57	79,2	8	11,1	7	9,7	72	10,9	$X^2=12,880$ Sd=10 P>0,05
	Kas.K.ilçe	90	84,1	7	6,5	10	9,3	107	16,2	
	K. Şehir	139	82,2	14	8,3	16	9,5	169	25,6	
	B. Şehir	110	80,3	9	6,6	18	13,1	137	20,8	
	Ank İstizm.	27	73	8	21,6	2	5,4	37	5,6	
	Malatya	109	79,6	10	7,3	18	13,1	137	20,8	
	TOPLAM	532	80,7	56	8,5	71	10,8	659	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	500	88,5	20	3,5	45	8	565	86,5	$X^2=293,260$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	18	34,6	11	21,2	23	44,2	52	8	
	Ateist	1	5,6	17	94,4	0	0	18	2,8	
	Başka	10	55,6	6	33,3	2	11,1	18	2,8	
	TOPLAM	529	81	54	8,3	70	10,7	653	100	

Bilimsel keşiflerin çoğalması Allah'ın yüceliğini ve İslam'ın üstünlüğünü daha çok ortaya koyar, düşüncesi ile değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında,

konu ile eğitim görülen bilim alanı ve dini kimlik değişkeni arasında anlamlı ilişkinin varlığından söz edilebilir. (tab 74)

Eğitim görülen alanlar itibariyle bilimsel keşifler çoğaldıkça Allah'ın yüceliği ve İslam dinin üstünlüğünün daha iyi ortaya çıkacağı düşüncesine ilahiyat öğrencilerinin yüksek oranda bu düşünceye katıldıkları görülmüştür. Diğer bilim alanlarında düşüncenin doğru olduğu yönünde tutum geliştirenler çoğunlukta olmakla beraber küçük oranlarda da olsa bu konuda her hangi bir fikri olmayanlar ve katılmayanlar görülmektedir. Konuya olumsuz yaklaşım en yüksek güzel sanatlar alanında eğitim gören öğrencilerde tespit edilmiştir.

Dini kimlik değişkeni bağlamında verilere bakıldığında kendini sünni ve alevi olarak tanımlayan öğrenciler arasındaki fark dikkat çekmektedir. Sünni İslam tanımlamasını yapan öğrencilerin % 88,5'i düşüncenin doğruluğu yönünde tutum geliştirirken, bu konuda hiçbir fikri olmadığını belirterek şüpheli ve kararsız tutum sergileyenler % 8 olarak bulunmuştur. Bu düşünceye olumsuz yaklaşan sünni öğrencilerin oranı % 3,5 olarak tespit edilmiştir.

İslam alevi tanımlamasını yapanların % 34,6'sı düşünceye katılırken, % 21,2'si katılmadığını belirtmiştir. Bu konuda hiçbir fikri olmadığını belirtenler önemli bir seviyede (% 44,2) olarak tespit edilmiştir. Bu durum kendini alevi olarak tanımlayan öğrencilerin İslam-bilim ilişkisi konusunda şüphe ve çözemedikleri hususlar olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bütün insani sorunlar dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözüleceği fikrine katılma ile değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında, konu ile eğitim alanı, mezun olunan lise, sosyal çevre ve dini kimlik değişkenleri arasında manidarlık söz konusudur. (tab 75)

TABLO 75: Bütün İnsani Sorunlar Dinin Yardımı Olmaksızın Bilim Tarafından Çözülebilir Düşüncesi Ve Değişkenler Arasındaki İlişki

CİNSİYET	Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir Fikrim Yok		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
ERKEK	Erkek	39	9,6	327	80,7	39	9,6	405	62	$X^2=3,618$ Sd=2 P>0,05
	Bayan	23	9,3	189	76,2	36	14,5	248	38	
	TOPLAM	62	9,5	516	79	75	11,5	653	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	0	0	38	95	2	5	40	6,1	$X^2=23,302$ Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	17	7,3	195	84,1	20	8,6	232	35,5	
	Fen Sağ B.	32	10,8	230	77,4	35	11,8	85	13	
	G.Sanatlar	13	15,3	54	63,5	18	21,2	85	13	
TOPLAM	62	9,5	517	79,1	75	11,5	654	100		
MEZUNLUK DURUMU	İHL.	0	0	63	96,9	2	3,1	65	10,2	$X^2=16,568$ Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	51	11,3	345	76,5	55	12,2	451	71	
	Meslek L.	6	7,3	65	79,3	11	13,4	82	12,9	
	Kol. Öz. F.	2	5,4	31	83,8	4	10,8	37	5,8	
TOPLAM	59	9,3	504	79,4	72	11,3	635	100		
EKONOMİK DURUM	Düşük	11	9,3	100	84,7	7	5,9	118	20,6	$X^2=12,349$ Sd=6 P>0,05
	Orta	25	7,5	268	80,2	41	12,3	334	58,2	
	Yüksek	7	9,9	53	74,6	11	15,5	71	12,4	
	Üst	8	15,7	33	64,7	10	19,6	51	8,9	
TOPLAM	51	8,9	454	79,1	69	12	574	100		
SOSYAL ÇEVRE	köyde	4	5,6	57	79,2	11	15,3	72	11	$X^2=22,349$ Sd=10 P<0,05
	Kas.Küçük	7	6,5	90	84,1	10	9,3	107	16,3	
	K. Şehir	12	7,4	131	80,4	20	12,3	163	24,9	
	B. Şehir	16	11,9	101	74,8	18	13,3	135	20,6	
	Ank.İst.İzm	10	27,8	25	69,4	1	2,8	36	5,5	
	Malatya	12	8,5	115	81	15	10,6	142	21,7	
TOPLAM	61	9,3	519	79,2	75	11,5	655	100		
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	26	4,6	479	85,2	57	10,1	562	86,5	$X^2=181,361$ Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	16	32	21	42	13	26	50	7,7	
	Ateist	15	83,3	2	11,1	1	5,6	18	2,8	
	Başka	4	20	13	65	3	15	20	3,1	
TOPLAM	61	9,4	515	79,2	74	11,4	650	100		

Tablo 75' incelendiğinde bütün eğitim alanlarında bu düşünceye katılmayanlar çoğunluğu oluşturmakla beraber, ilahiyat eğitimi alanlarda en yüksek oranda, güzel sanatlar alanında en düşük oranda katılmama tutumu görülmektedir. Düşünceye katılma tutumu, en yüksek oranda güzel sanatlar alanında görülürken ilahiyat alanında eğitim alanlarda görülmemiştir. Yine konu

hakkında hiçbir fikri olmadığını belirtenler, güzel sanatlar alanında diğer bilim alanlarına göre yüksek tespit edilmiştir.

Mezun olunan lise türü itibariyle konuya yaklaşıldığında imam hatip lisesi mezunlarının tamamına yakını bu düşünceye katılmadıkları görülmektedir. Düşünceye katılma yönünde tutum gösterenler klasik lise mezunlarında, kararsızlık tutum ise meslek lisesi mezunlarında diğer lise türlerinden mezun olan deneklere göre çoğunluktadır.

Hayatlarının en uzun dönemini metropol ve büyük şehirlerde geçiren öğrenciler arasında insani sorunların salt bilim tarafından çözüleceği görüşü diğer sosyal çevrelere göre daha yaygın olduğu söylenebilir. Bu konuda kararsızlık tutumu hayatlarının en uzun dönemini köyde geçirenlerde diğer gruplara göre yüksek bulunmuştur.

İnsani sorunların salt bilim tarafından çözüleceği düşüncesine dini kimlik değişkeni itibariyle bakıldığında kendilerini sünni İslam ve Alevi İslam olarak tanımlayan öğrenciler arasındaki fark dikkat çekmektedir. Beşeri sorunların dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözüleceğine katılanlar sünni öğrencilerde % 4,6 alevi öğrencilerde % 32 olarak tespit edilmiştir. Bu düşünceye katılmayanlar alevi öğrencilerde % 42 iken sünni öğrencilerde bu oran % 85,2'ye yükselmiştir. Kararsızlık tutumu alevi öğrencilerde diğer dini kimlik tanımlamalarını yapanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca yukarıda din-bilim ilişkisi bağlamında verilen iki ifadede görülmediği halde, sünni tanımlamasını yapan öğrencilerde insani sorunların salt bilim tarafından çözüleceği düşüncesi konusunda daha yüksek oranda kararsızlık görülmüştür.

Sonuç olarak Din-bilim ilişkisi bağlamında elde edilen veriler topluca değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinde dinin bilime karşı olduğu düşüncesi itibar görmemektedir. Bununla birlikte konu hakkında şüpheleri ve sorunları olan öğrencilere de azda olsa rastlanmıştır. Değişkenler itibariyle güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin ve İslam alevi tanımlamasını yapanların diğer eğitim alanlarına göre konu hakkında kelami açıdan daha sağlıksız tutum gerçekleştirdikleri söylenebilir.

2. Dinin Toplumsal Hayata Yansıması

İnsan hayatında dinin inanç ve ibadetler olarak tezahür etmesinin yanısıra, sosyal hayatın şekillenmesinde ve kişinin birey olarak toplum içinde yer almasında önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Kişi toplum içinde yer alırken dini inançları, toplumla olan ilişkilerinde ahlaki ve hukuki sınırlar koyar. İslam alimleri dini iman, ibadet ve muamelat olarak üç kısımda değerlendiklerini söyleyebiliriz. Dinin muamelat kısmı kişinin diğer insanlarla olan münasebetlerini düzenleyen kısmı oluşturur. Dolayısıyla din-toplam ilişkileri içerisinde değerlendirilebilecek, din-devlet, din politika ilişkisi araştırmacıların en çok ilgisini çeken konular içerisinde yer almaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli şekillerde gerçekleşen din devlet ilişkileri, toplumsal farklılaşma ve değişme gibi çeşitli süreçlerin etkisi ile ilk defa batı toplumlarında ortaya çıkan laiklik anlayışı (Köktaş 1993:96), diğer kültür ve medeniyetleri de etkisi altına almıştır.

Batı medeniyetinin, tarihsel ve toplumsal şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan laiklik, temel amacı devlet ile dini başka bir ifadeyle kilise ile devleti birbirinden ayırarak, din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak gibi bir hedefe yönelik

anlam taşımaktadır. (Kostaş 1995:93) Devletin, memlekette bulunan din ve mezheplere karşı tarafsız davranması ve onların inanç ve ibadetlerine karışmaması olan laiklik (Başgil 1962:14), İslam ülkelerini de etkisine almıştır.

Laiklik, Muhammed Arkon'a göre hem Türkiye'de hem de diğer müslüman ülkelerde, gerekli uzun entelektüel ve kültürel hazırlık olmadan ve özellikle modern ve eleştirel değerlerin taşıyıcısı olan bir toplumsal sınıf var olmadan devreye sokulmuştur. (Arkon 1994:25) Bunun sonucu olarak, Köktaş'ın nakli, R.Rodinson'un tespitiyle batı etkisi sonucu sekülerizmi benimseyen İslam ülkeleri kendilerine özgü bir sekülerizm anlayışı geliştirememişlerdir. (Köktaş 1993:93)

İslam ülkeleri içerisinde laikliği anayasal bir ilke olarak kabul eden ve kültürel yapısını buna göre düzenleyen öncü ülke Türkiye olmuştur. Halkının yüzde 99'u müslüman olan ve devlet yapısını laisizm üzerine oturtan bir ülkede İslam dininin toplumsal hayata etkisi yadsınamaz.

Bu bakımdan dinin toplumsal hayata yansımaları konusu üç yönden ele alınmaya çalışılmıştır. İlk olarak dini inanç-kamusal ve özel alan ayrımı üzerinde durulmuştur. Din ve devlet ilişkileri ikinci bölümde işlenmiştir. Son olarak öğrencilerin sosyal hayat bağlamında İslam dinine bakış açıları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

2.1-Dini İnanç Ve Kamusal-Özel Alan İlişkisine Bakış

Öğrencilerin dini inançlarının özel alandan kamusal alana yansıtılması noktasında düşünce ve tutumlarını tespit amacıyla iki ayrı ifade verilmiş, görüşlerini, katılıyorum, katılmıyorum ve bir fikrim yok seçeneklerinden birini işaretleyerek ifade etmeleri istenmiştir.

TABLO 76:Dini İnanç-Kamusal Alan İlişisini Bakış

TUTUMLAR	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir fikrim yok		TOPLAM	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Din insanların vicdanlarına ait bir olgudur iş hayatına yansıtılmamalıdır	241	36,5	364	55	56	8,5	661	100
Fertlerin inanç ve ibadetleri özel alana dahildir. Kamusal alana yansıtılmamalıdır.	258	38,7	345	52	62	9,3	665	100

Tablo 76 incelendiğinde dini insanların vicdanlarına ait bir olgu olarak görüp, iş hayatına yansıtılmaması gerektiği düşüncesine katılmayanların (% 55) çoğunlukta olduğu görülmektedir. Cevap verenlerin önemli bir kısmı düşüncenin doğru olduğuna katılırken (% 36,5), hiçbir fikri olmadığını ifade ederek kararsız tutum gösterenler % 8,5 olarak tespit edilmiştir.

Dini vicdanlara ait bir olgu olarak görüp iş hayatına yansıtılmaması gerektiği düşüncesi ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla chi-Square testi yapılmış, elde edilen veriler ve örneklemin dağılımı tablo 77’de gösterilmiştir.

Tablo 77’ye bakıldığında cinsiyet, eğitim görülen bilim alanı, mezun olunan lise, ekonomik durum ve dini kimlik değişkeni ile konu arasında manidarlık görülmektedir.

Cinsiyet değişkeni açısından konu hakkındaki farklılaşmalara bakıldığında erkek öğrencilerde bu düşünceye katılanlar % 28,8 katılmayanlar %61,8 ve bir fikri olmadığını ifade edenler % 9,4 olarak tespit edilmiştir. Bayan öğrencilerde kararsızlık tutumu (%7,1) erkek öğrencilere göre daha düşük tespit edilmekle birlikte, katılma ve katılmama noktasında erkeklerden farklı tutumlar göstermişlerdir. Kız öğrencilerin % 48,4’ü bu düşünceye katıldığı, % 44,4’ünün ise katılmadığı tespit edilmiştir.

TABLO 77: “Din İnsanların Vicdanlarına Ait Bir Olgudur İş Hayatına Yansıtılmamalıdır” Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişki

CİNSİYET	Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Birtakım Yok		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	117	28,8	251	61,8	38	9,4	406	61,7	X ² =25,847 Sd=2 P<0,05
	Bayan	122	48,4	112	44,4	18	7,1	252	38,3	
	TOPLAM	239	36,3	363	55,2	56	8,5	658	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	1	2,6	37	94,6	1	2,6	39	5,9	X ² =46,229 Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	76	33	138	60	16	7	230	34,9	
	Fen Sağ B.	115	37,8	156	51,3	33	10,9	304	46,1	
	G.Sanatlar	49	57	31	36	6	7	86	13,1	
	TOPLAM	241	36,6	362	54,9	56	8,5	659	100	
MEZUNLUK DURUMU	İHL	3	4,7	59	92,2	2	3,1	64	10	X ² =49,272 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	186	40,6	231	50,4	41	9	456	71,5	
	Meslek L.	27	32,5	51	61,4	5	6	83	12,9	
	Kol. Öz. F.	18	50	12	33,3	6	16,7	36	5,6	
	TOPLAM	234	36,5	353	55,1	54	8,4	641	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	32	26,7	84	70	4	3,3	120	20,9	X ² =22,659 Sd=6 P<0,05
	Orta	117	34,9	183	54,6	35	10,4	335	58,4	
	Yüksek	30	44,1	30	44,1	8	11,8	68	11,8	
	Üst	26	51	19	37,3	6	11,8	51	8,9	
	TOPLAM	205	35,7	316	55,1	53	9,2	574	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	18	25	46	63,9	8	11,1	72	10,9	X ² =16,917 Sd=10 P>0,05
	Kas.K.ilçe	39	36,8	61	57,5	6	5,7	106	16	
	K. Şehir	52	31,1	104	62,3	11	6,6	167	25,3	
	B. Şehir	59	43,1	63	46	15	10,9	167	25,3	
	Ank.İst.İzm	18	48,6	17	45,9	2	5,4	37	5,6	
	Malatya	55	38,7	73	51,4	14	9,9	142	21,5	
	TOPLAM	241	36,5	364	55,1	56	8,5	661	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	166	29,4	350	61,9	49	8,7	565	86,4	X ² =105,948 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	49	90,7	4	7,4	1	1,9	54	8,3	
	Ateist	15	93,8	1	6,3	0	0	16	2,4	
	Başka	8	42,1	8	42,1	3	15,8	19	2,9	
	TOPLAM	238	36,4	363	55,5	53	8,1	654	100	

Eğitim görülen bilim alanı itibariyle farklılaşmalara bakıldığında, ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 94,9) bu düşünceye katılmadığı görülmektedir. Sosyal bilimler alanında eğitim alanların % 60'ı, fen ve sağlık bilimlerindeki öğrencilerin %51,3'ü bu düşünceye katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Düşünceye en yüksek oranda katılma tutumu, güzel sanatlar eğitimi

alanında (% 57) görülürken, kararsızlık tutumu fen ve sağlık bilimleri alanında (% 10,2) tespit edilmiştir.

Mezun olunan lise türü ile konu arasındaki ilişkide imam hatip lisesi mezunlarının yüksek oranda bu düşünceye katılmadıkları görülmektedir. Kolej, özel, Anadolu vb lise mezunlarının tutumları bu düşünceye katılma yönünde ağırlık kazandığı görülmekle birlikte, kararsızlık tutumları diğer lise ,mezunlarına göre yüksek bulunmuştur.

Ekonomik durum itibariyle tablo 77'ye bakıldığında düşük gelir gurubunda yer alanların yüksek oranda (% 70) düşünceye katılmadığı görülürken, orta (% 54), yüksek (% 44,1) ve üst (% 37,3) gelir gruplarında katılma oranı düşüş göstermiştir.

Dini kimlik değişkeni bağlamında seçeneklerdeki farklılaşmaya bakıldığında, kendilerini alevi ve ateist tanımlaması ile tanıtınların yüksek oranlarda dinin vicdanlara ait bir olgu olduğu bunun içinde iş hayatına yansıtılmaması gerektiği yönünde tutum geliştirdikleri görülmektedir. Bu düşünceye katılmama tutumu, sünni (% 61,9), kararsızlık tutumu ise başka (% 15,8) dini kimlik tanımlamasını yapanlarda diğer gruplara göre yüksek bulunmuştur.

Dini inanç-kamusal ve özel alan ilişkisine bakış açısının incelendiği "fertlerin inanç ve ibadetleri özel alana dahildir. Kamusal alana yansıtılmamalıdır." şeklinde ifade edilen düşünceye verilen cevaplardaki farklılaşmaya bakıldığında (tab 76) cevap verenlerin çoğunluğu (% 52) katılmadığını ifade etmiştir. Dini inanç ve ibadetlerin özel alanla

sınırlandırılmasını doğru bulanlar % 38,7 olarak tespit edilirken, bir fikri olmadığını belirtenler % 9,3 olarak bulunmuştur.

Konu ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda elde edilen veriler tablo 78’de görülmektedir.

TABLO 78: “Dini inanç ve ibadetler özel alana aittir kamusal alana yansıtılmamalıdır” Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişki

CİNSİYET	Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bir fikrim Yok		TOPLAM		*Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	128	31,4	239	58,6	41	10	408	61,6	X ² =24,13 sd=2 P<0,05
	Bayan	128	50,4	105	41,3	21	8,3	254	38,4	
	TOPLAM	256	38,7	344	52	62	9,4	662	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	4	10,3	33	84,6	2	5,1	39	5,9	X ² =46,868 Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	78	33,8	133	57,6	20	8,7	231	34,8	
	Fen Sağ B.	119	39	151	49,5	35	11,5	305	46	
	G.Sanatlar	57	64,8	26	29,5	5	5,7	88	13,3	
	TOPLAM	258	38,9	343	51,7	62	9,4	663	100	
MEZUNLUK DURUMU	İHL.	7	10,9	54	84,4	3	4,7	64	9,9	X ² 46,699 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	197	42,5	224	48,3	43	9,3	464	71,9	
	Meslek L.	26	32,1	50	61,7	5	6,2	81	12,6	
	Kol. Öz. F.	19	52,8	9	25	8	22,2	36	5,6	
	TOPLAM	249	38,6	337	52,2	59	9,1	645	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	39	32,2	80	66,1	2	1,7	121	20,9	X ² =26,495 Sd=6 P<0,05
	Orta	126	37,4	172	51	39	11,6	337	58,3	
	Yüksek	37	54,4	26	38,2	5	7,4	68	11,8	
	Üst	23	44,2	21	40,4	8	15,4	52	9	
	TOPLAM	225	38,9	299	51,7	54	9,3	578	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	21	29,2	43	59,7	8	11,1	72	10,8	X ² =18,437 Sd=10 P<0,05
	Kas.K.ilçe	42	39,6	58	54,7	6	5,7	106	15,9	
	K. Şehir	59	34,7	100	58,8	11	6,58	170	25,6	
	B. Şehir	60	44,1	58	42,6	18	13,2	136	20,5	
	Ank.İst.İzm	17	47,2	18	50	1	2,8	36	5,4	
	Malatya	59	40,7	68	46,9	18	12,4	145	21,8	
	TOPLAM	258	38,8	345	51,9	62	9,3	665	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	178	31,4	330	58,2	59	10,4	567	86,2	X ² =98,496 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	50	90,9	4	7,3	1	1,8	55	8,4	
	Ateist	16	94,1	1	5,9	0	0	17	2,6	
	Başka	8	42,1	9	47,4	2	10,5	19	2,9	
	TOPLAM	252	38,3	344	52,3	62	9,4	658	100	

Tablo 78’e bakıldığında dini inanç ve ibadetlerin kamusal alana yansıtılmaması gerektiği düşüncesi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir

ilişkinin varlığı görülmektedir. Bayan öğrencilerin % 50,4'ü bu fikre katılırken, bu oran erkek öğrencilerde %31,4 seviyesinde bulunmuştur. Katılmama oranı kız öğrencilerde % 41,3 iken erkek öğrencilerde % 58,6 seviyesine yükselmiştir. bu konuda erkeklerin % 10'u, kızların % 8,3'ü bir fikirleri olmadığını ifade etmiştir.

Bilim alanları ile inanç ve ibadetlerin özel hayatın dışına aksettirilmemesi gerektiği düşüncesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, ilahiyat eğitimi alanların katılmama, güzel sanatlar eğitimi alanların katılma yönünde tutum geliştirdikleri görülmektedir. Güzel sanatlar eğitimi alanı dışındaki bilim alanlarında eğitim alan öğrencilerin çoğunluğu bu düşünceye katılmazken, fen ve sağlık alanında eğitim görenlerde kararsızlık tutumu, diğer alanlara göre yüksek tespit edilmiştir.

Konu ile mezun olunan lise türü arasındaki farklılaşmaya bakıldığında, kolej, özel, Anadolu vb. lise mezunlarında diğer lise türlerinden mezun olan öğrencilere göre kararsızlık tutumunun yüksekliği dikkat çekmektedir. Bu düşünceye katılma oranı kolej, özel vb. lise, katılmama tutumu imam hatip lisesi mezunlarında diğer lise türlerinden mezun olanlara göre yüksek bulunmuştur. Yine meslek lisesi mezunlarının önemli oranda (% 61,7) bu düşünceye katılmama tutumu göstermesiyle ön plana çıkmıştır.

Ekonomik durum değişkeni ile konu arasındaki ilişkiye bakıldığında, katılma en yüksek düşük gelir (% 66,1) gurubunda, katılmama tutumu yüksek (% 54,4) gelir grubunda rastlanmıştır. Kararsızlık üst gelir gurubunda diğer gelir guruplarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Dini kimlik değişkeni itibariyle seçeneklerdeki farklılaşmalara bakıldığında alevi tanımlamasını yapan öğrencilerin konu hakkında daha katılma yönünde bir anlayışta yoğunlaştıkları görülmektedir. Sünni öğrenciler de dini

inanç ve ibadetlerin kamusal alana yansıtılmaması gerektiği fikrine katılanlar % 31,4 iken alevi öğrencilerde bu tutum % 90,9 olarak bulunmuştur.düşünceye katılmama alevi öğrencilerde % 7,3 seviyesinde görülürken, sünni öğrencilerde % 58,2 olarak tespit edilmiştir. Yine sünni öğrencilerde kararsızlık tutumu yüksek sayılabilecek oranda görülmektedir.

Sosyal çevre değişkeni açısından konuya yaklaşıldığında büyük şehir ve metropol ve Malatya şehir merkezinde hayatının büyük çoğunluğunu geçirenlerin diğer çevrelere göre daha çok kamusal alana dini inançların yansıtılmaması yönünde tutum gösterdikleri söylenebilir. Kararsızlık tutumunun büyük şehir ve Malatya merkezinde yaşayanlarda önemli seviyelere ulaştığı da görülmektedir.

Dini inanç, kamusal-özel alan ilişkisi ile ilgili elde edilen bulgular topluca değerlendirildiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dinin özel hayat içinde kalması gerektiği yönünde tutum geliştirdikleri söylenebilir. Eğitim alanı itibariyle ilahiyat öğrencilerinin dinin hayatın her alanında var olması gerektiği düşüncesi hakim iken, güzel sanatlar alanında diğer alanlara göre dinin vicdanlarda değerlendirilmesi yönünde tutum geliştiği şeklinde yorumlanabilir.

Ekonomik durum açısından, gelir seviyesi yükseldikçe dini vicdanlara ait bir olgu olarak görme, düştükçe dinin sosyal hayatta yer alması gerektiğine inanma eğilimi görülmektedir. Yine kararsızlık tutumu gösterenler düşük gelir gurubundan, üst gelir gurubuna doğru dikey bir yükseliş göstermektedir. Dolayısıyla gelir seviyesi yükseldikçe dinin toplumsal hayatın dışında yalnızca vicdanlarda değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak görme eğilimi arttığı söylenebilir.

Dini kimlik tanımlamaları itibariyle alevi İslam tanımlamasını yapan deneklerin, sünni İslam tanımlamasını yapanlara göre daha seküler bir tutum içinde oldukları gözlemlenmiştir.

2.2-Din Ve Toplumsal Hayat (Din- Devlet İlişkileri)

Tarih içinde farklı şekillerde kendini gösteren din toplum ilişkilerinin önemli bir boyutunu, din-devlet ilişkileri oluşturur. Din tarih boyunca devlet işlerinde belirleyici konumda olan ana unsurlardan bir tanesi olmuştur.

Laikliği anayasal bir ilke olarak kabul eden ve büyük çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu bir ülkede, üniversite öğrencilerinin genelde din-devlet özelde İslam-devlet ilişkileri konusundaki tutumları önemlidir. Bu açıdan bu bölümde üniversite öğrencilerinin din devlet ilişkileri hakkında tutumlarını tespit etmeye çalışacağız.

Bu tespiti yapabilmek amacıyla iki soru sorulmuş (tab 79, 81) ve öğrencilerden tutumlarını evet, hayır ve bir fikrim yok şeklinde belirtmeleri istenmiştir. Sorular Emin Köktaş tarafından İzmir’de yapılan (1993:177,178) araştırmadan aynen alınarak güvenilirlik yüksek tutulmaya çalışılmıştır.

TABLO 79:Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesini Zararlı Bulma Konusunda Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evet	226	34
Hayır	313	47
Bir fikrim yok	120	19
TOPLAM	659	100

Tablo 79 incelendiğinde “Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesini zararlı buluyor musunuz?” sorusuna cevap verenlerin % 34’ü evet, % 47’si hayır ve % 19’u hiçbir fikrim yok şeklinde cevaplamıştır. Herhangi bir görüş belirtmeyerek kararsız tutum gösterenlerin oranının yüksekliği dikkat çekicidir.

Dinin devlet düzenini yönlendirmesine bakış ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda elde edilen veriler tablo 80’de görülmektedir.

TABLO 80: Dinin Devlet Ve Siyaset Düzenini Yönlendirmesini Zararlı Bulma İle Değişkenler Arasındaki İlişki

	Değişkenler	Evet		Hayır		Birikim Yok		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	117	28,7	219	53,8	71	10,8	407	62	X ² =19,321 Sd=2 P<0,05
	Bayan	108	43,4	92	36,9	49	19,7	249	38	
	TOPLAM	225	34,3	311	47,4	120	18,3	656	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	8	21,6	24	64,9	5	13,5	37	5,6	X ² =30,2 Sd=6 P<0,05
	Sosyal B.	72	30,9	129	55,4	32	4,9	233	35,5	
	Fen Sağ B.	107	35,3	138	45,4	59	19,4	304	46,3	
	G.Sanatlar	39	47	20	24,1	24	28,9	83	12,6	
	TOPLAM	226	34,1	311	47,3	120	18,3	657	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	İHL	7	11,1	52	82,5	4	6,3	63	9,9	X ² =35,520 Sd=6 P<0,05
	Klasik Lise	171	37,4	198	43,3	88	19,3	457	71,6	
	Meslek L.	25	30,9	41	50,6	15	18,5	81	12,7	
	Kol. Öz. F.	12	32,4	16	43,2	9	24,3	37	5,8	
	TOPLAM	215	33,7	307	48,1	116	18,2	638	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	32	27,4	71	60,7	14	12	117	20,5	X ² =19,645 Sd=6 P<0,05
	Orta	108	32,4	153	45,7	74	22,1	335	58,6	
	Yüksek	34	50	25	36,8	9	13,2	68	11,9	
	Üst	19	36,5	22	42,3	11	21,2	52	9,1	
	TOPLAM	193	33,7	271	47,4	108	18,9	572	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	19	26,4	39	54,2	14	19,4	72	10,9	X ² =26,034 Sd=10 P<0,05
	Kas.K.ilçe	31	29,5	63	60	11	10,5	105	16	
	K. Şehir	51	30,9	90	54,5	24	14,5	165	25,1	
	B. Şehir	51	37,8	51	37,8	33	24,4	135	20,5	
	Ank.İst.İzm	18	47,4	12	31,6	8	21,1	38	5,8	
	Malatya	55	38,5	58	40,6	30	21	143	21,7	
	TOPLAM	225	34,2	313	47,6	120	18,2	658	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	146	26,1	304	54,3	110	19,6	560	85,9	X ² =123,270 Sd=6 P<0,05
	İslam Alevi	48	87,3	3	5,5	4	7,3	55	8,4	
	Ateist	18	100	0	0	0	0	18	2,8	
	Başka	9	47,4	6	31,6	4	21,1	19	2,9	
	TOPLAM	221	33,9	313	48	118	18,1	652	100	

Cinsiyet değişkeni ile konu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 80 incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha seküler bir tutum geliştirdikleri söylenebilir. Ayrıca kararsızlık tutumunun kız öğrencilerde

daha yüksek olmakla beraber, her iki grupta da önemli seviyede olması anlamlıdır.

Bilim alanı itibarıyla değişkenlerle konu arasındaki ilişkiye bakıldığında, dinin devlet ve siyaset düzenine müdahalesini güzel sanatlar eğitimi alanlar, diğer bilim alanlarına göre daha yüksek seviyede zararlı bulduğunu ifade etmişlerdir. Dinin devlet ve siyaset düzenine müdahalesini zararlı bulmayıp normal karşılayıp zararlı bulmayanlar güzel sanatlar alanı hariç, bütün bilim alanlarında çoğunlukta'dır. Kararsızlık tutumu en yüksek güzel sanatlar alanında (% 28,9) görülmekle birlikte, fen ve tıp alanında (% 19,4), ilahiyat (% 13,5) olarak önemli seviyelerde görülmüştür. Sosyal bilimler alanında kararsızlık tutumu en düşük oranda gerçekleşmiştir.

Mezun olunan lise türü açısından farklılaşmalara bakıldığında konu ile arasında manidarlık söz konusudur. Genelde bütün lise türlerinde dinin devlet ve siyaset düzenine müdahalesini zararlı bulmayanlar çoğunlukta olmakla beraber imam hatip lisesi mezunlarında bu tutum yoğunluk kazanmıştır. İmam hatip lisesi dışındaki liselerden mezun olanlarda kararsızlık tutumunun yüksek seviyelerde tespit edilmesi önemli bir noktadır.

Ekonomik durum değişkeni ile dinin devlet ve siyaset düzenine müdahale etmesini zararlı bulma arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Dinin etkin olmasını zararlı bulma tutumu bakımından ekonomik statüler arasında önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Düşük ve orta gelir gruplarında zararlı bulma oranı düşük iken yüksek ve üst gelir guruplarında yüksek seviyede bulunmuştur.

Dinin devlet ve siyaset düzenine müdahalesini zararlı bulmama tutumu en düşük olarak (% 36,8) yüksek gelir gurubunda, en yüksek oranda da alt gelir

gurubunda (%60,7) tespit edilmiştir. Bu veriler Emin Köktaş (1993:179)'ın araştırması ile benzerlik göstermektedir.

Hayatın en uzun süresinin geçirildiği sosyal çevre bakımından zararlı bulma tutumu en yüksek metropollerde (%47,4), en düşük olarak köyde (% 26,4), yaşadıklarını belirtenlerde görülmüştür. Zararlı bulmama tutumu en yüksek kasaba ve küçük ilçelerde (%60), en düşük olarak metropollerde (%31,6) yaşayanlarda tespit edilmiştir. Kararsızlık tutumu büyük şehirlerde (% 24,4), metropollerde (% 21,1) ve Malatya şehir merkezinde yaşayanlarda yoğun olarak gözlemlenmiştir.

Dini kimlik değişkeni itibariyle dinin devlet ve siyaset düzenine müdahalesini zararlı bulma tutumu en yüksek ateist (% 100) ve alevi İslam (%87,3) tanımlamasını yapanlarda görülürken, sünni İslam (% 26,1) tanımlamasını yapanlarda en düşük oranda gerçekleşmiştir. Zararlı bulmama en yüksek olarak sünni (% 54,3), en düşük olarak alevi (% 5,5) deneklerde görülmüştür. Konu hakkında bir fikir belirtmeyenler başka (% 21,1) ve sünni (% 19,6) tanımlamasını yapanlarda diğer dini kimlik tanımlamalarına göre yüksek bulunmuştur.

Din devlet ilişkileri konusunda öğrencilerin tutumlarını tespit amacıyla "Toplumumuzun daha iyi düzeye ulaşması için eskiden olduğu gibi dinin devlet yönetiminde etkinlik kazanmasını ister misiniz." Şeklinde sorulan ikinci soruya verilen cevaplar ve örneklemin dağılımı tablo 81'de görülmektedir.

Tablo 81 incelendiğinde cevap verenlerin % 49'u dinin devlet yönetiminde etkinlik kazanmasını isteme, % 32'si istememe tutumu gösterirken,

tarafından yapılan araştırmada dinin devlet yönetiminde etkinlik kazanmasını istemeyenler yüksek bulunmakla beraber, kararsızlık gösterenler (% 15,2) araştırmamızda olduğu gibi önemli bir oranda bulunmuştur.

TABLO 81:Toplumumuzun Daha İyi Bir Düzeye Ulaşması İçin Eskiden Olduğu Gibi Dinin Devlet Yönetiminde Etkinlik Kazanmasını İsteme Konusunda Farklılaşmanın Dağılımları

TUTUMLAR	n	,%
Evet	317	49
Hayır	206	32
Bir fikrim yok	123	19
TOPLAM	646	100

Dinin devlet yönetiminde eskiden olduğu gibi etkin olmasını isteme tutumu ile cinsiyet, bilim alanı, mezun olunan lise ve dini kimlik değişkenleri arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. (tab 82)

Cinsiyet değişkeni açısından bulgular incelendiğinde isteme tutumunun erkek öğrencilerde (% 55,5), bayan öğrencilerde (% 38,3) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. İstemem tutumu yine bayan öğrencilerde , erkek öğrencilerde göre yüksek tespit edilmiştir. Bu konuda kararsızlık tutumu bayan (% 22,6) ve erkek (% 17) ğrencilerde yoğun olarak gözlenmektedir.

Eğitim görülen bilim alanı itibariyle konu cevaplardaki farklılaşmaya bakıldığında istememe tutumu en yüksek oranda ilahiyat (% 81,1), en düşük olarak güzel sanatlar (% 26,2) alanında görülmektedir. İstememe tutumu en yüksek olarak güzel sanatlar alanında (% 45,2), en düşük ilahiyat (% 10,8) alanında gözlenmiştir. Sosyal bilimler alanında eğitim alan öğrenciler düşük oranda kararsızlık tutumu gösterirken, güzel sanatlar alanında diğer bilim alanlarına göre daha yüksek seviyede kararsızlık görülmüştür. Yine fen ve tıp eğitimi alanlarda kararsızlık önemli seviyede bulunmuştur.

TABLO 82: Toplumun Daha İyi Düzene Ulaşması İçin Eskiden Olduğu Gibi Dinin Devlet Ve Siyaset Yönetiminde Etkinlik Kazanmasını İsteme Ve Değişkenlerle İlişkisinin Dağılımı

BİLİM ALANI - CİNSİYET	Değişkenler	Evet		Hayır		Birikim Yok		TOPLAM		Chi-Square		
		n	%	n	%	n	%	n	%			
BİLİM ALANI - CİNSİYET	Erkek	222	55,5	110	27,5	68	17	400	62,2	$X^2=18,041$ Sd=2 P<0,05		
	Bayan	93	38,3	95	39,1	55	22,6	243	37,8			
	TOPLAM	315	49	205	31,9	123	19,1	643	100			
	BİLİM ALANI - CİNSİYET	İlahiyat	30	81,1	4	10,8	3	8,1	37	5,7	$X^2=37,778$ Sd=6 P<0,05	
		Sosyal B.	123	55,4	66	29,7	33	5,1	222	34,5		
		Fen Sag B.	141	46,8	98	32,6	62	20,6	301	46,7		
		G.Sanatlar	22	26,2	38	45,2	24	28,6	84	13		
		TOPLAM	316	49,1	206	32	122	18,9	644	100		
MEZUN OLAN LİSE		İHL	50	83,3	5	8,3	5	8,3	60	9,6		$X^2=35,5$ Sd=6 P<0,05
		Klasik Lise	203	45,5	157	35,2	86	19,3	446	71,5		
	Meslek L.	44	54,3	21	25,9	16	19,8	81	13			
	Kol. Öz. F.	13	35,1	14	37,8	10	27	37	5,9			
	TOPLAM	310	49,7	197	31,6	117	18,8	624	100			
EKONOMİK DURUM	Düşük	74	63,2	27	23,1	16	13,7	117	20,9	$X^2=18,446$ Sd=6 P>0,05		
	Orta	152	46,6	101	31	73	22,4	326	58,1			
	Yüksek	25	37,3	31	46,3	11	16,4	67	11,9			
	Üst	23	45,1	17	33,3	11	2	51	9,1			
	TOPLAM	274	48,8	176	31,4	111	19,8	561	100			
SOSYAL ÇEVRE	köyde	38	54,3	15	21,3	17	24,3	70	10,9	$X^2=17,363$ Sd=10 P>0,05		
	Kas.K.ilçe	58	56,9	28	27,5	16	15,7	109	15,8			
	K. Şehir	87	54	46	28,6	28	17,4	161	25			
	B. Şehir	59	43,7	49	36,3	27	20	135	20,9			
	Ank.İst.İzm	13	35,1	19	51,4	5	13,5	37	5,7			
	Malatya	62	44,3	48	34,3	30	21,4	140	21,7			
	TOPLAM	317	49,1	205	31,8	123	19,1	645	100			
	DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	308	56,2	128	23,4	112	20,4	548		85,8	$X^2=138,275$ Sd=6 P<0,05
İslam Alevi		3	5,5	48	87,3	4	7,3	55	8,6			
Ateist		0	0	18	100	0	0	18	2,8			
Başka		6	33,3	9	50	3	16,7	18	2,8			
TOPLAM		317	49,6	203	31,8	119	18,6	639	100			

Mezun olunan lise türü ile konu arasındaki ilişkide imam hatip lisesi mezunlarında önemli oranda isteme tutumu göze çarparken, lise diğer lise mezunlarında kararsızlık tutumunun önemli seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir.

Dinin devlet ve siyaset düzeninde etkinlik kazanmasını isteme tutumu ile dini kimlik değişkeni arasındaki ilişkiye bakıldığında, İslam sünni tanımlamasını yapan deneklerin (% 56,2) çoğunluğunun evet cevabını işaretlediği görülmektedir. Bununla birlikte kararsızlık tutumu bu öğrencilerde önemli seviyede (% 20) tespit edilmiştir. Konu hakkında istememe tutumu ateist öğrencilerde %100 olarak görülmüştür. İslam alevi tanımlamasını yapan öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 87,3) dinin devlet ve siyaset düzeninde etkin olmasını istememe yönünde tutum göstermiştir.

Her iki ifadeye verilen cevaplar topluca değerlendirildiğinde din-devlet ilişkisi bakımından, dinin tamamen devlet hayatından çıkarılması gerektiği düşüncesinin tam olarak kabul görmediği bununla birlikte çoğunluğa yakın bir kısım tarafından kabul gördüğü söylenebilir. Ayrıca önemli bir kısım öğrenci bu konuda kararsız tutum göstererek düşüncelerini açıklamamıştır.

Bu iki ifade ile ilgili bulgular değerlendirilirken örneklemin önemli bir kısmının sorulara ya cevap vermeme ya da kararsızlık yönünde tutum geliştirmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Anket uygulaması esnasında bazı öğrencilerin bu sorulardan rahatsızlık duyduklarını, bazılarının ise görüşlerini açıklamaktan korktuklarını belirtmeleri, din-devlet ilişkileri konusunda öğrencilerin görüşlerini açıklamaktan çekindikleri şeklinde yorumlanabilir. Anketin uygulandığı zaman dilimi öncesinde üniversitede öğrenci eylemlerinin yaşanması bazı öğrencileri böyle bir tutuma sevk ettiği bazı öğrenciler tarafından bizzat araştırmacıya ifade edilmiştir.

2.3-İslam Dininin Toplumsal Hayata Yansıması

İslam dini asırlardır Türk milletinin tarih sahnesindeki varoluşunun biçimlenmesinde ana unsurlardan biri olmuştur. Türk milletinin sosyal ve kültürel

hayatının her safhasında İslam dininin etkisini görmek mümkündür. Karahanlılar'ın müslüman olması ile başlayan tarihi süreçte kurulan her Türk devletinin idari, ekonomik ve sosyal yapısı İslam dininin ilkeleri ışığı altında dokunmuştur. Dolayısıyla Türk devlet tarihinde din ve devlet çok sıkı ilişki içinde olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti laik, sosyal bir hukuk devletidir. Onu kendinden önce kurulan Türk devletlerinden ayıran en önemli özelliklerden birisi laiklik ilkesini benimsemiş olmasıdır. Vatandaşlarının büyük çoğunluğunun müslüman olduğu bir ülkede İslam dinine bakış açısı önemlidir. Bu sebeble örneklemin İslam dinine yaklaşımları, toplumsal hayattaki rolü itibariyle, tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde konu İslam dini ve toplumsal hayat, birlik ve bütünlüğe katkısı, ilerleme ve gelişme karşısında durumu ve tarikatlar bağlamında işlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak İslam dininin toplumsal hayata müdahalesi sorgulanmıştır.

a-İslam Dini Ve Sosyal Hayat

Daha önce görüldüğü gibi ankete katılanların büyük çoğunluğunu müslümanlar oluşturmaktadır. İslam dininin ilkelerinin toplumsal hayatın şekillenmesinde etkili olması üniversite gençliği tarafından nasıl karşılanmaktadır. Örneklemin bu konudaki tutumunu tespit etmek amacıyla “İslam dininin toplumsal hayata müdahalesini normal buluyor musunuz?” şeklinde sorulan soruya verilen cevaplar ve örneklemin dağılımı tablo 83’de görülmektedir. Tablo 83’de görüldüğü gibi cevap verenlerin, çoğunluğu (% 68) İslam dininin ilkelerinin toplumsal hayata müdahalesini normal karşılamaktadırlar. Bunu normal görmeyenler (% 18) ve bir fikri olmayanlar (% 14) takip etmektedirler.

Tablo 83:İslam Dinini İlkelerinin Toplumsal Hayata Müdahalesini Normal Karşılama Ve Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evvet	444	68
Hayır	117	18
Bir fikrim yok	91	14
TOPLAM	652	100

Konu ile değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla yapılan chi-square testi sonucu elde edilen veriler tablo 84’de görölmektedir.

Cinsiyet değişkeni itibariyle tablo 84’de bakıldığında cinsiyet değişkeni ile konu arasında anlamlı bir ilişki görölmemekle birlikte kız öğrencilerin, kararsız tutumları dikkat çekmektedir.

Eğitim görölen alan ile konu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. İslam dininin ilkelerinin topluma müdahale etmesini normal karşılama tutumu en yüksek ilahiyat (% 89.5), en düşük güzel sanatlar (% 48.2) eğitimi alanlarda görölmüştür. Normal görme tutumu sosyal bilimler (% 75,5) ve fen ve sağlık bilimleri (% 65) alanında çoğunluğu oluşturmaktadır.

İslam dininin toplumsal hayata müdahalesini normal karşılama tutumu en yüksek güzel sanatlar (% 28,9), en düşük ilahiyat (% 7,9) alanında gerçekleşirken, bu tutum sosyal bilimler de % 16,2 fen ve sağlık bilimlerinde % 17,7 olarak bulunmuştur. Kararsızlık tutumu güzel sanatlar ve fen ve sağlık bilimleri alanında eğitim alan öğrencilerde diğer eğitim alanlarına göre yüksek bulunmuştur.

Mezun olunan lise türü itibariyle İslam dininin ilkelerinin toplumsal hayata müdahalesini normal karşılama tutumu en yüksek imam hatip lisesi (% 92,1), en düşük kolej, özel, Anadolu vb. lise mezunlarında (% 62,2) gerçekleşmiştir. Normal karşılama tutumu klasik lise ve meslek lisesi mezunlarında diğer lise

mezunlarına göre yüksek tespit edilmiştir. Kararsızlık tutumunda meslek lisesi mezunları yüksek bulunmuştur.

TABLO 84: İslam Dininin İlkelerinin Toplumsal Hayata Müdahalesini Normal Karşılama Ve Değişkenlerle İlişkisi

	Değişkenler	Katılıyorum		Katılmıyorum		Birikrim Yok		TOPLAM		Chi-Square	
		n	%	n	%	n	%	n	%		
BİLİM ALANI	CİNSİYET	Erkek	287	71.4	67	16.7	48	11.9	402	61.9	X ² =5.591 Sd=2 P>0.05
		Bayan	155	62.8	50	20.2	42	17	247	38.1	
		TOPLAM	442	68.1	117	18	90	13.9	649	100	
BİLİM ALANI	CİNSİYET	İlahiyat	34	89.5	3	7.9	1	2.6	38	5.8	X ² =33.677 Sd=6 P<0.05
		Sosyal B.	173	75.5	37	16.2	19	8.3	229	35.2	
		Fen Sağ B.	195	65	53	17.7	52	17.3	300	46.2	
		G.Sanatlar	40	48.2	24	28.9	19	22.9	83	12.8	
		TOPLAM	442	68	117	18	91	14	650	100	
MEZUNOLU NAN LİSE	CİNSİYET	İHL	58	92.1	4	6.3	1	1.6	63	10	X ² =24.004 Sd=6 P<0.05
		Klasik Lise	298	66.1	88	19.5	65	14.4	451	71.4	
		Meslek L.	53	65.4	16	19.8	12	14.8	81	12.8	
		Kol. Öz. F.	23	62.2	4	10.8	10	27	37	5.9	
		TOPLAM	432	68.4	112	17.7	88	13.9	632	100	
EKONOMİK DURUM	CİNSİYET	Düşük	87	73.1	22	18.5	10	8.4	119	20.7	X ² =7.653 Sd=6 P>0.05
		Orta	231	69.2	54	16.2	49	14.7	334	58.1	
		Yüksek	48	68.6	12	17.1	10	14.3	70	12.2	
		Üst	29	55.8	12	23.1	11	21.2	52	9	
		TOPLAM	395	68.7	100	17.4	80	13.9	575	100	
SOSYAL ÇEVRE	CİNSİYET	köyde	49	68.1	11	15.3	12	16.7	72	11.1	X ² =22.334 Sd=10 P<0.05
		Kas.K.ilçe	78	75	13	12.5	13	12.5	104	16	
		K. Şehir	115	71.9	23	14.4	22	13.8	160	24.6	
		B. Şehir	88	65.2	27	20	20	14.8	135	20.7	
		Ank.İst.İzm	19	51.4	16	43.2	2	5.4	37	5.7	
		Malatya	95	66.4	26	18.2	22	15.4	143	22	
		TOPLAM	444	68.2	116	17.8	91	14	651	100	
DİNİ KİMLİK	CİNSİYET	İslam Sünni	420	75.4	61	11	76	13.6	557	86.2	X ² =154.251 Sd=6 P<0.05
		İslam Alevi	12	23.1	29	55.8	11	21.2	52	8	
		Ateist	1	5.9	16	94.1	0	0	17	2.6	
		Başka	9	45	8	40	3	5	20	3.1	
		TOPLAM	442	68.4	114	17.6	90	13.9	646	100	

Dini kimlik değişkeni ile konu arasındaki ilişkiye baktığımızda normal karşılama tutumu İslam sünni tanımlamasını yapanlarda (% 75,4), normal karşılama tutumu ateist (% 94,1) ve İslam alevi (% 55,8) tanımlamasını

yapanlarda yüksek bulunmuştur. Kararsızlık tutumu alevî öğrencilerde yüksek olmakla beraber, sünî öğrencilerde de önemli seviyelerde görülmüştür.

Elde edilen verileri topluca değerlendirdiğimizde sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun İslam dinin ilkelerini toplumsal hayata müdahalesini normal karşıladıkları, önemli bir kısmının da kararsızlık tutum takınarak görüşlerini belirtmek istemediklerini söyleyebiliriz.

b-İslami Yaşayış Tarzı Ve Mili Birlik Ve Bütünlük

Milletlerin hayatlarını devam ettire bilmeleri için milli birlik ve bütünlüklerini sağlamaları ve korumaları şarttır. Dinin milletlerin birlik ve bütünlüğünü sağlama da katkıları açıktır. Ülkemizin birlik ve bütünlüğüne İslam dininin katkısı olabilir mi? İslam dini bu konuda bir çözüm yolu olarak düşünülebilir mi? Gelecekte ki hayatlarında büyük ölçüde topluma yön verecek olan üniversite gençliğinin bu konudaki düşünceleri önemlidir.

Bu nedenle “İslami yaşayış tarzını, toplumumuzu yüceltecek ve bütünlüştirecek bir çözüm yolu olarak görmekte misiniz?” sorusu ile öğrencilerin bu konudaki tutum ve düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. (tab: 85)

TABLO 85: İslami Yaşayış Tarzını Milli Birlik Ve Bütünlüğü Sağlayıcı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Ve Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evet	447	68
Hayır	109	16,5
Bir fikrim yok	105	15,5
TOPLAM	661	100

Tablo 85 incelendiğinde İslami yaşayış tarzını birlik ve bütünlüğümüzü sağlayacak bir çözüm yolu olarak görenler % 68, görmeyenler %16,5 olarak görülmektedir. Bu konuda bir fikri olmadığını belirterek kararsız tutum gösterenler (% 15,5) yüksek sayılabilecek bir seviyede tespit edilmiştir.

Konu ile değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan chi-square testi sonucunda cinsiyet, eğitim görülen bilim alanı, mezun olunan lise, sosyal çevre ve dini kimlik değişkenleri arasında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Test sonucunda elde edilen veriler tablo 86’da gösterilmiştir.

Cinsiyet değişkeni itibariyle konuya bakıldığında, İslam dininin toplumumuzu yüceltecek ve bütünleştirecek önemli bir çözüm, yolu olduğu düşüncesine, erkek öğrencilerin (% 73,2) kız öğrencilere (% 58,5) göre daha yüksek oranda olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Düşünceye olumsuz yaklaşım kız öğrencilerde (% 20,2) erkek öğrencilere (% 14,1) daha yüksek bulunmuştur. Kararsızlık tutumunun erkek öğrencilerde % 12,7 iken bayan öğrencilerde % 21,4’e yükselmesi dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak cinsiyet bağlamında bayan öğrencilerin İslami yaşayış tarzını toplumumuzu yüceltecek ve bütünleştirecek bir çözüm yolu olarak görme fikrine erkek öğrencilere göre daha olumsuz yaklaştıkları söylenebilir. Ayrıca kararsızlık tutumunun kız öğrencilerde yüksek çıkması onların özellikle İslami yaşayış tarzı konusunda şüphe ve çözemedikleri hususların varlığına işaret ettiği düşünülebilir.

Eğitim görülen bilim alanı açısından tablo 86’ya bakıldığında ilahiyat eğitimi alan öğrencilerin, konuya diğer eğitim alanlarına göre daha olumlu, güzel sanatlar eğitimi alanında eğitim görenlerin daha olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Yine kararsızlık tutumu sosyal bilimler ve fen ve sağlık bilimleri alanında eğitim görenlerde önemli oranlarda görülmekle birlikte, güzel sanatlar alanında daha yüksek bulunmuştur. Mezun olunan lise itibariyle konuya yaklaşıldığında, olumlu tutum en yüksek imam hatip lisesi (% 97), en düşük kolej, özel, Anadolu vb. lise (% 60,5) mezunlarında görülmüştür. Konuya

olumsuz yaklaşım en yüksek klasik lise (%19,4) mezunlarında bulunurken, kararsızlık tutumu kolej,özel, Anadolu vb. lise (% 28,9) mezunlarında tespit edilmiştir.

TABLO 86: İslami Yaşayış Tarzını Toplumumuzu Yüceltecek Ve Bütünleştirecek Bir Çözüm Yolu Olarak Görme İle Değişkenler Arasındaki İlişki

BİLİM ALANI	Değişkenler	Evet		Hayır		Birlikrim Yok		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	300	73.2	58	14.1	52	12.7	410	62.3	X ² =15,655 Sd=2 P<0.05
	Bayan	145	58.5	50	20.2	53	21.4	248	37.7	
	TOPLAM	445	67.6	108	16.4	105	16	658	100	
	İlahiyat	39	95.1	0	0	2	4.9	41	6.2	
	Sosyal B.	170	72.6	31	13.2	33	14.1	234	35.5	
	Fen Sağ B.	198	66.4	53	17.8	47	15.8	298	45.2	
	G.Sanatlar	38	44.2	25	29.1	23	26.7	86	13.1	
	TOPLAM	445	67.5	109	16.5	105	15.9	659	100	
MEZUNLUK DURUMU	İHL	64	97	0	0	2	3	66	10.3	X ² =34,294 Sd=6 P<0.05
	Klasik Lise	294	64.8	88	19.4	72	15.9	454	70.9	
	Meslek L.	55	67.1	12	14.6	15	18.3	82	12.8	
	Kol. Öz. F.	23	60.5	4	10.5	11	28.9	38	5.9	
	TOPLAM	436	68.1	104	16.3	100	15.6	640	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	90	75.6	16	13.4	13	10.9	119	20.6	X ² =10,527 Sd=6 P>0.05
	Orta	229	68.2	49	14.6	58	17.3	336	58.2	
	Yüksek	41	58.6	13	18.6	16	22.9	70	12.1	
	Üst	32	61.5	13	25	7	13.5	52	9	
	TOPLAM	392	67.9	91	15.8	94	16.3	577	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	49	70	8	11.4	13	18.6	70	10.6	X ² =19,401 Sd=10 P<0.05
	Kas.K.ilçe	79	73.1	14	13	15	13.9	108	16.4	
	K. Şehir	121	71.6	22	13	26	15.4	169	25.6	
	B. Şehir	81	60.9	23	17.3	29	21.8	133	20.2	
	Ank.İst.İzm	22	57.9	13	34.2	3	7.9	38	5.8	
	Malatya	95	66.9	28	19.7	19	13.4	142	21.5	
	TOPLAM	447	67.7	108	16.4	105	15.9	660	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	428	75.9	52	9.2	84	14.9	564	86.1	X ² =178,092 Sd=6 P<0.05
	İslam Alevi	10	18.5	29	53.7	15	27.8	54	8.2	
	Ateist	1	5.6	16	88.9	1	5.6	18	2.7	
	Başka	7	36.8	9	47.4	3	15.8	19	2.9	
	TOPLAM	446	68.1	106	16.2	103	15.7	655	100	

Sosyal çevre değişkeni açısından konu hakkındaki farklılaşmalara bakıldığında metropol ve büyük şehirlerde yaşayanlar, diğer çevrelere göre

konuya olumsuz yaklaşıklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte bütün sosyal çevre guruplarında konuya olumlu yaklaşanlar çoğunluktadır. İslami yaşayış tarzının toplumumuzu yüceltecek ve bütünleştirecek bir çözüm yolu olarak görme düşüncesine olumsuz yaklaşım en yüksek metropollerde (% 34,2), en düşük köyde (% 11,4) yaşayanlarda görölmüştür. Yine üniversiteye gelmeden önce hayatlarının en uzun dönemini Malatya Şehir merkezinde ve büyük Şehirlerde geçirenlerde konuya olumsuz yaklaşım yüksek bulunmuştur.

Konu hakkında bir fikri olmadığını belirterek kararsız tutum gösterenler, üniversiteye gelmeden köyde (% 18,6) ve büyük Şehirlerde (% 21,8) hayatlarının en uzun dönemlerini geçirenlerde rastlanmıştır.

Dini kimlik değişkeni ile konu arasındaki ilişkiye bakıldığında, konuya olumlu yaklaşım, İslam sünni tanımlamasını yapanlarda en yüksek (%75,9) gerçekteşirken, en düşük ateist (% 5,6) tanımlamasını yapan öğrencilerde tespit edilmiştir. Sünni öğrencilerin % 9,2'si, alevi öğrencilerin % 53,7'si, ateist öğrencilerin % 88,9'u ve farklı kimlik tanımlaması yapanların %47,4'ü konu hakkında olumsuz tutum göstermişlerdir. Kararsızlık tutumu en yüksek İslam alevi tanımlamasını yapanlarda görölmüştür.

Elde edilen verileri topluca değerlendirdiğimizde öğrencilerin çoğunluğunun İslami yaşayış toplumumuzu yüceltecek ve birlik beraberliğimizi sağlayacak önemli bir çözüm yolu olarak gördüğü söylenebilir.

2.3.3-İslam Dini Ve Ekonomik Gelişme

Din-toplum ilişkileri bağlamında ele alınan ve tartışılan önemli konulardan bir tanesi de dinin ekonomik gelişme ve kalkınmaya engel olup olmadığıdır. Ülkemizde de bazı aydın ve bilim adamları tarafından İslam dininin

toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olduğu düşüncesi savunulmaktadır. (Köktaş 1993:192) Bu düşüncenin üniversite öğrencileri arasında kabul görüp görmediği önem arz eder.

Bu bölümde konu ile ilgili kuramsal tartışmalara girmeden, öğrencilerin dinle toplumsal gelişme hakkındaki tutumlarını ve ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle “ İslam dininin toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olduğunu kabul ediyor musunuz?” şeklinde sorulan soruya, verilen cevaplar ve farklılaşmanın dağılımı tablo 87’de görülmektedir.

TABLO 87:İslam Dininin Toplumumuzun Gelişme Ve Kalkınmasına Engel Olduğu Düşüncesi Hakkında Örneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evet	60	9
Hayır	560	85
Bir fikrim yok	40	6
TOPLAM	660	100

Tespit edilen veriler bakıldığında, cevap verenlerin çoğunluğunun (% 85) hayır cevabını işaretleyerek, İslam’ın toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olduğu düşüncesine itibar etmediklerini belirtmişlerdir. Bu düşüncenin doğru olduğunu kabul edenler % 9 olarak tespit edilirken, hiçbir fikrinin olmadığını belirtenler % 6 seviyesinde bulunmuştur.

Konu ile değişkenler arasında ki ilişki ve değişkenler arasındaki farklılaşmanın tespiti amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda elde edilen veriler tablo 88’de görülmektedir.

İslam dininin toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olduğu düşüncesi ile eğitim görülen bilim alanı ve cinsiyet dini kimlik değişkeni arasında manidarlık bulunmuştur.

TABLO 88: İslam Dininin Toplumumuzun Gelişme Ve Kalkınmasına Engel Olduğu Düşüncesi İle Değişkenler Arasındaki İlişkinin Dağılımı

CİNSİYET	Değişkenler	Evet		Hayır		Birikim Yok		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	37	9.1	351	86.5	18	4.4	406	61.8	X ² =4.332 Sd=2 P>0.05
	Bayan	23	9.2	207	82.5	21	8.4	251	38.2	
	TOPLAM	60	9.1	558	84.9	39	5.9	657	100	
BİLİM ALANI	İlahiyat	1	2.4	39	95.1	1	2.4	41	6.2	X ² 17.108 Sd=6 P=0.05
	Sosyal B.	19	8.3	196	85.6	14	6.1	229	34.8	
	Fen Sağ B.	27	8.9	263	86.5	14	6.1	229	34.8	
	G.Sanatlar	13	15.5	60	71.4	11	13.1	84	12.8	
	TOPLAM	60	9.1	558	84.8	40	6.1	658	100	
MEZUNLUK DURUMU	İHL	1	1.5	65	98.5	0	0	66	10.3	X ² =8.868 Sd=6 P>0.05
	Klasik Lise	49	10.7	377	82.7	30	6.6	456	71.4	
	Meslek L.	6	7.4	70	86.4	5	6.2	81	12.7	
	Kol. Öz. F.	2	5.6	31	86.1	3	8.3	36	5.6	
	TOPLAM	58	9.1	543	85	38	5.9	639	100	
EKONOMİK DURUM	Düşük	11	9.4	102	87.2	4	3.4	117	20.3	X ² =8.868 Sd=6 P>0.05
	Orta	31	9.2	290	86.3	15	4.5	336	58.4	
	Yüksek	7	10.1	57	82.6	5	7.2	69	12	
	Üst	3	5.7	43	81.1	7	13.2	53	9.2	
	TOPLAM	52	9	492	85.6	31	5.4	575	100	
SOSYAL ÇEVRE	Köyde	9	12.5	63	87.5	0	0	72	10.9	X ² =16.567 Sd=10 P=0.05
	Kas.K.ilçe	5	4.7	94	87.9	8	7.5	107	16.2	
	K. Şehir	11	6.7	142	86.6	11	6.7	164	24.9	
	B. Şehir	12	8.8	119	86.9	6	4.4	137	20.8	
	Ank.İst.İzm	7	18.4	28	73.7	3	7.9	38	5.8	
	Malatya	15	10.6	114	80.9	12	8.5	141	21.4	
	TOPLAM	59	9	560	85	40	6.1	659	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	20	3.5	518	91.4	29	5.1	567	86.7	X ² =221.258 Sd=6 P<0.05
	İslam Alevi	19	36.5	26	50	7	13.5	52	8	
	Ateist	15	88.2	1	5.9	1	5.9	17	2.6	
	Başka	5	27.8	10	55.6	3	16.7	18	2.8	
	TOPLAM	59	9	555	84.9	40	6.1	654	100	

Eğitim görülen bilim alanı itibariyle konuya katılma tutumu en yüksek güzel sanatlar (% 15,5), en düşük ilahiyat (% 2,4) alanında bulunmuştur. İslam'ın gelişme ve kalkınmaya engel olmadığına inanma tutumu en yüksek ilahiyat (% 95,1), en düşük güzel sanatlar (% 71,4) alanında görülmüştür. Kararsızlık tutumuna güzel sanatlar (% 13) alanında diğer bilim alanlarına göre yüksek

seviyede rastlanmıştır. genel olarak bütün bilim alanlarında çoğunluk İslam dininin toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olmadığına inanmaktadır.

Dini kimlik değişkeni açısından düşüncenin doğru olduğunu kabul etme tutumu en yüksek ateist (% 88,2), en düşük İslam sünni (% 3,5) tanımlamasını yapanlarda rastlanmıştır. İslam alevi tanımlamasını yapanlarda İslam'ın toplumumuzun kalkınma ve gelişmesine engel olduğunu kabul edenler % 36,5 iken kabul etmeyenler % 50 seviyesinde bulunmuştur.

Bu düşüncenin doğru olmadığına inanma tutumu en yüksek İslam sünni (% 91,4), en düşük ateist (% 5,9) dini kimliğiyle tanımlayanlarda tespit edilmiştir.

İslam'ın kalkınma ve gelişmeye engel olduğunu iddia eden düşünce karşısında tarafsız bir tutum sergileyerek hiçbir fikri olmadığını söyleyenler İslam alevi (% 13,5) ve başka (% 16,7) seçeneğinde kendilerini tanımlayanlarda diğer dini kimlik guruplarına göre yüksek bulunmuştur.

Elde edilen veriler topluca değerlendirildiğinde, öğrencilerin çoğunluğu İslam'ın toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel görmediklerini söylenebiler.

2.3.4-İslam Dini Ve Tarikatlara Bakış

Sözlükte yol, metot, usul, anlamına gelen tarikat, şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, müridin sürekli Allah'ı tefekkür bilincini kazanma konusunda takip ettiği usul veya metoda denir. (Cebecioğlu 1997: 687, tarikat mad)

Tarikat zühd ve takva hareketleri ile bunların sistematik şekilleri olan tasavvufi mistik cereyanların, halk katında düzenli bir biçimde teşkilatlanmış şekillerini oluşturur ve yoğun bir dini hayatı ifade eder. (Günay 2000:277)
Tarikatlar tarih boyunca İslam toplumlarında sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik

fonksiyonlar icra etmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında gösterdikleri rol, Osmanlı devletinin kuruluşunda ve yükselmesinde de görülmüştür.

Her sosyal organizasyon gibi Osmanlıların çöküşü ile birlikte bir çok tarikat ana gayesinden uzaklaşmıştır. Bunun sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1925 yılında bütün tarikatların faaliyetlerine son verilerek, tekke ve zaviyeler kaldırılmıştır. (Günay 2000: 280; Bayyigit 1988: 133)

Günümüz Türkiye'sinde resmen faaliyette bulunan bir tarikat olmamakla birlikte bir çok tarikatın ve bunlarla beraber bir çok dini akımların faaliyetleri basın yayın organlarında sıkça görülmektedir. Yine sosyolojik bir vakıa olarak cumhuriyetin din eğitimi yapılmayan belli bir döneminin ürünü bir takım dini guruplara da rastlanmaktadır. (Bayyigit 1988:133)

Söz konusu dini gurup ve cemaatler gençlerin ilgisini çekebilir. Bu açıdan topluma yön verme noktasında çok önemli bir konumda olan üniversite gençliğinin dini gurup ve tarikatlara bakış açısı önem arz etmektedir.

Bundan dolayı örnekleme "Size göre tam bir dini hayat yaşayabilmek için her hangi bir dini gurup ve tarikatlara girmek gerekir mi?" (Bayyigit 1988:133) şeklinde soru sorularak, tutumlarını evet, hayır, ve bilmiyorum seçeneklerinde ifade etmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler ve farklılaşmanın dağılım tablo 89'da görülmektedir.

Tablo 89'a bakıldığında tam bir dini hayat yaşamak için her hangi bir dini gurup ve tarikata girmenin gerekli olduğuna inanma tutumuna örneklemin %16 'sı katılmaktadır. İnanmama tutumu % 75 olarak gerçekleşirken, tutumlarını bilmiyorum seçeneğinde ifade edenler % 9 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar

Mehmet Bayyigit(1998:133)'in araştırmasında elde ettiği sonuçlara yakın olmakla beraber bilmediğini ifade edenlerin oranı daha yüksek bulunmuştur.

TABLO 89:Tam Bir Dini Hayat İçin Dini Gurup Veya Tarikatlara Girmenin Gerekliği Konusunda rneklemin Dağılımı

TUTUMLAR	n	%
Evet	103	16
Hayır	489	75
Bilmiyorum	61	9
TOPLAM	653	100

Konu ile değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla yapılan chi-Square testi sonucunda elde edilen veriler ve değişkenler arasısı farklılaşmanın dağılımı tablo 90'da gösterilmiştir. Test sonucunda cinsiyet ve eğitim görülen bilim alanı değişkenleri ile konu arasında manidar bir ilişkiye rastlanmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre tam bir dini hayat yaşayabilmek için, dini gurup ve tarikatlara girmenin gerekliğine inanma tutumu erkek öğrencilerde kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte bilmediğini ifade eden kız öğrenciler kk bir oranda olsa erkek öğrencilerden yüksek tespit edilmiştir. Benzer sonuçlara Mehmet Bayyigit(1998:136)'in araştırmasında da rastlanmıştır.

Bilim alanı itibariyle tam bir dini hayat yaşayabilmek için dini gurup ve tarikatlara girmeyi gerekli görme tutumu en yüksek ilahiyat (% 30,8), en düşük güzel sanatlar (% 2,3) alanında grlmştir. Gerekli görmeme tutumu en yüksek güzel sanatlar (% 89,5), en düşük ilahiyat (% 64,1) alanında rastlanmıştır.

Dini gurup ve tarikatlara girme konusunda yeterli bilgi birikimi olmadığını ifade edenler en yüksek sosyal bilimler alanında görülürken, en düşük ilahiyat alanında rastlanmıştır. Elde edilen verileri topluca değerlendirdiğimizde tam bir dini

yaşayış için öğrencilerin dini gurup ve tarikatlara girmeyi şart görmedikleri, bir kısmının ise bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip olmadıkları söylenebilir.

TABLO 90:Dini Gurup Ve Tarikatlara Girmenin Gerekliği İle Değişkenler Arasındaki İlişki

	Değişkenler	Evet		Hayır		Bilmiyorum		TOPLAM		Chi-Square
		n	%	n	%	n	%	n	%	
CİNSİYET	Erkek	75	18,7	290	72,3	36	9	401	61,7	$X^2=6,418$ Sd=2 P<0,05
	Bayan	28	11,2	196	78,7	25	10	249	38,3	
	TOPLAM	103	15,8	486	74,8	61	9,4	650	100	
BİLİMALANI	İlahiyat	12	30,8	25	64,1	2	5,1	39	6	$X^2=22,605$ Sd=6 P=0,05
	Sosyal B.	32	14,3	167	74,6	25	11,2	224	34,4	
	Fen Sağ B.	57	18,9	218	72,2	27	8,9	302	46,4	
	G.Sanatlar	2	2,3	77	89,5	7	8,1	86	13,2	
TOPLAM	103	15,8	487	74,8	61	9,4	651	100		
MEZUNLUK NAN LİSE	İHL	14	21,5	48	73,8	3	4,6	65	10,3	$X^2=4,206$ Sd=6 P>0,05
	Klasik Lise	68	15,1	340	75,4	43	9,5	451	71,1	
	Meslek L.	14	17,3	57	70,4	10	12,3	81	12,8	
	TOPLAM	102	16,1	472	74,4	60	9,5	634	100	
EKONOMİK DURUMU	Düşük	24	20,7	81	69,8	11	9,5	116	20,3	$X^2=2,897$ Sd=6 P>0,05
	Orta	54	16,3	246	74,1	32	9,6	332	58	
	Yüksek	9	12,7	56	78,9	6	8,5	71	12,4	
	TOPLAM	94	16,4	424	74,1	54	9,4	572	100	
SOSYAL ÇEVRE	köyde	12	18,2	47	71,2	7	10,6	66	10,1	$X^2=8,836$ sd=10 P>0,05
	Kas.K.ilçe	15	13,9	82	75,9	11	10,2	108	16,6	
	K. Şehir	31	19,1	115	71	16	9,9	162	24,8	
	B. Şehir	17	12,6	104	77	14	10,4	135	20,7	
	Ank.İst.İzm	6	15,8	26	68,4	6	15,8	38	5,8	
	TOPLAM	103	15,8	488	74,8	61	9,4	652	100	
DİNİ KİMLİK	İslam Sünni	101	18	406	72,4	54	9,6	561	86,8	$X^2=15,132$ Sd=6 P>0,05
	İslam Alevi	1	1,9	49	90,7	4	7,4	54	8,4	
	Ateist	0	0	13	86,7	2	13,3	15	2,3	
	Başka	1	6,3	14	87,5	1	6,3	16	2,5	
	TOPLAM	103	15,9	482	74,6	61	9,4	646	100	

İslam dini ve toplumsal hayat bağlamında elde edilen veriler topluca değerlendirildiğinde öğrencilerin İslam dinine yaklaşımlarının son derece olumlu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin İslam dinini toplumsal hayatın dışında değerlendirmedikleri, toplumumuzun gelişip kalkınmasına engel olarak değil

bizatihi birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayacağına inanç yönünde tutum geliştirdikleri söylenebilir.

SONUÇ

Bir alan araştırması olan bu çalışma İnönü Üniversitesi merkez kampüsünde bulunan fakülteleri ve Darende İlahiyat fakültesinin üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenim gören öğrencilerden tesadüfi örnekleme yolu ile seçilen bir örneklem grubuyla sınırlanmıştır. Günümüz üniversite gençliğinin inanç tutum ve davranışları ele alınmıştır. Bu çalışma ile üniversite gençliğinin nasıl bir inanç ve tutum içinde oldukları ve bu tutumların sosyal hayata yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ancak bu çalışmanın verilerinden tüm üniversite gençliğini içine alan genellemeler yapmak fazla güvenilir olmayabilir. Her ne kadar Türkiye'nin bütün bölgelerinden gelen öğrenciler bulursa da, üniversitenin bulunduğu şehrin genel atmosferi, arkadaş gurupları, hocaları, kültürel etkinlikleri ve son senelerde yaşanan öğrenci olayları göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, dindarlığın farklı boyutları ve kullanılan değişkenler açısından değerlendirmeye çalışılmış, önceden tespit edilen varsayımlarla, araştırmanın bulguları karşılaştırılarak, varsayımların doğrulanıp doğrulanmadığı incelenmiştir. Bütün verilerden elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak görülen inanç sorunlarının giderilmesine yardımcı olacak teklifler yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına geçmeden önce alan araştırması yönteminin, Kelam Bilim'i metodolojisi açısından değerlendirmekte fayda görmekteyiz.

Ülkemizde metodoloji açısından Kelam bilim alanında bir ilk olan bu çalışma sonucunda şunları söyleyebiliriz. Alan araştırma yöntemi, Kelam biliminde durum tespiti, düşünce ve fikirleri öğrenme noktasında yararlı bir metot olarak kabul edilebilir. Ancak alan araştırma yöntemiyle elde edilen verilere

dayanarak, müslüman, kafir, müşrik gibi kategorik yargılara gitmek mümkün değildir. Bu yöntemle elde edilen veriler genellemelere dayanır. Bu açıdan normatif yapıya sahip olan Kelam bilimi alan araştırması yöntemiyle elde edilen verileri delil olarak kullanamaz. Özellikle inanç alanında yaşanan sapmaların, Kur'an ve sünnete aykırı düşünce ve akımların topluma yansımaları alan araştırma yöntemi ile tespit edilerek bunlara karşı Kelam ilmi cevaplar verebilir. Bu noktada araştırma soruları hazırlanırken, mutlaka kelam ve sosyal bilimler alanındaki araştırmacıların yardımlaşmaları ve işbirliği önemlidir.

Bu araştırmanın verileri genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin, Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetinde ortaya konan ve müslüman alimlerin, bütün müminlerin inanması gerektiğinde ittifak ettiği, Temel İslam Esaslarına iman noktasında yüksek inanç düzeyinde bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. (Varsayım A doğrulanmıştır.)*

Üniversite gençlerinin kendilerini tanımladıkları dini kimlik, cinsiyet, mezun oldukları lise, yüksek öğrenime başlamadan önce hayatlarını geçirdikleri en uzun çevre, ekonomik durum ve eğitim görülen bilim alanlarına göre dini inanç tutum ve davranışlarında farklılaşmalar görülmüştür. (Genel V. doğrulanmıştır.)

Araştırma bulguları farklı dindarlık boyutlarına göre değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır.

İnanç boyutu ile ilgili bulguları topluca değerlendirdiğimizde en yüksek değer Allah'a inanma konusunda görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu Allah'a inanmaktadır. Tevhid inancından küçük oranda sapmalar

* Bu noktadan sonra varsayım kavramı "V" harfi ile ifade edilmiştir.

görülmüştür. Bununla birlikte bir kısım öğrencilerde sorunlu inanca rastlanmıştır. (V.A1.a.b ve doğrulanmıştır.)

Üniversite öğrencilerinin dini tutum ve davranışlarında çeşitli etmenler etkili olmakla beraber en yüksek oranda kendi zihinsel gelişimleri ve aileleri etkili olmaktadır. (V.A.2 doğrulanmıştır)

Allah inancı bakımından üniversiter eğitim inançsızlık yönünde kaymalara sebep olmaktadır. (V.A4 doğrulanmıştır.) bununla birlikte üniversiter eğitim, öğrencilerin üniversiteye gelmeden önceki inançlarında önemli oranda değişikliğe sebep olmamaktadır. (VA4b doğrulanmıştır.) inançsızlık yönünde tutum gösteren öğrencilerin önemli bir kısmı bu tutumlarına üniversitede sahip olmuşlardır. (VA4c doğrulanmıştır.)

Allah'a iman ile Temel İslam Esaslarına inanma tutumları arasında benzerlik olduğu, inanma bakımından aralarında büyük oranda olmamakla beraber fark görülmüştür. Diğer bir ifade ile Allah'a inananların tümü aynı oranda iman esaslarına da inanmamaktadır. Ancak bu fark çok büyük değildir. Temel İslam esaslarını kabulde farklılıklar belirgin olarak görülmemekle birlikte Kur'an-ı Kerim'in muhteviyatın ve kader konusunda farklılaşmalarına rastlanmıştır. şüpheli tutum gayb olarak nitelenen konularda görülmüştür. (VA5 doğrulanmıştır)

Öğrencilerin çoğunluğu kadere iman konusunda cebriyeci anlayışın uzağında tutum göstermektedirler. (VA6 doğrulanmamıştır.)

İbadet boyutu açısından bulguları değerlendirdiğimizde üniversite öğrencilerinin ibadetlerle ilgili tutumları olumlu bulunmakla birlikte, çoğunluk ibadetlerini yerine getirmemektedir. üniversite gençliği ibadetlerin gerekliliğine, iman-amel birlikteliğine olumlu yaklaşım içindedirler. İbadetlerini yerine

getirmeme nedeni olarak tembellik, ihmalkarlık ve ortamın müsait olmaması başlıca sebepler olarak bulunmuştur. Öğrenciler ibadetlerini yerine getiremedikleri için kendilerini suçlu hissetmektedirler. (V.B 1,2,3,4 doğrulanmıştır.)

Dini tecrübe boyutu bağlamında bulgular değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin yoğun olarak dini duyguyu yaşadıkları gözlemlenmiştir. (V.C doğrulanmıştır.) Öğrenciler günlük hayatlarını dini anlayışlarına uygun olarak düzenlemek istemekte, fakat bunu yapamadıkları için suçluluk duymaktadırlar. (V.2a doğrulanmıştır)

Tanrı mefhumuna hayatlarında yer vermeyenler marjinal kalırken, öğrencilerin büyük çoğunluğu hayatlarının bütününe Allah'ın hükmettiğini ifade etmişlerdir. (V.C.1a, 1b, 1c doğrulanmıştır.) Çoğunluk kendilerini Allah'a yakın hissetmekte, zor durumda kaldığında ona başvurmaktadır. (V.C.2,4 doğrulanmıştır.) Din insan özgürlüğü bağlamında dinin insan özgürlüğünü kısıtlayıcı etmen olarak görmeme tutumu yüksek bulunmuştur. (V.C3 doğrulanmıştır.) Üniversite öğrencileri batıl inançlara itibar etmemektedirler. (V.C 5 doğrulanmıştır.)

Bilgi boyutu ile ilgili elde edilen veriler değerlendirildiğinde Kur'an-ı Kerim okunup anlaşılması gereken bir kitap olarak görülmeyle birlikte, onun Türkçe çevirisini okuma oranı çok düşüktür. Bir başka deyişle öğrenciler tarafından Kur'an meali fazla okunmamaktadır. (V.D1,2 doğrulanmıştır.)

Dini bilgi kaynakları olarak Kur'an-ı Kerim, ilmihaller, din alimleri ve eserleri ve aile önde gelmektedir. Evlerde dini eserler olarak Kur'an-ı Kerim ve namaz hocası en çok bulunan eserler olmakla beraber diğer eserlerde yoğun

olarak bulunmaktadır. Dini eserler, öğrencilerin okuma tercihleri içinde ilk tercih edilen eserler olmamakla birlikte en çok tercih edilen eserler arasında yer almaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu dini bilgi düzeyi açısından kendini kısmen yeterli görmektedir. (V. D3 .4 doğrulanmıştır.)

İnönü üniversitesi öğrencileri din bilim ilişkisi bağlamında olumlu tutum içindedirler. İslam dininin bilimle çatışmadığı aksine bilimsel , gelişmelerin İslam`ın üstünlüğünü ortaya koyduğuna inanç yüksek düzeydedir. Bununla birlikte küçük oranda da olsa bu konuda şüphe ve sorunları olan öğrencilere rastlanmıştır. (V.E doğrulanmıştır.)

Dinin etkileme boyutu itibariyle elde edilen verileri topluca değerlendirdiğimizde öğrencilerin dini inançlarını yüksek oranda ideolojik olarak anlamlandırdıkları tespit edilmiştir. (V. F doğrulanmıştır.) İnançların kamusal-özel alan ayırımına gidilmeksizin özgürce her ortamda yaşanması gerektiğine inanma yönünde tutum çoğunluğu teşkil etmekle birlikte bu ayırımın yapılmasını gerekli görenler önemli seviyelerde tespit edilmiştir.

Din-devlet ilişkileri bağlamında dinin tamamen devlet hayatının dışına çıkarılması gerektiği düşüncesi tam olarak kabul görmemekle birlikte, laiklik çoğunluk tarafından kabul görmektedir.

İslam dini öğrenciler tarafından toplumumuzu birleştirecek ve bütünleştirecek değer olarak algılanmaktadır. İslam`ın ekonomik gelişme ve kalkınmaya engel olduğu düşüncesine itibar edilmemekte, bilakis İnönü Üniversitesi öğrencileri tarafından İslam toplum barış ve refahına katkı sağlayacak bir çözüm yolu olarak görülmektedir. (V. F1,2,3 doğrulanmıştır.)

Araştırma bulgularını değişkenler açısından değerlendirildiğinde farklı değişkenlere göre farklı tutumların geliştiği görülmüştür.

Cinsiyet değişkeni itibariyle, inanç, ibadet, dini tecrübe ve ilgi boyutlarında önemli farklılıklar görülmemiştir. Dinin etkileme boyutunda, özellikle din-devlet ilişkileri ve kamusal alan özel alan bağlamında kız öğrencilerde erkek öğrencilere göre kararsızlık tutumu yoğun olarak görülmüştür.

Anketin uygulanması esnasında ve sonrasında konuştuğumuz bazı kız öğrenciler düşüncelerini açıklamaktan çekindiklerini onun için de sorulara ya cevap vermediklerini ya da kararsızlık ifade eden seçeneği işaretlediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bir kısım öğrencilerin din-devlet ilişkileri hakkındaki görüşlerini söylemekten çekinmektedirler.

Eğitim görülen bilim alanı itibariyle, inanç, ibadet, dini tecrübe, dini bilgi ve etkileme boyutlarında, ilahiyat eğitimi alan öğrenciler diğer eğitim alanlarına göre, dini meselelere kelami açıdan daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Sosyal, fen ve tıp eğitimi alan öğrencilerde az olmakla birlikte güzel sanatlar eğitimi alanında kararsızlık ve kelami açıdan olumsuz tutumlar diğer alanlara göre yoğun olarak görülmüştür.

Mezun olunan lise bağlamında, sonuçlara baktığımızda temel İslam esaslarına inanma ve dindarlığın boyutları açısından önemli farklılıklar görülmemiştir. Bununla birlikte imam hatip lisesi mezunlarının kelami açıdan diğer lise mezunlarına göre daha olumlu dini tutum geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu durum normal lise eğitiminin yanında dini eğitim almalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Ekonomik durum değişkeni açısından bakıldığında bütün gelir guruplarında Kur'an ve sünnete uygun tutum yüksek olarak gerçekleşmiştir. Ancak inançsızlık, şüphe ve kararsızlık tutumları gelir düzeyi yükseldikçe artmaktadır.

Hayatın geçirildiği en uzun sosyal çevre değişkeni itibariyle inanç sorunu en çok metropol ve büyük şehirlerde yaşayanlarda görülmüştür. Temel İslam esaslarına inanma ve sosyal hayatta bu imana uygun tutum ve davranış gösterme küçük yerleşim bölgelerinden metropollere doğru azalma kaydetmektedir.

Dini kimlik değişkeni itibariyle kendini sünni ve alevi kimliğiyle tanımlayanlar arasında önemli farklar görülmektedir. Temel İslam esaslarına inanma noktasında önemli fark görülmeyen bu iki dini kimlik gurubu arasında inanç esaslarının ayrıntılarında, ibadet, bilgi, dini tecrübe ve dinin etkileme boyutlarında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kelami açıdan kendini müslüman alevi kimliği ile tanımlayanlarda, sorunlu inanç önemli oranlarda görülmüştür. Kararsızlık ve şüphe tutumları yine bu dini kimlik gurubunda yoğun olarak görülmüştür. Bu durum alevi tanımlamasını yapanların yeterince dini bilgiye sahip olmadıklarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ayrıca kendini ateist olarak tanımlayanların aynı zamanda sünni ve alevi olduklarını belirtmeleri, çelişkili bir tutumdur. Kaynağını Kur'an ve Sünnetten alan bu iki mezhebin tanrı tanımazlıkla bağdaştırılması mümkün değildir. Bu alevi ve sünni tanımlamalarının bir kısım gençler tarafından inanç alanına ait terimlerden ziyade sosyal bir guruba aidiyeti ifade eden bir kavram olarak algılandığını göstermektedir. İkinci önemli bir husus ta ne aleviliğin ne de sünnililiğin doğru olarak bilinmediğini ortaya koymaktadır.

Dini bilgi yönünden gençlerimizin yeterli bilgi donanımına sahip olmadıkları bir gerçektir. Dini eğitimin okullarımızda yeterli seviyede verilmemesi, gençlerimizi farklı yerlerden dini bilgilerini öğrenmeye sevk etmektedir. Sağlıklı bir din eğitimi hür ve her türlü dini meselinin rahatlıkla konuşulduğu bir ortamda mümkündür. Bu açıdan dini konuların tartışıldığı gençlerimize açık sempozyum, paneller ve tartışma programları düzenlenmesi dini bilgilerini geliştirmeleri açısından katkı sağlayacaktır.

Ayrıca üniversite gençliğine yönelik itikadi konuları açıklayıcı el kitaplarının basılması ve imkanlar ölçüsünde ücretsiz dağıtılması dini alanda ortaya çıkan bir çok sorunun giderilmesini sağlayacaktır. İlahiyat fakülteleri işbirliği ve öğrenci dernekleri ve kulüplerinin koordinesinde konferans, sempozyum ve panellerde dini konuların anlatılması ve tartışılması, inanç alanında ortaya çıkan bir çok yanlış anlaşımaların ve sorunların ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Toplumsal ve kültürel farklılıkların alabildiğine azaldığı dünyamızda, mezhep ve meşrep farklılıklarının ön plana çıkarılması milli birlik ve bütünlüğümüze zarar verici nitelik taşır. Bu açıdan özellikle kaynağını Kur'an ve Sünnetten alan bir başka deyişle aynı Allah'a, Peygambere ve İtikadi esaslara inanan sünni ve alevi mezhepleri arasındaki farklılıkların tarihsel bağlamlarında değerlendirilerek, dinin farklı yorumlanması sonucunda ortaya çıkan yollar olduğu vurgulanmalıdır. Her iki mezhep mensuplarına dini asli ve ilk kaynaklarından öğrenme imkanı sağlanması sonucunda mezhepler arasındaki farklılıkların milli birlik ve bütünlüğümüze katkı sağlayıcı bir hüviyete dönüşmesi mümkündür.

Sonuç olarak araştırmanız göstermiştir ki üniversite gençliğimiz Temel İslam Esaslarına yüksek oranda inanırken, bu inancın ayrıntılarında önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunların kaynağı olarak dini bilgi yetersizliğı ön plana çıkmaktadır. Üniversite gençliğinin inanç alanındaki sorunlarının çözümü hür ve demokratik bir ortamda, her türlü baskıdan ve endişeden uzak sağlıklı bir din eğitimidir.

KAYNAKÇA**AÇIKALIN, Aytaç**

- 1985 "Gençlik Araştırmalarında Yöntem ve Uygulama Sorunları"
Uluslar Arası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri
Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları

ALTINTAŞ, Ramazan

- 1995 *Kur'an'da Hidayet ve Dalaleet*
İstanbul: Pınar Yayınları

ARGYLE, Michael. ve B. Beit- Hallami

- 1991 "Yaş ve Din"
(çev: Abdurrahman Kurt)
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4, 4: 325-327

ARSEVEN, Ali D.

- 1993 *Alan araştırma yöntemi*
Ankara: Gül Yayınevi

ARUBA, Oruç

- 1993 "Ateizmin Türkiye'de Bir Temeli Yoktur"
İzlenim Dergisi, 1, Ocak: 13-15

AYDIN, Hüseyin

- 1995 *Günümüz Toplumunda İman Problemi*
Ankara

AYDIN, Mehmet S.

- 1997 *Din Felsefesi*
Ankara: Selçuk Yayınları

BAHÇECİ, Muhiddin

- 1987 "Ruhun Muhtaç Olduğu Şey İmandır"
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 179-207

BAŞGİL, A. Fuat

- 1962 *Din ve Laiklik*
İstanbul

BAYYİĞİT, Mehmet

- 1989 "Üniversite Gençliğinin Dini Tutum Ve Davranışları Üzerine Bir
Araştırma"
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa: Uludağ Üniversitesi

BİLGİN, Beyza

- 1987 "Gençlik ve Din Eğitimi"
Din öğretimi Dergisi, 10, Ocak-Şubat: 22-31

BİLMEN, Ömer Nasuhi

- 1972 *Muvazzah İlmi Kelam*
İstanbul: Bilmen Kitabevi

BOLAY, Hayri

- 1989 *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*
Ankara: Akçağ Yayınları

BUHARİ, Muhammed Bin İsmail

- 1992 *Camii's-Sahih*
İstanbul: Çağrı Yayınları

CEBECİOĞLU, Ethem

- 1997 *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*
Ankara: Rehber Basın Yayın organizasyon
- CERRAHOĞLU, İsmail
1985 *Tefsir Usulü*
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- DİRSK, Sabine
1977 *İslam et Jeunesse En Turquie d'Aurd'hui*
Paris
- DOĞAN, D. Mehmet
1996 *Büyük Türkçe Sözlük*
İstanbul: İz yayınları
- EBU HANİFE, Numan Bin Sabit
1981 *İmamı Azamın Beş Eseri*
(çev: Mustafa Öz)
İstanbul: Kalem Yayıncılık
- EGEMEN, Bedi Ziya
1952 *Din Psikolojisi (Saha, Kaynak Ve Metot Üzerine Bir Deneme)*
Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- ELIADE, Mircae
1990 *Dinin Anlamı Ve Sosyal Fonksiyonu*
(çev: Mehmet Aydın)
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ESED, Muhammed
1999 *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*
(1980) (çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk)
İstanbul: İşaret Yayınları
- FAZLURRAHMAN,
1999 *Ana Konuları İle Kur'an*
(1980) (çev: Alpaslan Açıkgenç)
Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- FIĞLALI, Ethem Ruhi
1990 *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*
İstanbul: Selçuk yayınları
- FİRUZABADİ, Muhammed Bin Yakup Eş-Şirazi
1991 *Kamusü'l-Muhit*
Beyrut:
- GANİ, Veysel
1989 "Gençlik Problemleri ve Eğitim Politikaları"
Din öğretimi dergisi, 19, Haziran 17-29
- GÖLCÜK, Ş. ve S. TOPRAK
1988 *Kelam*
Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- GÖLCÜK, Şerafeddin
1995 *Kur'an ve İnsan*
Konya: Esra Yayınları
1997 *İslam Akaidi*
Konya: Esra Yayınları
- GÜLER, İlhami

- 1988 "İman ve İnkârın Ahlakî ve Bilişsel (Kognitif) Temelleri"
İslamiyat Dergisi 1,1, 7-25
- 1991 "Allah İnsan İlişkisinin Ahlakî Boyutu"
İslami Araştırmalar Temmuz 194-197
- 1996 *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*
Ankara: Ankara Okulu Yayınları

GÜNAY, Ünver

- 2000 *Din Sosyolojisi*
İstanbul: İnsan yayınları

HÖKELEKLİ, Hayati

- 1996 *Din Psikolojisi*
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- 1988 "Ergenlik Dönemi Dini Şüpheler"
Din Öğretimi dergisi, 14, Ocak-Şubat-Mart, 73-82

IZUTSU, Toshihiko

- 1963 *Kur'an'da Allah ve İnsan*
(çev: Süleyman Ateş)
İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat

İBNİ MANZUR, Ebu'l-fadl Cemalüddin Muh. Bin Celalüddin

- 1994 *Lisanü'l-Arab*
Beyrut: Darü's-Sadr

İBNİ TEMİYYE, Takıyyüddin Ahmed İbn-i Abdü'l-Halimi

- 1994 *İman Üzerine*
(çev: Salih Uçan)
İstanbul: Pınar Yayınları

KARAÇOŞKUN, Mustafa

- 1998 "Psiko Sosyal Açıdan İman (Dini İnanç)- Amel (Dini Davranış)
İlişkisi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi

KASABOĞLU, Abdurrahman

- 1997 *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*
İstanbul: Yalnız Kurt Yayınları

KAYHAN, Mutlu

- 1989 "Bir Dindarlık Ölçeği" (Sosyolojik Yöntem Üzerine bir Tartışma)
İslami Araştırmalar Dergisi 3.4, Ekim 194-199

KOSTAŞ, Münir

- 1995 *Üniversite Öğrencilerinin Dine Bakışı*
Ankara: Diyanet Vakfı yayınları

KÖKTAŞ, Emin

- 1993 *Türkiye'de Dini Hayat*
İstanbul: İşaret Yayınları

MACİT, Nadim

- 1992 *Kur'an Ve Hadise Göre Şirk Ve Müşrik Toplum*

- İstanbul: İletişim Yayınları
MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed Bin Muhammed
1979 *Kitabu't-Tevhid*
İstanbul: Mektebü'l-İslamiyye
MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim İbnü Haccac
1992 *Camii's-Sahih*
İstanbul: Çağrı Yayınları
NESEFİ, Ebu'l Muîn Meymûn Bin Muhammed
1327 *Bahru'l-Kelam fi Akaidi Ehl-i İslam*
Konya: Meşriki'l-İrfan Matbaası
1993 *Tabsiratü'ül Edille Fi Usûli'd-Dîn*
(Neş: Hüseyin Atay)
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
ÖNER, Necati
1995 *İnsan Hürriyeti*
Ankara: Vadi Yayınları
ÖZCAN, Hanifi
1992 *Epistemolojik Açıdan İman*
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları
ÖZSOY, Ö. İ. GÜLER
1998 *Konularına Göre Semantik Kur'an Fihristi*
Ankara: İccr Yayınevi
ÖZTÜRK, Hüseyin
1990 *Eğitim Sosyolojisi*
Ankara: Hatiboğlu Yayınları
PEZDEVİ, Ebu Yusr Muhammed
1988 *Ehli sünnet Akaidi*
(çev: Şerafeddin Gölcük)
İstanbul: Kaythan Yayınları
RAĞİP, el-İsfehani
1979 *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*
Beyrut: Darü's-Selef
SABUNİ, Muhammed Ali
1981 *Saffetü't-Tefasir*
Beyrut: Dârü'l-Kur'an-ü'l-Kerim
SABÛNİ, Nureddin
1982 *Maturidiyye Akaidi*
(çev: Bekir Topaloğlu)
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
SENCER, Muzaffer
1974 *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*
İstanbul: May Yayınları
SOYSALDI, H. Mehmet
1995 "Kur'an-ı Kerim'e göre Ahiret İnancı"
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1, 43-67
SUBHİ SALİH,
trhsz *Mebahis Fi Ulumu'l-Kur'an*
İstanbul: Dersaadet Matbaası

- TATLISU, Ali Osman
1967 *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*
İstanbul: Sönmez Neşriyat
- TAYLAN, Necip
1998 *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*
İstanbul: Ayışığı Kitapları
- TOPALOĞLU, Bekir
1988 *Kelam İlimine Giriş*
İstanbul: Damla Yayınları
- TOPRAK, Süleyman
1997 *Ölümden Sonraki Hayat*
Konya: Esra Yayınları
- TUNÇ, Cihat
1987 "Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler"
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4, 1-12
1994 "Ecel"
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 10, 380-381
- TURAN, Osman
1993 *Türkiye'de Manevi Buhran Din-Laiklik*
İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- TÜMER, G. ve A.KÜÇÜK
1997 *Dinler Tarihi*
Ankara: Ocak Yayınları
- UYSAL, Veysel
1996 *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- WACH, Joahim
1987 *Din Sosyolojisine Giriş*
(1930) (Çev. Battal İnaldı)
Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
1995 *Din Sosyolojisi*
(çev: Ünver Günay)
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- YALÇIN, Çetinkaya
1993 "Türk Usulü Ateizm"
İzlenim Dergisi, 1, Ocak: 13-15
- YAVUZ, Kerim
1987 *Çocukta Dini Duygu Ve Düşüncenin Gelişmesi*
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- YAVUZ, Salih Sabri
Trhsz *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*
İstanbul: İnsan Yayınları
- YAZIR, Elmalılı Hamdi
1970 *Hak Dini Kur'an Dili*
İstanbul: Eser Kitabevi
- YEL, Ali Murat
1998 "Hurafe"

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 18, 381-382

YILDIRIM, Bilal

1997 “Çocuğın Şahsiyet gelişiminde ailenin yeri ve önemi Üzerine Bir inceleme”

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2: 119-136

YÖRÜKOĞLU, Atalay

1998 Gençlik Çağı

İstanbul: Özgür Yayınları

ANKET FORMU

Bu anket formu "İnönü Üniversitesi Gençliğinin İnanç Sorunları" konulu yüksek lisans teziyle ilgilidir. Amacı üniversite gençliğinin dini inanç alanında yaşadığı sorunları tespit ederek, çeşitli tekliflerde bulunmaktır.

Takdir edeceğimiz gibi, soruların cevaplandırılmasında göstereceğiniz dikkat, samimiyet ve hassasiyetin, sonuçların doğruluk ve geçerlilik derecesini belirlemede en önemli faktör olduğu unutulmamalıdır. Gerekli yasal izinler alınmış olup, cevaplarınız sadece bu bilimsel araştırma için göz önünde bulundurulacaktır. Bunun dışında hiçbir kişi ya da kurumun amaçlarına açık tutulmayacaktır. Anket anonim karakterlidir. Bu yüzden üzerine adınızı ve soyadınızı yazmanıza gerek yoktur.

Lütfen bütün soruları cevaplandırınız. Size en uygun olanı seçeneğe [X] işaretini koyunuz. Göstereceğiniz ilgi ve harcayacağımız zamandan dolayı teşekkür eder, başarılar dilerim.

IRMAK BARAN

İ.Ü.

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Kelam Bilim Dalı

KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ

1-Yaşınız.....

2-Cinsiyetiniz.....

3-Fakültenizin adı.....

4-Kaçıncı sınıftasınız.....

6-Mezun olduğunuz lise türü.....

7-Din eğitimi durumunuza uygun olan seçeneği işaretleyiniz.(Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

 Ailemden dini bilgiler aldım
gittim. Cami Hocasına ve yaz kurslarına
gittim. Yalnızca ilk ve orta öğrenimimde
yetiştirdim Dini eserler okuyarak kendimi
yetiştirdim Din kültürü dersi okudum. Özel din eğitimi aldım. Kur'an Kursuna gittim. Başka belirtiniz.....

8-Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?

Yazınız.....TL

9-Üniversiteye girmeden önce hayatınızın **çoğunluğu** nasıl bir çevrede geçti? (yalnız birini işaretleyiniz.) Köyde (Nüfusu 2.000'den az) Kasaba veya küçük ilçelerde (2.001-20.000) Küçük şehirlerde (20.001-200.000) Büyük şehirlerde (200.000'den fazla) Ankara, İstanbul, İzmir'de Malatya il merkezinde

ANKET SORULARI

1) Mensub bulunduğunuz din açısından kendinizi nasıl tanımlarsınız.

- İslam (Sünni)   İslam (Alevi)   Yahudi
 Hristiyan   Ateist   Diğer.....

2) Dini inanç ve ibadetler konusunda hangi tutum içinde bulunuyorsunuz?

- Arzu ve istekle benimsiyorum.
 Genellikle benimsiyorum.
 Şüphe ve tereddüt içindeyim.
 İlgilenmiyorum.
 İnanç ve ibadetler dahil **Din**'i bütünüyle gereksiz ve çağdışı olarak görüyorum.
 Bütün dinler karşısında tarafsızım.
 Başka belirtiniz.....

3) Günlük yaşayışınız dahilinde kendinizi Allah'a yakın hissederek bir heyecan ve ürperti duyduğunuz anlar olur mu?

- Genellikle   Ara sıra   Hiçbir zaman olmaz

4) Allah inancı bakımından aşağıdaki maddelerden kendi durumunuza **en uygun** olanını işaretleyiniz.

- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
 Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile gerek duymuyorum.
 Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
 Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için bende inanıyorum.
 Allah'ın varlığına inananlara karşı çıkıyorum.
 Allah inancı toplumun, fertlerin düşünce ve davranışlarını kontrol altında tutmak için farkına varmadan uydurduğu hayal ürünü bir **kavramdır**.
 Alemi ve insanları yarattıktan sonra onlara hiçbir şekilde müdahalede bulunmayan, düzenlerine karışmayan bir yaratıcıya inanıyorum.
 Dünyadaki her şey tabiat kanunlarına göre olur. Yaratıcı bir gücün değil maddenin kendi kanunları söz konusudur.
 Diğer.....

5) Allah'a inanma konusunda, durumunuza uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

- Daha önceki yıllarda inanmıyordum, üniversitede inanmaya başladım.
 Daha önceki yıllarda inanıyordum, üniversitede inancımı kaybettim.
 Eskiden beri inanırım.
 Eskiden beri inanmıyorum.

5)Günlük hayatınızda Tanrı'nın yeri nedir" sorusuna uygun olan cevabınızı veya cevaplarınızı işaretleyiniz.(Birden fazla madde işaretlenebilir.)

-]Hayatıma bütünüyle hükmeder
 ]Yalnızca güç duruma düştüğüm zamanlar O'na ihtiyaç duyarım
 ]Bayram ve Cuma gibi özel günlerde irtibat kurarım.
 ]Bütün hayatımı O'nun istediği gibi düzenlemek isterim, ancak yapamadığım için suçluluk duyarım.
 ]Yalnızca dua edip yardım dilediğim, beni psikolojik açıdan rahatlatan bir varlıktır:
 ]Hayatımı düzenlememde hiçbir rolü yoktur.
 ]Diğer yazınız.....

7)Allah'ın varlığına **İNANMA** konusundaki kararınızın oluşmasında, aşağıdaki faktörlerden hangileri, ne derecede etkili olmuştur.

	<u>Fazla</u>	<u>Normal</u>	<u>Az</u>	<u>Hiç</u>
Ailem.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Öğretmenlerim.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Okuduğum kitaplar.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Dahil olduğum bazı guruplar.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Dindar olarak gördüğüm bazı kimselerin tutumları.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Kendi zihinsel gelişimim.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Bir cemaat liderinin görüşleri.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Diğer belirtiniz.....				

8)Allah'ın varlığına **İNANMIYORSANIZ inanamama** konusundaki kararınızın oluşmasında, aşağıdaki faktörlerden hangileri, ne derecede etkili olmuştur.

	<u>Fazla</u>	<u>Normal</u>	<u>Az</u>	<u>Hiç</u>
Ailem.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Öğretmenlerim.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Okuduğum kitaplar.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Dahil olduğum bazı guruplar.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Dindar olarak gördüğüm bazı kimselerin tutumları.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Kendi zihinsel gelişimim.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Bir cemaat liderinin görüşleri.....[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Diğer belirtiniz.....				

9-İslam dininde şu altı iman esasından samimiyetle ve herhangi bir yoruma ihtiyaç duymadan hangilerine inanırsınız? (İnanıklarımızın hepsini işaretleyiniz.)

-] Allah'a   ]Meleklerine   ] Kitaplarına
 ] Peygamberlere   ] Ahiret gününe   ] Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine

10-Sizce Kur'an'ın okunması ve anlaşılması dini bir gereklilik midir? Fikrinize uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

-]Evet   ]Hayır   ] Şüpheliyim   ] Hiçbir fikrim yok

11-“İlahi Kitaplara İman” ile ilgili düşüncenize uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

- Allah'ın insanları dünyada ve ahirette mutluluğa erdirtmek için, peygamberlerle birlikte Kitaplar gönderdiğine kesinlikle ve şüphe duymadan inanıyorum.
- Allah'ın kitaplar gönderdiğine inanmıyorum.
- “Valy” denen peygamberlerle Allah arasındaki iletişimi bilimsel bulmadığım için inanmıyorum.
- İlahi kitaplardan yalnızca Kur'an-ı Kerim'e inanıyor, diğerlerine inanmıyorum.
- İlahi kitapların eski uygarlıkların hikayeleri (efsaneleri) olduğuna inanıyorum.
- Başka belirtiniz.....

12-“Kur'an-ı Kerim” hakkındaki düşüncelerinize uygun olan seçenekleri işaretleyiniz.

kesinlikle katılıyorum   kesinlikle katılmıyorum   Bir fikrim yok

- A)Kur'an'ın Allah tarafından Hz.Muhammed'e indirildiğine ve eksiksiz günümüze kadar ulaştığına .....[ ]   [ ]   [ ]
- B)Kur'an'ın hükümlerinin hepsinin evrensel olduğuna .....[ ]   [ ]   [ ]
- C)Kur'an'a inanmakla birlikte bazı ayetlerinin çağımıza uymadığını, bunun için de bu ayetlerin reddedilmesini veya değiştirilmesi gerektiğine.....[ ]   [ ]   [ ]
- D)Kur'an'dan bazı ayetlerin çıkarıldığına.....[ ]   [ ]   [ ]
- E)Kur'an'ın Muhammed adında birisinin yazdığı kitap olduğuna..... [ ]   [ ]   [ ]
- F)Kur'an ayetlerinin ayırt edilmeksizin her mekanda uygulanması gerektiğine.....[ ]   [ ]   [ ]
- G)Kur'an ayetlerinin her asırda geçerliliğine.....[ ]   [ ]   [ ]
- H)Bilimin ilerlemesi ile Kur'an'ın doğruluğunun zayıflayacağına.....[ ]   [ ]   [ ]

13-Bu hayattan başka ikinci bir hayata inanıyor musunuz?

- Evet   Hayır   Şüpheliyim

14 -Cevabınız **EVET** ise aşağıdaki cümlelerden düşüncenize uygun olanı işaretleyiniz.

Bu hayattan sonraki ikinci hayat;

- Kıyametin kopmasıyla başlayıp, insanların Allah tarafından hesaba çekilmeleri sonucunda cennet veya cehennemde geçirecekleri ebedi hayattır.
- Kişinin öldükten sonra başka bir bedenle ruhi gelişimini tamamlamak için dünyaya tekrar dönmesidir.
- Kişinin dünyada yaşadığı hayatın iyi veya kötü olmasına bağlı olarak bir insan, hayvan veya bitki bedeninde tekrar dünyaya dönmesidir.
- Başka belirtiniz.....

15 -Cevabınız **HAYIR** ise aşağıdaki seçeneklerden düşüncenize uygun olanı işaretleyiniz.

“Ahiret inancı verimsiz, acı çeken, yaşama yorgunluğu içinde olan insanların, oluşturduğu toplumsal bilincin yaratıp inandığı dünya” olduğu için kabul etmiyorum.

“Ölüm ötesi ile ilgili inançlar, bu hayatta karşılaşılan sıkıntıları, acı ve ızdırapları teselli etmek için insan psikolojisinin icad ettiği hayali tatmin kaynakları” olduğu için inanmıyorum.

Ölüm ötesi ile ilgili inançlar hakim güçler tarafından, insanları sömürmek için uydurulmuş kurallar, olduğuna inanıyorum.

Cennet, cehennem, sırat, gibi inançlar bilimsel olmadığı için inanmıyorum.
Diğer belirtiniz.....

16-Cevabınız şüpheliyim ise, aşağıda verilen ahiret inancı ile ilgili nelerden şüpheli olduklarımızı önem sırasına göre (1,2,3.....şeklinde) işaretleyiniz.

Cennet ve cehennemin varlığı

İnsanların tekrar dirilişi

İnsanların yaptıklarından hesaba çekilmeleri

Sırat, mizan gibi şeylerin varlığı

İnanarak iyi işler yapanların cennete, kötü işler yapanların cehenneme gideceği

Başka belirtiniz.....

17- “Kader inancı” hakkındaki düşüncelerinize uygun olan seçenekleri işaretleyiniz.

Dünyada başımıza gelen hayır (iyi) ve şer (kötü) Allah’tandır.

Kaderimizi Allah tarafından verilen bir kuvvet (cüz’i irade) ile tamamen kendimiz meydana getiririz.

Kader hangi ülkede, hangi ana babadan doğacağımızın belirlenmesidir.

Yaptığım her şeyi kendi kuvvet ve irademle yaparım. Allah’ın ya da bir yaratıcının hiçbir etkisi yoktur.

İnsanların dünya hayatı ve ahiret hayatları kaderlerinde belirlenmiştir. Dünyada nasıl yaşarlarsa yaşasınlar kaderleri ne ise o olur.

18-Bir depremde kurallara uygun yapılan bir binada bazı insanların hayatlarını kaybetmesi sizce kaderleri midir.

Evet

Hayır

Şüpheliyim

Bir fikrim yok

19-Trafik kazası veya cinayet sonucu hayatını kaybeden kişi sizce **eceli** ile mi ölmüştür?

Evet

Hayır

Şüpheliyim

Bir fikrim yok

20-Size göre **doğal felaketler** Allah’ın insanlara gönderdiği “**İlahi Uyarı**” mıdır.

Evet

Hayır

Şüpheliyim

Bir fikrim yok

21-“İnsanlar öldükten sonra cesetleri nerede ve ne şekilde olursa olsun, münker-nekir denen melekler tarafından sorguya çekilirler. Bu sorgunun sonucuna göre azap veya nimet içinde kıyametin kopmasını beklerler.” Görüşüne katılıyor musunuz?

Evet

Hayır

Şüpheliyim

Bir fikrim yok

21-“Peygamberlere iman” hakkındaki düşüncelerinize uygun olan seçenekleri işaretleyiniz

	Kesinlikle <u>İnanıyorum</u>	kesinlikle <u>inanmıyorum</u>	şüpheliyim
A)Allah`ın insanlara peygamberler Gönderdiğine.....[ ]	☐	☐	☐
B)Hz. Muhammed`in peygamberliğine.....[ ]	☐	☐	☐
C)Hz. Muhammed`in son peygamber Olduğuna.....[ ]	☐	☐	☐
D)Hz. Muhammed`in peygamber değil ama <u>büyük</u> bir insan olduğuna.....[ ]	☐	☐	☐
E)Hz. Muhammed`in bütün insanlığa gönderilmiş, bir peygamber olduğuna.....[ ]	☐	☐	☐

22-“Meleklerle iman” ile ilgili düşüncelerinize uygun olan seçenekleri işaretleyiniz.

	Kesinlikle <u>İnanıyorum</u>	Kesinlikle <u>inanmıyorum</u>	Şüpheliyim
A)Meleklerin varlığına, ...[ ]	☐	☐	☐
B)Cinsiyetlerinin olmadığına .....[ ]	☐	☐	☐
E)Peygamberlere vahy getirmek, alemden meydana gelen tabii olayları idare etmek, Kıyametin kopmasını için .....[ ] için sūr`a üflemek ve insanların canlarını almak İnsanların işledikleri sevap ve günah- larını kaydetmek gibi görevleri olduğuna	☐	☐	☐

23-**Ölüm** hakkındaki düşüncenize uygun seçeneği işaretleyiniz.

- Ölüm sonsuz bir hayatın başlangıcıdır.
 Sonrası olmayan bir yokluk ve hiçliktir.
 Hakkında hiç kimsenin bir şey söyleyemeyeceği bir sırdır.
 Bir fikrim yok.
 Diğer.....

24-“Genel olarak bütün ibadetlerin mutlaka yapılması gerektiği” fikrine katılıyor musunuz?

- Tamamıyla katılıyorum. Kısmen katılıyorum Tamamıyla katılmıyorum

25-“İbadet şekilciliktir. İman etmek cennete girebilmek için yeterlidir.” fikrini doğru buluyor musunuz?

- Tamamıyla katılıyorum Kısmen katılıyorum Tamamıyla katılmıyorum

26-“Önemli olan kalp temizliğidir. İbadet çok önemli değildir.”fikrine katılıyor musunuz?

- Tamamıyla katılıyorum Kısmen katılıyorum Tamamıyla katılmıyorum

27-“İbadet kişinin imanını kuvvetlendirir, ibadetleri yapmamak imanı zayıflatır.”

Fikri sizce doğru mudur?

- Tamamen doğru
 Kısmen doğru
 Tamamen yanlış
 Kısmen yanlış

28-İbadetlerinizi yerine getirip getirmeme açısından içinde bulunduğunuz durum ve tutum şunlardan hangisine uymaktadır.(Birini işaretleyiniz.)

- Her yer ve her şartta ibadetimi yaparım
 Yaşadığım ortam müsait olmadığı için ibadetlerimi yapamıyorum
 İbadetleri zor ve yorucu buluyorum
 İbadetleri nasıl yapacağımı bilmiyorum
 Tembellik, ihmalkarlık gibi sebeplerden dolayı ibadetleri yerine getiremiyorum.
 Bulduğum ortama göre tavır alıyorum.
 Hem günah işleyip hem ibadet etmek bana çelişki geliyor
 Ailemde ibadetlere önem verilmediği için yapmıyorum
 Çevremden ve insanların beni kınamasından çekindiğim için yapmıyorum.
 İbadetleri önemsemiyorum.

Başka belirtiniz.....

29-İbadetlerinizi (Namaz,Oruç vs) yapmadığımız için kendinizi suçlu hisseder misiniz?

- Her zaman
 Genellikle
 Ara sıra
 Hiçbir zaman hissetmem

30 -Gerekliliğine inanmadığımız için yapmadığımız ibadet veya ibadetler var mı? Öncelik sıranıza göre işaretleyiniz. (1,2,3, şeklinde)

- ( ) Namaz ( ) Oruç ( ) Hac ( ) Zekat ( ) Kurban Kesmek
 Diğer belirtiniz.....

31-Genel olarak evinizde bulunan dini eserler hangileridir.(Birden fazla şık işaretlenebilir.)

- Kur'an-ı Kerim
 Hadis Kitapları
 Akâid kitapları
 İslam Tarihi ve Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar
 Diğer belirtiniz.....
 Kur'an Tercümesi
 İslam ilmi hali
 İslami düşünce ve fikir eserleri
 Kur'an Tefsirleri
 Namaz Hocası

32-Kur'an-ı Kerim'i Arapça metninden okumasını biliyor musunuz?

- Çok iyi
 Orta derecede
 Az
 Hiç bilmiyorum

33-Kur'an'ın Türkçe çevirisini okudunuz mu?

- Tamamını okudum
 Büyük bir kısmını okudum.
 Az bir kısmını okudum.
 Hiç okumadım

34-Şimdiye kadar öğrendiğiniz dini bilgileriniz size yetiyor mu?

- Yetiyor
 Kısmen yetiyor
 Hiç yetmiyor.

35-“Din insan özgürlüğünü ortadan kaldırır” fikrine katılıyor musunuz?

- Katılıyorum
 Katılmıyorum
 Bir fikrim yok

36-Dini bilgilerinizi genellikle aşağıdaki kaynakların hangisinden alıyorsunuz?
(Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

- Gazete ve dergilerden
 Takvim yapraklarından
 Küçük el kitaplarından
 Kur'an-ı Kerim ve ilmi hallerden
 Din bilginlerinden (Alimler ve eserlerinden)
 Dini cemaat (gürup) liderlerinden
 Vaaz ve hutbelerden
 Ailemden
 Beraber yaşadığım veya sempati duyduğum dini guruplardan
 Başka belirtiniz.....

37-Ders kitapları dışında en çok hangi tür yayınları okuyorsunuz. Tercih sıranıza göre belirtiniz.

	1.Tercih	2.tercih	3.Tercih
Dini kitap ve dergiler.....			
Edebi eserler			
Bilimsel eserler.....			
Magazin türü kitaplar.....			
Siyasi ve ideolojik eserler.....			
Cinsellikle ilgili kitap ve dergiler.....			
Diğer yazınız.....			

38-“Din insanların vicdanlarına ait bir olgudur” İş hayatına yansıtılmamalıdır.” düşüncesine katılıyor musunuz?

- Katılıyorum Katılmıyorum Bir fikrim yok

39- “Fertlerin inanç ve ibadetleri özel alana dahildir. Kamusal alana yansıtılmamalıdır.” görüşüne katılıyor musunuz?

- Katılıyorum Katılmıyorum Bir fikrim yok

40-Dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesini zararlı buluyor musunuz?

- Evet Hayır Bir fikrim yok

41-Toplumun daha iyi düzeye ulaşması için dinin eskiden olduğu gibi devlet yönetiminde etkinlik kazanmasını ister misiniz?

- Evet Hayır Bir fikrim yok

42-Size göre tam bir dini hayat yaşayabilmek için her hangi bir dini gurup veya tarikatlara girmek gerekir mi?

- Evet Hayır Bilmiyorum

43-İslamî yaşayış tarzını, toplumumuzu yüceltecek ve bütünleştirecek önemli bir çözüm yolu olarak görmekte misiniz?

- Evet Hayır Bir fikrim yok

44-İslam Dininin toplumumuzun gelişme ve kalkınmasına engel olduğunu kabul ediyor musunuz?

- Evet Hayır Bir fikrim yok

45-İslam Dininin ilkelerinin toplumsal hayata müdahalesini normal karşıyor musunuz?

- Evet Hayır Bir fikrim yok

46-“Bilimsel keşifler çoğaldıkça Allah’ın yüceliği ve İslam’ın üstünlüğü daha fazla ortaya çıkar.” Görüşüne katılıyor musunuz?

- Katılıyorum Katılmıyorum Bir fikrim yok

47-“Bütün insani sorunlar, dinin yardımı olmaksızın bilim tarafından çözülebilir.” Görüşüne katılıyor musunuz?

- Katılıyorum Katılmıyorum Bir fikrim yok

48-Çok zor durumda kaldığımızda aşağıdaki uygulamaların hangisine veya hangilerine başvurursunuz?

- Kurşun döktürmek Muska yazdırmak
 Büyü yaptırmak Yatırları ziyaret etmek
 Fal baktırmak Bildiğim duaları okumak
 Kur’an okumak Adak adamak
Başka belirtiniz.....

49-Batıl inançlarınız var mı?

- Evet Hayır

50-Batıl inançlarınız varsa, aşağıdaki batıl inançlardan hangilerine sahipsiniz?

- Dilek kuyularına para atmak
 Yatırlara mum dikmek, taş yapıştırmak
 Makas ve bıçak gibi aletleri başkasına verirken tükürmek
 Ayna kırmanın yedi yıl uğursuzluk getirdiğine inanmak
 Pazar günü tırnak kesmeyi batıl kabul etmek
 Bazı sayıları uğursuz saymak
 Hiç biri
 Hepsi
Başka belirtiniz.....